

Druhý život A Second Life

**Příběhy lidí,
jejichž novým domovem
se po roce 1968
stalo Švýcarsko**

**Stories of people
who found a new home
in Switzerland
after 1968**

Švýcarsko.

Druhý život
A Second Life

**Příběhy lidí,
jejichž novým domovem
se po roce 1968
stalo Švýcarsko**

**Stories of people
who found a new home
in Switzerland
after 1968**

Druhý život A Second Life

Obsah / Contents

9	Československý exil 1968–1989
17	Czechoslovak Exile 1968–1989
32	Irena Brežná
42	Dana Cimburek
52	Ludmila Čelakovsky
60	Jana Fikart
68	Yveta Fournichot
76	Jan Jedlička
84	Helena Kanyar Becker
94	Svatopluk Karásek
102	Jiří George Kozel
112	Jaroslav Krupička
122	Vladislav Křepelka
132	Milan Kubr
142	Ivan Lefkovits
150	Juraj Lipscher
158	Václav Požárek
166	Jiří Růžička
176	Oldřich Steiner
188	Petr Sýkora
198	Bernard Šafařík
208	David Šimek
216	Otakar Široký
224	Jaroslav Marek Vejvoda
234	Jiří Vomáčka
244	Jarmila Woodtli
254	Radmila Zochow-Klima

Před padesáti lety, v srpnu 1968, bylo brutálně potlačeno pražské jaro. Bylo mi tehdy deset let a jednalo se o první mezinárodní politickou událost, která mne hluboce zasáhla. Pamatuji se, jak jsem s rodiči sledoval zprávy, byl jsem šokován, rozčilen a pln otázek. A to bylo krátce předtím, než měly tragické události další důsledky: do Švýcarska a do mého rodného města přijížděli uprchlíci, včetně mého trenéra házené a jeho rodiny.

Druhý život je jejich příběh a příběh Švýcarska, které se ujalo více než dvacet tisíc československých občanů, z nichž více než čtrnáct tisíc zůstalo. Představením pětadvaceti z nich si připomínáme osudy velkého množství lidí i dramatické události, které vytvořily silné a trvalé lidské pouto mezi našimi zeměmi.

Ale na tyto události by se nemělo pouze vzpomínat, měly by se pro nás stát poučením v době, kdy svět čelí obrovským migračním výzvám a všude se živě diskutuje o tom, jak se s touto situací co nejlépe vyrovnat. Nikdo neopouští svou zemi a nežádá jinde o azyl, aniž by se ocitl ve stavu nejvyšší nouze a zoufalství. 1968 je příběhem lidí, kteří trpěli nastalou politickou situací, kteří toužili po svobodě a neviděli perspektivu lepší budoucnosti ve své rodné zemi. Je rovněž příběhem lidí soucítících, vítajících národa, který byl ochoten podpořit a integrovat nově příchozí. Je to příběh, který poukazuje na to, jak může být migrace prospěšná pro všechny zúčastněné: pro imigranty, kteří dostanou šanci na „druhý život“, a pro Švýcarsko, které získává mnohé z jejich dovedností, odhodlání a aktivní účasti ve všech oblastech švýcarského života.

Upřímně doufám, že výstava *Druhý život* bude nejen připomínkou událostí roku 1968, ale i povzbuzením k zamyšlení nad kontroverzním tématem migrace.

Dominik Furgler
švýcarský velvyslanec

Fifty years ago, in August 1968, the Prague Spring was brutally crushed. I was ten years old, and it was the first international political event to disturb me deeply. I remember listening to the news with my parents, shocked, angry and full of questions. And it was not long before the tragic events received a real face: the refugees arriving in Switzerland and in my hometown, including my new handball coach and his family.

A Second Life is their story and the story of Switzerland, which took in more than 20,000 Czechoslovak citizens, of whom more than 14,000 stayed in the country. By presenting portraits of 25 of these individuals, we commemorate the fate of the innumerable people and the dramatic events that forged a strong and lasting human bond between our two countries.

But what happened then should not just be remembered; it should also serve as a lesson at a time when the world faces immense migratory challenges and when the question of how to best tackle these challenges is hotly debated everywhere. Nobody leaves his or her country and asks for asylum in another without being in a state of utter need and despair. 1968 is the story of people who suffered under specific political circumstances, who longed for freedom and who saw no perspective for a better future in their home country. It is also the story of a population full of compassion, a welcoming nation willing to support and integrate the newcomers. It is a story that highlights how migration can be beneficial for everybody involved: for the immigrants given the chance to build their second life, and for Switzerland, which continues to benefit from their skills, commitment and active participation in all areas of Swiss life.

I truly hope that the exhibition *A Second Life* will both remind us of what happened in 1968 and encourage people to reflect on the controversial issue of migration in general.

Dominik Furgler
Ambassador of Switzerland

Československý exil 1968–1989

Helena Kanyar-Becker

Čtvrtá exilová vlna ve 20. století přišla neočekávaně, stejně jako *pražské jaro* 1968. V první vlně v letech 1914–1918 odcházeli do zahraničí politicky angažované osobnosti, které se v exilu podílely na vzniku nové republiky. Tento exil se nazývá *masarykovsko-benešovsko-štefánikovský*.¹ Tomáš G. Masaryk se během svého pobytu ve Švýcarsku v roce 1915 inspiroval federálním státním systémem. V národnostně heterogenní Československé republice se mu bohužel nepodařilo federaci prosadit, ztroskotal na odpor českých politických stran, které se nechtěly se Slováky, s Němci, Maďary a dalšími menšinami dělit o moc. Nerealistický koncept tzv. *československého národa* přispěl k rozpadu první republiky.

Druhou exilovou vlnu v letech 1938–1939 vyvolalo opět válečné nebezpečí. Před nacisty se snažili zachránit demokratičtí a levicoví politici, ale také mladí lidé, kteří chtěli bojovat proti německému násilí. Část uprchlíků byla ohrožena i z rasových důvodů. Cílem exilu se staly západní státy nebo Sovětský svaz.

Třetí exilová vlna reagovala na komunistický puč v únoru roku 1948 a byla orientovaná západně. Odcházely nejen politicky exponované osobnosti, ale zemi opustili i lidé s tzv. *buržoazním původem*, aby se vyhnuli pronásledování. Tragický byl opakovaný útěk, do druhého nebo dokonce třetího exilu. Často tížili lidé, kteří hledali záchranu před perzekucí v rakousko-uherském mocnářství a museli uprchnout před nacisty, se zachraňovali před komunisty. Nežádoucí odcházeli bývalí vězni nebo zahraniční vojáci.

Čtvrtá exilová vlna byla specifická ve svém sociálně demografickém složení a v motivaci. V roce 1968 byli občané přesvědčeni, že lze vybudovat *socialismus s lidskou tvář*. Po okupaci Československa vojsky *Varšavské smlouvy*² 21. srpna 1968 stály za odchodem do ciziny především zklamání a bolest ze ztráty iluze svobody, ponížení a vzdor, nesouhlas s tzv. *normalizací*, obavy o budoucnost a nechuť žít v totalitním ráji pod sovětskou nadvládou. První emigranti odcházeli bezprostředně po okupaci, optimisté, kteří věřili, že se situace obrátí k lepšímu, a byli znovu zklamáni, se rozhodli opustit Československou socialistickou republiku během následujícího roku anebo později.

Politická předehra

V listopadu 1962 byl zlikvidován Stalinův pomník v Praze na Letné. Největší sousoší v Evropě bylo dokončeno v roce 1955, dva roky po Stalinově smrti. V prosinci 1962 schválil *XII. sjezd Komunistické strany Československa* směrnici o vědecko-technické revoluci. Tým spolupracovníků Vysoké školy ekonomické pod vedením Oty Šika vypracoval návrh *Nové hospodářské soustavy*. Marketingové změny centralistické ekonomiky měly osamostatnit státní podniky, zodpovědnost za jejich prosperitu měly převzít podnikové rady. *XII. sjezd KSČ* projednával rehabilitaci obětí stalinismu, odsouzených v politických procesech v padesátých letech. Liberální politika rozdělila komunisty na *reformní* a *konzervativní*.

Kulturní revoluce

Díky liberálnímu uvolňování mohly vycházet knihy zakázaných autorů, jako byl například Bohumil Hrabal. Na mezinárodní konferenci v Liblicích v roce 1965, kterou zorganizoval germanista a bývalý politický vězeň Eduard Goldstücker, se dočkal renesance Franz Kafka. O dva roky později uspo-

řádal Goldstücker konferenci o ideologicky sporné *pražské německé literatuře*. Před knihkupectvími se stály fronty na novinky od Ivana Klímy, Milana Kundery, Josefa Škvoreckého a dalších mladých prozaiků a básníků. Na malých scénách byly uváděny satirické a absurdní hry, nejen od Václava Havla, který patřil ke kulturním dramatikům. Filmy Františka Vlábila, Vojtěcha Jasného, Miloše Formana, Ivana Passera, Jana Némce, Jiřího Menzela a Věry Chytilové představovaly *československou novou vlnu*, která měla internacionální úroveň.

1 Vedle prvního a druhého prezidenta Československé republiky, Tomáše G. Masaryka (1850–1937) a Edvarda Beneše (1884–1948), patřil k zakladatelům Československa generál Milan Rastislav Štefánik (1880–1919).

2 *Varšavská smlouva* byla vojenský pakt socialistických států (1955–1991), který tvořil protiváhu k západnímu paktu NATO (1949–).

Na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, konaném 27.–29. června 1967, kritizovali autoři cenzuru a nesvobodu. Za kritické projevy byli z komunistické strany vyloučeni pozdější nositel Nobelovy ceny Jaroslav Seifert, Ivan Klíma, Pavel Kohout, Antonín J. Liehm a Ludvík Vaculík, pouze Václav Havel nemohl být jako bezpartijní potrestán. *Literární noviny*, orgán Svazu československých spisovatelů, postihl zákaz, později mohly vycházet pod vedením spolehlivých soudruhů jako *Literární listy*.

Když 31. října 1967 vyšli do ulic studenti s transparenty s nápisy „Chceme světlo!“, policie proti nim brutálně zasáhla. Ústřední výbor KSČ kvalifikoval jejich demonstraci jako protisocialistickou, ačkoliv pouze žádali nepřerušované dodávky elektrického proudu. Rozhořčení nad nepřiměřenou reakcí vyvolalo solidární demonstrace v dalších městech.

Jaro uprostřed zimy

5. ledna 1968 byl zvolen do funkce prvního tajemníka KSČ Alexander Dubček. Skromný a přívetivý Slovák vystřídal Antonína Novotného, který byl jako první tajemník (1953) a prezident (1957) nejmocnějším mužem ve státě. *Reformisté* Ota Šik a Josef Smrkovský začali koncem února organizovat masová shromáždění. Poprvé od roku 1948 otevřeně diskutovali o stranické politice, demokracii a ekonomii. Novináři, kteří debaty bez cenzury přenášeli, kladli otázky o represích a procesech v padesátých letech. Média sehrála v *obrodném procesu*, který brzy dostal jméno *pražské jaro*, podstatnou úlohu. *Literární noviny*, které znovu vycházely, a týdeník *Student* se staly pro *dinosaurů*, jak se stalinistům přezdívalo, centry *kontrarevoluční ideologie*. Zájem o informace byl po dvaceti letech enormní, euforie z nebývalé svobody byla nakažlivá. Demokratické organizace, jako *Klub angažovaných nestraníků (KAN)* a *Klub bývalých politických vězňů (K231)*, pojmenovaný podle paragrafu, podle něhož byli odsouzeni, dokládaly pluralitu názorů. Naděje na budoucnost bez strachu a lži propůjčily novou důvěru zdiskreditované komunistické straně.

Akční program a kritika

K mezníkům překotného vývoje náležel 23. březen, kdy tzv. *bratrské strany* (z NDR, Polska, Maďarska a Bulharska pod vedením Moskvy) pozvaly na schůzku do Drážďan zástupce z Prahy, aby ospravedlnili poslední události. *Reformisté* zbavili Novotného jako reprezentanta kontinuity reálného socialismu i prezidentské funkce. Jeho nástupce Ludvík Svoboda byl generálem Československé armády na východní frontě a *Hrdinou Sovětského svazu*, ale také politickým vězněm v padesátých letech.

Dalším prohrěškem *reformistů* se stal *Akční program*, uveřejněný 5. dubna, který proklamoval postuláty *obrodného procesu*. Jako základní reformu schválili *Novou hospodářskou soustavu*. Podstatným bodem byla federalizace státu, kterou uzákonil parlament v červnu, spolu se zákonem o rehabilitaci politických vězňů. Jednou z výhrůžných sankcí Moskvy bylo vojenské cvičení států *Varšavské smlouvy* na území ČSSR 19.–30. června. Protestem proti tomuto zásahu do státní suverenity se stal manifest *Dva tisíce slov*. Text uveřejnil Ludvík Vaculík 27. června ve čtyřech novinách, podepsalo ho sto dvacet tisíc lidí. Také tento manifest prohlásili sovětské politiky za důkaz údajné *kontrarevoluce*. Následující *bratrské* schůzky probíhaly stále dramatičtěji. Jedno z populárních hesel *reformistů* znělo „Jsme s vámi, buďte s námi!“. V noci na 21. srpna 1968 vstoupila vojska pěti států *Varšavské smlouvy* na československé území.

Bratrská pomoc

„Připouštím, že mé uvažování bylo naivní a vycházelo z prosté dobré vůle a normální lidské slušnosti. Já jsem až do půlnoci toho dne ještě věřil, že vztahy uvnitř socialistického tábora jsou v podstatě civilizované,“ napsal Alexander Dubček ve svých pamětech.³

Předsednictvo Ústředního výboru KSČ překvapila zpráva, že v rámci *Operace Dunaj* obsazují sovětská, bulharská, východoněmecká, polská a maďarská vojska území republiky. Politici a prezident Svoboda se v oficiálním prohlášení distancovali od okupace a apelovali na armádu a obyvatelstvo, aby upustili od ozbrojeného odporu. V ranních hodinách 21. srpna byli Alexander Dubček, předseda vlády Oldřich Černík, Josef Smrkovský, František Kriegel, Čestmír Císař, Josef Špaček a Bohumil Šimon zatčeni a odvléčeni sovětskými výsadkáři a důstojníky tajné služby. Podle původního plánu měli být zastřeleni. Sovětské vedení počítalo s nastolením *dělnicko-rolnické vlády*, do které jmenovalo kolaboranty, kteří v tzv. *zvacím dopisu* požádali generálního tajemníka

3 Alexander Dubček, *Naděje umírá jako poslední: vlastní životopis Alexandra Dubčeka*, ed. Jiří Hochman, Praha 1993, s. 190.

Komunistické strany Sovětského svazu Leonida Brežněva, aby zachránil zemi před *kontrarevolucí*. Originály kolaborantské korespondence předal v roce 1992 Václavu Havlovi tehdejší ruský prezident Boris Jelcin.

V rámci *bratrské pomoci* překročilo hranice ČSSR dvě stě padesát tisíc vojáků, dopravných z velké části osmi sty letadly, silnice a ulice zaplavilo šest tisíc tři sta tanků a dva tisíce obrněných vozů. Cizí vojska demolovala dopravní tepny a mosty, ničila stavby. U pražského rozhlasu vyhořelo několik domů, ale i sovětských tanků. Na Václavském náměstí ostřelovali tankisté fasádu Národního muzea. Stříleli i do demonstrantů s vlajkami. V prvních dnech bylo zabito devadesát čtyři lidí, dvě stě šedesát sedm bylo zraněno těžce a čtyři sta dvacet dva lehce.

Prezident Svoboda odmítl uznat kolaborantskou vládu a 23. srpna odletěl do Moskvy. Dosáhl propuštění zatčených politiků, kteří se zúčastnili vyjednávání. Výsledkem byly *moskevské protokoly* legalizující okupaci. Poprvé se v nich objevil pojem *normalizace*, který znamenal návrat k předlednovým poměrům.

Přestože se kolaborantům podařilo zmocnit rádia a televize, nepřestávala obě média ilegálně vysílat. Média koordinovala život prvního týdne okupace. Provizorní tiskárny produkovaly záplavu novin a letáků. Stěny domů a výlohy obchodů byly polepené plakáty, výzvami, vtipnými texty i karikaturami. Lidé sublinovali uražené sebevědomí, hněv a vzdor do pasivního odporu. Odstraňovali názvy ulic a dopravní směrovky, přepisovali je jmény měst a počtem kilometrů do zemí okupantů. Obklopovali tanky a obrněná vozidla, snažili se vysvětlit cizím vojákům, že u nás nebyla *kontrarevoluce*, že nejsou v Západním Německu, jak jim namluvili *politrucci* (politici komisaři). Panovala nevídaná solidarita.

Ve dnech 22.–23. srpna se do Prahy sjeli delegáti *XIV. sjezdu KSČ*, v Bratislavě zasedali 26.–29. srpna. V Praze byl zvolen nový ústřední výbor a předsednictvo bez *konzervativců* a kolaborantů, komunisté poprvé vypověděli poslušnost Sovětům.

Začátek normalizace

Reformisté charakterizovali vpád vojsk *Varšavské smlouvy* jako tragické nedorozumění. Přestože už 31. srpna byli z Ústředního výboru KSČ vyloučeni první funkcionáři a další následovali, realizace reforme pokračovala. V polovině listopadu probíhaly ve větších městech protisovětské demonstrace, protestovali také studenti. Když byl 16. ledna 1969 sesazen předseda parlamentu Josef Smrkovský, student Filozofické fakulty Jan Palach se z protestu proti *normalizaci* upálil u Národního muzea. Jeho pohřeb se stal masovou demonstrací. Dalším spontánním projevem byly oslavy vítězství nad sovětským hokejovým mužstvem v březnu.

Tragické finále *pražského jara* se odehrálo 17. dubna 1969, kdy byl zvolen prvním tajemníkem KSČ Gustáv Husák, který se roku 1975 stal také prezidentem. Alexander Dubček zastával funkci předsedy parlamentu a poté velvyslance v Turecku. Na podzim 1970 byl vyloučen z komunistické strany a začal pracovat u lesní správy v Bratislavě.

K prvnímu výročí okupace se 19.–21. srpna 1969 konaly masové demonstrace, potlačené policií a milicionáři. Nejméně pět lidí bylo zabito a třiatřicet těžce zraněno, stanné právo trvalo až do konce roku. Největší čistky v komunistické straně proběhly v únoru 1970, kdy bylo vyloučeno čtyři sta padesát tisíc členů. Ztráta členství byla většinou spojená se zákazem výkonu povolání.

Positivní následky *pražského jara* se dostavily ve druhé polovině osmdesátých let, kdy ho Michail Gorbačov charakterizoval jako předvoj *glasnosti* a *perestrojky*.⁴

Spontánní emigrace

Mezinárodní ohlasy na okupaci Československa byly dramatické. Sovětští diplomaté sice 20. srpna některým západním vládám oznámili plánovanou *Operaci Dunaj*, nepočítali však s reakcemi veřejnosti. Zatímco se velmoci rozhodly pro nevměšování a československý protest v OSN sovětský delegát úspěšně vetoval, zvedla se vlna občanských protestů. Média přinášela podrobné zprávy o vpádu vojsk *Varšavské smlouvy*, fotografie ničivých zásahů a demonstrujících a diskutujících Čechů a Slováků se objevily v celém světě. Pouze v tzv. *socialistickém táboře* referovala média o *kontrarevoluci* a *bratrské pomoci*. K protestům se připojily

i antistalinisticky orientované komunistické strany Francie a Itálie. Neočekávaně intenzivní reakce na invazi ovlivnily ochotu sovětských funkcionářů vyjednávat s československými *reformisty* a prezidentem Svobodou.

⁴ Glasnost' a perestrojka znamenají otevřenost a přestavbu. Tyto politické a ekonomické reformy Michaila Gorbačova vedly k rozpadu Sovětského svazu v roce 1991.

Po 21. srpnu 1968 začaly západní státy přijímat uprchlíky z ČSSR, jejich zastupitelské úřady vydávaly víza bez problémů ještě další rok. Domácí *Bezpečnostní správa* vyžadovala od roku 1969 opět pozvání k návštěvě, v tzv. *doložce* k cestovnímu pasu. Pouze bezprostředně po okupaci pasy vstřícně vystavovala. Také státní hranice zůstaly otevřené, *pohraniční stráž* zpočátku propouštěla cestující téměř bez kontrol. K uzavření hranic došlo 8. října 1969, po srpnových demonstracích.

Třetí a čtvrtá emigrační vlna

Rozdíl mezi *pouňorovou* a *posrpňovou* emigrantskou vlnou nemohly být větší. Po tzv. *Vítězném únoru 1948* lidé utíkali tajně, po srpnové okupaci 1968 odcházeli zpočátku otevřeně. Při přechodu hranic po *Vítězném únoru* byli uprchlíci odkázáni na převaděče. Někteří pomáhali nezištně, jiní brali úplatky, které se zvyšovaly se zdokonalováním zábran pro přechod tzv. železné opony mezi Východem a Západem. Ceny byly vysoké, dvacet až třicet tisíc, ale také pětasedmdesát tisíc korun za osobu, jak popsál novinář Ferdinand Peroutka v dubnu 1948. Převaděčům hrozilo vězení, stejně jako *kopečkářům* – tzv. uprchlíkům „přes kopečky“.

Po převratu 25. února 1948 byla cesta zprvu volná, první *dělnický prezident* Klement Gottwald prohlásil: „At jdou!“ *Zatykáni nepřáteli socialismu* začalo však už během převratu. Z armády bylo propuštěno pět tisíc důstojníků, z toho byla třetina zahraničních vojáků. V rámci čistek bylo vyhozeno sedm tisíc vysokoškolských studentů a pět set profesorů. Hromadné propouštění postihlo všechny oblasti veřejného života, důvodem se stal i *buržoazní původ*, spojený se ztrátou majetku, bydlení a často zákazem pobytu v hlavním městě. *Ministerstvo vnitra* ČSR registrovalo v letech 1948–1951 celkem dvacet tisíc čtyři sta padesát pokusů o přechod státních hranic, překročilo je jedenáct tisíc sedm set třicet čtyři *zrádců*. Podle statistik ÚSTRU (*Ústavu pro studium totalitních režimů*) opustilo Československo po *Únoru 1948* cca šedesát tisíc lidí, v letech 1948–1960 bylo uvězněno dvacet šest tisíc pět set lidí, popraveno dvě stě čtyřicet jedna.

Zabezpečovací systém hranic, vybudovaný do jara 1951, se udržel až do prosince 1989. Začínal dva až osm kilometrů širokým *hraničním pásmem*, kam bylo nutné mít propustku. Následovalo *zakázané pásmo*, odkud byli obyvatelé vystěhováni. Po zdolání této mrtvé zóny museli odvážlivci překonat dva vysoké drátěné ploty nabitě elektrickým proudem a pojištěné signalizačním zařízením. Na rozorané zemi zůstávaly čerstvé stopy. Vojáci *pohraniční stráže* kontrolovali hranice ze strážných věží a s dvoučlennými hlídkami se psy. Utíkalo se přes pohraniční řeky, letadly a balóny.

Kulturní exodus

Pouňorová emigrace byla zpočátku politická. Uteklo jedenáct ministrů a sedmdesát devět poslanců, kteří založili reprezentativní instituce, jako byla *Rada svobodného Československa* (1949), kterou úspěšně obnovili *posrpňoví* emigranti. Lidé doma sledovali vysílání *Rádia Svobodná Evropa* (1949), *Hlasu Ameriky*, *BBC*, *rádia Vatikán* a později také *Deutsche Welle*. *Rádio Svobodná Evropa* omladili pozdější emigranti. Zakládající členové jim však nedůvěřovali, obávali se, že jsou poznamenáni komunistickou ideologií. Těžko se smířovali i s příznivými podmínkami přijímání nových emigrantů, zatímco oni živořili v tzv. *sběrných táborech*. Jejich podporné organizace *posrpňové emigraci* však pomáhaly, zejména *AFCR (Americký fond pro československé uprchlíky, 1948)*, jehož prezidentkou byla Betka Papánková, zakladatelka *Rady evropských žen v exilu* (1954). Její muž Jan Papánek zastával diplomatické funkce a patřil k zakládajícím členům OSN. V létě 1968 zde marně protestoval proti sovětské invazi.

V *posrpňové* emigraci bylo zastoupeno pouze několik politických reprezentantů. Vicedpremiér Ota Šik, předseda parlamentního zahraničního výboru Jiří Pelikán, tiskový mluvčí Alexandra Dubčeka Dušan Havlíček, Přemysl Janýr ze zakázané sociální demokracie a zástupci *kontrarevolučních* organizací *K231* a *KAN*. Výrazně převládali *kulturní pracovníci*, jak označovala socialistická terminologie intelektuály. Utíkali od začátku okupace, protože se během *pražského jara* viditelně angažovali. Emigrovalo dvaatřicet spisovatelů, osmdesát publicistů, šedesát osm malířů a sochařů, třicet pět divadelních, filmových a televizních tvůrců, pětadvacet hudebníků, sedmdesát pět vědců. Odešli mimo jiné spisovatelé Josef Škvorecký (Toronto), Milan Kundera (Paříž), Arnošt Lustig a Jan Beneš (Spojené státy), Ludvík Aškenázy a Věra Linhartová, Jaroslava Blažková a básník Ivan Diviš (Mnichov), Ladislav Mňačko (Vídeň), Ladislav Grosman (Tel Aviv). Karel Michal (pseudonym Pavla Buchsy) a Jaroslav Vejvoda (vlastním jménem Marek)

žili v Basileji a v Curychu. V Německu působili básníci Antonín Brousek (Hamburk) a Jiří Gruša (Bonn), Pavel Kohout se vystěhoval do Vídně. Emigrovali význační publicisté Antonín J. Liehm (New York a Paříž), Gabriel Laub (Hamburk), Milan Schulz a Ludvík Veselý, Sláva Volný, Karel Jezdinský a Josef Jedlička (Mnichov) – spolupracovníci *Rádia Svobodná Evropa*, Bedřich Utitz (Kolín nad Rýnem), Vladimír Tosek (Velká Británie), Zdeněk Hejzlar (Stockholm), Zdenka Neumanová (Bern), Jindřich Lion (Vídeň) a mnozí další. Odešli karikaturisté Bohumil Štěpán a Ivan Steiger (Mnichov), grafik Pravoslav Sovák (Lucern), sochaři Jan Koblasa (Kiel) a Zbyněk Sekal (Vídeň), Zdenka Rusová (Oslo) a Rudolf Valenta (Londýn). Malíři Ladislav Guderna (Toronto) a Antonín Málek (Stockholm), Tomáš Rajlich (Haag), Jan Kotík (Kolín nad Rýnem), Jiří Hilmar (Mnichov) a Jiří Kolář (Paříž). Emigrovali režiséři filmové *nové vlny* Miloš Forman, Ivan Passer a Ján Kadár (Spojené státy), Vojtěch Jasný (Salzburk), Jan Němec a Zbyněk Brynych (SRN), Jiří Weiss (Řím). Dokumentaristé Václav Táborský, Evžen Středňanský, dramaturgové Vratislav Blažek a Jan Schneider (Mnichov), Vladimír Valenta (Edmonton). Choreografové Milan Sládek (Kolín nad Rýnem) a Pavel Šmok (Basilej), kostýmní výtvarník Jan Skalický (Curych) a zakladatel Laterny magiky Alfréd Radok (Göteborg), herci Pavel Landovský (Vídeň), Jan Tříška a herečka Karla Chadimová (Spojené státy), Jitka Frantová a Juraj Kukura (SRN), hudební skladatel Evžen Illín (SRN), dirigent a ředitel České filharmonie Karel Ančerl (Toronto). Dirigent a skladatel Rafael Kubelík emigroval již roku 1948, stejně jako pianista Rudolf Firkušný. Operní zpěvačka Soňa Červená žila od roku 1962 v Berlíně a ve Spojených státech, zpěvák Gejza Zelenay odešel roku 1968 do Curychu, sopranistka Edita Gruberová (Vídeň, Curych) se stala po roce 1970 internacionální hvězdou. Popová zpěvačka Yvonne Přenosilová a písničkář Karel Kryl zakotvili v Mnichově.

Z Československé akademie věd emigroval po sovětské okupaci každý desátý vědecký pracovník: filozofové Milan Průcha (Berlín) a Ivan Sviták (Kalifornie), sociologové a politologové Ivan Bystržina, Adolf Müller, Vladimír Horský, Josef Pokštefí (SRN), Vladimír Kusín (Glasgow), Jaroslav Krejčí (Lancaster), Zdeněk Strmiska (Paříž), vedoucí ekonomického institutu Ota Šík (Sankt Gallen), jeho kolegové Evžen Löbl (Providence), Radoslav Selucký (Ottawa), Jiří Sláma a Jiří Kosta (Mnichov), historikové František Graus (Basilej), Antonín Šnejdárk (Paříž), Milan Hauner (Velká Británie), Ivan Pfaff (Bern), Vilém Prečan a Karel Kaplan (SRN), literární vědci a lingvisté Eduard Goldstücker (Brighton), Květoslav Chvatík (Kostnice), Dagmar Eisnerová (Curych), Mojmír Grygar (Haag), historikové umění Arsen Pohribný (Milán, později Düsseldorf) a Zdeněk Felix (Švýcarsko, SRN), teolog Jan M. Lochman (rektor univerzity v Basileji) a mnoho jiných.

Intelektuálové, kteří nesouhlasili s *normalizací*, pracovali jako čističi oken, topiči, uklízeči, zeměměřiči. Rozšířil se pojem *kafkárna*, který v šedesátých letech zpouzarizoval ve svých povídkách Bohumil Hrabal. Kdo podepsal *Chartu 77*, byl vystaven pronásledování.

Bezprostředním podnětem k *Prohlášení Charty 77* byl proces s hudebníky *The Plastic People of the Universe*. Manifest protestoval proti porušování lidských práv, zaručených *Hel-sinskou dohodou*, kterou tehdejší vláda roku 1976 akceptovala. K spoluautorům *Charty 77* patřili filozof Jan Patočka, dramatik Václav Havel, spisovatelé Ludvík Vaculík a Pavel Kohout, herec Pavel Landovský a bývalý ministr zahraničí Jiří Hájek. Do 1. ledna 1977 podepsalo tento manifest dvě stě čtyřicet dva občanů, do konce roku 1989 jich bylo tisíc osm set osmdesát tři. Komunistický režim rozpoutal proti signatářům rozsáhlou kampaň a přinutil řadu umělců, aby podepsali tzv. *Antichartu*. Státní bezpečnost terorizovala rodiny *chartistů*, sledovala je, vyslychala a věznila. V rámci *akce Asanace* přinutila k emigraci dvě stě osmdesát signatářů. Do Vídně odešli bývalý tajemník Ústředního výboru KSČ Zdeněk Mlynář, Pavel Landovský, Pavel Kohout a spisovatel Ivan Binar, který později působil v *Rádiu Svobodná Evropa* v Mnichově. Historikové Bedřich Loewenstein a Karel Durman se vystěhovali do Berlína a do Uppsal. Zpěváci Jaroslav Hutka a Vlastimil Třešňák emigrovali do Nizozemska a do SRN. Signatáři *Charty 77* ztratili zaměstnání a nesměli publikovat. Jejich produkce vycházela spolu s jinými zakázanými autory ve strojopisných opisech v tzv. *samizdatu*. Ludvík Vaculík vydával *Edici Petlice* (cca čtyři sta titulů), Olga a Václav Havlovi s Ivanem M. Havlem vydávali *Edici Expedice* (sto padesát dva publikací). *Edici Popelnice* vedl Jiří Gruntorád, během jeho čtyřletého uvěznění (1980–1984) ho zastupoval Oleg Hejnyš (celkem vyšlo sto dvacet čtyři titulů). Gruntorád po *sametové revoluci* založil knihovnu samizdatové a exilové literatury *Libri prohibiti*, jejímž je ředitelem. Knihy zakázaných autorů vycházely nejen v dalších samizdatových edicích, ale i v exilových nakladatelstvích.

Časopisy a nakladatelství

Pouňoroví emigranti vydávali od počátku padesátých let řadu novin a časopisů, věnovaných politice a literatuře, jako například *Hlas exilu*, *Sklizeň*, *Skutečnost*, *Svobodný zítřek*, *Zápisník*, *Americké listy*, týdeník *Čechoslovák*, *Revue Archa*. Přetrvaly z nich pouze měsíčník *České slovo*, čtvrtletník *Proměny*, orgán československé *Společnosti pro vědy a umění*, a *Svědectví*, které začalo vycházet symbolicky 28. října 1956 v New Yorku. Jeho redaktor Pavel Tigrid pracoval za války pro rozhlasové stanice *BBC* a *Hlas svobodného Československa* v Londýně, byl šéfredaktorem *Radio Free Europe* v New Yorku (*Rádia Svobodná Evropa*, 1949–1952). Kulturní čtvrtletník *Svědectví* vedl dialog mezi exilem a domácí opozicí, Tigrid se s ním v roce 1960 přestěhoval do Paříže a roku 1989 do Prahy. Vydávání zastavil, když nastoupil jako poradce do prezidentské kanceláře, v letech 1992–1994 zastával funkci ministra kultury.

Politik a novinář Jiří Pelikán, do září 1968 ředitel *Československé televize*, obnovil v Římě roku 1970 tradici populárních *Literárních novin*, které vycházely později jako *Literární listy*. Torzo názvu *Listy* s podtitulem *Časopis československé socialistické opozice* symbolizovaly kontinuitu s *pražským jarem*. Čtvrtletník *Listy* se stal nejdříve politickým, pak i literárním fórem exilových a zakázaných autorů. V redakci pracovali Dušan Havlíček, Zdeněk Hejzlar a Vladimír Tosek. Část výtisků byla, stejně jako *Svědectví*, pašována do ČSSR. Pelikán zastupoval v letech 1979–1989 italské socialisty v *Evropském parlamentu*, od roku 1990 vydával *Listy* v Praze, od roku 2003 májí domov v Olomouci.

Slovenský kulturní čtvrtletník *Most* začal vycházet v roce 1954 a vychází dodnes. Dalším nezávislým slovenským měsíčníkem byl *Horizont*, vydávaný v letech 1972–1992 v Curychu. Slovenská periodika a nakladatelství v Evropě a ve Spojených státech byla často spojena s aktivitami katolické církve, především se *Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda* v Římě.

Časopis *150 000 slov*, redigovaný v období 1982–1991 Antonínem J. Liehmem, přinášel zajímavosti ze zahraničního tisku. Vydávalo ho nakladatelství *Index* v Mnichově, založené 1971 politologem Adolfem Müllerem a novinářem Bedřichem Utitzem. V *Indexu* vycházely v několika edicích exilová a disidentská próza a poezie, společensko-vědecká a překladová literatura, v průměrném nákladu tisíc až tisíc dvě stě výtisků. Nakladatelství mimo jiné vydávalo literární edici časopisu *Svědectví* a Pelikánovy *Listy*. Do roku 1990 vyšlo v *Indexu* na dvě stě knižních titulů.

V Mnichově založili roku 1971 redaktori *Rádia Svobodná Evropa* nakladatelství *CCC Books (Czechoslovak Cultural Club)*, v jehož edičním programu byla zastoupena literatura 19. století (K. J. Erben), *pouňorový exil* (Antonín Kratochvíl, Viktor Fischl, Pavel Javor) a *posrpnoví* autoři. Dalším mnichovským nakladatelstvím byla *Poezie mimo domov*, vydávaná básníkem Danielem Strožem v letech 1977–1989. Získal sto osmdesát stálých odběratelů pro sto sbírek disidentů a emigrantů, další výtisky byly určené čtenářům doma. Strož vydával také časopis *Obrys*.

Nejznámější nakladatelství vzniklo v roce 1971 v Torontu. Zdena Salivarová s manželem Josefem Škvoreckým v *68-Publishers* do roku 1993 vydali dvě stě dvacet sedm titulů v nákladu dva až tři tisíce výtisků, poezie dosahovala pouze pěti set výtisků. Největšího úspěchu dosáhl Škvoreckého *Tankový prapor* s devíti tisíci exempláři, později kniha vyšla v Čechách ve stopadesátitisícovém nákladu. Jako u všech nakladatelství odcházela část knih exilových a disidentských autorů do ČSSR. Škvorecký byl profesorem anglické a americké literatury na univerzitě v Torontu a napsal řadu úspěšných románů. Vedle Milana Kundery patřil k nejpřekládanějším českým autorům. V Praze po *sametové revoluci* založil první *Literární akademii*.

V Londýně vycházela katolická literatura v nakladatelství *Rozmluvy* Alexandra Tomského v letech 1982–1987. Snaha o časopis ztroskotala po prvním čísle. V Curychu se pokusilo nakladatelství Antonína Paška a jeho syna Petra prorazit s odlišným konceptem. *Konfrontace* uveřejňovala v letech 1976–1986 cizojazyčné knihy polských, maďarských, ale také německých autorů. V češtině se zakladatelé zaměřili na překladovou literaturu, komerčně přínosné byly spisy Alexandra Solženicyna, který žil v roce 1974 v Curychu. *Konfrontace* vydala i několik spisovatelů *pouňorové* emigrace, během deseti let vyšlo celkem sto dvacet titulů, stejnojmenný časopis se dočkal jen pár čísel.

Slovenská nakladatelství *Poľana* v Curychu a *Liber* v Lausanne byla bohužel neúspěšná. Konzervativní národovecká *Zahraničná Matica slovenská* sídlila v Buenos Aires.

Spisovatel Egon Hostovský (1908–1973) prožil dvě emigrace ve Spojených státech. Od roku 1941 jako diplomatický úředník, po 1948 jako učitel češtiny a redaktor *Rádia Svobodná Evropa*.

Jeho vdova dotovala *Cenu Egona Hostovského*, jejímž prvním nositelem se stal roku 1973 Jaroslav Vejvoda za objevené povídky *Plující andělé, letící ryby*, vydané v *68-Publishers* v Torontu.

Nakladatelská a editorská činnost byla podmíněná idealismem a mimořádným nasazením, včetně rodinných příslušníků. Kromě kreativní, administrativní, tiskařské a zasilatelské práce bylo podstatné zajistit finanční provoz. Škvorecký a Pelikán platili veškeré výdaje z vlastních profesních příjmů.

Věda a dokumentace

Významný matematik Václav Hlavatý byl jedním z iniciátorů československé *Společnosti pro vědu a umění (SVU)* založené v roce 1958 ve Spojených státech. Americká a evropské sekce podporovaly exilové kulturní instituce a organizovaly mezinárodní kongresy: *O smyslu českých a slovenských dějin* (1975), *Disent a literatura* (1977), *Humanitní odkaz T. G. Masaryka* (1980), *Deset let Charty 77* (1987), *Kultura a násilí* (1988) aj. Předsedou švýcarské sekce se stal roku 1972 sociolog Karel Hrubý.

Historická a kulturně-politická symposia pořádala také katolická laická organizace *Opus bonum (Dobrá věc)*. O její založení ve Frankfurtu nad Mohanem se roku 1978 zasloužil benediktinský opat a básník Anastáz Opasek, který navázal na zapomenutou myšlenku *Dobrého díla* moravského vydavatele Josefa Floriana (1873–1941).

Rozsáhlý archiv českého a slovenského *samizdatu* a exilové literatury shromáždil v SRN po své emigraci roku 1976 historik Vilém Prečan. V konspiraci se socioložkou Jiřinou Šiklovou v Praze zajišťovali zakázané transporty literatury přes hranice, za které byla Šiklová potrestána vězením. Prečan vybudoval s podporou Karla Schwarzenberga v jeho zámku u Scheinfeldu v Bavorsku *Československé dokumentační středisko nezávislé literatury 1948–1989 (ČSDS)*. Badatelské výsledky publikoval v letech 1987–1989 ve vlastním časopise *Acta* a v ediční řadě *Acta creations*. Do archivu Národního muzea v Praze se roku 1997 přestěhovalo třicet tun dokumentů a ČSDS se stalo v roce 2002 jeho součástí. Je zde uložena také dokumentace *Nadace Charty 77*, kterou roku 1978 založil na podporu pronásledovaných fyzik František Janouch ve Švédsku.

Emigrace ve Švýcarsku

Během třicátých a čtyřicátých let Švýcarsko přijímalo uprchlíky pouze výjimečně, hranice otevřelo teprve roku 1956 pro emigranty z Maďarska a roku 1968 z ČSSR. Už 21. srpna rozhodlo ministerstvo zahraničí o politickém azylu a vydávání bezplatných víz na tři měsíce pobytu, aby se uprchlíci mohli rozhodnout o návratu domů. Překvapivé bylo, že směli začít pracovat. Humanitární organizace nabízely pomoc při hledání zaměstnání a bytů nebo provizorního ubytování. Lidé poskytovali uprchlíkům přístřeší, brali si k sobě studenty, ale i celé rodiny s dětmi. Sběrné tábory na hranicích byly brzy zrušeny, protože tato *benzinová emigrace* přijížděla většinou vlastními auty a pokračovala do obcí, které nabízely volné kapacity k pobytu. Na univerzitách vznikla informační střediska, stát poskytl studentům stipendia pět set franků měsíčně do doby, než se rozhodnou pro azyl, pak je navýšil na šest set franků. Bezplatné jazykové kurzy byly otevřené pro všechny generace.

Okupace ČSSR vzbudila neobyčejné rozhořčení. Švýcaři demonstrovali proti invazi a současně začali sbírat peníze pro uprchlíky. Téměř dvoumilionový výtěžek z prodeje nálepek a odznaků v československých barvách dostaly pomocné organizace.

Humanitární tradice přijímání uprchlíků byla ve Švýcarsku zakořeněná, tato malá, převážně protestantská země přijímala od 13. století uprchlíky z náboženských, později i z politických důvodů. Hranice se začaly uzavírat po ruské revoluci v roce 1917. Vznikla cizinecká policie a ve dvacátých a třicátých letech již existoval propracovaný systém zákonů omezujících cizinecká práva. Drastická byla protizidovská nařízení během druhé světové války, která se uvolnila teprve v létě 1944. V poválečných letech se Švýcarsko, v duchu staré humanitární tradice, zúčastnilo budování zničené Evropy. Azyl však začalo sporadicky udělovat teprve od dubna 1947. *Osmašedesátnická* emigrace měla v době vrcholné konjunktury ulehčené podmínky pro integraci. Přispěla i její sociální struktura, neboť podstatnou část tvořili lidé se středoškolským a vysokoškolským vzděláním, bylo mezi nimi mnoho lékařů, technických odborníků a studentů. Přes podstatně rozdílné mentality se Češi a Slovinci většinou poměrně rychle přizpůsobili novým podmínkám, i když rozhodování o vybudování nové existence nebylo vždy snadné. Zpočátku přicházelo denně zhruba tři sta Čechoslováků, ale mnozí se vraceli

nazpět z rodinných nebo emocionálních důvodů, do konce roku 1968 požádalo o azyl pět tisíc lidí. V dubnu 1969 oficiálně skončil zvláštní status pro přijímání, na pozdější příchozí se vztahovaly obvyklé podmínky pro cizince. Švýcarská konfederace poskytla v letech 1968–1969 azyl třinácti tisícům uprchlíků z ČSSR, do *sametové revoluce* v roce 1989 celkem patnácti tisícům. Část této emigrace odešla z ekonomických důvodů, jedna z pozdějších útěkových cest vedla přes Jugoslávii.

Kulturní aktivity ve Švýcarsku

Posrpnová emigrace se zpočátku sdružovala v krajanských spolcích, zájem o tyto tradiční instituce však s pokračující integrací opadal. Starší generace ve spolcích pořádají kulturní akce a vydávají informační tiskoviny. Jedním z mála kulturních center zůstala *Galerie Krause* v Pfäffikonu v curyšském kantonu, kde vystavovali Jan Kristofori, Lucie Radová, Ivo Holý, Alena Synková a stále vystavují další malíři a sochaři. Uměleckou a koncertní galerií vedla Máša Exnarová v Sissachu poblíž Basileje. S nakladatelstvím *Konfrontace* spolupracoval jako redaktor Jaroslav Strnad, později i publicista Vladimír Škutina, který jako *chartista* emigroval v roce 1978. V letech 1969–1974 byl vězněný za své populární televizní pořady, poprvé strávil rok ve vězení (1962–1963) za urážku prezidenta Novotného. Svě zkušenosti popsal v knize *Prezidentův vězeň*, která vyšla v roce 1969. Ve Švýcarsku vydával časopisy *Reportér* a *Magazín*, především však pracoval na svých nových publikacích. K úspěšným autorům patřil také Jaroslav Vejvoda, který se vrátil do Prahy, podobně jako filmový dokumentarista Bernard Šafařík a divadelní režisér Jaroslav Gillar. Jako autoři se odmlčeli Karel Michal a Viola Fišerová, která začala opět psát v Praze. Novinářka a autorka kritických knih Irena Brežná získala několik významných cen. Poetickou kavárnu v tradici pražské *Violy* organizovala v Lucernu Blanka Kubešová. Lucernská nakladatelka Alice Bucher se po invazi vojsk *Varšavské smlouvy* rozhodla vydávat české autory. Vedoucí nakladatelství *C. J. Bucher* Jürgen Braunschweiger a redaktor Bruno Leuthold založili českou edici, ve které vyšla díla *disidentů* Jiřího Gruši, Václava Havla, Ivana Klímy, Alexandra Klimenta, Pavla Kohouta, Edy Kriseové, Ludvíka Vaculíka a emigranta Jaroslava Vejvody.

Exil a emigrace

Doyen české žurnalistiky Ferdinand Peroutka, jeden ze zakládajících členů *Rádia Svobodná Evropa* a politický aktivista, definoval počátkem padesátých let exil jako existenční nutnost a emigraci jako útěk za lepšími životními podmínkami. Oba termíny se v šedesátých letech začaly používat jako synonyma. Statistická čísla se značně rozcházejí. Zatímco podle údajů *československého ministerstva vnitra* odešlo celkem sto čtyřicet šest tisíc čtyři sta šedesát dva občanů, z toho sedmdesát tisíc sto třicet osob v letech 1968–1969 a kromě toho se zhruba pětasedmdesát tisíc oficiálně vystěhovalo, udávají jiné prameny celkovou sumu až půl milionu emigrantů, z toho sto třicet pět tisíc, sto padesát tisíc až dvě stě čtyřicet pět tisíc v letech 1968–1969. *Posrpnová* vlna zůstávala většinou v Evropě, zatímco z *pouňorového* exilu směřovalo padesát procent do Spojených států a do Kanady.⁵

Po *sametové revoluci* 1989 se jako jedni z prvních vrátili pozdější ministři zahraničí a kultury Karel Schwarzenberg a Pavel Tigrid, novináři Jiří Pelikán a Bedřich Utitz, herec Pavel Landovský, spisovatel Pavel Kohout, zpěváci Jaroslav Hutka a Karel Kryl. Někteří z nich si ponechali i domicil v zemích, kde se zabydleli, jako například herec Jan Tříska. Navrátily se většinou starší generace, ale domů směřovali i mladí lidé, kteří díky internacionálním zkušenostem a profesní kvalifikaci našli v České republice dobré uplatnění. Statistická čísla o této *reemigraci* nejsou bohužel dostupná.

V Brně bylo v listopadu 2008 otevřeno *Muzeum českého a slovenského exilu a emigrace*, které jako soukromou instituci vede Jan Kratochvíl.

5 Gabriel Laub, Denken im Exil: Die intellektuelle tschechoslowakische Emigration und ihre Aktivitäten, in: *Zeit*, 1972, Nr. 10; Ivan Pfaff, Die tschechoslowakische Kulturemigration nach 1968, in: *Schweizer Monatshefte*, 1973, Jg. 52, H. 11; Alfred Cattani, Erwünschte Flüchtlinge: Ungarn, Tibeter und Tschechoslowaken in der Schweiz, in: *NZZ Folio*, Wege der Schweiz, August 1991; *Zuflucht Schweiz: Der Umgang mit Asylproblemen im 19. und 20. Jh.*, Carsten Goehrike und Werner G. Zimmermann (Hg.), Zürich 1994; *Asyl und Aufenthalt: Die Schweiz als Zuflucht und Wirkungsstätte...*, hrsg. von Monika Bankowski, Peter Brang, Basel 1994; *Kulturelle Kommunikation – eine Bedingung des Exilaseins...* Juliane Brandt u.a., in: *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989*, hrsg. von Eva Behring u.a., Stuttgart 2004; Michaela Tvrđíková, *Proměny československé emigrace v letech 1948–1989*, Brno 2007; Christiane Uhlig Gast, Die Emigration von Tschechen und Slowaken in der Schweiz, in: *Prager Frühling: Mythos und Realität... 1968–2008*, hrsg. von Helena Kanyar Becker, Basel 2008; Jana Kopečková, *Československá emigrace v roce 1968 v soudobém domácím tisku*, Olomouc 2010.

Czechoslovak Exile 1968–1989

Helena Kanyar-Becker

The fourth exile wave in the 20th century came unexpectedly, just like the *Prague Spring* of 1968. The first wave (1914–1918) saw the emigration of politically active individuals who then contributed to the creation of a new republic. This exile is referred to as the *Masaryk-Beneš-Štefánek exile*.¹ During his time in Switzerland in 1915, Tomáš G. Masaryk was inspired by the country's federative system. Unfortunately, he was unable to sell the idea of a federation in the nationally heterogeneous Czechoslovak Republic, where he ran into opposition from Czech political parties that did not want to share power with Slovaks, Germans, Hungarians and other minorities. In the end, the unrealistic concept of a “*Czechoslovak nation*” contributed to the breakup of the First Republic.

The second exile wave in 1938–1939 was once again brought about by the threat of war. Democratic and left-wing politicians sought to save themselves from the Nazis, as did young people who wanted to fight against German aggression. Some of the refugees were also fleeing racial persecution. The exiles' destinations were either in the West or the Soviet Union.

The third exile wave was in response to the communist coup in February 1948 and was oriented westward. The exiles included politically prominent individuals and people with a so-called *bourgeois background*, who left the country to avoid persecution. Tragically, for some people this was their second or even third time in exile. Often, the same people who had sought salvation from persecution in the Austro-Hungarian Empire and had to flee the Nazis were forced to save themselves from the communists. More than a few were also former prisoners or former Allied soldiers.

The fourth exile wave was specific in its socio-demographic composition and motivation. In 1968, the citizens of Czechoslovakia were convinced that it was possible to build *socialism with a human face*. After the country's occupation by the armies of the *Warsaw Pact*² on 21 August 1968, the main reasons for leaving Czechoslovakia were the disappointment and anguish of having lost the illusion of freedom, a sense of humiliation and defiance, disagreement with “*normalisation*”, fears for the future and an unwillingness to live in a totalitarian paradise under Soviet domination. The first émigrés left immediately after the occupation, while the optimists who believed that the situation would change for the better but found themselves once again disappointed decided to leave Czechoslovakia the following year or later.

The political prelude

In November 1962, the Stalin monument on Prague's Letná Plain was demolished. The largest sculptural group in Europe, it had been completed in 1955, two years after Stalin's death. In December 1962, the *12th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia* approved a directive on the scientific and technological revolution. A team from the University of Economics led by Ota Šik developed a proposal for a *New Economic System*. The market-based changes to the centralised economy included making state-owned enterprises independent, with responsibility for their success or failure taken over by enterprise councils. The *12th Congress* also discussed the rehabilitation of victims of Stalinism convicted during the political trials of the 1950s. These liberal policies separated communists into two types: *reform* and *conservative*.

A cultural revolution

Liberalisation made it possible to publish the works of previously forbidden authors such as Bohumil Hrabal. Franz Kafka experienced a renaissance at an international conference organised in 1965 in Liblice by the German studies professor and former political prisoner Eduard Goldstücker. Two years later, Goldstücker held a conference on the ideologically controversial subject of *Prague's German literature*. Lines formed in front of bookstores for

1 Along with the first and second presidents of the Czechoslovak Republic – Tomáš G. Masaryk (1850–1937) and Edvard Beneš (1884–1948) – general Milan Rastislav Štefánek (1880–1919) was another founding father of Czechoslovakia.

2 The *Warsaw Pact* was a military alliance of socialist states (1955–1991) that formed a counterbalance to the West's NATO (1949–).

the latest by Ivan Klíma, Milan Kundera, Josef Škvorecký and other young prose writers and poets. Smaller fringe theatres put on satirical and absurdist plays, among others by Václav Havel, one of several playwrights with a cult following. The films of František Vlácil, Vojtěch Jasný, Miloš Forman, Ivan Passer, Jan Němec, Jiří Menzel and Věra Chytilová were representative of the internationally recognised *Czechoslovak New Wave*.

At the 4th Congress of the Union of Czechoslovak Writers, held on 27–29 June 1967, several authors criticised censorship and lack of freedom. For their critical speeches, the later Nobel Prize winner Jaroslav Seifert, Ivan Klíma, Pavel Kohout, Antonín J. Liehm and Ludvík Vaculík were expelled from the Communist Party. Only Václav Havel, not being a member of the Party, could not be punished. *Literární noviny* (Literary News) a weekly published by the Union of Czechoslovak Writers, was banned. It was later revived under the management of reliable party members as *Literární listy* (The Literary Pages).

On 31 October 1967, when students took to the streets with banners proclaiming “We Want Light!”, the police brutally intervened. The Central Committee of the Czechoslovak Communist Party called the demonstration anti-socialist, although all the protesters were demanding was an uninterrupted electricity supply. Outrage over the incommensurate response triggered demonstrations of solidarity in other cities.

Spring in the middle of winter

On 5 January 1968, Alexander Dubček was elected First Secretary of the Communist Party. The modest and affable Slovak replaced Antonín Novotný, who as First Secretary (1953) and later president (1957) had been the most powerful man in the country. In late February, the *reformists* Ota Šik and Josef Smrkovský began organising large meetings where, for the first time since 1948, people openly discussed party politics, democracy and economics. Journalists reported on the meetings without censorship, and they asked questions about the repression and trials of the 1950s. The media played an important role in this *process of renewal*, which soon came to be called the *Prague Spring*. For the “*dinosaurs*”, as the Stalinists were called, the newly revived *Literární noviny* and the weekly magazine *Student* were centres of *counter-revolutionary ideology*. After twenty years, there was an enormous yearning for information, and the euphoria from the unprecedented freedom was infectious. Democratic organisations such as the *Club of Committed Non-Party Members* (Klub angažovaných nestraníků, KAN) and the *Club of Former Political Prisoners* (Klub bývalých politických vězňů, K-231) – the former named after the legal paragraph under which they had been convicted – were evidence of the plurality of viewpoints. Hope for a future without fear and lies lent new trustworthiness to the discredited Communist Party.

The Action Programme and its criticism

One milestone in these rapid developments was 23 March, when the so-called *fraternal parties* (the communist parties in East Germany, Poland, Hungary and Bulgaria, under the leadership of Moscow) invited representatives from Prague to a meeting in Dresden in order to defend these recent events. Novotný had just been ousted as president by the *reformists*, who had seen him as representing the continuity of real socialism. His successor, Ludvík Svoboda, had been a general in the Czechoslovak Army on the *Eastern Front* and was a *Hero of the Soviet Union*, but had also been a political prisoner in the 1950s.

Another sin of the *reformists* was their *Action Programme*, which was made public on 5 April and which proclaimed the basic outlines of the *process of renewal*. One of their fundamental reform measures was the *New Economic System*. Another key point was the country's federalisation, which was approved by parliament in June along with a law on the rehabilitation of political prisoners. Moscow rattled its sabres by holding a *Warsaw Pact* military exercise on Czechoslovak soil from 19 to 30 June. One protest against this infringement of the country's sovereignty was the manifesto titled *Two Thousand Words*, which was published on 27 June in four newspapers. Written by Ludvík Vaculík, it was signed by 127,000 people. The Soviet authorities presented this manifesto as evidence of an alleged *counter-revolution*. The subsequent *fraternal* meetings grew ever more dramatic. One popular slogan of the *reformists* was “We are with you, be with us!” On the night of 21 August 1968, the troops of five *Warsaw Pact* nations invaded Czechoslovakia.

Fraternal aid

"I admit that my reasoning was naive, and that it was rooted in goodwill and common decency. [...] until just before midnight August 21, I still believed that relations within the 'socialist camp' were essentially civilised", Alexander Dubček later wrote in his memoirs.³

The Bureau of the Central Committee of the Communist Party was surprised by reports that Soviet, Bulgarian, East German, Polish and Hungarian troops were occupying the country as part of *Operation Danube*. In an official statement, Czechoslovak politicians and President Svoboda distanced themselves from the occupation and appealed to the military and the population to refrain from armed resistance. In the early morning hours of 21 August, Alexander Dubček, Prime Minister Oldřich Černík, Josef Smrkovský, František Kriegel, Čestmír Cisař, Josef Špaček and Bohumil Šimon were arrested and taken away by Soviet paratroopers and secret service agents. According to the original plan, they were to be shot. The Soviet leadership counted on the establishment of a *worker-peasant government* to which they appointed the collaborators who had written a "letter of invitation" asking Leonid Brezhnev, General Secretary of the *Central Committee of the Communist Party of the USSR*, to save the country from the *counter-revolution*. The original copies of the collaborators' correspondence were presented to Václav Havel in 1992 by then Russian President Boris Yeltsin.

As part of this *fraternal aid*, some 750,000 troops crossed the Czechoslovak border, transported in large part by 800 aircraft, and roads and highways were flooded by 6,300 tanks and 2,000 armoured vehicles. Foreign troops demolished traffic arteries and bridges, and destroyed buildings. Several buildings caught fire near the headquarters of Czechoslovak Radio in Prague, but some Soviet tanks were burnt as well. On Wenceslas Square, Soviet soldiers fired at the façade of the National Museum. Soldiers also fired at flag-waving protesters. In the first days, 94 people were killed, 267 were seriously injured, and 422 suffered minor injuries.

President Svoboda refused to recognise the collaboration government, and on 23 August he flew to Moscow. He achieved the release of the imprisoned politicians, who took part in the negotiations. The result was the *Moscow Protocols* legalising the occupation. The term *normalisation* – meaning a return to the pre-January conditions – first appeared in these protocols.

Despite the fact that the collaborators managed to take over radio and television, both media continued to broadcast illegally. The media coordinated life in the first week of the occupation. Provisional print shops produced a flood of newspapers and leaflets. The walls of houses and shop windows were plastered with posters, calls to action, humorous texts and caricatures. People sublimated their injured pride, their anger and their defiance into passive resistance. They removed street signs and traffic signs, or wrote over them with the names of cities in the occupiers' lands, along with the distance in kilometres. They surrounded tanks and armoured vehicles, trying to explain to the foreign soldiers that there was no *counter-revolution* going on, that they were not in West Germany as their *politruks* (political commissars) had told them. The level of solidarity was unprecedented.

The delegates of the *14th Congress of the Communist Party* met in Prague on 22–23 August and in Bratislava on 26–29 August. In Prague, a new Central Committee and presidium were elected without *conservatives* and collaborators. For the first time ever, the communists renounced subservience to the Soviets.

The beginnings of normalisation

The *reformists* called the *Warsaw Pact* invasion a tragic misunderstanding. Although the first functionaries had been removed from the Central Committee by 31 August and others followed, the implementation of the reforms continued. In mid-November, anti-Soviet demonstrations took place in the country's larger cities, and there were student protests as well. When Speaker of the Parliament Josef Smrkovský was deposed on 16 January 1969, a student of the Faculty of Arts, Jan Palach, set himself on fire in front of the National Museum in protest against *normalisation*.

His funeral became a mass demonstration. Another spontaneous demonstration was the celebration of the country's victory over the Soviet ice hockey team in March.

³ Alexander Dubček, *Hope Dies Last – The Autobiography of Alexander Dubček*, Jiří Hochman (ed.), New York 1993, p. 179.

The tragic final act of the *Prague Spring* played out on 17 April 1969, when Gustáv Husák was elected First Secretary of the Czechoslovak Communist Party. He went on to become president in 1975. Alexander Dubček was made Speaker of the Federal Assembly, and was later the ambassador to Turkey. In the autumn of 1970, he was expelled from the Communist Party, after which worked for the forestry service in Bratislava.

On 19–21 August 1969, the first anniversary of the occupation was marked by massive demonstrations, which were suppressed by the police and the militia. At least five people were killed and 33 seriously injured, and martial law was in effect until the end of the year. The biggest purges in the Communist Party took place in February 1970, when 450,000 members were expelled. Loss of membership usually involved a ban on performing one's trade or profession.

The first positive outcome of the *Prague Spring* was in the 1980s, when Mikhail Gorbachev described it as the vanguard of *glasnost* and *perestroika*.⁴

Spontaneous emigration

The international response to the occupation of Czechoslovakia was dramatic. Although Soviet diplomats had announced the planned commencement of *Operation Danube* to some Western governments on 20 August, they had not counted on the public response. While the superpowers opted for non-interference and the Soviet Union successfully vetoed Czechoslovakia's protest at the United Nations, a wave of public protests arose. The media provided detailed reports on the invasion, and photographs of the destruction and of Czechs and Slovaks protesting the invasion and arguing with soldiers appeared all over the world. Only in the *socialist camp* did the media refer to a *counter-revolution* and *fraternal aid*. The anti-Stalinist communist parties of France and Italy joined the protests. The unexpectedly strong response to the invasion influenced Soviet officials' willingness to negotiate with the Czechoslovak *reformists* and with President Svoboda.

After 21 August 1968, Western countries began to accept refugees from Czechoslovakia, and their embassies issued visas for another year without any problems. Starting in 1969, Czechoslovakia's *Security Administration* again began requiring a letter of invitation in order to receive an *exit permit*. Passports were issued freely only in the period immediately following the invasion. The country's borders also remained open, and the *border patrol* initially let travellers through virtually without any checks. The border was finally closed on 8 October 1969, after the August demonstrations.

The third and fourth waves of emigration

The differences between the *post-February* and the *post-August* exile waves could not be greater. After the "*Victorious February*" in 1948, people fled secretly, while after the August 1968 invasion they initially left openly. When crossing the border after *Victorious February*, refugees had to rely on people smugglers. Some helped selflessly, while others took bribes that increased as it became increasingly difficult to cross the *Iron Curtain* between East and West. Prices were high: 20,000 or 30,000 crowns, but sometimes as much as 75,000 crowns per person, as journalist Ferdinand Peroutka described in April 1948. The smugglers risked prison just as much as the refugees they were helping.

After the coup on 25 February 1948, the route was initially open. Klement Gottwald, the first *workers' president*, had declared, "Let them go!" But even during the coup, the communists had already begun to arrest the *enemies of socialism*. Some 5,000 officers were released from the army, a third of whom had served with Allied forces during the war. As part of these *purges*, 7,000 university students and 500 professors were expelled. Mass layoffs affected all areas of public life. Being of *bourgeois origin* was one reason you could lose your job, as well as your property and housing, often accompanied by a ban on living in the capital. In 1948–1951, the *Czechoslovak Ministry of Interior* registered a total of 20,450 attempts at crossing the border, with 11,734 *traitors* crossing successfully. According to the *Institute for the Study of Totalitarian Regimes*, about 60,000 people left Czechoslovakia after February 1948, and 26,500 people were imprisoned and 241 executed between 1948 and 1960.

The border security system, completed by the spring of 1951, remained in place until December 1989. It started with a two- to eight-kilometre wide *border zone* that could only be entered with a permit. This was

⁴ Glasnost and perestroika mean openness and restructuring. These political and economic reforms enacted by Mikhail Gorbachev led to the break-up of the Soviet Union in 1991.

followed by the *forbidden zone* from which residents were relocated. After overcoming this dead zone, anyone brave enough to try to escape had to make it over two tall electrified wire fences secured with signalling equipment. The ground was freshly tilled so that footprints would be visible. Soldiers of the *border patrol* controlled the border from lookout towers and with two-member patrols with dogs. People escaped across rivers, by plane and by hot-air balloon.

Cultural exodus

At first, the *post-February* emigration was political. The émigrés included 11 ministers and 79 members of parliament, who formed their own representative institutions such as the *Council of Free Czechoslovakia* (1949), which was successfully renewed by the *post-August* exiles. At home, people listened to the broadcasts of *Radio Free Europe* (1949), *Voice of America*, *BBC*, *Radio Vatican* and later also *Deutsche Welle*. The staff at *Radio Free Europe* was rejuvenated by later émigrés, but the founding members did not trust them; they were afraid that the newcomers had been influenced by communist ideology. They also had difficulties coming to terms with the favourable conditions under which the new arrivals had been welcomed, while they themselves had suffered through *collection camps*. Nevertheless, their aid organisations provided assistance to the *post-August* exiles. One such organisation was the *AFCR (American Fund for Czechoslovak Refugees, 1948)*, whose president Betka Papánková had founded the *Council of European Women in Exile* (1954). Her husband Jan Papánek was a diplomat and a founding member of the United Nations, where in the summer of 1968 he protested in vain against the Soviet invasion.

By comparison, there were few politicians in the *post-August* wave of emigration: Deputy Prime Minister Ota Šik, chairman of the Parliamentary Foreign Affairs Committee Jiří Pelikán, Alexander Dubček's spokesman Dušan Havlíček, Přemysl Janýr of the prohibited Social Democratic Party and representatives of the "counter-revolutionary" organisations *Club of Former Political Prisoners (K-231)* and *Club of Committed Non-Party Members (KAN)*. One of the largest groups of refugees were *cultural workers* (the socialist term for intellectuals), who were among the first to leave since they had been visibly engaged in the *Prague Spring*. Among the émigrés were 32 writers; 80 journalists; 68 painters and sculptors; 35 people from theatre, film and television; 25 musicians; and 75 scientists. Writers included Josef Škvorecký (Toronto), Milan Kundera (Paris), Arnošt Lustig and Jan Beneš (United States), Ludvík Aškenazy, Věra Linhartová, Jaroslava Blažková, Ivan Diviš (Munich), Ladislav Mňačko (Vienna) and Ladislav Grosman (Tel Aviv). Karel Michal (actual name: Pavel Buchsa) and Jaroslav Vejvoda (actual name: Jaroslav Marek) ended up in Basel and Zurich. Germany became the new home for the poets Antonín Brousek (Hamburg) and Jiří Gruša (Bonn). Pavel Kohout moved to Vienna. Journalists: Antonín J. Liehm (New York and Paris), Gabriel Laub (Hamburg), Milan Schulz, Ludvík Veselý, Sláva Volný, Karel Jezdinský and Josef Jedlička (all of whom worked for *Radio Free Europe* in Munich), Bedřich Utitz (Cologne), Vladimír Tosek (Great Britain), Zdeněk Hejzlar (Stockholm), Zdenka Neumanová (Bern), Jindřich Lion (Vienna) and many others. Then there were artists: cartoonists Bohumil Štěpán and Ivan Steiger (Munich); graphic artist Pravoslav Sovák (Lucerne); sculptors Jan Koblasa (Kiel), Zbyněk Sekal (Vienna), Zdenka Rusová (Oslo) and Rudolf Valenta (London); and painters Ladislav Guderna (Toronto), Antonín Málek (Stockholm), Tomáš Rajlich (The Hague), Jan Kotík (Cologne) and Jiří Hilmar (Munich). The artist with the greatest international success was Jiří Kolář (Paris). Also emigrating were *New Wave* film directors Miloš Forman, Ivan Passer and Ján Kadár (United States), Vojtěch Jasný (Salzburg), Jan Němec and Zbyněk Brynych (Germany), and Jiří Weiss (Rome); documentary filmmakers Václav Táborský and Evžen Středňanský; playwrights Vladimír Valenta (Edmonton), Vratislav Blažek and Jan Schneider (Munich); choreographers Milan Sládek (Cologne) and Pavel Šmok (Basel); costume designer Jan Skalický (Zurich); founder of *Laterna Magika* Alfréd Radok (Göteborg); actors Pavel Landovský (Vienna), Jan Tríska and Karla Chadimová (United States) and Jiřka Frantová and Juraj Kukura (Germany); composer Evžen Illín (Germany); and conductor and director of the Czech Philharmonic Orchestra Karel Ančerl (Toronto). Conductor and composer Rafael Kubelík emigrated in 1948, as did pianist Rudolf Firkušný. Opera singer Soňa Červená left in 1962, living in Berlin and the United States, singer Gejza Zelenay left for Zurich in 1968, and soprano Edita Gruberová (Vienna, Zurich) became an international star after 1970. Pop singer Yvonne Přenosilová and songwriter Karel Kryl settled in Munich.

After the Soviet occupation, every tenth scientist from the *Czechoslovak Academy of Sciences* emigrated: philosophers Milan Průcha (Berlin) and Ivan Sviták (California); sociologists and political scientists Ivan Bystřina, Adolf Müller, Vladimír Horský and Josef Pokštefl (Germany); Vladimír Kusín (Glasgow), Jaroslav Krejčí (Lancaster) and Zdeněk Strmiska (Paris), head of the economic institute Ota Šík (St. Gallen) and his colleagues Evžen Löbl (Providence), Radoslav Selucký (Ottawa), Jiří Sláma and Jiří Kosta (Munich); historians František Graus (Basel), Antonín Šnejdár (Paris), Milan Hauner (Great Britain), Ivan Pfaff (Bern) and Vilém Prečan and Karel Kaplan (Germany); literary critics and linguists Eduard Goldstücker (Brighton), Květoslav Chvatík (Konstanz), Dagmar Eisnerová (Zurich) and Mojmír Grygar (The Hague); art historians Arsen Pohribný (Milan, later Düsseldorf) and Zdeněk Felix (Switzerland, Germany); theologian Jan M. Lochman (rector of the university in Basel) and many others.

Intellectuals who were opposed to *normalisation* ended up working as window washers, furnace stokers, cleaners and surveyors. People began using the term *kafkárna* (meaning a Kafkaesque place or situation), which Bohumil Hrabal had popularised in his short stories in the 1960s. Anyone who signed *Charter 77* was subjected to persecution.

The immediate impetus for the *Charter 77 Proclamation* was the trial of the musicians from *The Plastic People of the Universe*. The manifesto protested violations of the human rights guaranteed by the *Helsinki Accords*, which the Czechoslovak government had signed in 1976. The charter's co-authors included philosopher Jan Patočka, playwright Václav Havel, writers Ludvík Vaculík and Pavel Kohout, actor Pavel Landovský and former foreign minister Jiří Hájek. By 1 January 1977, the manifesto had been signed by 242 citizens, and by the end of 1989 there were 1,883 signees. The communist regime unleashed an extensive campaign against the signatories and forced a number of artists to sign a so-called *Anti-Charter*. The secret police terrorised the families of *Charter signatories*, persecuting, interrogating and jailing them. During *Akce Asanace* (Operation House-Cleaning), the regime forced 280 signatories to emigrate. Former secretary of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party Zdeněk Mlynář left for Vienna, as did Pavel Landovský, Pavel Kohout and writer Ivan Binar, who later worked for *Radio Free Europe* in Munich. Historians Bedřich Loewenstein and Karel Durman emigrated to Berlin and Uppsala. Singers Jaroslav Hutka and Vlastimil Třešňák emigrated to the Netherlands and Germany. Signatories of *Charter 77* lost their jobs and were prohibited from publishing. Instead, mimeographed copies of their works and works by other banned authors were published as *samizdat* literature. Ludvík Vaculík ran the *Padlock Series* (Edice Petlice, ca. 400 publications), and Olga and Václav Havel joined with Ivan M. Havel to publish the *Expedition Series* (Edice Expedice, 152 publications). Jiří Gruntorád organised the *Ashcan Series* (Edice Popelnice, 124 publications), which Oleg Hejnyš took over during Gruntorád's four-year stint in prison (1980–1984). After the *Velvet Revolution*, Gruntorád founded the *Libri prohibiti* library of samizdat and exile literature, of which he is the director. Books by banned authors were also published as part of other samizdat editions and by exile publishing houses.

Magazines and publishing houses

In the early 1950s, *post-February* émigrés had begun publishing various newspapers and magazines devoted to politics and literature, such as *Hlas exilu* (Voice of Exile), *Sklizeň* (Harvest), *Skutečnost* (Reality), *Svobodný zítřek* (Free Tomorrow), *Zápisník* (Notebook), *Americké listy* (American Pages), *Čechoslovák* (Czechoslovak Weekly), and *Revue Archa* (Archa Review). Of these, only the monthly *České slovo* (The Czech Word), the quarterly *Proměny* (Transformations, published by the *Czechoslovak Society of Arts and Sciences*) and the cultural quarterly *Svědectví* (Testimony, symbolically launched on 28 October 1956 in New York) have survived. The latter magazine's editor Pavel Tigrid worked for *BBC Radio* and the *Voice of Free Czechoslovakia* in London during the war, and was editor-in-chief of *Radio Free Europe* in New York in 1949–1952. *Svědectví* engaged in a dialogue between the exile community and the domestic opposition. In 1960, Tigrid moved the magazine to Paris, and in 1989 to Prague. He halted publication when he was appointed adviser to the office of the president, and in 1992–1994 he served as Minister of Culture.

In 1970 in Rome, politician and journalist Jiří Pelikán, who until September 1968 had been the director of *Czechoslovak Television*, renewed the tradition of the popular *Literární noviny*, later published as *Literární listy*. The word "*listy*", combined with the subtitle *Magazine of the*

Czechoslovak Socialist Opposition symbolised the magazine's continuity with the Prague Spring. *Listy* became a political (later also literary) forum for exiled and banned authors, and its editorial board included Dušan Havlíček, Zdeněk Hejzlar and Vladimír Tosek. As with *Svědectví*, a part of its print run was smuggled into Czechoslovakia. Pelikán represented the Italian Socialists in the European Parliament from 1979 to 1989, and starting in 1990 he published *Listy* in Prague. The paper has been headquartered in Olomouc since 2003.

The Slovak cultural quarterly *Most* (Bridge) was launched in 1954 and is still published today. Another independent Slovak monthly was *Horizont* (Horizon), published from 1972 to 1992 in Zurich. Slovak periodicals and publishers in Europe and in the United States were often associated with the activities of the Catholic Church, mainly with the *Slovak Institute of Sts. Cyril and Methodius* in Rome.

The periodical *150 000 slov* (150,000 Words), edited from 1982 to 1991 by Antonín J. Liehm, presented interesting news from the foreign press. It was published by the *Index* publishing house in Munich, founded in 1971 by political scientist Adolf Müller and journalist Bedřich Utitz. *Index* published exile and dissident prose and poetry, sociological and scientific books, and literary translations in several different series, with print runs averaging from 1,000 to 2,000 copies. Among other things, it published the literary series of *Svědectví* and *Listy*. From its founding until 1990, *Index* published over 200 book titles.

In 1971 in Munich, several Czech contributors to *Radio Free Europe* founded *CCC Books*, which published 19th-century literature (K. J. Erben), *post-February* exile writers (Antonín Krautochvíl, Viktor Fischl, Pavel Javor) and *post-August* authors. Another Munich publishing house was *Poezie mimo domov* (Poetry Away From Home), which was run by the poet Daniel Strož from 1977–1989. Strož had 180 regular subscribers for 100 collections of works by dissidents and exiles; additional copies were intended for home readers. Strož also published *Obrys* (Contours) magazine.

The most famous Czechoslovak exile publishing house was *68 Publishers*, founded in 1971 in Toronto by Zdena Salivarová and her husband Josef Škvorecký. By 1993, they published 227 titles in print runs of 2,000 to 3,000 copies. The print run for poetry was less: just 500 copies. The company's greatest success was Škvorecký's *The Tank Battalion*, with 9,000 copies. The book was later published in Czechoslovakia as *Tankový prapor* with a print run of 150,000 copies. As with all publishers, some of the publisher's books by exile and dissident authors were sent to Czechoslovakia. Škvorecký was a professor of English and American Literature at the University of Toronto and wrote a number of successful novels. Next to Milan Kundera, he was one of the most translated Czech authors. In Prague after the *Velvet Revolution*, he founded the first *Literary Academy*.

In London, Catholic literature was published by Alexander Tomsky's *Rozmluvy* (Discourses) publishing house from 1982 to 1987, but an attempt at launching a magazine failed after the first issue. In Zurich, Antonín Pašek and his son Petr tried to break through with a different concept: From 1973 to 1986, their publishing house, *Konfrontace* (Confrontations), published foreign-language books by Polish, Hungarian and German authors. In Czech, the Pašeks focused on translated literature. For instance, the writings of Alexander Solzhenitsyn (who lived in Zurich in 1974) were a commercial success. *Konfrontace* also published several writers of the *post-February* exile generation. Over the course of 13 years, the company published a total of 120 titles, but its eponymous magazine lasted just a few issues.

The Slovak publishing houses of *Poľana* in Zurich and *Liber* in Lausanne were, unfortunately, unsuccessful. The conservative and nationalist *Zahraničná Matica slovenská* (The Slovak Foreign Association) was based in Buenos Aires.

Writer Egon Hostovský (1908–1973) experienced two emigrations to the United States. In 1941 as a diplomatic officer, and after 1948 as a teacher of Czech and editor at *Radio Free Europe*. His widow sponsored the *Egon Hostovský Award*, whose first recipient was Jaroslav Vejvoda in 1973 for the revelatory short story collection *Floating Angels, Flying Fish* (Plující andělé, letící ryby), published by *68 Publishers* in Toronto.

Publishing and editing activities required idealism and extraordinary engagement, including by family members. In addition to creative, administrative, printing and distribution work, it was necessary to secure financing for the undertaking. Škvorecký and Pelikán paid all expenses from their own professional incomes.

Science and documentation

Renowned mathematician Václav Hlavatý was one of the initiators of the *Czechoslovak Society of Arts and Sciences (SVU)*, founded in 1958 in the United States. The group's American and European sections supported exile cultural institutions and organised international congresses: *On the Meaning of Czech and Slovak History* (1975), *Dissent and Literature* (1977), *The Humanitarian Legacy of T. G. Masaryk* (1980), *Ten Years of Charter 77* (1987), *Culture and Violence* (1971) and others. In 1972, sociologist Karel Hrubý became the chairman of the Swiss section.

Historical and cultural-political symposia were also organised by the Catholic lay organisation *Opus bonum* (A Good Thing). Founded in 1978 in Frankfurt am Main by Benedictine abbot and poet Anastáz Opasek, the organisation was inspired by Moravian publisher Josef Florian's (1873–1941) forgotten publishing house, *Dobré dílo* (A Good Thing).

An extensive archive of Czech and Slovak *samizdat* and exile literature was collected by historian Vilém Prečan in Germany after his emigration in 1976. Prečan conspired with the sociologist Jiřina Šiklová in Prague to illegally transport banned literature over the border, for which Šiklová was punished with imprisonment. Prečan built the *Czechoslovak Documentation Centre for Independent Literature 1948–1989* (ČSDS) with support from Karel Schwarzenberg at Schwarzenberg's castle in Scheinfeld, Bavaria. From 1987 to 1989, he also published his research in his own magazine, *Acta*, and as part of the *Acta creations* publication series. In 1997, thirty tonnes of documents were placed into the archives of the National Museum in Prague, and in 2002, the ČSDS became a part of the National Museum archives. The National Museum also houses documents from the *Charter 77 Foundation*, which the physicist František Janouch founded in 1978 in Sweden in support of people being persecuted by the communist regime.

Emigration in Switzerland

During the 1930s and 1940s, Switzerland accepted refugees only rarely. The first time the country opened its borders was in 1956 for refugees from Hungary, and again in 1968 for refugees from Czechoslovakia. Immediately on 21 August the Foreign Ministry decided to provide political asylum and free three-month visas so that refugees could decide whether to return home or not. Surprisingly, they were allowed to work. Humanitarian organisations offered help finding jobs and housing or temporary accommodation. People provided refugees with shelter, taking in students and even entire families with children. The refugee camps on the border were soon shut down because the *gasoline refugees* arrived mostly in their own cars and continued on to communities with available accommodations. Information centres were established at universities, and students received bursaries of 500 francs a month until they decided for asylum status, after which the amount was raised to 600 francs. Free language courses were open to all generations.

The occupation of Czechoslovakia aroused overwhelming indignation. The Swiss protested the invasion and simultaneously took up collections for the refugees. Aid organisations took in almost two million francs from the sale of stickers and badges in the Czechoslovak national colours.

The humanitarian tradition of taking refugees has deep roots in Swiss history. This small, predominantly Protestant country has welcomed religious (and later, political) refugees since the 13th century. The borders began to close after the Russian Revolution in 1917. A foreigners' police was established, and by the 1920s and 1930s the country had developed a complex system of laws restricting foreigners' rights. The anti-Jewish regulations during the Second World War were particularly drastic, and only began to ease in the summer of 1944. In the post-war years, Switzerland, in the spirit of the old humanitarian tradition, participated in the rebuilding of a devastated Europe. Nevertheless, the country only began to grant asylum (and sporadically at that) starting in April 1947. The *post-August* refugees' integration into Swiss society was eased, among other things, by the fact that their arrival coincided with a period of economic growth. The refugees' social structure was a contributing factor as well, since most of them had secondary and tertiary education, and they included many doctors, technical experts and students. Despite possessing a fundamentally different mentality, most Czechs and Slovaks adapted relatively quickly to their new home, although the decision to build a new life was not always easy. Initially, the number of arrivals was about 300 Czechoslovaks a day, but many of them returned for family or emotional reasons. By the end of 1968, 5,000 people had applied

for asylum. In April 1969, Czechoslovaks' special status for asylum applications was officially ended, and so later arrivals were subjected to the same conditions as all other foreigners. In 1968–1969, the Swiss Confederation granted asylum to 13,000 refugees from Czechoslovakia; by the *Velvet Revolution* in 1989, the number had climbed to 15,000. Some of these later arrivals came for economic reasons, and one of the later escape routes led through Yugoslavia.

Cultural activities in Switzerland

At first, members of the *post-August* wave of emigration associated in expatriate clubs, but with ongoing integration interest in these traditional institutions waned. Through these groups, the older generation still organises cultural events and publishes newsletters. One of the few remaining cultural centres is the *Kraus Gallery* in Pfäffikon in the canton of Zurich, which has exhibited art by Jan Kristofori, Lucie Radová, Ivo Holý and Alena Synková, and which continues to show works by various painters and sculptors. Máša Exnarová used to run an art and concert gallery in Sissach near Basel. Jaroslav Strnad worked closely with the *Konfrontace* publishing house, as did the journalist and *Chartist* Vladimír Škutina, who emigrated in 1978. Škutina spent 1969–1974 in prison because of his popular television shows, but his first time in prison was 1962–1963 for insulting President Novotný – an experience described in his 1969 book *The President's Prisoner* (Prezidentův vězeň). In Switzerland, he published *Reportér* and *Magazín*, but mainly he worked on his own new publications. Another successful exile writer was Jaroslav Vejvoda, who returned to Prague, as did documentary filmmaker Bernard Šafařík and theatre director Jaroslav Gillar. Authors Karel Michal and Viola Fišerová stopped writing in exile, although Fišerová began writing again in Prague. Journalist and author of critical books Irena Brežná has received several important awards. In Lucerne, Blanka Kubešová organised a poetry café in the tradition of Prague's *Viola*. Following the *Warsaw Pact* invasion, Lucerne-based publisher Alice Bucher decided to publish Czech authors. Jürgen Braunschweiger, head of the *C. J. Bucher* publishing house, joined with editor Bruno Leuthold to establish the publisher's Czech division, which published the works of dissidents Jiří Gruša, Václav Havel, Ivan Klíma, Alexandr Kliment, Pavel Kohout, Eda Kriseová, Ludvík Vaculík and exile author Jaroslav Vejvoda.

Exile and emigration

In the early 1950s, Ferdinand Peroutka – political activist, doyen of Czech journalism and a founding member of *Radio Free Europe* – defined exile as an existential necessity and emigration as an escape in search of better living conditions. By the 1960s, however, the two terms had begun to be used synonymously. Statistics vary greatly. According to the *Czechoslovak Ministry of Interior*, a total of 146,462 citizens left the country between 1948 and 1989 (70,130 of them in 1968–1969); 75,000 people emigrated legally. However, other sources give a total figure of up to 500,000 émigrés, of whom 135,000, 150,000 or 245,000 (depending on the source) left in 1968–1969. While fifty percent of the *post-February* exile wave left for the United States and Canada, the *post-August* wave mostly remained in Europe.⁵

Among the first to return following the *Velvet Revolution* in 1989 were the later Minister of Foreign Affairs Karel Schwarzenberg and Minister of Culture Pavel Tigrid, journalists Jiří Pelikán and Bedřich Utitz, actor Pavel Landovský, writer Pavel Kohout, and singers Jaroslav Hutka and Karel Kryl. Some, such as famous actor Jan Tříska (who died unexpectedly on 25 September 2017 in Prague), kept their homes in their country of exile. Most returnees were members of the older generations, although younger people headed home as well. Usually, their international experience and professional qualifications helped them find good employment in the Czech Republic. Unfortunately, no statistics on this re-emigration are available.

The *Museum of Czech and Slovak Exile and Emigration*, a private institution run by Jan Kratochvíl, was opened in Brno in November 2008.

5 Gabriel Laub, Denken im Exil: Die intellektuelle tschechoslowakische Emigration und ihre Aktivitäten, in: Zeit, 1972, No. 10; Ivan Pfaff, Die tschechoslowakische Kulturmigration nach 1968, in: Schweizer Monatshefte, 1973, Jg. 52, H. 11; Alfred Cattani, Erwünschte Flüchtlinge: Ungarn, Tibeter und Tschechoslowaken in der Schweiz, in: NZZ Folio, Wege der Schweiz, August 1991; Zuflucht Schweiz: Der Umgang mit Asylproblemen im 19. und 20. Jh., Carsten Goehrke und Werner G. Zimmermann (Hg.), Zurich 1994; Asyl und Aufenthalt: Die Schweiz als Zuflucht und Wirkungsstätte..., hrsg. von Monika Bankowski, Peter Brang, Basel 1994; Kulturelle Kommunikation – eine Bedingung des Exildaseins... Juliane Brandt u.a., in: Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945–1989, hrsg. von Eva Behring u.a., Stuttgart 2004; Michaela Tvrđiková, Proměny československé emigrace v letech 1948–1989, Brno 2007; Christiane Uhlig Gast, Die Emigration von Tschechen und Slowaken in der Schweiz, in: Prager Frühling: Mythos und Realität... 1968–2008, hrsg. von Helena Kanyar Becker, Basel 2008; Jana Kopečková, Československá emigrace v roce 1968 v soudobém domácím tisku, Olomouc 2010.

Sicherheits- und Kriminalpolizei der Stadt Bern

SA

A

DK

D

Geschäfts-Nr.

DS

B

ED

FF

SF

Nbl.-Ausschr.

Nbl.-Revok.

M

**ANZEIGE
RAPPORT**

von Senn, Wm.

Bern, den 5. September 1968

Dienststelle:

Nachrichtendienst

Betrifft:Grossdemonstration in Bern

Anlass

: Besetzung der Tschechoslowakei durch russische Truppen

Zeit

: Donnerstag, den 22. August 1968, 20.00 Uhr

Ort

: Bundesplatz in Bern - Demonstrationmarsch zum Münsterplatz und zur Russischen Botschaft am Brunnadernrain 37

Organisatoren

: Die politischen Parteien und der Gemeinderat der Stadt Bern

Teilnehmer

: Auf dem Bundesplatz : ca. 20'000 Personen
Am Fackelzug : ca. 10'000 Personen

Zweck

: Sympathiekundgebung für das unterdrückte tschechoslowakische Volk

Referenten

: Herr Stadtpräsident Dr. Reynold Tschäppät
Herr Stadtratspräsident Peter Indermühle
Ein Vertreter der Vereinigung junger Sozialdemokraten
Ein Vertreter des Forum politicum

Offizielle

Marschroute

: Bundesplatz - Kochergasse - Casino/Theaterplatz -
Markt-gasse - Spitalgasse - Christoffelgasse -
Bundesgasse - Kochergasse - Casinoplatz - Herren-
gasse - Münsterplatz

Inoffizielle

Marschroute

: Bundesplatz - Kochergasse - Casino/Theaterplatz -
Markt-gasse - Spitalgasse - Christoffelgasse -
Bundesgasse - Kochergasse - Kirchenfeldbrücke -
Thunstrasse - Elfenstrasse - Brunnadernstrasse -
Willadingweg - Brunnadernrain.

Schlussverfügung:

An den Polizeidienst der Schweiz. Bundesanwaltschaft

Kopie an Kantonspolizei Bern, ND

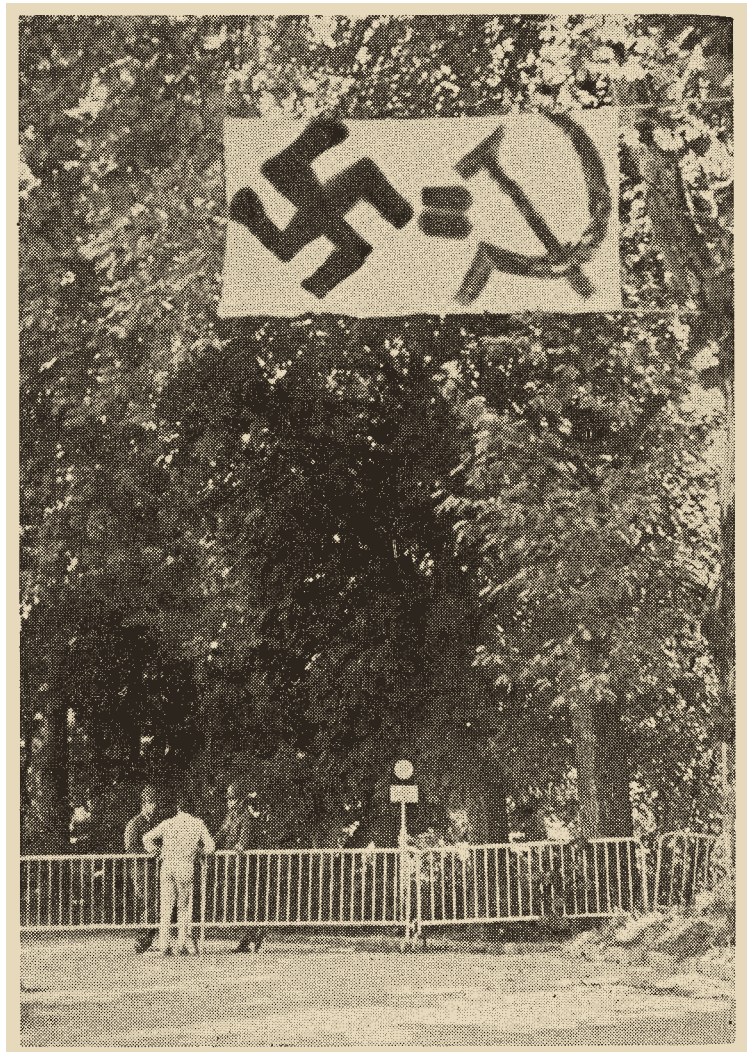
Bern, den 13. September 1968

SICHERHEITS- UND KRIMINALPOLIZEI
DER STADT BERN

Der Stellvertreter des Kommandanten

Adjunkt

1170c

Část zprávy Bezpečnostní policie v Bernu z 5. září 1968
o protestní masové demonstraci konané 22. srpna proti obsazení
Československa. Demonstrace se zúčastnilo dvacet tisíc občanů,
následného průvodu pak deset tisíc.

Excerpt from a report by the Security Police of the City of Bern
dated 5 September 1968 regarding the mass demonstration on
22 August protesting the occupation of Czechoslovakia. Some
20,000 people participated in the demonstration, around 10,000
in the subsequent march.

© Schweizerisches Bundesarchiv, E2001E-01#1988/16#5305*, Az. B.22.43,
Bewachung der russischen Botschaft und deren Personal in Bern, 1968–1978

Ulice Bernu v srpnu 1968.
A street in Bern in August 1968.

© Der Bund

ck no

„Verdammt! Es muss doch jemand in Prag zu finden sein, der uns zu Hilfe gerufen hat!“
Hans Geisen, 1968. Copyright by National-Zeitung

Zatraceně! Přece se v Praze musí najít někdo, kdo nás zavolal na pomoc!!

Goddammit! There's got to be *somebody* in Prague who called us for help!!

© Basler Zeitung

Ukázka ze zpravodajství deníku *Der Bund* z 23. srpna 1968 o reakcích Švýcarů na obsazení Československa.

Page from the daily paper *Der Bund* (23 August 1968) reporting on Swiss citizens' reactions to the occupation of Czechoslovakia.

© Der Bund, Schweizerisches Bundesarchiv, E2001E#1980/83#4246*, Az. B.73.0, Politische Bewegungen und Zustände. U.a. Einmarsch der Warschau-Pakt-Staaten, 1968–1970 [der Artikel der National-Zeitung ist in diesem Dossier archiviert]

FREIHEIT für die Tschechoslowakei

- Wir fordern** den Rückzug der russischen Truppen
- Wir fordern** die Freilassung aller gefangenen Regierungsmitglieder
- Wir fordern** vom Bundesrat eine klare Stellungnahme, die dem Willen des Volkes entspricht
- Wir fordern** den Abbruch aller diplomatischen und wirtschaftlichen Beziehungen zu den Angreiferstaaten, wenn obige Forderungen nicht erfüllt werden

Wenn Sie dies unterstützen, bitten wir Sie um Verbreitung dieses Textes. Schreiben Sie, vervielfältigen Sie die Forderungen, senden Sie diese an Verwandte und Bekannte in der ganzen Schweiz, mit der Bitte, mitzuhelfen, dem Bundesrat den Willen des Volkes auf diese Weise zur Kenntnis zu bringen.

Freunde des tschechoslowakischen Volkes

Senden Sie diese Forderungsliste direkt an unsere Landesregierung in Bern.

*M. Pálffy
Chun*

Herrn
Bundesrat Dr. W. Spühler
Vorsteher des Eidg. Dep.
3000 BERN

FREIHEIT für die Tschechoslowakei

- Wir fordern** den Rückzug der russischen Truppen
- Wir fordern** die Freilassung aller gefangenen Regierungsmitglieder
- Wir fordern** vom Bundesrat eine klare Stellungnahme, die dem Willen des Volkes entspricht
- Wir fordern** den Abbruch aller diplomatischen und wirtschaftlichen Beziehungen zu den Angreiferstaaten, wenn obige Forderungen nicht erfüllt werden

Wenn Sie dies unterstützen, bitten wir Sie um Verbreitung dieses Textes. Schreiben Sie, vervielfältigen Sie die Forderungen, senden Sie diese an Verwandte und Bekannte in der ganzen Schweiz, mit der Bitte, mitzuhelfen, dem Bundesrat den Willen des Volkes auf diese Weise zur Kenntnis zu bringen.

Freunde des tschechoslowakischen Volkes

Senden Sie diese Forderungsliste direkt an unsere Landesregierung in Bern.

Prof. Dr. Christian Gartner, Chur

FREIHEIT für die Tschechoslowakei

- Wir fordern** den Rückzug der russischen Truppen
- Wir fordern** die Freilassung aller gefangenen Regierungsmitglieder
- Wir fordern** vom Bundesrat eine klare Stellungnahme, die dem Willen des Volkes entspricht
- Wir fordern** den Abbruch aller diplomatischen und wirtschaftlichen Beziehungen zu den Angreiferstaaten, wenn obige Forderungen nicht erfüllt werden

Wenn Sie dies unterstützen, bitten wir Sie um Verbreitung dieses Textes. Schreiben Sie, vervielfältigen Sie die Forderungen, senden Sie diese an Verwandte und Bekannte in der ganzen Schweiz, mit der Bitte, mitzuwirken, dem Bundesrat den Willen des Volkes auf diese Weise zur Kenntnis zu bringen.

Freunde des tschechoslowakischen Volkes

Senden Sie diese Forderungsliste direkt an unsere Landesregierung in Bern.

Herrn
Bundesrat Dr. W. Spühler
Vorsteher des Eidg. Dep.
3000 BERN

Leták Svobodu pro Československo mezi sebou šířili švýcarští občané. Žádali v něm svou vládu, aby se zasadila o stažení sovětských vojsk z Československa a propuštění zadržovaných členů vlády. Při nesplnění těchto podmínek trvali na přerušení diplomatických vztahů se zeměmi- agresory. Občané rovněž požadovali jasně stanovisko Spolkové rady ke stávající situaci, které bude odpovídat vůli lidu.

The flyer *Freedom for Czechoslovakia*, which was circulated among Swiss citizens, demanded the withdrawal of Soviet troops from Czechoslovakia and the release of the detained members of the government. Should these conditions not be met, it demanded that Switzerland cut economic and diplomatic ties with the aggressor countries. Another demand was that the Federal Council take a clear stand on the situation reflecting the will of the people.

© Schweizerisches Bundesarchiv, E2001E#1980/83#4247*, Az. B.73.O.(1), Eingaben Privater betr. Einmarsch der Warschauer-Pakt-Truppen, 1968-1969

Společnost „domorodců“ by měla být připravená přijmout kritiku ze strany přistěhovalců a neměla by očekávat pouze chválu a formální projevy vděčnosti. Když se mám začlenit do společnosti, musím mít i právo na kritické myšlení.

Irena Brežná

1968 Bratislava > Basilej

Kde jste se narodila a vyrůstala? Jaké bylo vaše rodinné zázemí?

Narodila jsem se v Bratislavě, kde měl můj otec advokátní kancelář. Několik měsíců po mém narození ho ale komunisti poslali jako pomocného dělníka do kamenolomu a naše rodina odešla žít do Trenčína k babičce. Otec, jakožto třídní nepřítel, neměl právo s námi bydlet, vracel se z práce domů v sobotu večer a v neděli zase odjížděl. Matka toužila emigrovat, domlouvala se s někým na švédském velvyslanectví v Polsku, který měl náš útek připravit. Slíbila, že za to zaplatí. Odjela do Polska s brilianty, které chtěla prodat, a měla s sebou i otcův zápisník s adresami jeho známých, se kterými se seznámil během studií v zahraničí. Na hranicích ji ale chytili a pak ji soudili za pašování. Seděla naštěstí jen jeden rok – kdyby ji soudili kvůli těm zahraničním adresám jako špiónku nebo za plánování útěku, dostala by nejmíň patnáct dvacet let. Svoje dětství za socialismu jsem popsala v románu *Die beste aller Welten*, který vyšel v češtině pod názvem *Nejlepší ze všech světů*. I když to psaní bylo ještě stále trochu bolestné, sama jsem byla překvapená, že z toho nakonec vyšlo lehké, humorné čtení. Možná mi pomohlo, že jsem to psala v cizí řeči a díky tomu jsem „planetu svého dětství“ nahlížela jakoby teleskopem.

Vaší mamince se sen splnil, roku 1968 jste emigrovali do Švýcarska.

Co to pro Vás znamenalo?

V roce 1968 nám už nic nehrozilo, ale rodiče se obávali, že se represe vrátí. Já jsem neměla důvod se z emigrace radovat, právě jsem odmaturovala, v Bratislavě jsem už měla zázemí, kamarádky, bylo mi tam dobře. Na rozdíl od mámy, která mě tlačila na ekonomickou fakultu, jsem toužila studovat jazyky. Jediné, co mě v prvních letech emigrace v Basileji těšilo, bylo, že jsem na univerzitě nemusela studovat ekonomii, ale filozofii, psychologii a slavistiku. Když my jsme přišli do Švýcarska, nebyli tam sběrné tábory ani tlumočníci. Neexistovala síť institucí, které by se staraly o přistěhovače, jako dnes. Ve Švýcarsku byli do té doby jen pracovní migranti z bývalé Jugoslávie či Itálie, kteří stavěli tunely a cesty, maďarští uprchlíci z roku 1956 a tibetští z roku 1961. Nás přijímali se sympatií, byli jsme politicky výhodní, stáli jsme na dobré straně jak pro levičáky, tak pro pravičáky. Pro ty první proto, že jsme nechťeli kapitalismus, ale reformu komunismu, pro pravičáky jsme byli zase živým potvrzením toho, že Sovětský svaz je nebezpečný.

Jak probíhala Vaše integrace?

Když se člověk dostane do cizí kultury, nemá nejprve vůbec nic. Musí se prosadit sám, sotva mu někdo dlouhodobě pomůže. Naučila jsem se nespolehat, že mi někdo něco daruje, raději daruji já a nemyslím na to, zda si to mohu dovolit. Zkušenost, že jsem neměla nic, mě osvobodila od strachu před ztrátou. Můj největší smutek neplynul jenom z toho, že jsem ztratila rodnou zem, sounáležitost s vlastní kulturou, že jsem se ocitla ve vakuu, ale že jsem si nedokázala představit budoucnost – nevěděla jsem, kde a jak bych se měla společensky angažovat. Nechtěla jsem žít jenom banálním soukromým životem. Toužila jsem být součástí většího celku. Musela jsem se tedy perfektně naučit jazyk. Pro mě Švýcarsko znamenalo okno do světa. Neměla jsem chuť přizpůsobovat se na úkor vlastní důstojnosti, to bych mohla zůstat v komunistickém Československu. Jako dítě jsem byla poslušná, najednou jsem se vzbouřila. Určitě to bylo i tím, že Švýcarsko bylo v šedesátých a sedmdesátých letech konzervativní země. Různé způsoby omezování, které jsem pocítovala jako osobní hrozbu, předpisy, nepochopitelná pravidla, sklon k plánování, strukturu, to všechno ve mně probudilo touhu po vlastním hlase. Našla jsem si ho v psaní. Kdybych zůstala v Československu, v důvěrně známé kultuře, možná bych neměla tak silnou potřebu se bouřit.

Jazyk je Vaším pracovním nástrojem. Bylo těžké se naučit německy natolik, abyste v ní mohla psát knihy?

Věděla jsem od samého začátku, že ve Švýcarsku nechci pouze přežít, ale důstojně žít, to znamená umět zacházet s jazykem. Zmobilizovala jsem všechny svoje síly, abych se v němčině zdokonalila. Ještě v Trenčíně jsem chodila pár let na kurz němčiny, ale moc jsem se nenaučila. Moje babička, se kterou jsem vyrůstala, byla slezská Němka. Neopovažovala se však mluvit německy, pouze mi vštěpovala, že němčina je světový jazyk. Jako by mě připravovala na to, že se jednou němčině otevřu, že němčina je pro mě přirozená.

A jelikož zatajovala svůj původ, aby nevyvolala nevráživost, mám někdy pocit, že jsem jí vrátila umlčený hlas.

Jak jste se uplatnila po skončení studia?

Pracovala jsem v psychologickém výzkumu v Basileji a v Mnichově, psala jsem také do československé redakce Svobodné Evropy, BBC a Deutsche Welle a německy do různých švýcarských a německých médií. Zároveň jsem psala vlastní literaturu.

Vaše knihy mají silný feministický náboj. Přitom jste přišla do země, kde ženy neměly až do roku 1971 volební právo. Jak jste tuto skutečnost vnímala?

Švýcarsko bylo silně patriarchální společností. I po roce 1971 tu ještě zůstal velmi konzervativní kanton Appenzel Innerrhoden, který nechtěl ženám přiznat právo volit na kantonní úrovni. Stát mu nesměl v tomto směru nic určovat, kantony jsou samostatné. Mohli to odhlasovat jen muži a ti se tomu bránili. Švýcarsko se za tento kanton už tak stydělo, a mezinárodní organizace ho obviňovaly, že porušuje lidská práva, že vláda nakonec kanton donutila ženám volební právo přiznat. Ale nešlo jen o volební právo. Diskriminace žen byla urážející. Nebyly dětské družiny, existoval například zákon, že muž mohl zakázat ženě jít pracovat. Žena, která chodila do zaměstnání, byla považována za špatnou matku. Matřiční úředník při sňatku připomněl nevěstě, že má povinnost poslouchat svého manžela. Ženy nebyly v politice, nebyly na vedoucích místech, seděly doma a oprašovaly nábytek. Na veřejnosti mlčely, dokonce i na soukromých večírcích hovořili jen muži. Nebylo samozřejmé, aby dcera z takzvané dobré rodiny studovala. Vrcholem samostatnosti bylo, když si otevřela butik. Na univerzitě bylo málo studentek, nebyly ani na humanitních větvích. Z Československa jsem byla zvyklá na sebevědomé ženy, které studovaly, měly svou práci a nahlas vyjadřovaly své názory. Najednou jsem se ocitla v zemi, která byla sice blahobytná, politicky vyspělá, ale ženy na veřejnosti neexistovaly. Když jsem se proti tomu ohradila, byla jsem diskriminovaná dvojnásob – jako žena a jako cizinka. Mnozí lidé měli dojem, že jsem k nim přišla z jakési politováníhodné divočiny a mám být u nich šťastná.

Ve svých knihách nastavujete zrcadlo zemi, která Vám poskytla druhý domov.

Neuškodila Vám někdy upřímnost?

Umění musí být svobodné, jinak nemá smysl. Určitě to byla odvaha, ale potřebovala jsem dát vše na papír. Švýcarsko má dnes kolem čtyřicetiprocentní přistěhovalců. Já k nim už nepatřím, ani moji dva synové, máme švýcarské a zároveň i slovenské občanství. Švýcarsko se muselo začít vyrovnávat s požadavkem, že by přistěhovalci měli mít stejná práva jako původní obyvatelé. Když si švýcarský spisovatel může dovolit kritizovat svoji zemi, já si to dovoluji nemůžu? Jak dlouho budu jenom host, jak dlouho budu vázaná vděčností? Kdy se stává přistěhovalec rovnoprávným občanem s kritickým myšlením? Proč jsme tedy emigrovali do demokracie?

Vaše knihy mají hodně autobiografických rysů, ale reflektujete v nich také osudy ostatních přistěhovalců...

Mladá hrdinka mé poslední knihy o emigraci *Nevděčná cizinka* prožívá trauma – srovnává emigraci s vynuceným manželstvím. Román je feministický – nebudu přeci psát o dívce, která se touží jen zamilovat a splynout s úspěšným mužem. Existuje dost knih, které píší muži o ženských postavách závislých na mužích. Protože vím, jaké je to být ženou v patriarchální společnosti, vždycky budu usilovat o to, abych svým ženským postavám dala sílu a perspektivu. Monolog hlavní hrdinky *Nevděčné cizinky* se v knize prolíná s více než dvaceti autentickými příběhy lidí z mé tlumočnické praxe. Ve Švýcarsku tlumočím pracovním migrantům z České republiky a ze Slovenska, ale i z ruštiny běžencům z Kavkazu. V románě paralelně běží nejenom vývoj mladé hrdinky, ale i vývoj tlumočnice, která se snaží nad rámec své profese přistěhovalcům pomáhat. Sama jsem prožívala emočně vypjaté případy z věznic, nemocnic, psychiatrických zařízení. Musela jsem se naučit s emocemi zacházet profesionálně, nezůstat jenom tlumočnickým automatem, neztratit lidskost. V těchto příbězích je mnoho nemocí, protože emigrace se často projevuje jako trauma a lidé stresovou situaci somatizují.

Jak na Vaše knihy reagují švýcarští čtenáři?

Čtenáři mých knih často přiznávají, že se dozvěděli něco nového – do té doby si mysleli, že dodržovat jejich pravidla, přizpůsobit se a naučit se jejich dialekt přeci nemůže být problém. Netušili, že příliš silné přizpůsobení může způsobit i ztrátu důstojnosti a psychickou labilitu. Zažila jsem, že mi čtenáři v německy mluvících zemích, ale i ve Francii nebo Itálii, děkovali, že jsem tu vnitřní vzpuru popsala. Společnost „domorodců“ by měla být připravená přijmout kritiku ze strany přistěhovalců a neměla by očekávat pouze chválu a formální projevy vděčnosti. Když se mám začlenit do společnosti, musím mít i právo na kritické myšlení. Proto se moje kniha jmenuje *Nevděčná cizinka – Die undankbare Fremde*, německy totiž slovo „Fremde“ znamená také „cizina“. Samozřejmě, že se na literárních vystoupeních někdy setkávám s názorem ve smyslu: „Vy jste se nepřizpůsobila, nejste vděčná, že jsme vás přijali.“ Naštěstí většina lidí reaguje pozitivně, zajímá je pohled zvenčí, diskutují. Mnoho Švýcarů, hlavně žen, touží právě po tom, aby cizinky a cizinci společnost obohatili svojí dynamikou.

Přistěhovalecká problematika je Vaším hlavním tématem.

Jak se za poslední desetiletí změnil vztah Slováků k vlastním emigrantům?

Dlouhá léta po sametové revoluci vládla na Slovensku představa: „My jsme trpěli, a vy jste se měli dobře.“ Lidé se neptali na naše zkušenosti, vždyť věděli, jak „se žije“ na Západě. Až v poslední době se začali zajímat. Nejen proto, že do zahraničí odchází slovenská mládež, ale také kvůli tomu, že aktuální uprchlická vlna tímto pohodlným myšlením otřásla. Zažila jsem na Slovensku diskusi, kde jedna paní tvrdila, že my jsme měli právo emigrovat, ale ti dnešní imigranti „z Asie“ už ne, že je to invaze. Lidé často ani neumí pojmenovat, odkud uprchlíci jsou. Svět kromě Evropy je pro ně mlha, něco vágního. Koho už zajímá, co se děje řekněme v Eritreji? Dost se nemluví ani o tom, že my jsme byli podle dnešních azylových kritérií ekonomičtí emigranti. Kdyby na nás platila stejná individuální kritéria přímého ohrožení na životě, která se dnes používají na uprchlíky, tak by politický azyl nemohli přiznat ani jednomu procentu z tehdejší československé emigrace, všechny by nás poslali zpět. Současní slovenští pracovní migranti a migrantky se do povědomí dostávají jen málo. Málokdo ví, že například Edita Gruberová je Slovenka. Moje známá, kultivovaná novinářka z *Neue Zürcher Zeitung* mi říkala, že se o její mámu starají dvě Slovenky, že jsou milé a srdečné. Jenže nezminila – a to mě vždycky zabolí –, co to pro tyto ženy znamená, opustit své vlastní rodiny. Tyto dva světy o sobě vědí velmi málo.

Ve své publikační činnosti jste se zabývala také čečenskou otázkou...

Když jsem roku 1994 viděla v televizi ženy v šátcích, které se v Grozném postavily proti ruským tankům, cítila jsem, že tam musím odjet. V té době jsem pracovala pro curyšský *Tages-Anzeiger-Magazin* a nabídla jsem šéfredaktorovi reportáž o čečenských ženách. Hned se nadchl, válka právě začala, považoval to za dobrou story. Převlečená za Čečenku jsem s dalšími ženami ze Sernovodsku jela do jejich bombardované vesnice. Když jim vyrabovali domy a pozabíjeli muže, pustili ženy do vsi, aby si vzaly nějaké věci a postaraly se o domácí zvířata. Šla jsem s nimi jako „učitelka Irina“ a při kontrole jsem plakala a tvrdila, že mi všechny dokumenty shořely. Později jsem do Čečenska jezdila pomáhat s projekty, na které jsem ve Švýcarsku sháněla peníze. Založili jsme domov pro znásilněné ženy, farmu pro vdovy s mnoha dětmi, sirotčinec, šicí dílnu, včelín a další. Mezi Čečenkami jsem našla i několik mediálně schopných žen, které se nebály, a tři z nich jsem pak pozvala do Švýcarska, aby na veřejných vystoupeních vyprávěly o utrpení jejich národa. Moje texty o čečenských ženách vyšly v češtině ve sbírce *Vlčice ze Sernovodsku*.

Kde se dnes cítíte doma?

Domov už nehledám. Je pro mě zajímavé být na různých místech. Naučila jsem se pohybovat v cizích realitách. Cítím se doma tam, kde je všechno trochu cizí. Jiří Gruša tento emigrantský životní styl nazval „vertraute Fremde“ čili „důvěrně blízká cizost“. Když přijedu na Slovensko, ráda poslouchám slovenštinu. Začíná se ve mně probouzet. Oceňuji tělesnost tamních lidí. Začíná to už v autobuse z Vídně. Už v něm se lidé dotýkají, komunikují víc skrze tělo a city než skrze myšlenky. V německy mluvícím prostoru jsou dialogy abstraktnější. Můžete si s někým povídat, aniž byste se s ním sblížovali. Na Slovensku jsou přátelství

a city důležitější. Osobní a profesní sféra se prolínají, zatímco ve Švýcarsku jsou zřetelně oddělené. Naučila jsem se fungovat v různých kulturách, flexibilně reagovat na různé situace. Umím se pohybovat v obou kulturách a nechybí mi ani jedno, ani druhé. Na Slovensku je ze mě Slovenka a ve Švýcarsku národnost necítím.

Co na Švýcarech oceňujete?

Že jsou zvyklí dodržet slovo. I když mohou působit jako suchaři, tohle je velmi příjemná vlastnost. Cením si ale třeba i jejich přístupu k nemocem. Choroba se nebere jako nějaký úděl nebo trest, který na člověka padne. Choroba je partnerka, se kterou se dá vyjednávat. Trvalo mi dlouho, než jsem Švýcarsko dokázala vnitřně přijmout. Možná to trvalo až do momentu, kdy jsem za svůj poslední román získala literární cenu Švýcarské konfederace. Když byli Švýcaři schopni přijmout moje kritické myšlenky, které jsem napsala v jejich jazyce, a ocenit je, měla jsem pocit hluboké vděčnosti. Ale ne tehdy, když nás roku 1968 přijali. Vděčnost je něco osobního a já se pro ni chci rozhodnout sama.

Irena Brežná se narodila v roce 1950 v Bratislavě. Dětství prožila v Trenčíně. Oba rodiče byli pronásledováni komunistickým režimem. Svě dětství později popsala v knize *Nejlepší ze všech světů*, kterou roku 2010 v češtině vydalo nakladatelství Paseka. Roku 1968 společně s rodiči emigrovala do Švýcarska. Na univerzitě v Basileji vystudovala slavistiku, filozofii a psychologii. Následně pracovala na psychologickém výzkumu v Basileji a v Mnichově, přispívala do československých redakcí Rádia Svobodná Evropa, BBC a Deutsche Welle, ale především psala v němčině pro řadu švýcarských a německých médií. Působila rovněž jako tlumočnice pro uprchlíky z Kavkazu. Zároveň se věnovala vlastní beletristické tvorbě. Za svůj poslední román *Die undankbare Fremde*, který vyjde česky v roce 2018 pod názvem *Nevděčná cizinka*, získala Literární cenu Švýcarské konfederace (2012) a slovenskou Cenu Dominika Tatarky (2016). V roce 2012 vydalo nakladatelství Paseka její sbírku reportáží *Vlčice ze Sernovodsku*, kde popisuje hrůzy čečenské války a její dopad hlavně na ženy a děti. Do Čečenska odjela poprvé roku 1996 jako zpravodajka curyšského časopisu *Tages-Anzeiger-Magazin*. Následně se tam vracela nejen kvůli reportážím, ale také zde pomáhala vybudovat domov pro znásilněné ženy, farmu pro vdovy s dětmi, sirotčinec a další projekty humanitární pomoci. Podílela se rovněž na založení knihovny a dodávání učebnic do škol v Guineji. Spolupracovala s Amnesty International a se slovenskou feministickou vzdělávací a publikační organizací Aspekt, kde vycházejí její knihy. Žije v Basileji, ona i její dva synové mají švýcarské i slovenské občanství.

The “native” society should be willing to accept criticism from immigrants and should not just expect praise and formal expressions of gratitude. If I am to integrate into society, then I must have the right to think critically.

Irena Brežná

1968 Bratislava > Basel

Where were you born and where did you grow up? What kind of family life did you have?

I was born in Bratislava, where my father had a law office. But a few months after I was born, the communists sent him to work in a stone quarry, and our family went to live with my grandmother in Trenčín. As a class enemy, my father was not allowed to live with us, so he would come home from work on Saturday evening and leave again on Sunday. My mother was desperate to emigrate, and even arranged something with the Swedish ambassador in Poland. He would help us plan our escape, and she promised to pay him for it. She left for Poland with jewellery to sell, taking with her my father's notebook with the addresses of people he had met while studying abroad. But they caught her at the border and convicted her of smuggling. Fortunately, she only did one year – if they had tried her as a spy or for planning an escape, she would have gotten at least fifteen or twenty years. I described my childhood under socialism in my novel *Die beste aller Welten* (The Best of All Worlds), which was also published in Czech. Although writing it was still a bit painful, I was surprised that in the end it made for light and humorous reading. Maybe it helped that I wrote it in a foreign language, and so I was looking at the “planet of my childhood” as through a telescope.

But your mother's dream was fulfilled, and in 1968 you emigrated to Switzerland. What did the move mean for you?

By 1968, nothing threatened us anymore, but my parents were afraid that the repression would return. I had no real reason to be happy about emigrating – I'd just finished secondary school and I had all my friends and contacts in Bratislava. I felt at home there. My mother had pushed me to study economics, but I wanted to study languages. The only thing that I enjoyed during my first years in Basel was that I didn't have to study economics, and that I could study philosophy, psychology and Slavic studies instead. When we arrived in Switzerland, there were no refugee camps and no interpreters. There was no network of organisations to help immigrants like there is today. At the time, Switzerland only had guest workers from Italy and the former Yugoslavia who built roads and tunnels, Hungarian refugees from 1956, and Tibetans from 1961. We were received with sympathy. We were politically advantageous, since we were “on the right side” for people both on the left and on the right. For the former because we didn't want capitalism but reform communism, and for the latter because we were living proof that the Soviet Union was dangerous.

What did your integration into Swiss society look like?

When you come into a foreign culture, you start out with nothing. You have to make it on your own. Few people will help you over the long term. I learned not to rely on getting a handout from anyone. I'd rather give things to others without thinking about whether I can afford it. The experience of having nothing liberated me from the fear of loss. My greatest source of sadness was not that I'd lost my native country and sense of belonging to my own culture, nor the fact that I found myself in a vacuum; instead, it was that I couldn't imagine my future. I didn't know where and how to become socially engaged. I didn't want

to live a banal private life. I longed to be part of a larger whole. And so I had to master the language. For me, Switzerland was a window onto the world. I didn't want to conform at the price of my own dignity – for that, I could've stayed in communist Czechoslovakia. I'd been an obedient child, but now I suddenly rebelled. I'm sure one reason was that in the sixties and seventies Switzerland was a conservative country. All the limitations, which I felt as a threat to my person, all the regulations and incomprehensible rules, the tendency towards planning and structure – all of it aroused within me a longing for my own voice. I found it in writing. If I had remained in Czechoslovakia, in that intimately familiar culture, I probably wouldn't have felt such a strong need to rebel.

Language is the tool of your work. Was it difficult to learn enough German so that you could write books?

I knew from the very beginning that I wanted to do more than just live in Switzerland – I wanted to live in dignity. That meant knowing how to use the language. I mobilised all my strength in order to perfect my German. I'd spent several years attending German courses back in Trenčín, but I didn't learn much. My grandmother, with whom I grew up, was Silesian German. Although she didn't dare to speak German, she hammered into me that German is a world language. It's as though she was preparing me to one day open myself up to German, that German would be natural for me. And even though she hid her origins in order to not evoke her neighbours' ire, I sometimes feel as if I have helped her get her voice back.

What did you do after university?

I did psychological research in Basel and Munich. I also wrote for the Czechoslovak section of Radio Free Europe, for BBC and Deutsche Welle, and in German for various Swiss and German media outlets. At the same time, I also wrote my own literature.

Your books have a strong feminist message. At the same time, you emigrated to a country where women first gained the right to vote in 1971. How did you experience this fact?

Switzerland was a strongly patriarchal society. Even after 1971, one very conservative canton, Appenzell Innerrhoden, did not want to recognise women's right to vote on the cantonal level. The state wasn't allowed to tell them what to do, since the cantons are independent. Only the men could approve it, and they were against. Switzerland was already ashamed enough of this canton, and several international organisations accused the country of violating human rights, so in the end the Government forced the canton to recognise women's right to vote. But it wasn't just about voting rights. Women's discrimination was shocking. There were no after-school programmes, and according to one law a man could forbid his wife from working. Women who went to work were considered bad mothers. During wedding ceremonies, the registrar reminded the bride that it was her duty to obey her husband. There were no women in politics and none in managerial positions. They sat at home and dusted the furniture. They remained silent in public, and even at private gatherings only the men spoke. It was not at all taken for granted that a daughter from a "good" family would go to university. The highest form of independence for a woman was to open a boutique. There were few female students at university, even in the humanities. In Czechoslovakia, I'd been used to self-confident women with their own jobs who vocally expressed their opinions. All of a sudden, I found myself in a country that, yes, was affluent and politically developed, but where women did not exist in public. When I said something about it, I was discriminated against twice – as a woman and as a foreigner. Many people felt that I'd come to them from a pitiable wasteland, and that I should be happy in their country.

In your books, you hold a mirror up to a country that provided you with a second home. Has your honesty ever caused you harm?

Art must be free or else it has no meaning. Courage certainly played a part, but I felt that I had to get everything down on paper. Today, Switzerland's population is around twenty-four percent immigrants. I'm no longer one of them, nor are my two sons – we have both

Swiss and Slovak citizenship. Switzerland has had to come to terms with the demand that immigrants have the same rights as the original inhabitants. When a Swiss writer can dare to criticise his country, why can't I? How long will I be just a guest? How long will I be bound by gratitude? When does an immigrant become an equal citizen with critical thinking skills? Why did we emigrate to a democracy in the first place?

Your books have a lot of autobiographical features, but you also explore the lives of other immigrants...

The young protagonist of my most recent book about immigration, *The Ungrateful Stranger*, experiences trauma and compares emigration to forced marriage. It's a feminist novel – I'm not going to write about a girl who just dreams about falling in love and losing herself in a successful man. There are enough books, written by men, about female characters who are dependent on men. Because I know what it's like to be a woman in a patriarchal society, I will always try to give my female characters strength and perspective. The monologue of the main character in *The Ungrateful Stranger* is intertwined with more than twenty real stories from my work as an interpreter. In Switzerland, I interpret for labourers from the Czech Republic and Slovakia, but also for refugees from Russia, from the Caucasus. In the novel, the story of the young protagonist plays out in parallel with the emotional evolution of the interpreter as she tries to help the immigrants above and beyond her professional engagement. I have personally experienced emotionally fraught situations in prisons, hospitals and psychiatric facilities. I had to learn to deal with emotions professionally, not to remain a translation machine, not to lose my humanity. There is a lot of illness in these stories, because emigration is often expressed as trauma and people somatise stressful situations.

How have Swiss readers responded to your books?

My books' readers often admit that they've learned something new – up until then, they'd never thought that observing their rules, assimilating and learning their dialect might be a problem. They had no idea that too strong an assimilation can cause people to lose their sense of dignity and psychological grounding. I have had readers in the German-speaking countries, but also in France or Italy, thank me for describing this inner revolt. The "native" society should be willing to accept criticism from immigrants and should not just expect praise and formal expressions of gratitude. If I am to integrate into society, then I must have the right to think critically. That's why my book is called *The Ungrateful Stranger – Die undankbare Fremde*: In German, the word "Fremde" can also mean "foreign land". Of course, at my readings I also sometimes encounter opinions such as "You haven't assimilated, you're not grateful that we took you in." Fortunately, most people's responses have been positive. They are interested in an outside viewpoint, and they engage in discussion. Many Swiss people, especially women, want foreign men and women to enrich society with their dynamic energy.

Immigration is your main topic. How have Slovaks' attitudes towards their own émigrés changed over the decades?

For many years after the Velvet Revolution, Slovakia was dominated by the notion that "we suffered while you had it good." People didn't ask us about our experiences, since they "knew" what life in the West was like. Only recently have people begun to take an interest. Not just because young Slovaks are leaving the country, but also because the current wave of refugees has shaken their comfortable way of thinking. I was at one debate in Slovakia where a woman claimed that we had the right to emigrate, but that those immigrants "from Asia" didn't; that it was an invasion. People often don't even know where the refugees are from. For them, the world outside of Europe is a fog, something vague. Who cares what's happening in, say, Eritrea? Few people talk about how, according to today's criteria, we were actually economic migrants. If the individual criteria that we apply to refugees today had been applied to us – for instance the notion of direct threats to life – then not even one percent of the era's Czechoslovak émigrés would have received political asylum. We would've all been sent back. People are rarely aware of

today's Slovak economic migrants. To take one example, few people know that Edita Gruberová is Slovak. An acquaintance of mine, a sophisticated woman and a journalist for the *Neue Zürcher Zeitung*, told me that she had two Slovak women looking after her mother, and that they are nice and warm-hearted. But she didn't say – and this always pains me – what it means for those women to leave their families behind. These two worlds know very little about one another.

You have also written on the Chechen question...

In 1994, when I saw television images of women in headscarves standing up to Russian tanks in Grozny, I knew I had to go there. At the time, I was working for Zurich's *Tages-Anzeiger-Magazin*, and so I suggested to the editor-in-chief that I could do a report on Chechen women. He was immediately excited. The war had just started, and he considered it a good story. Disguised as a Chechen woman, I joined several women from Sernovodsk to travel to their bombed-out village. After their houses had been plundered and the men slaughtered, the women were allowed into the village to take some of their belongings and check on the livestock. I went with them as a teacher called "Irina". At the checkpoint, I cried and said that all my documents had been burnt. I later returned to Chechnya to help with aid projects for which I'd collected money in Switzerland. We founded a home for victims of rape, a farm for widows with many children, a sewing workshop, a beekeeping station and more. I also met several fearless media-savvy Chechen women and invited three of them to come to Switzerland to give public talks about their nation's suffering. My writings on the Chechen women were later published as *The She-Wolves of Sernovodsk*.

Where do you feel at home today?

I no longer look for home. I find it interesting to be in various places. I have learned to move about in unfamiliar situations. I feel at home where things are just a little foreign. Jiří Gruša has called this émigré lifestyle "vertraute Fremde" – "intimate foreignness". When I come to Slovakia, I love to listen to Slovak. It awakens something inside me. I appreciate the physicality of the people there. It already starts on the bus from Vienna. People touch each other; they communicate more with their bodies and emotions than through thoughts. Dialogues are more abstract in the German-speaking world. You can talk with someone without ever getting close to them. In Slovakia, friendships and emotions are more important. Personal and professional life overlap, while in Switzerland they are clearly separate. I have learned to function in various different cultures, to respond flexibly to different situations. I can move about in two cultures without missing either one of them. In Slovakia I'm Slovak, and in Switzerland I don't feel any nationality.

What do you appreciate about the Swiss?

That they are used to keeping their word. Although they can seem stiff and staid, this is a very pleasant quality. I especially appreciate the way they approach illnesses. Being sick is not seen as a fate or punishment. Sickness is a partner with whom you can negotiate. It took me a long time before I was able to accept Switzerland internally. Perhaps it took me until my most recent novel received the Swiss Literature Award. When the Swiss were able to accept the critical ideas that I had written in their language, and to reward them, I felt a deep sense of gratitude. Which I didn't feel when they took us in in 1968. Gratitude is something personal, and I want to decide about it on my own.

Irena Brežná was born in 1950 in Bratislava and spent her childhood in Trenčín. Both her parents were persecuted by the communist regime. She later described her childhood in *Die beste aller Welten* (The Best of All Worlds), a Czech translation of which was published in 2010 by Paseka. She emigrated to Switzerland in 1968 along with her parents. While at university in Basel, she focused on Slavic studies, philosophy and psychology. Afterwards, she did psychological research in Basel and in Munich, wrote for the Czechoslovak section of Radio Free Europe, for BBC and Deutsche Welle, and in German for various Swiss and German newspapers and magazines. She also worked as an interpreter for refugees from the Caucasus. Throughout, Brežná also focused on her career as a writer. Her most recent novel, *Die undankbare Fremde*, which will be released in 2018 in Czech as *Nevděčná cizinka*, earned her the Swiss Literary Award (2012) and Slovakia's Dominik Tatarka Award (2016). In 2012, Paseka published her collection of reportages *The She-Wolves of Sernovodsk*, in which she describes the horrors of the Chechen war and its impact on women and children in particular. She first travelled to Chechnya in 1996 as a reporter for Zurich's *Tages-Anzeiger-Magazin*, and later returned not just as a journalist but also to help build a home for victims of rape, a farm for widowed mothers, an orphanage and other humanitarian aid projects. She has also helped build a library and bring textbooks to schools in Guinea, has worked with Amnesty International and has collaborated with the Slovak feminist publisher and educational organization *Aspekt*, which has published her books. She lives in Basel, and both she and her two sons have Swiss as well as Slovak citizenship.

Dali jsme se dohromady, tiskli jsme hlavně letáky, a když přišla zpráva, že se na Václaváku chystá demonstrace, nasedli jsme do auta a ty letáky jsme okýnkem rozhazovali po náměstí. Mířili na nás kulometem, ale vždycky jsme včas zahнули do nějaké uličky.

Dana Cimburek

1968 Praha > Curych

Mohu se Vás zeptat, kdy a kde jste se narodila?

Narodila jsem se 19. července 1947 v Praze v Nuselském údolí. Když mi bylo deset let, přestěhovali jsme se na Václavák, kde jsem bydlela do jednadvaceti, než jsem odešla do Curychu. Měla jsem sportovní i výtvarné zájmy – snažila jsem se dostat na uměleckou průmyslovku v Hellichově ulici. Přijímačky jsem sice udělala, ale nevzali mě – tatínek totiž nebyl v komunistické straně. Rodinná rada rozhodla, že se půjdu učit na typografku. Podnik Polygrafia, kde jsem se vyučila a od svých šestnácti tam pak i pracovala, byla velká tiskárna. V oddělení periodik se tiskl třeba časopis *100 + 1*, dělaly se tam hodně knížky pro Artilii do Holandska a právě v tomto sektoru jsem potom pracovala.

Bavilo Vás pracovat v tiskárně?

Ze začátku to bylo těžké, brečela jsem, měla jsem pořád černé ruce od olova. Chtěla jsem odejít, ale tatínek mi to vymluvil. Po prvním roce mě to ale začalo těšit, mohli jsme dělat i návrhy. Ve třetím ročníku jsme dostali učitele na výtvarnou práci, a to byl doktor Zdeněk Felix. Bral nás na výstavy, chodili jsme na Hrad, neseděli jsme pořád jenom ve škole. Mým velkým vzorem byl Oldřich Hlavsa a také Jiří Kolář, toho jsem dokonce poznala osobně. V Polygrafii jsem pracovala do roku 1968. Když přišli Rusové, tak Polygrafia měla jako jedna z mála částečně otevřený provoz. Ostatní velké tiskárny, jako Rudé právo, Práce nebo Mladá fronta, obsadili a zavřeli. Rusové chodili po vyšehradských hradbách a koukali nám přímo do oken. Dali jsme se dohromady, tiskli jsme hlavně letáky, a když přišla zpráva, že se na Václaváku chystá demonstrace, nasedli jsme do auta a ty letáky jsme okýnkem rozhazovali po náměstí. Mířili na nás kulometem, ale kolega vždycky včas zahnul do nějaké uličky. Ještě dneska mám husí kůži. Trvalo to maximálně týden, a když se z Moskvy vrátili Smrkovský a Dubček, vedení to už samozřejmě zakázalo.

Nebála jste se?

Bála! Rusové přišli 21. srpna, tatínek byl v lánzích, maminka s bratrem byli na dovolené a já byla doma na Václaváku sama s babičkou. Sousedka ráno přilítla a vypráví, co se stalo. Nic nejedilo, žádná tramvaj. Šla jsem do práce Jungmannkou přes Karlák parkem na Albertov, seběhla jsem dolů a byla jsem v Polygrafii. V práci jsme slyšeli, že je ostřelovaný rozhlas a Václavák, a já měla příšerný strach o babičku, tak jsem se sebrala a chtěla jít zpátky, ale ulice už byly obsazené, nepustili mě, musela jsem to vzít velkou oklikou. Babiče jsem řekla, že musím zůstat v práci, a byla jsem celý týden pryč. Všechny zprávy jsme měli doslova z první ruky.

Jak jste se dostala do Švýcarska?

Chtěla jsem si zažádat o pas, ale když jsem přišla domů, babička povídá: „No nevím, Dano, jak to s tím pasem bude, byli tady a ptali se po tobě. Tajná policie.“ Dostala jsem strach. Pak náš podnik dělal v listopadu zájezd pro zaměstnance do Vídně, já se na něj přihlásila a pas jsem nakonec dostala. S ním jsem pak mohla žádat o švýcarské vízum. Měla jsem známé, kteří utekli už v září do Basileje. Poslali mi odtamtud dopis, já si od něj schovala obálku se známkou a razítkem, nechala jsem si napsat pozvání, které jsem vložila do té obálky, a šla jsem s tím na švýcarský konzulát. Vízum jsem dostala a odletěla jsem z Prahy rovnou do Curychu. Měla jsem zpáteční letenku – původně jsem myslela, že zůstanu jen pět dní, neměla jsem skoro žádné devizy. Z letiště jsem šla rovnou na Fremdenpolizei. Ptali se mě, jestli mám ubytování, já povídám: nemám. Tak mě někam poslali a říkají: jak dlouho tu chcete zůstat? A já říkám: nevím. Opravdu jsem nevěděla, jak dlouho. Poslali mě do ubytovny ve školní tělocvičně, kde bylo asi dvacet dalších uprchlíků. Přiletěla jsem ke konci týdne a ve středu jsem už měla pohovor. Tehdy jsem vůbec nemluvila německy. Uměla jsem akorát dobrý den a děkuji.

Věděla jste, že chcete emigrovat?

Ne, vůbec ne, já jsem chtěla tak na dva tři roky jet ven, tak jsem to řekla i tatínkovi. Když jsem tady zůstala, tak jsem hned o azyl nežádala, to až v roce 1969. Místo, které jsem dostala, se mi líbilo, měla jsem hrozně štěstí. Švýcaři byli příjemní, šéf té sazárny mi napsal všechna slovíčka, která jsem potřebovala k práci: šídlo, pinzeta... Měla jsem malý

slovníček a všechno jsem si to přeložila. Zůstala jsem tam celkem patnáct let. Nejdřív jsem pracovala v sekci, kde se sázely jízdní řády. Dělalो nás tam asi deset a já dostala úkol všechno organizovat. Bylo mi dvacet jedna a byla jsem jediná žena v sazárně a stal se ze mě *Projektleiter*.

Jak se k Vám mužští kolegové chovali?

Ti mladí dobře, ti staří moc ne. Tak jsem si musela prosadit svoje. V sazárně jsme tehdy sázeli jednotlivá písmenka, ne celé řádky. Dělalы se tzv. korektury. Když jsme v Polygrafii dělali sazbu matematických a chemických vzorců, vylévali jsme je olovem vcelku do matic, abychom tabulku nemuseli vyplňovat jednotlivými písmeny a znaky. Šla jsem za šéfem a řekla jsem mu, že to takhle nepůjde, že to bude strašně zdlouhavé, že je to stará sazba, která když je ojetá, tak písmena jsou pak tučná, a když do ní dáte novou korekturu, tak vypadá úplně jinak, protože ta je zase tenká. On s tím šel za vyšším šéfem, vrátil se a říká: ne, musíme to udělat tak, jak to je. Když si klient přišel vyzvednout zakázku, odmítl ji – že se to musí celé znovu vysázet. Samozřejmě jsem šla na kobereček. Tenkrát jsem ale provedla něco, co bych si dneska už netroufla: nechala jsem ty stránky vysázet ještě jednou „na černou“ tou mojí metodou. Šéfovi pak říkám: pojdte, já vám tady něco ukážu. Vedle mojí sazby ta původní vypadala hrozně. Šéf mi povídá: „Fräulein Svobodová, víte, co by to stálo?“ Ale prošlo to, nemusela jsem nic platit. Pak jsem v tiskárně měla dobré jméno.

Co se po Vaší emigraci stalo s Vaší rodinou?

V létě 1969 za mnou přijeli na návštěvu maminka s bratrem. Později tu byl také tatínek, ale já jsem si moc přála, aby za mnou přijeli všichni najednou. Rodiče ale nechtěli nechat doma osmdesátiletou babičku. Když jsem se s ní v listopadu loučila, říkala jsem jí, že jedu jen na pět dní, ale ona věděla... Tatínka jsem viděla znovu až po sedmi, osmi letech, maminku asi po pěti letech, ale bratra jsem pak viděla až po dvaceti letech. Vůbec jsem si neuvědomovala, jak jim škodím. Tatínka vyhodili z dobrého místa. Bratr je o jedenáct let mladší, hodně sportoval, ale když měl jet na závody do Švédska, tak nesměl, nepustili ho. Naši mi o tom vůbec nepsali.

Zajímaly by mě Vaše počáteční pocity. Jak na Vás Švýcarsko působilo?

A co Vám nejvíc chybělo?

Připadala jsem si jako Alenka v Říši divů. Chyběl mi ale kontakt s přáteli z Prahy a samozřejmě hlavně s rodinou, to mi velice chybělo. Ze začátku jsem měla bolesti hlavy, hlavně ten první rok byly ty migrény hrozné. Ale časem jsem si zvykla. V roce 1969 už jsem si legální pobyt ve Švýcarsku prodloužit nemohla. Cizinecké policii jsem řekla, že jsem tady už rok a že tu chci zůstat. Byl tam takový příjemný úředník a povídá: „Slečno Svobodová, počkejte chvíli,“ a přinesl stoh papírů, který si o mně už Švýčari vedli. Měla jsem práci, bydlení, neměla jsem dluhy, nevzala jsem si žádné půjčky, jako to dělala spousta emigrantů, hlavně ti s rodinami. Tak mi Švýčari dali azyl a emigrantský pas, český pas jsem musela odevzdat. Ještě o rok později jsem se ale chtěla vrátit – volala jsem na konzulát z budky a řekli mi, že musím přijet do Bernu a že to prohodíme. Dostala jsem strach. Dopisovala jsem si se spolužačkou, která utekla do západního Německa, ale v listopadu 1969 se vrátila. Psala mi, co po ní pak všechno chtěli. Byla doslova nasazená, dělala uklízečku, snad dokonce na ministerstvu vnitra – a já si říkala, tak to tedy ne.

Měla jste tu známé hlavně mezi Čechy, nebo jste se přátelila i se Švýčary?

Především se Švýčary, byli to hlavně kolegové z tiskárny. U nás pracovaly jen tři učednice, ale hotová typografka žádná. Já jsem byla number one. Pokud jde o Čechoslováky, mám tu jen dvě rodiny, se kterými se stýkám dodnes, známe se pětačtyřicet let.

Jak jste se seznámila s Vaším manželem?

Původně jsem byla zasnoubená s přítelem, který žil v Kanadě. Uvědomovala jsem si ale, že odejít za ním by byla další emigrace, že neumím pořádně anglicky... Když jsem za ním jela, poznala jsem tam Pavla Kantorka a on mě odkázal na svého známého Čecha – grafika, který také žil ve Švýcarsku. Když jsem mu po návratu zavolala, zrovna mu bylo špatně

od žaludku. Prosil mě, abych mu přinesla něco z lékárny, a tak jsme se dali dohromady. Zasnoubení s kanadským přítelem jsem zrušila. Svatba s Vladislavem se konala po osmi-měsíční známosti 18. března 1978. Byli jsme spolu třicet šest let, až do jeho smrti v roce 2014, a přitom nikdo nevěřil, že spolu zůstaneme.

Váš muž byl také emigrant?

Vladislav žil ve Švýcarsku od léta 1968, byli s bratrem a kamarádem na dovolené v Itálii a zůstali rovnou venku. V sedmdesátých letech tu provozoval galerii, později měl ateliér na Sträuli-Strasse, kde dělal třeba návrhy na balící papíry a na kazety s ručním dopisním papírem... Jeho oborem byla průmyslová grafika a produktový design. Sám si ty objekty vyráběl, hlavně ze dřeva. Vyráběl šperkovnice, ale také tzv. humidor – to je krabice na zvlhčování doutníků – ve tvaru ženského torza. S tím měl ve světě veliký úspěch. Pořád byl na volné noze, celý život, od šestnácti. On byl typ, který by nemohl být někde zaměstnaný, a mně to zase nevadilo.

Vy jste i po svatbě dál pracovala v tiskárně?

Když se nám narodila Babetka, chtěla jsem zůstat půl roku doma, ale v tiskárně mi řekli, že to nedělají, že buď na sto procent, nebo nic. Alespoň mi napsali dobré vysvědčení a já jsem pak díky Vladislavovi dostala práci na grafice u televize. Mohla jsem zůstat s Babetkou doma, do práce jsem chodila, jen když manžel hlídal. Pět let jsem byla na volné noze a pak jsem se nechala zaměstnat na poloviční úvazek. To už jsme bydleli tady v Trichtisalu. Když bylo Babetce tak deset, začala jsem pracovat naplno.

Vy jste švýcarské občanství nikdy nedostala, nebo jste o něj nestála?

To bylo komplikované. Existoval tu zákon, podle kterého si manželský pár musel o občanství zažádat společně – a Vladislav nechtěl. On byl v klubu švýcarských grafiků, který byl jen pro Švýcary, vzali ho mezi sebe jako prominentního cizince. Zúčastnil se soutěže na návrh poštovních známek při výročí sedmi set let Švýcarska, první kolo bylo anonymní a on to vyhrál. Realizovat známku ho ale nakonec nenechali. Zákon později změnili, a tak jsem zažádala o občanství pro sebe a Babetku dřív, než šla na gymnázium. Chtěla jsem, aby měla všude v papírech, že je Švýcarka. Ona příslušnost dostala hned, ale já jsem neměla všechno zaplacené, a že můžu zažádat zase za dva roky. Když jsem se tehdy vrátila z úřadu, vzteky jsem brečela a muž mi povídá: „Dano, vím, jak Ti na tom záleží, tak se rozvedeme.“ A já se ptám: Prosím? Máš jiný důvod? A on: „Ne, jen abys to dostala.“ Povídám: Zapomeň na to. Z tohoto důvodu tedy ne. A pak se stal prezidentem Václav Havel, tak jsem si říkala, co já teď budu u pohovoru vyprávět?

Když jste se po revoluci vydali poprvé do Čech, jaké byly Vaše pocity?

Rozporuplné. Nemohla jsem věřit, že jsem doma! Jeli jsme autem a na Šumavě ty kotouče drátů! Měla jsem příšerný strach o holku a o nás samozřejmě také. Co nás tady bude čekat? Pak jsem později vlakem přejížděla železniční most, odkud jsou krásně vidět Hradčana... Říkala jsem si, to není možné, jak to, že jsem tady?

Se kterou zemí se více identifikujete? Dá se to vůbec říct?

Se Švýcarskem. Ano, už jsem zvyklá na celý ten režim, jak to tady funguje, a mám takový pocit, nechci Čechy urazit, že se musejí ještě hrozně moc učit. Co se dochvilnosti týče, co se kvality týče...

Dovedla byste si představit zase znovu žít v Čechách?

Dneska už ne. Já jsem tady zavedená, Vladislav tu byl zavedený, Babetka tu chodila do školy... To už zase člověk nemůže všechno opustit... To by byla další emigrace, to by bylo, jako když jsem si to tenkrát rozmyslela s tou Kanadou.

Kdybyste bilancovala, co Vám osobně emigrace přinesla?

Mně bylo tehdy dvacet jedna, a to berete všechno úplně jinak. Já jsem si nemyslela, že utíkám napořád, já opravdu věřila, že se jednoho dne vrátím. Chtěla jsem pracovat, získat

zkušenost. Jsem přesvědčená o tom, že kdybych si tenkrát řekla: já jdu a už se nevrátím, tak by se všechno vyvíjelo trochu jinak. Nelituji toho, že jsem odešla.

Co pro Vás dnes Česko znamená?

Je to můj domov. Tam jsem se narodila. To bylo, je a bude. Příští rok budu ve Švýcarsku padesát let, ale můj domov je v Česku.

Dana Cimburek se narodila roku 1947 v Praze, kde také prožila dětství. Po ukončení základní školy udělala přijímací pohovory na grafickou střední školu, ale z kádrových důvodů nebyla přijata. Vyučila se tedy v oboru typografka v podniku Polygrafia, v němž po ukončení studia také začala pracovat. V době prvních dnů okupace v srpnu 1968 se aktivně zapojila do výroby a distribuce protiokupantských tiskovin v pražských ulicích. V listopadu téhož roku odjela do Švýcarska na poznávací cestu, po roce se však rozhodla v zemi zůstat a požádat o azyl. Její rodiče a bratr, kteří zůstali v Československu, si prošli obvyklými postihy za emigraci člena rodiny, tj. například nemožnost cestování či pracovní degradace. Přes počáteční jazykové obtíže záhy po příjezdu do Curychu velmi dobře profesně zakotvila v oboru polygrafie, kde si získala respekt pro svou odbornou zdatnost, například díky využití svých českých zkušeností s novými, modernějšími postupy práce s chemickou sazbou. Později pracovala v grafickém oddělení švýcarské televize. V roce 1978 se provdala za českého emigranta, průmyslového a grafického designéra Vladislava Cimburka, měli spolu jednu dceru. Rodnou zemi navštívila poprvé hned po změně režimu, po zvolení Václava Havla prezidentem. Žije v Curychu, který se jí stal druhým domovem.

We got together and printed mainly flyers. When we heard that a protest was being planned for Wenceslas Square, we got in a car and tossed the flyers out the window throughout the square. They aimed their machine guns at us, but one colleague always turned down a side street in time.

Dana Cimburek

1968 Prague > Zurich

May I ask where and when you were born?

I was born on 19 July 1947 in Prague – in Nusle Valley. When I was ten, we moved to Wenceslas Square, where I lived until I was twenty-one, when I left for Zurich. I was interested in sports and art, and tried to get into the school of applied art on Hellichova Street. I passed the entrance exams, but they didn't take me because my father wasn't in the Communist Party. So the family decided that I would apprentice as a typographer. Polygrafia – the company where I started as an apprentice at age sixteen and where I later worked as well – was a giant printing shop. For instance, the periodicals division printed the magazine *100 + 1*. We also did a lot of the books that Artia produced for the Netherlands, and that is the division where I later worked as well.

Did you enjoy working at a print shop?

It was difficult at first. I cried, and my hands were constantly black from the lead. I wanted to quit, but my father talked me out of it. And after the first year I started to like it there. I could even do designs. In my third year, we got a teacher for artistic designs – Zdeněk Felix. He took us to exhibitions and to Prague Castle. We didn't just sit around school all the time. One great idol of mine was Oldřich Hlavsa. And also Jiří Kolář, whom I even got to meet in person. I worked at Polygrafia until 1968. When the Russians came, Polygrafia was one of the few printing houses to continue to operate, at least partially. The other big printing houses like *Rudé právo*, *Práce*, or *Mladá fronta* were occupied and shut down. The Russians walked along the ramparts of Vyšehrad, from where they could look right into our windows. We got together and printed mainly flyers. When we heard that a protest was being planned for Wenceslas Square, we got in a car and tossed the flyers out the window throughout the square. They aimed their machine guns at us, but one colleague always turned down a side street in time. Even today, it gives me goose pimples. That lasted no more than a week. When Smrkovský and Dubček returned from Moscow, the management naturally forbade us from continuing.

Weren't you afraid?

And how! The Russians came on 21 August while my father was at a spa. My mother and brother were on holiday, and I was at home on Wenceslas Square alone with my grandmother. In the morning, a neighbour stormed in and told us what had happened. None of the trams were running. I walked to work along Jungmann Street and across Charles Square to Albertov, and then ran down the hill to Polygrafia. At work, we heard that they had shot up the main radio building and Wenceslas Square. I was terribly afraid for my grandmother, so I gathered my things and was about to go back home, but the streets were already occupied. They wouldn't let me through, and I had to take a giant detour. I told my grandmother that I had to stay at work. I was gone the whole week. We got all the news literally first-hand.

How did you end up in Switzerland?

I wanted to apply for a passport, but when I got home my grandmother said to me, "I don't know whether you'll get that passport, Dana. They were here asking for you today. Secret police." I was afraid. But then in November our company organised a staff trip to Vienna. I signed up and ended up getting my passport. With that, I could apply for a Swiss visa. Some acquaintances who had escaped to Basel in September had sent me a letter from which I kept the envelope with the stamp. I had someone write me an invitation, put that in the envelope, and went with it to the Swiss consulate. I got the visa, and flew straight from Prague to Zurich. I had a return ticket, since I originally thought that I'd only stay for five days. I had almost no hard currency. From the airport, I went straight to the Fremdenpolizei. They asked me if I had accommodation, and I said that I didn't. So they sent me somewhere else, and they asked, "How long to you want to stay?" And I said, "I don't know." I really didn't know how long. They sent me to a dormitory in a school gym, where there were maybe another twenty refugees. I arrived at the end of the week, and I had an interview on Wednesday. I didn't know any German at the time. Just "hello" and "thank you".

Did you know that you wanted to emigrate?

Not at all. I wanted to get out for maybe two or three years. That's how I put it to my dad. When I stayed, I didn't apply for asylum right away. I only did that in 1969. I liked the job that I got. I was really lucky there. The Swiss were nice, and the head of the composing room wrote down all the words that I needed for my work: awl, tweezers... I had a little dictionary and translated everything. I worked there for fifteen years. At first in the department where they typeset train schedules. There were ten of us there, and I was in charge of organising everything. I was twenty-one and was the only woman in the composing room, and suddenly I was the "Projektleiter".

How did your male colleagues treat you?

The young ones were fine, the older ones not so much. And so I had to assert myself. At the time, we did the typesetting one letter at a time, not entire rows. We did what was known as the proofs. At Polygrafia, when we did mathematical or chemical equations, we cast the entire equation into a lead matrix so that we wouldn't have to fill in each individual letter and symbol. I went to my boss and told him that our process was terribly time-consuming, that it was an old form of typesetting and the letters were worn and fat, meaning that if you added a new letter it looked completely different since it was thinner. He took my proposal to his superior, but when he returned he said, "No, we have to do it the way it is now." When the client came to pick up the order, he rejected it. He said the whole thing had to be set from scratch. Of course, I was called in for a dressing-down. But I did something then that I probably wouldn't have the guts to do today: I had the pages typeset again using my method, but "on the sly." Then I told my boss, "Come on, I want to show you something." Next to my new typesetting, the original one looked terrible. My boss said, "Fräulein Svobodová, do you have any idea how much that would cost?!" But it was approved, and I didn't have to pay anything. After that, I had a good reputation at the print shop.

What happened to your family after you emigrated?

My mother and brother visited me in 1969. My father came later, too, but I really wished they could all come at once. But my parents didn't want to leave my eighty-year-old grandmother behind. When I had bid farewell to her in November, I told her it was just for five days, but she knew... I didn't see my father again for another seven or eight years. I saw Mum after maybe five, but the next time I saw my brother was after twenty years. I had no idea how much I hurt them. My brother is eleven years younger than me. He was really into sports, but when he had a chance to participate in a race in Sweden, they wouldn't let him out. My parents never wrote to me about that.

I'm curious about your how you felt here at first. What was your impression of Switzerland? And what did you miss most?

I felt like Alice in Wonderland. But I missed my friends in Prague, and of course also my family. I missed them a lot. In the beginning, I had a lot of headaches. Those migraines were especially bad in the first year. But I got used to things with time.

In 1969, I could no longer extend my legal stay in Switzerland. I told the foreigners' police that I'd been here a year and wanted to stay. There was a friendly officer there who said, "Miss Svobodová, wait a moment", and he brought a stack of papers – all the information the Swiss already had about me. I had a job and housing, I had no debts, and I didn't have any loans like a lot of other émigrés, especially those with families. So the Swiss gave me asylum and an émigré passport. I had to give them my Czech passport. But a year later I wanted to go home – I called the consulate from a phone booth, and they told me that I had to go to Bern for an interview. I got afraid. I had been exchanging letters with a former classmate who had run off to West Germany but had returned in November 1969. She wrote me a list of all the things they wanted from her. She was literally planted somewhere as a cleaning women – I think it was even the Ministry of Interior – and I said to myself, "no way."

Were most of your acquaintances Czech, or did you also make friends with Swiss people?

Primarily with Swiss – mostly colleagues from the printing shop. There were only three female apprentices, but no trained female typographer. I was the first. As for Czechoslovaks, there are only two families with whom I am still in contact. We've known each other for thirty-five years.

How did you meet your husband?

I was originally engaged to a boyfriend who lived in Canada. But then I realised that going there to be with him would mean emigrating again, and I didn't know enough English. While visiting him, I met Pavel Kantorek, and he put me in touch with a Czech graphic artist friend of his who was also living in Switzerland. When I called him after returning home, he was having some stomach trouble, so he asked me to bring him something from the pharmacy. And that's how we got together. I called off the engagement with my Canadian boyfriend and married Vladislav on 18 March 1978, eight months after we met. Even though nobody believed that we would stay together, we were together thirty-six years until his death in 2014.

You husband was also an émigré?

Vladislav had lived in Switzerland since the summer of 1968. He, his brother, and a friend had been on holiday in Italy and stayed. He ran a gallery here in the seventies, and later had a studio on Sträuli-Strasse, where he designed wrapping paper and boxes of hand-made writing paper. His field was industrial graphics and product design. He produced his own objects, especially ones from wood. He made jewellery boxes, but also humidors – that's a box for keeping cigars moist – in the shape of a woman's body. They were a big hit worldwide. He always worked freelance, all his life, starting at sixteen. He was the kind of person who could never be employed anywhere, whereas I didn't mind.

Did you continue to work at the print shop after you got married?

When Babetka was born, I wanted to stay home for six months, but at the print shop they told me that they didn't do that. It was either a hundred percent or nothing. At least they wrote me a good reference, and through Vladislav I found work as a graphic designer in television. I could stay home with Babetka, and I only went into work when my husband looked after her. I spent five years freelance, and then I got hired part-time. By then, we were living here in Trichtisal. I started working full-time when Babetka was around ten.

You never got Swiss citizenship? Or did you never want it?

It was complicated. There was a law according to which married people had to apply for citizenship as a couple – and Vladislav didn't want to. He was in a club of Swiss graphic

artists that was only for Swiss people. They had taken him in as a prominent foreigner. He participated in a design contest for postage stamps commemorating the 700th anniversary of Switzerland. The first round was anonymous, and he won. But in the end they didn't let him do the stamp. The law was later changed, and so I applied for citizenship for myself and Babetka before she entered secondary school. I wanted all her papers to say that she was Swiss. She got her citizenship right away, but I hadn't paid everything so I had to apply again two years later. When I got back from the office, I was so angry I was crying, and my husband said: "Dana, I know how much it means to you, so we'll get divorced." And I said, "What? Is there another reason?" And he said, "No. Just so you can get it." I said, "No way. Not for that reason." Later, when Václav Havel became president, I thought to myself, "What am I going to tell them at the interview now?"

What were your feelings the first time you went back after the revolution?

Mixed. I couldn't believe I was home! We drove by car, and those rolls of barbed wire in the Bohemian Forest! I was terribly afraid for my daughter, and of course also for us. What would await us there? Later in Prague, I was crossing the railway bridge by train, from which there is a beautiful view of Hradčany... and I thought to myself, "This isn't possible. How can it be that I'm here?"

Which country do you identify with more? Can one even decide such a thing?

With Switzerland. Yes. I'm used to the way of life here, and I don't want to offend Czechs, but I feel that they still have a lot to learn. In terms of punctuality, and in terms of quality...

Could you imagine living in the Czech Republic again?

Not anymore. I'm established here now, Vladislav was established here, Babetka went to school here... At this point, you can't leave everything behind. That would be like emigrating again, just like when I reconsidered going to Canada.

Looking back, what did emigration bring you personally?

I was twenty-one at the time, and at that age you see everything differently. I didn't think that I was running away forever. I really thought that I would return one day. I wanted to work, to gather experience. I am convinced that if I had said to myself that I was never going back, that it would have all played out differently. I don't regret that I left.

What does the Czech Republic mean to you today?

It's my home. That is where I was born. That's how it was, is, and will be. Next year, I will have been in Switzerland fifty years, but the Czech Republic is my home.

Dana Cimburek was born in 1947 in Prague, where she also spent her childhood. After completing primary school, she applied to a secondary school of graphic arts, but was not accepted for political reasons. Instead, she apprenticed as a typographer at Polygrafia, where she also began working after completing her training. In the early days of the occupation in August 1968, she actively helped to print anti-occupation flyers and distributed them on the streets of Prague. She left for Switzerland in November of that year, initially intending to stay just a short time. But after a year she decided to remain, and so she apply for asylum. Her parents and brother stayed in Czechoslovakia, where they suffered the usual punishment meted out to the family members of émigrés, such as travel bans and demotions. Despite early difficulties with the language, Cimburek established herself as a typographer soon after arriving in Zurich. Among other things, she earned her colleagues' respect when she applied her knowledge of modern approaches to the typesetting of chemical equations. Later, she worked as a graphic designer for Swiss Television. In 1978, she married another Czech émigré, the industrial and graphic designer Vladislav Cimburek, with whom she had one daughter. She first visited her home country right after the Velvet Revolution and Václav Havel's election as president. She lives in Zurich, which has become her second home.

Začátkem padesátých let tátovi jako živnostníkovi všechno vzali. Nikdy se netajil tím, jaký má názor na komunistický režim. Maminka vždycky říkala – táto mlč, ještě tě zavrou a uškodíš dětem.

Ludmila Čelakovsky

1968 Praha > Curych

Kdy a kde jste se narodila?

Narodila jsem se 31. října 1946 v Brandýse nad Labem. Chodila jsem tam do základní školy i na gymnázium. Pak jsem se dostala na ekonomickou školu v Praze. Vedle školy jsem od pěti let nadšeně chodila do baletu. Jsem prostřední ze tří dětí. Jelikož si táta po válce otevřel živnost, byl čalouníkem a maminka mu tam jako švadlena pomáhala, tak jsme měli všichni tři trochu potíže dostat se po povinné docházce na další studium. Začátkem padesátých let tátovi všechno vzali, a my jsme byly děti živnostníka. Kromě toho se táta nikdy netajil tím, jaký má názor na komunistický režim. Maminka vždycky říkala – táto mlč, ještě tě zavrou a uškodíš dětem. Ale nějak jsme všichni tři další studium zvládli.

Proč jste z Československa odešla, co Vás k tomu donutilo?

Rok 1968. Celý rok byl pro nás mladé velice vzrušující. Chodili jsme na různé debaty, demonstrace a těšili se na konečně nový otevřený svět. 21. srpen byl pro nás opravdu velice šokující. Hřmění přilétávajících těžkých letadel, střelení okolo, tanky, Rusové, kteří na nás mířili samopaly. Byla to hrůza, neštěstí a zborcení všech našich přání a snů. Přátelé utíkali jeden za druhým. Dostala jsem přes známé pozvání ze Švýcarska, a tak jsem v říjnu odjela.

Vy jste do Švýcarska přijela v říjnu 1968 na pozvání?

Ano, na tři neděle s jedním malým kuffíkem. To jsem ale ještě nevěděla, že tu zůstanu. Já jsem jenom od toho, co bylo u nás, chtěla být pryč. Myslela jsem si, že to přece celý svět tak nenechá a Rusové musí odtáhnout. Kdy odtáhli, to dnes už všichni víme.

Pak jste tedy v roce 1969 zažádala o azyl?

Skoro rok jsem tu byla bez azylu. Vízum mi už dávno propadlo, tak jsem se musela rozhodnout. Domů jsem nemohla, to už nešlo, věděla jsem, že jsem tady nezákonně. Byla jsem odsouzená za nezákonné opuštění republiky na deset měsíců odnětí svobody. Kromě toho jsem zde pomáhala při vydávání emigrantského časopisu *Zpravodaj*.

Takže jste utekla před politickou situací ve své zemi.

A co rodiče – neměla jste pocit, že jim tím uškodíte?

Maminka už byla v penzi, táta ještě pracoval, tenkrát jsem nad tím tolik neuvažovala, taková už mladí jsou. Maminka hrozně plakala, že mě už nikdy neuvidí. Táta mi spíš fandil, že jsem udělala to, co on po druhé světové válce nedokázal.

Jaké byly Vaše začátky ve Švýcarsku?

Všichni se nám snažili pomáhat. Zpočátku jsem mohla bydlet u jedné úplně neznámé starší paní. Uměla jsem sice německy ze škol, ale byla to taková školní němčina, ještě k tomu prošpikovaná komunistickými frázemi, a tak jsem si netroufala jít někam do kanceláře, jak to mnoho lidí i bez znalosti řeči udělalo. To byla moje chyba. Sloužila jsem u jedné rodiny se třemi dětmi. Myslela jsem si, že budu dělat au pair, ale musela jsem uklízet, vařit, prát, a když bylo vše v domácnosti hotovo, tak jsem se musela starat o děti, dělat s nimi školní úkoly. Den začínal v sedm ráno a končil v sedm večer, někdy i později. Neděle jsem měla volné. Jednou týdně jsem mohla končit trochu dříve, abych mohla jet do jazykové školy do Curychu.

Muselo to být pro Vás dost těžké.

Bylo to kruté. Nebyla jsem zvyklá někomu sloužit. Byl to pro mě nezvyklý a hlavně ponižující pocit. Když pak přišel do domácnosti ještě nevychovaný pes, věděla jsem, že musím jít pryč. Nebyli na mě zlí, to nemůžu říct, ale byla jsem služkou. Tichá pošta mezi krajanly fungovala a tak jsem si sehnala pokojík v Curychu a práci v nákupu velké firmy s léky.

Co Vám dělalo největší potíže?

Švýcarština. Uměla jsem německy a myslela si, že se nějak dorozumím. Dodnes neumím mluvit švýcarsky, ale samozřejmě už rozumím. Já se neumím naučit mluvit cizí řečí bez knížky, bez pravidel gramatiky. Později jsem dlouhá léta pracovala v kanceláři. Tam byla důležitá němčina. Musela jsem vyřizovat korespondenci nebo psát podle diktafonu.

A co Vás překvapilo po lidské stránce?

Lidé tu jsou uzavřenější, chladnější, ale na druhou stranu nejsou falešnější. Buď vás akceptují, anebo ne a podle toho se pak chovají. Jsou skromní, neukazují a nechlubí se tím, co mají, ať už se jedná o majetek, nebo o peníze. A když Švýcar něco řekne, tak za tím stojí a také to splní. To je věc, které si dnes velice vážím.

V čem bylo Švýcarsko ještě jiné?

Překvapila mě nejprve svoboda, nemuset si dávat pozor na to, co říkáte. A pak zdejší krásná příroda! Alpy a jezera s průzračnou vodou, čisté prostředí a pořádek. Švýcarsko je opravdu moc krásná země. A také to, že se dodržují zákony, pravidla, vše se dělá tak, jak to má nebo musí být. Ta akurátnost.

Jak probíhala Vaše integrace ve Švýcarsku?

I když jsme se hodně zpočátku stýkali mezi sebou, tak pak v práci a v okolí bytu se člověk musel integrovat. To jinak ani nejde. Když pak přišly děti, měla jsem čím dál více známých a přátel mezi Švýcary. A jako všude, některým jsme nebyli sympatičtí. V roce 1973 jsem se provdala za Vladimíra Čelakovského, potomka slavného Františka Ladislava Čelakovského. V roce 1985 muž odešel, v roce 1987 jsme byli rozvedeni a já jsem zůstala s dětmi sama.

Jak emigrace ovlivnila Váš život? Dá se to nějak popsat?

Přišla jsem dost mladá. Asi jsem byla trochu dřív dospělá. Když jsem zůstala s dětmi sama, musela jsem všechno rozhodovat a dělat sama. Nebyl tu nikdo starší, o koho bych se mohla opřít, poprosit o radu nebo o finanční pomoc. Žít sama s dětmi nebylo jednoduché, neboť v tu dobu zde ženy zůstávaly doma, nebyly tu celodenní školky, družiny. Měla jsem možnost pracovat pro bývalého zaměstnavatele v pozdních nočních hodinách a sousedé mi hlídali děti. Maminka by mi ráda pomáhala, ale nedostala každý rok vízum, nebylo to jednoduché. Hodně se mi stýskalo, pronásledovaly mě emigrantské sny. Bylo to dost těžké a dnes ani nevím, jak jsem to zvládala, ale zvládla jsem to.

Kdy jste se stala Švýcarkou?

V roce 1982. Nejdřív jsme museli složit zkoušky, zaplatit švýcarské občanství a pak zase platit za zrušení českého. Z českého občanství jsme museli vyplatit i obě děti, které se tu narodily. Obojí stálo hodně peněz, museli jsme si vypůjčit u přátel. Ale já jsem na muže dost tlačila, abychom to zaplatili a mohli tak získat vízum do Čech. Manželovi rodiče mezitím zemřeli a moji už byli také starší. Rodičům se občas podařilo dostat vízum, ale nikdy ne oběma najednou, aby tu náhodou nezůstali. Patnáct let jsem neviděla sourozence.

Nikdy Vám třeba nepředhazovali, že kvůli tomu, že jste emigrovala, měli těžkosti?

Jednou mi vyprávěla maminka, že můj bratr měl jet od firmy někam do Belgie a kvůli mně ho tam nepustili. Ale bratr mi to nikdy nevyčetl.

Kde je dneska Váš domov?

Tady, mám tu svoje děti a vnoučata. Kromě toho i spoustu přátel, ať už českých, či švýcarských. Jsem tu opravdu spokojená.

Kdy jste se vlastně po emigraci poprvé podívala do Čech?

V roce 1983, když maminka slavila sedmdesátiny. Jakmile jsme měli vyřízená občanství a dostali jsme švýcarské pasy. Naši nevěděli, že přijedeme, bylo to pro ně veliké překvapení. Pak jsem se snažila dostat vízum vždy o školních prázdninách, třebaže mi byla povinná výměna peněz proti srsti, dávali za jeden frank pět československých korun. Ale chtěla jsem, aby si děti co nejvíce užily rodinu, dědečka a babičku, kterou zbožňovaly. Po roce 1989 už to šlo bez výměny. Když jsem v roce 1982 musela po získání švýcarského občanství zrušit občanství české, to bylo také velice smutné. Po roce 1989 jsem ho ale dostala zpět.

Jaké jste měla pocity, když jste přijela poprvé do Čech?

To první přejetí hranic, na to nikdy nezapomenu. Ten strach před hranicí. Jakmile jsme byli z dohledu pohraničářů, museli jsme zastavit a já jsem se málem rozběhla. Krásné bylo přijetí v rodině, ale jinak jsem byla hrozně zklamaná, jak se vše za těch patnáct let zhoršilo. Vzduch se nedal pomalu dýchat a bylo vidět, jak je všechno zašlé, šedé, lidé nemají na nic chuť, mračí se, chodili po ulici a sotva odpověděli na pozdrav. Takže to bylo i smutné.

Co děti, jak se uplatnily v životě?

Obě děti vystudovaly po gymnáziu univerzitu. Jsem Švýcarsku vděčná za to, že mohly studovat, že dostaly stipendia. Dcera vystudovala slavistiku, byla i na universitě v Petrohradě, má pro jazyky nadání. Umí dobře česky, rusky i francouzsky a anglicky. Syn vystudoval ekonomii a mohl být rok v Anglii. Oba mají dnes již svoje rodiny.

S kterou zemí se dnes více identifikujete?

Dnes už spíše se Švýcarskem, vždyť jsem tu strávila většinu svého života, i když je to tak asi napůl. Povahou jsem více Češka, jak mi říkají švýcarští přátelé, proto jsem taky stále členkou slovenského tanečního souboru Kolečko. V Čechách mi ale říkají, že jsem víc švýcarská. Naše generace už asi zůstane tzv. podobojí, naše děti už jsou ale plnými Švýcary. Za těch padesát let zde jsem se jistě hodně změnila, ale všichni se měníme.

Co Vám emigrace přinesla a co Vám vzala?

Mně v tu dobu v Čechách vlastně nic nechybělo, rok 1968 začal velice slibně. Mysleli jsme si, že bude svoboda, volné cestování, možnost naučit se cizí jazyk, vidět něco jiného a vrátit se zpět... Kdyby nás nepřepadli Rusové, tak bych tu asi nebyla anebo se už dávno vrátila zpátky, jako to dělají lidé v jiných zemích. Naučit se, podívat se a zase domů. Emigrace mi přinesla trochu větší rozhled po světě, a třeba i to, že jsem mohla svým dětem umožnit studovat na univerzitě a zajistit jejich budoucnost i bez vstupu do komunistické strany a bez nějaké protekce. Začátky tu ale nebyly lehké. Jak se říká, všude je chleba o dvou kůrkách.

Máte nějaké životní motto, krédo, podle kterého se snažíte žít?

Mám ráda veselost, lidi a přírodu. Celý život chci být čestným a otevřeným člověkem. Beru i za svůj úkol postarat se o děti a dát jim co možná nejvíce.

Jak dnes žijete své dny?

Jsem dnes hlavně máma a teď i babička. Těší mě vnučata, ráda jsem s nimi. I nadále se snažím věnovat svému největšímu koníčku – tancování. Mám ráda hudbu, chodím na koncerty, do divadla, do přírody. Hodně mě baví dějiny Evropy, takže ráda jezdím po historických městech. V létě si užívám krásného curyšského jezera a v zimě lyžování a pobytu na horách.

Ludmila Čelakovsky se narodila roku 1946 v Brandýse nad Labem. Po maturitě na gymnáziu a ekonomické škole, kterou absolvovala v Praze, byla zaměstnána v kanceláři Ochranného sdružení výkonných umělců. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa se rozhodla na čas ze země odejít a odcestovala do Švýcarska. Po ročním pobytu požádala o politický azyl a zůstala zde natrvalo. Zpočátku pracovala jako pomocnice v domácnosti, studovala němčinu a podílela se na vydávání časopisu pro československé emigranty *Zpravodaj*. Následně byla zaměstnána jako sekretářka. Roku 1973 se provdala za Vladimíra Čelakovského, potomka F. L. Čelakovského, s nímž má syna a dceru. Na výchovu dětí však brzy zůstala sama. Švýcarské občanství získala v roce 1983, žije v Curychu.

They took everything from my father in the early 1950s, and we were the children of a business owner. In addition, my father never made any secret of his views of the communist regime. Mother always said, “Be quiet, dear. They’ll lock you up, and you’ll hurt the children.”

Ludmila Čelakovsky

1968 Prague > Zurich

Where and when were you born?

I was born on 31 October 1946 in Brandýs nad Labem, where I went to primary and secondary school. Besides school, starting from age five I enthusiastically attended ballet lessons. I’m the middle child of three. Since Dad had started his own business after the war – he sold draperies and Mum helped him out as a seamstress – all three of us found it difficult to get into any schools after we had completed our mandatory education. They had taken everything from my father in the early 1950s, and we were the children of a business owner. In addition, my father never made any secret of his views of the communist regime. Mother always said, “Be quiet, dear. They’ll lock you up, and you’ll hurt the children.” But somehow all three of us managed to further our studies.

Why did you leave Czechoslovakia? What impelled you to do so?

1968. The whole year was really exciting for us young people. We went to various debates and demonstrations, and looked forward to finally having a new and open world. 21 August was truly a great shock for us. The rumbling of heavy planes as they landed, shooting all around, tanks, Russians pointing their machine guns at us. It was a terrible disaster, the end of all our dreams and wishes. My friends fled one after the other. Through some acquaintances, I received an invitation to go to Switzerland, and in October I left.

You came here in October 1968 upon an invitation?

Yes, for three weeks with a small suitcase. At the time, I didn’t realise that I would be staying. I just wanted to get away from what was going on back home. I thought that the entire world would never just let that happen, and that the Russians had to leave. Today we all know when they left.

And you applied for asylum in 1969?

I spent almost a year without asylum. My visa had expired long ago, so I had to make a decision. I couldn’t go home anymore, and I knew that I was here illegally. Also, back home I had been sentenced to ten months in prison for “desertion of the Republic”, and here I was helping to publish the émigré magazine *Zpravodaj*.

So you fled the political situation in your country.

What about your parents – didn’t you feel that your actions might harm them?

Mum was already retired. Dad was still working, but at the time I didn’t think about it much. That’s simply how young people are. Mum cried a lot that she would never see me again. If anything, Dad supported me for having done what he had failed to do after World War II.

What were your beginnings in Switzerland like?

Everybody tried to help us. In the beginning, I could live with an older woman, a complete stranger. I knew German from school, but it was this kind of textbook German. Plus it was peppered with communist phrases, so I was afraid to work in an office – unlike many

others who didn't even know the language. That was my mistake. I worked for a family with three children. I thought I'd be their au pair, but I had to clean, cook and wash, and when all the household chores were done I had to look after the children and do their schoolwork with them. My day started at seven in the morning and ended at seven in the evening, sometimes even later. Sundays were my day off. Once a week, I could finish early so that I could attend language school in Zurich.

It must have been quite difficult for you.

It was harsh. I wasn't used to serving people. It was an unfamiliar feeling, and above all I felt denigrated. When the family adopted an untrained dog, I knew I had to get out. They weren't mean to me – I wouldn't say that – but I was a servant. There was a kind of grapevine among Czechs, and so I found a room in Zurich and a job in purchasing for a large pharmaceutical company.

What gave you the greatest difficulties?

Swiss German. I knew German, and I thought that I would somehow make myself understood. To this day I can't speak Swiss German, although I understand it of course. I'm incapable of learning a foreign language without a book, without the rules of grammar. Later, I spent many years working in an office, where German was important. I had to take care of correspondence or write from a dictaphone.

How did the people surprise you?

People are more closed off here, colder. But on the other hand they're not fake. They either accept you or not, and that determines how they treat you. They're modest; they don't show off or brag about what they have – neither money nor property. And when the Swiss say something, then they stand by it and keep their word. That is something that I greatly appreciate.

And what things surprised you or astonished you?

At first I was surprised at the freedom; not having to be careful about what you say. And the beautiful countryside! The Alps and lakes with crystal-clear water, the clean environment, and the orderliness. Switzerland is truly a very beautiful country. And also that they follow the laws and the rules; everything is done as it should be or has to be. That attention to detail.

What did your integration into Swiss society look like?

At first we spent a lot of time just among ourselves, but you have to integrate yourself both at work and in your neighbourhood. There is no other way. After I had my children, I had more and more Swiss friends and acquaintances. And like anywhere else, some of them didn't like us. In 1973, I married Vladimír Čelakovský, a descendent of the famous František Ladislav Čelakovský. My husband left in 1985, and we were divorced in 1987, after which I was left alone with the children.

How did emigration affect your life? Could you describe it somehow?

When I came here, I was quite young. I suppose I grew up fast. When I was left alone with the children, I had to decide about and do everything myself. I had nobody older I could rely on, whom I could ask for advice or financial help. It's not easy to be alone with children, since at the time women tended to stay at home. There were no all-day preschools or playgroups. I had the chance to work for a former employer at night while my neighbours watched the children. My mother would have gladly helped out, but year after year they wouldn't give her a visa. It wasn't easy. I was homesick and was haunted by émigré dreams. It was really difficult, and even today I don't know how I managed it, but I did.

When did you become a Swiss citizen?

In 1982. First I had to take the tests, then I paid for my Swiss citizenship and for cancelling my Czech citizenship. We also had to pay to cancel both children's Czech citizenship, even though they had been born here. It cost a lot of money, and we had to borrow from friends, but I pushed my husband to pay it so that we could get a visa to visit home. My

husband's parents had died, and mine were in their old age as well. My parents occasionally managed to get a visa, but never both at the same time – to make sure they didn't stay. I didn't see my siblings for fifteen years.

And they never blamed you for making their lives difficult by emigrating?

Once, my mother told me that my brother's company was going to send him on a business trip to Belgium, but that he didn't get an exit visa because of me. But he never blamed me for it.

Where is your home today?

Here. My children and grandchildren are here. Plus, I have lots of friends – both Czech and Swiss. I am really happy here.

When was your first time back after emigrating?

In 1983, for my mother's seventieth birthday. The moment we had our citizenship and had received our Swiss passports. My parents didn't know we were coming; it was a great surprise for them. After that, I always tried to get a visa during the summer holidays, even though I disliked the mandatory exchange of money. They gave five Czechoslovak crowns for one franc. But I wanted the children to get to know their family as much as possible – their grandfather and their grandmother, whom they adored. After 1989, we didn't need visas or to change money anymore. In 1982, when I had to give up my Czech citizenship in order to become Swiss, it was very sad. But I got it back after 1989.

What did you feel when you first arrived in Bohemia?

I will never forget the first time I crossed the border. That fear just before the border. The moment we were out of sight of the border guards, we had to stop and I nearly burst out crying. Seeing my family again was beautiful, but otherwise I was terribly disappointed by how much worse things had gotten in those fifteen years. You could barely breathe the air, and you could see how everything was faded and grey, how people had no joy for anything, how they frowned, walking along the streets, barely responding to a greeting. So it was sad, too.

What about your children? What have they done with their lives?

Both children went on to university. I am grateful to Switzerland that they could study, that they got scholarships. My daughter has a degree in Slavic studies. She was even at the university in St. Petersburg. She has a gift for languages. She has a good knowledge of Czech, Russian, French and English. My son studied economics and was able to spend a year in England. Both have their own families today.

Which country do you most identify with?

Today I'd say Switzerland – after all, I've spent most of my life here. But it's probably more like half and half. I'm more Czech by nature, as my Swiss friends tell me – which is also why I joined a Slovak dance ensemble, Kolečko. But in Bohemia they tell me I'm more Swiss. Our generation will probably remain both, but our children are one hundred percent Swiss. I'm sure that I've changed a lot in the fifty years I've been here, but everybody changes.

Looking back, what has emigration brought you, and what have you lost as a result?

At the time, I pretty much had everything back home. 1968 started out very promisingly. We thought we would have freedom, that we could travel, learn a foreign language, see something, and come back home. If the Russians hadn't invaded, I probably wouldn't be here, or I would have gone home long ago, like people from other countries do. Learn, look around, and go back home. Emigration gave me a somewhat greater perspective of the world, and perhaps it also meant that I could send my children to university and secure their future without joining the Communist Party and without the proper "connections". But the early days here were not easy. As they say – there are two sides to every coin.

Do you have any motto according to which you try to live your life?

I like joyfulness, people, and nature. I have spent all my life wanting to be an honest and open person. I see it as my task to look after my children and to give them as much as possible.

What do your days look like today?

Today I am mainly a mother and now also a grandmother. I look forward to seeing my grandchildren, and love being with them. I still try to engage in my favourite hobby – dancing. I love music and I go to concerts, the theatre and out into nature. I enjoy European history, so I like to visit historical cities. In the summer, I enjoy beautiful Lake Zurich, and in the winter I go skiing and go on mountain holidays.

Ludmila Čelakovsky was born in 1946 in Brandýs nad Labem. After graduating from secondary school and studying economics in Prague, she worked for the Performing Artists' Copyright Protection Association. After the Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia, she decided to temporarily leave the country, so she travelled to Switzerland. After a year, she chose to stay permanently and applied for political asylum. At first, she worked as a household help while studying German and helping to publish *Zpravodaj*, a magazine for Czechoslovak émigrés. Later, she worked as a secretary. In 1973, she married Vladimír Čelakovský, a descendent of the 19th-century poet F. L. Čelakovský, with whom she has a son and a daughter. However, she soon found herself raising her children on her own. She has been a Swiss citizen since 1983, and she lives in Zurich.

Československo byla klec a já se nemohla hnout. Když jsem překročila hranice, zažívala jsem snad celý rok pocit absolutního štěstí. Tady to bylo ohromné, už jen ten vzduch, ty barvy... Žasla jsem, jak vůbec může být obloha modrá!

Jana Fikart

1968 Teplice > Curych

Kde jste se narodila?

Narodila jsem se roku 1927 v Plzni, ale brzo jsme se přestěhovali do Tábora, kde jsem navštěvovala obecnou školu a první třídu gymnázia. V roce 1938 jsme přesídlili do Prahy, kde jsem ve studiu pokračovala. Na začátku kvinty jsem ale musela ze školy odejít, neměla jsem v pořádku rodokmen. Přišla za mnou třídní učitelka a řekla: „Jano, odpoledne do školy nechoď, protože jsme dostali nařízení, že musíme mít ode všech přes tři generace árijské rodné listy. Já vím, že ty je dát nemůžeš, ale válka nebude trvat věčně. Jestli chceš, budu ti dávat hodiny z češtiny a literatury a dějepisu. Moji kolegové nabídlí, že můžeš dostávat privátní hodiny ještě z matematiky a latiny. Až bude po válce, vrátíš se do své třídy a budeš toho vědět víc než ostatní.“ Mně se samozřejmě zbořil svět. A navíc ta reakce spolužáků...

Jak se k Vám lidé za války chovali?

V roce 1942 už nikdo moc nechtěl chodit do veřejných místností, do kaváren a tak, protože jste mohli říct nějaké špatné slovo a hned vás někdo udal. Takže se doma dělaly „mejdany“, jak jsme tomu říkali, pouštěli jsme si desky na gramofonu, tancovalo se, udělaly se chlebičky, chodili jsme společně hrát ping-pong, bruslí... Ale to všechno skončilo, když mě vyhodili ze školy. Všichni moji spolužáci se ke mně přestali znát. Když lidé viděli maminku s židovskou hvězdou na kabátě, přecházeli na druhou stranu ulice, aby ji nemuseli pozdravit. Když jela tramvají, mohla být jen ve vlečňáku a nesměla si sednout. Byla jsem svědkem, že v poloprázdném vlečňáku někteří lidé vstali a nechtěli sedět, když ona nesměla. Ale těch bylo hrozně málo.

A po válce?

Odmaturovala jsem a pokračovala na práva, která jsem dokončila, když mi bylo dvacet tři. Těžko jsem hledala zaměstnání, protože v padesátých letech jsem opět neměla ten správný původ. Přesto jsem se dostala do právního oddělení Motokovu, společnosti zahraničního obchodu. Odtud mě také vyhodili, protože jsem měla tetu v Izraeli a strýčka v Americe. Chtěli po mně, abych podepsala spolupráci s StB, ale já to odmítla. Potom jsem dostala místo v Českomoravských strojárnách v Karlíně, kde jsem překládala návody k obsluze kotlů do angličtiny, němčiny, a dokonce i do francouzštiny.

V roce 1960 jste odešla s rodinou z Prahy do Teplic. Jaký jste k tomu měla důvod?

Můj muž byl politický vězeň, pracoval v uranových dolech v Jáchymově. Když se vrátil z vězení, myslel si, že bude lepší začít nový život někde jinde. Byl také právník a věřil, že bude moci normálně pracovat. Já jsem našla zaměstnání jako právnička ve sklárně v Řetenicích v Teplic. Protože jsem znala všechny dodavatele, mohla jsem manželovi obstarat místo v Konstruktivě, kde by měl před sebou nějakou budoucnost. Začal manuálně pracovat v betonárce a doufal, že bude po nějakém čase přeřazen do právního oddělení. To se ale nestalo.

Jak jste se dostali na Západ?

Žili jsme na malém městě, a to pro mě bylo moc smutné a nepříjemné. Chtěla jsem vidět svět, navštívit příbuzné v zahraničí, ale také říkat, co si myslím, číst, co chci. Nestála jsem o to, aby mi bylo předkládáno, čemu mám věřit, ale chtěla jsem se přesvědčit na vlastní oči, a to prostě nebylo možné. Proto jsme oficiálně požádali o vystěhování do Spojených států. Mému manželovi se ale moc nechtělo, protože jak se poměry uvolňovaly, přece jen dostal místo právníka v Pozemních stavbách. Z americké strany bylo všechno vyřízené, ale nakonec jsme stejně nedostali vystěhovalecký pas. Bylo to hrozné, ta poslední léta jsem žila v Čechách vyloženě v provizoriu. Pražské jaro ale našťastí postupovalo tak rychle, že v roce 1968 se dceři Saše podařilo dostat vízum do Rakouska, kde měla být zaměstnaná, a já jsem zároveň získala vízum do Holandska, kde newyorská Columbia University pořádala kurz amerického práva pro evropské právnické. Saša nasedla na noční vlak do Vídně a já druhý den odpoledne odjela do Holandska. Bylo jasné, že už se nevrátíme. Byl to ohromný pocit! Musím říct, že to byla nešťastnější doba mého života.

Jak se stalo, že jste nakonec zakotvila ve Švýcarsku?

Když mi končil měsíční kurz v Holandsku, můj známý mi u švýcarského velvyslance zajistil švýcarské vízum. Obstarala si ho také Saša, která ale mezitím odjela s přáteli do Itálie. Když přišel 21. srpen, byli zrovna na pláži Lido u Benátek, kde kameloti roznášeli noviny se zprávami o tom, co se děje v Československu. Hned ten den se rozhodli vrátit domů. Saša jim ale po cestě v Rakousku řekla, že se s nimi musí rozloučit, protože jede na druhou stranu, do Švýcarska a tam zůstane s maminkou. Když překračovala švýcarské hranice, měla tranzitní vízum jen na tři dny. Na hranicích jí ale rovnou řekli: „Slečno, zůstaňte tady.“ Začaly jsme tu nový život se vším všudy. Můj muž odjel do Rakouska, kde potkal svoji bývalou lásku a začali spolu žít. Nechali jsme se rozvést. Poslední léta v Československu manžel neměl odvahu odejít pryč, a já naopak nemyslela na nic jiného než na to, jak se dostanu ven. To nás odcizilo.

Co vám v Československu nejvíc vadilo?

Byla to klec a já se nemohla hnout. Netrpěla jsem nenávistí k režimu, já jsem tam jenom nechtěla žít, to je všechno. Také jsem nikdy proti režimu nic nedělala. Měla jsem v Čechách velmi zajímavou práci, která mě bavila. Když jsem pak emigrovala, dostala jsem dopis od jednoho dělníka, možná to byl dokonce předák, a tam bylo napsáno: „Paní doktorko, udělala jste správně, že jste se tady na ně vykašlala, protože vám stejně jen házeli klacky pod nohy.“ Ten dělník také psal, že mě měli rádi, že jsem každému poradila a nikdy jsem si nic od nikoho nevzala. Dopis mám dodnes schovaný.

Jaké byly Vaše první pocity ve Švýcarsku?

Já jsem byla šťastná! Od té doby, co jsem překročila československé hranice, což bylo 2. nebo 3. července 1968, jsem zažívala snad celý rok pocit absolutního štěstí. Tady to bylo ohromné, už jen ten vzduch, ty barvy... V Teplicích bylo všechno šedivé, špinavé, znečištěné ovzduší. Žasla jsem, jak vůbec může být obloha modrá! Procestovaly jsme se Sašou celé Švýcarsko, jezdili jsme po horách, po městech... Bylo to nádherné, musím říct, že nebylo nic, co by se mi nelíbilo. Také jsem poznala svého nynějšího manžela a kvůli němu jsem ve Švýcarsku nakonec zůstala, i když můj původní plán byl odjet do Ameriky.

Jak probíhala Vaše integrace, kde jste pracovala?

Švýcaři mi vzdělání uznali, protože jsem měla doktorát z Karlovy univerzity z roku 1950, a to bylo něco! Ale práva byla ten nejhorší obor k uplatnění v nové zemi, ve které se mluví jinou řečí. Proto jsem se rozhodla přeorientovat. Tenkrát zrovna začalo elektronické zpracování dat, teď bych asi řekla IT obor, a já dostala dobré místo u firmy, která mi poskytla kvalitní školení. Později jsem pracovala v největší švýcarské bankě. Byla jsem překvapená, jak banky mohou být sociální instituce. Měli jsme za minimální poplatek přístup na tenisové kurty, jezdili jsme na koních, všude jsme měli různé výhody. Práce to ale byla velice náročná. Vytvoříte nějaký projekt, někdo ho naprogramuje a pak na něm pracuje mnoho různých lidí. V tom dlouhém řetězci může kdokoli udělat chybu a celý projekt se zhroutí. Byl to velký stres a nakonec jsem z toho dostala infarkt. Když jsem ale pak odešla do penze, bylo pro mě těžké zůstat najednou doma, v nečinnosti. Tu první dobu, než jsem si zvykla, mě můj manžel různě mile překvapoval a já mu za to moc děkuji. Jednou mi koupil náušnice, jednou prstýnek, byl opravdu hodný. Také mě vzal na Aljašku, kam jsem se vždycky chtěla podívat. Jednou v novinách našel inzerát na dálkovou školu psaní. Přihlásila jsem se na dvouleté dálkové studium, napsala jsem dost článků. Přestala jsem, když jsme začali hrát golf, to mě velmi zaměstnalo. Letos jsme s ním po mnoha letech přestali, tak bych mohla začít zase psát.

A jak se dařilo Vaší dceři – do Švýcarska odešla už jako dospělá?

Sašenka se tu provdala, ta neměla se švýcarským občanstvím problémy. Se mnou to bylo horší. Těžko jsem nesla, že trvalo celých dvanáct let, než jsem dostala občanství. Nemohla jsem se účastnit politického života, chtěla jsem mít plné volební právo. Nemohla jsem ani jezdit do Čech, abych navštívila nemocnou maminku, ani jsem jí nemohla jet na pohřeb. Tatínek byl také nemocný, bylo to těžké... Když jsme dostali švýcarské občanství,

snažila jsem se proto, abych si poměr k československému státu upravila. Nepříjemné hlavně bylo, že mě v Československu odsoudili na rok a půl odnětí svobody za to, že jsem odešla. Musela jsem být nejdříve amnestovaná prezidentem, což trvalo velmi dlouho. Pak jsem se musela nechat zbavit československého občanství a navíc zaplatit pět tisíc franků. To bylo ještě za totality v osmdesátých letech. A ještě jsem na každou cestu do Prahy musela mít vízum. Po sametové revoluci problémy přestaly. Za sto korun jsem československé občanství získala zpět.

Kde je dneska Váš domov?

Ve Švýcarsku žiji téměř půl století a žije tu i moje dcera, vnoučata, a dokonce i právnička. V Čechách jsem se narodila a prožila tam velkou část svého života. Mám na tu dobu mnoho hezkých vzpomínek. Když jsem v Praze, mám dobrý pocit, že jsem jako doma.

Máte nějaké motto, podle kterého se snažíte řídit? Jestli se to tak dá říct?

S tím, co přijde, musí být člověk srozuměn. Víím, že to, co mám, je mi jen propůjčeno a nemám na to absolutní nárok. Může se stát cokoli a já přijdu o všechno. Tuhle myšlenku musíme přijmout a myslet na ni.

Jana Fikart se narodila v roce 1927 v Plzni. Navštěvovala obecnou školu a gymnázium v Táboře. Roku 1939 se s rodiči odstěhovala do Prahy, kde roku 1946 maturovala na reálném gymnáziu. Následně studovala Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, kterou zakončila roku 1950 doktorátem. V roce 1951 se jí narodila dcera Alexandra. V padesátých letech působila jako právnička v podniku zahraničního obchodu Motokov v Praze, odkud přestoupila do oddělení jazykové a technické dokumentace ČKD Dukla. Po přestěhování do Teplic pracovala jako vedoucí právního oddělení skláren v Řetenicích. V roce 1968 získala stipendium na Columbia University, která pořádala kurz amerického práva pro evropské právníky v Nizozemsku. Odtamtud téhož roku odjela do Švýcarska, kam emigrovala také její dcera. Po příchodu do Curychu krátce pracovala u firmy Hertz Autovermietung a později získala místo u společnosti Sperry Rand Univac, kde se rekvalifikovala na elektronické zpracování dat. V roce 1971 se s manželem Miloslavem Fikartem usadili v Oberengstringenu. Následně pracovala jako vedoucí projektů u firmy Digital/Interdata a posléze v bance SBG, kde působila až do roku 1991. Švýcarské občanství jí bylo uděleno roku 1980. Žije v Curychu.

It was a cage, and I couldn't move. From the moment I crossed the Czechoslovak border, I had this feeling of absolute happiness all year round. It was fantastic: the air alone, the colours... I marvelled at how blue the sky could actually be!

Jana Fikart

1968 Teplice > Zurich

Where were you born?

I was born in 1927 in Pilsen, but soon afterwards we moved to Tábor, where I attended primary school and the first year of secondary school. In 1938 we moved to Prague, where I continued my education. But at the beginning of tenth grade, I had to leave school because I didn't have the right ancestry. My teacher came up to me and said, "Jana, don't come back to school this afternoon. We've been given orders that each pupil has to provide us with Aryan birth certificates dating back more than three generations. I know you won't be able to, but the war won't last forever. If you want, I can give you Czech, literature and history lessons, and my colleagues have offered to give you private tuition in math and Latin as well. When the war is over, you'll be able to rejoin the class and you'll be more knowledgeable than the others." Of course my world fell apart. And then there was the reaction of my classmates...

How were you treated during the war?

By 1942, nobody wanted to frequent public places much anymore – cafés and so on – because you might say a wrong word and somebody would inform on you straight away. So we held "parties" at home, played records on gramophones, danced, made snacks, played table tennis, went skating... But all that stopped when I got kicked out of school. None of my classmates wanted to know me. When people saw my mother with the Jewish star on her coat, they crossed the street so they wouldn't have to say hello to her. When she rode the tram, she had to be in the second carriage, and she wasn't allowed to sit down. I remember how some people got up from their seats in a half-empty tram and wouldn't sit down because she wasn't allowed to. But there were very few such people.

And after the war?

I graduated and went on to study law, which I finished at twenty-three. It was difficult for me to find employment, because in the fifties I once again wasn't of the right background. Still, I managed to get a job in the legal department of Motokov, a foreign trade company. But they fired me because I had an aunt in Israel and an uncle in America. They wanted me to sign a document saying that I would cooperate with the secret police, but I refused. After that, I got a job at the Českomoravské strojírny machine works in Karlín translating boiler instruction manuals into English, German and even French.

In 1960, you moved with your family from Prague to Teplice. What was the reason for your move?

My husband had been a political prisoner working in the uranium mines in Jáchymov. When he got out of prison, he thought it would be best to start a new life somewhere else. He was also a lawyer and believed that he would be able to find a normal job. I got a job as a lawyer at the glassworks in nearby Řetenice. Because I knew all the suppliers, I managed to get my husband a job at the Konstruktiva construction firm, where he would have some kind of future. He started out doing manual work in the concrete plant in the hope that he would eventually be transferred to the legal department. But that never happened.

How did you get to the West?

We lived in a small town, and I found life there very gloomy and unpleasant. I wanted to see the world and visit relatives abroad, and also to be able to say what I thought, to read what I wanted. I didn't want to be told what to believe. I wanted to be able to see things for myself, but that simply wasn't possible. That's why I submitted an official application to move to the United States. However, my husband didn't really want to go because by then conditions had become more relaxed and he had managed to get a job as a lawyer at the Pozemní stavby construction company. Everything was arranged on the American side, but in the end we didn't get an emigrant passport. It was awful; I had spent the previous several years in Czechoslovakia living literally in a state of limbo. Fortunately, the Prague Spring progressed so quickly that in 1968 my daughter Saša managed to get a visa for Austria, where there was a job waiting for her, and at the same time I got a visa for the Netherlands to attend a course on American law for European lawyers organised by New York's Columbia University. Saša got on a night train to Vienna, and the very next afternoon I left for the Netherlands. It was clear that we weren't coming back. It was an overwhelming feeling! I have to say that it was the happiest time of my life.

How did you come to settle in Switzerland?

When I finished my month-long course in the Netherlands, an acquaintance of mine arranged a Swiss visa through the Swiss Ambassador. She also got one for Saša, but in the meantime she had gone to Italy with friends. She was on the Lido in Venice on 21 August when newspaper vendors brought the news of what was happening in Czechoslovakia. They decided to return to Czechoslovakia the very same day, but while passing through Austria Saša told them that she would have to say goodbye because she was going in the opposite direction, to Switzerland, to stay with her mother. When she crossed the Swiss border, she only had a three-day transit visa but they told her straight away that she should stay. We started a new life here, in every respect. My husband went to Austria, where he met his former love and they started living together. We got divorced. During my last years in Czechoslovakia, my husband hadn't had the courage to leave, whereas I could think about nothing else but how to get out. We had grown apart as a result.

What bothered you most about Czechoslovakia?

It was a cage, and I couldn't move. It wasn't hatred for the regime. I just didn't want to live there, that's all. Nor did I ever do anything against the regime. I had an interesting job that I enjoyed. After I emigrated, I got a letter from one of the workers – it may even have been the foreman – and he wrote: "Dear, Mrs. Fikartová, you did the right thing getting out of here because they were just putting obstacles in your way anyway." The letter also stated that they liked me there, that I gave everyone advice and that I never took anything from anyone. I still have it today.

How did you feel when you first moved to Switzerland?

I was happy! From the moment I crossed the Czechoslovak border on 2 or 3 July 1968, I had this feeling of absolute happiness all year round. It was fantastic: the air alone, the colours... In Teplice, everything was grey and dirty, and the air was polluted. I marvelled at how blue the sky could actually be! Saša and I travelled all over Switzerland, through the mountains, cities and towns... It was wonderful. There wasn't anything I didn't like. I also met my current husband; in fact, he's the reason I ended up staying here even though my original plan had been to go to America.

What was your integration into Swiss society like? Where did you work?

The Swiss recognised my education because I had a doctorate from Charles University from 1950, and that was something! But when you arrive in a new country and you don't speak the language, then law is the worst field to be in when looking for a job. That's why I decided to retrain. Electronic data processing – today you'd probably refer to it as the IT sector – was new at the time, and I got a good job at a company that provided me with excellent training. Later, I worked for the country's largest bank. I was surprised to find that

banks could be social institutions. We could use tennis courts for a minimum fee, we went horse riding. We had various benefits all over the place. But the work was very demanding. You'd create a project, someone else would do the programming, and then many different people would work on it. With so many people involved, all it took was for one person to make a mistake for the whole project to collapse. It was very stressful, and in the end it gave me a heart attack. But when I retired, it was difficult for me to suddenly stay at home doing nothing. During those early days, until I got used to it, my husband would pleasantly surprise me in different ways. And I'm very thankful to him for this. On one occasion, he bought me earrings; on another, it was a ring. He was very kind to me. He also took me to Alaska, a place I'd always wanted to visit. Once, he read an advert in a newspaper for a distance learning programme in writing. I signed up for a two-year course, during which time I wrote a lot of articles. I only stopped writing when we took up golf, because that kept me very busy. After many years, this year I decided to stop, so I might get back to my writing again.

And how did your daughter get on? Was she already an adult when she came to Switzerland?

Sašenka got married here. She had no problems with Swiss citizenship. It was more difficult for me. I had a hard time accepting that it took twelve long years to get citizenship. I wasn't able to take part in political life, and I wanted to have full voting rights. I couldn't go to Czechoslovakia to visit my sick mother; I couldn't even go to her funeral. And my father was also ill. That was difficult... That's why, when we got Swiss citizenship, I tried to sort out my legal relationship to Czechoslovakia. What was really tough was that I had been sentenced in Czechoslovakia to one-and-a-half years in prison for leaving the country. The first step was to receive a presidential pardon, and that took a very long time. Then I had to let them strip me of my Czechoslovak citizenship and pay 5,000 francs into the bargain. That was the eighties, when the country was still under totalitarian rule. What's more, I had to apply for a visa every time I wanted to visit Prague. All those problems went away after the Velvet Revolution. I got my Czechoslovak citizenship back for one hundred crowns.

Where is your home today?

I've lived in Switzerland for almost half a century now, and my daughter, grandchildren and even great-grandchildren live here, too. I was born in Bohemia and spent much of my life there. I have many lovely memories of that time. I feel good when I'm in Prague, like I'm home.

Do you have a motto, if you can call it that, by which you try to live your life?

You have to embrace what comes your way. I know that the things I have are only on loan; I don't have an absolute right to them. Anything might happen to make me lose it all. This is something we have to accept and think about.

Jana Fikart was born in 1927 in Pilsen and attended primary and secondary school in Tábor. In 1939, she moved to Prague with her parents, where she graduated from secondary school in 1946. She went on to study law at Charles University's Faculty of Law, from which she earned a PhD in 1950. Her daughter Alexandra was born in 1951. In the 1950s, she worked first as a lawyer for the Motokov foreign trade company in Prague, and then in the language and technical documentation department at the ČKD Dukla machine works. After moving to Teplice, she became head of the legal department at a glassworks in Řetenice. In 1968, she received a scholarship to attend a course on American law for European lawyers organised by Columbia University in the Netherlands. From there, she left that same year for Switzerland, to where her daughter also emigrated. After her arrival in Zurich, she briefly worked for the Hertz car rental company and later got a job at Sperry Rand Univac, where she retrained in the field of electronic data processing. In 1971, she and her husband Miloslav Fikart settled in Oberengstringen. After that, she worked as a project manager at Digital/Interdata and finally at SBG bank, where she remained until 1991. She was granted Swiss citizenship in 1980. She lives in Zurich.

Ze začátku jsem tady byla strašně nešťastná. Už jsem se chtěla vrátit, ale táta mi napsal: „Vdrž to rok a pak uvidíš.“ A po roce to povolilo.

Yveta Fournichot

1968 Praha > Curych

Povězte mi, kde jste se narodila?

Narodila jsem se v Londýnské ulici v Praze. Tatínek byl neurolog a maminka pracovala jako kosmetička. Mám ještě o devět let mladší sestru, která žije v Kolíně nad Rýnem.

Odkud pocházeli rodiče?

Maminka byla Maďarka, tatínek pocházel ze Slovenska. Seznámili se v Miškolci, kam odjel dělat praktikum. Když začala válka, tak si pro ni přijel, vzali se a odvezl si ji na Slovensko. Maminčina rodina zahynula v koncentráku, kam se ostatně dostala i ona sama. I mého tatínka odvezli do pracovního tábora na Ukrajině. Ostatní z rodiny, jeho rodiče, sestra i její manžel, spáchali sebevraždu, protože věděli, že půjdou do plynu. Tatínek z toho tábora na Ukrajině na poslední chvíli utekl, na Slovensku se dal k partyzánům a po válce oba moji rodiče odešli do Prahy.

Za jakých okolností jste emigrovali z Československa?

Táta byl v té době primářem v Nemocnici Na Františku a měl se stát šéfem v Motole, stál před profesurou. Mně bylo dvaadvacet a studovala jsem v Praze už tři roky medicínu. Když k nám „vstoupily cizí armády“, byla celá naše rodina poprvé na dovolené na Západě v Itálii. Já jsem se vrátila do Prahy dělat zkoušky, naši ale zůstali viset v Rakousku, protože se táta kvůli židovskému původu obával nového pronásledování. Pak jsem za nimi vyjela i já.

Takže jste emigrovala kvůli rodičům?

Mně se v Čechách nedařilo špatně. Politicky jsem nebyla nijak angažovaná. Emigrovala jsem proto, že naši byli venku. Matka, ta ano, celý život chtěla utíkat, každý večer poslouchala Svobodnou Evropu a nadávala na poměry. Česky pořádně neuměla a necítila se v Praze právě dobře. Ale táta byl spokojen, protože dělal svoji vědu, ten nechtěl odejít. Teprve když přišli Rusové, dostal strach. Proto pak naši zůstali venku – a dařilo se jim. Tatínek si otevřel v Kolíně nad Rýnem neurologickou praxi, první svého druhu v Německu, máma mu pomáhala. A tu praxi táta provozoval až do svých osmdesáti let, kdy umřel. Máti zemřela deset let po něm.

Jak jste se za nimi dostala?

Ten odjezd byl asi to nejhorší. Byla jsem sama v Praze a měla před zkouškami. Naši zavolali svým nejlepším přátelům Chvojkovým, že měli autonehodu a že je moje sestra malá, tudíž musím přijet, protože oni jsou v nemocnici. Nevědělo se totiž, jestli telefon neodposlouchávají. Chvojkoví pochopili, že naši zůstávají, kde jsou, a že mám za nimi hned odjet. Rodiče řekli, že jsou ve Wörglu. To bylo ale všechno, co jsem věděla. Našla jsem vlak, který jel do Vídně, a použila výjezdní doložku z prázdnin. Byla jsem pak v cizím městě, ale naši byli někde v tom Wörglu. Neměla jsem dost peněz na jízdenku za nimi. Netušila jsem, jak se tam dostanu a co mám dělat. Tak jsem tam seděla na lavičce na nádraží a brečela. Najednou vidím v telefonní budce jednu známou ze dřívějšíka, Němku, která byla náhodou ve Vídni. Pomohla mi! Koupila mi lístek, jinak vůbec nevím, jak bych se z té Vídně dostala. Když jsem pak dorazila k našim, pár dní jsem se ze všeho vzpomínala, byla jsem úplně mimo z toho, jak po Praze jezdily tanky a jak jsem odjela...

Vy jste ale v Německu s rodiči nezůstala.

Když moji rodiče zůstali v Kolíně nad Rýnem, řekla jsem si, že mezi Němci nebudu, a z vlastní vůle jsem odešla do Švýcarska, jen několik hodin cesty od rodičů. Ale i tam jsem si připadala ztracená, jako páté kolo u vozu. Neuměla jsem německy. V Čechách jsem dělala biochemické gymnázium, měli jsme angličtinu, a ani tu jsem moc neuměla. Takže jsem tady byla první rok strašně nešťastná. Už jsem se chtěla vrátit, ale táta mi napsal: „Vydrž to rok a pak uvidíš.“ A po roce to povolilo.

Jak to pokračovalo?

Když jsem přijela vlakem do Švýcarska, měla jsem adresu na „Heim“ pro studenty mimo Curych. Načež ke mně přišel takový velikán a hned na mě: „Hele, že ty jsi Češka? A kam jedeš? Musíš zůstat v Curychu. Pojď, já ti ukážu, kde se musíš přihlásit, a pak uvidíš dál.“

Nechala jsem kufr v úschovně a mazala do Leonhardstrasse, kde jsem se přihlásila a zažádala o azyl. A pak si pro nás chodili Švýcaři, kteří si nás měli rozebrat do rodin. Zvláštní bylo, že se mě ptali, jakého jsem vyznání. To v Čechách nebylo vůbec důležité. Tak jsem řekla, že jsem původně židovského vyznání, ale v papírech že mám protestantské. Napsali Židovka. Pak jsem tam čekala a už byl večer a furt jsem neměla žádnou rodinu. Zase jsem seděla a brečela, protože jsem nevěděla, co mám dělat. Když mi pak nakonec řekli, že pro mě jednu rodinu mají, rychle jsem zašla pro kufr a odjela autobusem do Rüschiikonu u Curychu, kde si mě vyzvedli.

A pak jste začala znovu studovat?

Žila jsem u té švýcarské rodiny v Rüschiikonu, které tímto ještě děkuji. Nevěděla jsem, jestli budu moci studovat, protože jsem u sebe měla jen index, ale bylo potřeba maturitní vysvědčení. Našla jsem si práci, protože mi bylo trapné být u těch Švýcarů takhle zadarmo. Byla jsem pomocná síla v dětském oddělení ve špitálu Balgrist. Asi po dvou měsících mi konečně dali povolení studovat a uznali tři roky studia v Čechách. Dostala jsem stipendium pět set franků měsíčně a přestěhovala se na kolej, kde jsem bydlela do roku 1972, dokud jsem nedostudovala. Po roce se mi přestalo stýskat, naučila jsem se dostatečně německy a začal takzvaný studentský život, to bylo krásné. A musím říct, že se k nám Švýcaři chovali velice slušně. Na medicíně jsme byli jako cizí studenti velmi oblíbení a my, česky nebo slovensky mluvící studenti, jsme spolu příkladně drželi.

Takže se ze stipendia dalo využít?

Přivydělávala jsem si a člověk žil levně. Dalo se i někam odjet. Když jsem mohli, chodili jsme za tři (!) franky do opery. Hned na začátku studii jsem si také našla přítele Alexe. Jeho maminka byla Slovenka a tatínek Rumun a doma se bavili maďarsky. Tak jsem se přiučila maďarsky, a zpomalila vlastní výuku němčiny. Alex studoval práva, ale neučil se a pořád se někde flinkal. Tak jsem řekla, že jestli neudělá zkoušky, tak se s ním rozejdu. To jsem asi neměla říkat, on ty zkoušky opravdu neudělal... Ale stejně to nemělo budoucnost.

Jak se pak dál odvíjel Váš osobní i profesní život? Kde ve Švýcarsku žijete?

Žila jsem pořád v Curychu, teď jsem už vlastně v penzi, ale jak se říká jako „prduch“ – pracující důchodce. Nejméně jeden den v týdnu jsem ještě činná jako oční lékařka, kterou jsem byla celá ta desetiletá předtím.

Stýskalo se Vám po domově?

První rok strašně, přestože moji rodiče vlastně velkými vlastenci nemohli být. Máma nevařila česká jídla a nemluvila dobře česky, rodiče spolu mluvili maďarsky. Takže české prostředí doma nebylo. Nemám tam takové kořeny jako třeba můj nynější partner Petr. Do Prahy ovšem jezdím ještě dnes dost často.

S jakou zemí se více identifikujete?

Doma se spíš cítím tady ve Švýcarsku. Jako bych tady zakořenila. Nechtěla bych žít nikde jinde než tady. Ani v Americe, ani v Austrálii. Je to takový zvláštní ambivalentní pocit, když přesto říkám, že jsem Češka. I lidi jsou mi sympatičtější v Česku. I kultura. Hrozně ráda tam třeba chodím také do hospod. Líbí se mi, jak jsou Češi otevření. A jak se baví. Identifikuju se tedy spíše s Českem, ale doma jsem tady, kde žil a zemřel můj syn. V Česku jsem ráda, ale nemohla bych tam déle zůstat, už kvůli zdraví. Jsem astmatik a dost tím trpím. Jako dítě jsem byla těžce nemocná a teprve po emigraci se mi začalo zdravotně dařit líp. Prostě mi ty hory tady, ten horský vzduch, hlavně v Davosu, dělají dobře. Vždyť mně se špatně dýchalo i v Kolíně nad Rýnem a dnes se mi hůř dýchá třeba i v Paříži anebo v Benátkách.

Co osobně Vám emigrace přinesla?

Pochopitelně volnost či honosněji řečeno svobodu. V mém případě dokonce i to zdraví. A protože moji rodiče v Německu pilně pracovali, mám teď třeba hezký byt. Jako oční lékařka, která neoperuje, bych na to neměla. Tolik toho zase nevydělávám.

Máte nějaké životní krédo?

Životní krédo... Vydrží nějaké krédo celý život, aby se dalo nazvat životním? Víte, já jsem strašně moc ztratila, protože mi před dvanácti lety zemřel syn Pascal. Tím se mi zhroutil celý svět. Když jsem byla vdaná za Henriho a měli jsme jediného syna, představovala jsem si, že můj syn bude mít vlastní rodinu, a mnohé jsem dělala už pro budoucí vnoučata. To ale padlo. Přesto si opakovaně říkám, že jsem měla a mám hezký život, a teď mám i nového partnera Petra, dokonce původem z Prahy. Vždy jsem s chutí pracovala, už i jako studentka. Medicína mě bavila, pomáhala jsem lidem a dělalo mi to radost. Teprve teď ale vidím, že je také hezké jít ven a jen tak se dívat kolem dokola, bez termínů a shonu, a vidět – opravdu uvidět, co kvete nebo aspoň rozkvétá, případně co zraje nebo už uzrálo...

Yvetta Fournichot se narodila v roce 1946 v Praze, kam se otec Slovák a matka Maďarka, oba židovského původu, po dramatických a tragických událostech svých rodin za války uchýlili. Po invazi armád Varšavské smlouvy v srpnu 1968 zůstali oba rodiče kvůli obavám z dalšího pronásledování v Německu, kde otec přednášel na univerzitě. Yvetta, tehdy studující na lékařské fakultě, odjela záhy za nimi. Posléze se rozhodla odejít sama do Švýcarska, rodiče v emigraci zakotvili v Kolíně nad Rýnem, kde si otec otevřel neurologickou praxi. Krátce žila v Rüschiikonu, pracovala jako pomocná síla na dětském oddělení v nemocnici. Záhy jí byly uznány tři roky lékařského studia z Prahy a mohla v Curychu pokračovat ve studiu lékařské fakulty, které ukončila v roce 1972. Po desetileté praxi získala specializaci oční lékařky a od roku 1982 pracuje ve své soukromé praxi v Curychu. S manželem Henrim měli jednoho syna, jehož smrt jí před dvanácti lety velmi poznamenala.

I spent my first year being terribly unhappy. I was just about ready to leave, but Dad wrote to me and said, “Hang in there for a year, and then you’ll see.” And after a year it got easier.

Yvetta Fournichot

1968 Prague > Zurich

Tell me where you were born.

I was born in Prague, on London Street. My father was a neurologist and my mother worked as a beautician. I have a sister who is nine years younger than me. She lives in Cologne.

Where were your parents from?

Mum was Hungarian, Dad came from Slovakia. They met in Miskolc, where he had gone for his internship. When the war broke out, he came for her, they got married, and he took her to Slovakia. Mum’s family died in the concentration camps, and she herself ended up in one, too. My father was deported to a labour camp in the Ukraine. Some other members of the family – his parents, his sister and her husband – committed suicide because they knew they would be sent to the gas chambers. Dad escaped from the camp in the Ukraine at the last moment and joined the partisans in Slovakia. After the war, both my parents moved to Prague.

Under what circumstances did you emigrate from Czechoslovakia?

At the time, my father was head physician at Na Františku Hospital and was in line to become the head of Motol Hospital. He was also just about to earn a professorship. I was twenty-two and in my third year of medical school in Prague. When the country was occupied, our entire family was on its first vacation in the West, in Italy. I returned to Prague to sit my exams, but my parents remained in Austria because my father feared a new wave of persecution because of his Jewish background. I later left to join them again.

So you left because of your parents?

My life in Czechoslovakia wasn’t bad. I wasn’t politically active in any way. I emigrated because my parents were “on the outside”. Mum had wanted to get out all her life. She listened to Radio Free Europe and complained about the conditions we were living under. She didn’t really know Czech and didn’t exactly feel at home in Prague. But Dad was happy because he could do his science. He didn’t want to leave – until the Russians came; then he got afraid. And so they stayed away. They did well for themselves: Dad started a neurological practice in Cologne, the first of its kind in Germany, and Mum helped him. He ran that practice until his death at age eighty. Mum died ten years later.

How did you meet up with them again?

Leaving was probably the worst part. I was alone in Prague and getting ready for exams. My parents called their best friends, the Chvojkas, to say that they’d been in a car accident and that I should come for my little sister since they were in hospital. They told this story because they didn’t know whether the phones were tapped. The Chvojkas understood that my parents were staying abroad, and they knew where they were and that I should immediately go to join them. My parents had said they were in Wörgl. But that is all I knew. I found a train to Vienna, and used my exit visa from our earlier holiday. But now I was in a foreign city, and my parents were somewhere in Wörgl. I didn’t have enough money for a ticket to go meet them. I had no idea how to get there or what to do. So I sat on a bench

at the train station and cried. All of a sudden, I saw an acquaintance in a telephone box, a German girl who just happened to be in Vienna. She helped me and bought me a ticket! Otherwise I have no idea how I would have gotten out of Vienna. When I met up with my parents, it took me a few days to process it all. I was totally overwhelmed by how there were tanks riding through Prague and how I had left.

But you didn't stay with your parents in Germany.

When my parents stayed in Cologne, I decided that I didn't want to live among Germans. So I left for Switzerland on my own volition, just a few hours from my parents. But I felt lost there, too, like a fifth wheel on a cart. I didn't know German. Back home, I'd attended a secondary school of biochemistry where we'd had English, but I didn't know that very well, either. So I spent my first year being terribly unhappy. I was just about ready to leave, but Dad wrote to me and said, "Hang in there for a year, and then you'll see." And after a year it got easier.

What happened then?

When I arrived in Switzerland by train, I had an address for a student "Heim" outside Zurich. But then this big guy comes up to me and says, "Hey, are you Czech? Where are you going? You have to stay in Zurich. Come, I'll show you where you have to register. Then we'll see." I left my suitcase at the left luggage office and hurried over to Leonhardstrasse, where I applied for asylum. Then we waited for a Swiss family to come and take us in. One strange thing was that they asked me my religion. That hadn't been important at all back home. So I told them that I was originally Jewish but that my papers said Protestant. They wrote Jewish. Then I waited there, and soon it was evening and I still didn't have a family. So I started to cry again because I didn't know what to do. When they finally told me they had a family for me, I quickly went for my suitcase and took a bus to Rüschiikon near Zurich, where they picked me up.

And then you went back to university?

I was living with that Swiss family in Rüschiikon, to whom I am still grateful. I didn't know whether I would be able to study, since all I had with me was my transcript, but what I needed was my secondary school diploma. I found a job because I felt bad living with that family for free. I worked as a hired hand in the children's ward of the Balgrist clinic. After about two months, I finally got permission to study and they also recognised my three years of Czech university. I got a scholarship of 500 francs a month and moved into a dorm, where I lived until graduation in 1972. After about a year, I stopped feeling homesick, I'd learned enough German, and I began to live the life of a student. It was beautiful. And I must say that the Swiss treated us very kindly. In med school, we foreign students were very popular and the Czech- or Slovak-speaking students stuck together.

Could you live from your scholarship?

I earned money on the side and lived frugally. There was even enough to go on trips. When we could, we went to the opera for three (!) francs. Right at the beginning of my studies, I found myself a boyfriend, Alex. His mother was Slovak and his father Romanian, and they spoke Hungarian at home. So I learned Hungarian on top of it all, and scaled back on learning German. Alex was studying law, but he didn't study properly and sometimes skipped classes. So I said that if he didn't pass his exams I'd break up with him. Maybe I shouldn't have said that, and he really didn't pass... But it was going nowhere anyway.

How did your personal and professional life develop from there?

Where in Switzerland do you live now?

I've lived in Zurich the whole time. I'm basically retired now, although I'm a working pensioner. One day a week, I still work as an eye doctor, which was my profession for all the decades before.

Did you ever feel homesick?

The first year horribly so, even though my parents couldn't really have been great patriots. Mum didn't cook Czech food and didn't speak Czech very well, and my parents spoke Hungarian at home. So our home life was not Czech. I don't really have roots there like my current partner Petr. But even today, I visit Prague quite frequently.

Which country do you identify with most?

I feel more at home here in Switzerland. I've pretty much put down roots here. I wouldn't want to live anywhere else – not in America, not even in Australia. It's a strange and ambivalent feeling when, despite all this, I still say that I am Czech. I find the people in the Czech Republic more sympathetic. The culture, too. For instance, I love going to pubs there. I like how open Czechs are. And how they have fun. So I identify more with the Czech Republic, but this is where I am at home. It's where I live and where my son died. I like being in the Czech Republic, but I couldn't stay there long, among other things for health reasons. I have asthma, and I suffer a lot when I'm there. I was very ill as a child and my health only began to improve after I left. The mountains here and the mountain air, especially in Davos, are good for me. I even had trouble breathing in Cologne, and today I feel worse in Paris or Venice as well.

What did emigration bring you personally?

Freedom, naturally. Or, to put it in loftier terms: liberty. In my case, it also brought me good health. And because my parents worked hard in Germany, I have a nice home today. As an eye doctor who does not operate, I wouldn't have had that on my own. I don't earn that much.

Do you have any kind of life motto?

A life motto... Does any motto hold true for your whole life so that you could ever call it a life motto? You know, I've really lost a lot. My son Pascal died twelve years ago, and that destroyed my whole world. When I was married to Henri and we had our one boy, I imagined how he would have his own family, and I did so much for my future grandchildren. But all that is gone. And yet I say to myself over and over that I have had (and still have) a good life, and now I have a new partner, Petr, who is even from Prague. I've always loved working, even as a student. I enjoyed medicine, I helped people, and that made me happy. But only now do I see that it's also nice to go out and just look around, without rushing or deadlines. And to see – really see – what's in bloom or just starting to blossom, or what's ripening or is ripe now...

Yvetta Fournichot was born in 1946 in Prague, where her Slovak father and Hungarian mother – both of them Jews – moved after the dramatic and tragic events their families had experienced during the war. After Czechoslovakia's invasion by the Warsaw Pact armies in August 1968, both parents feared further persecution, and so they remained in Germany, where her father had been teaching at university. Fournichot, who was studying medicine in Prague at the time, soon left to join them, but later decided to move to Switzerland. Her parents settled in Cologne, where her father opened a neurology practice. Fournichot briefly lived in Rüslikon and worked as a hired hand in a children's ward. When her three years of medical school in Prague were recognised by the Swiss authorities, she could continue her studies in Zurich, which she completed in 1972. After ten years, she earned her specialisation as an eye doctor and opened a private practice in Zurich. She and her husband Henri had one son, whose death twelve years ago affected her deeply.

Měl jsem emigrantské sny hmatového nebo čichového charakteru. Sen o pražských zábradlích. Takové to mastné zábradlí u tety. Teplé zábradlí na Karlově mostě...

Jan Jedlička

1969 Praha > Curych

Jaké bylo vaše dětství?

Moje dětství? Dá se říct, že bylo svým způsobem ideální, protože jsme vlastně žili jako za starých dob, v krásném velkém bytě. Měli jsme se sestrou slečnu, která se o nás starala. Tak to bývalo ve čtyřicátých letech, ještě i za raného komunismu. Mohli jsme si to dovolit díky výjimečné pozici mého otce, kterého sice několikrát vyhodili z univerzity, ale vždycky ho tam zase vzali zpátky. Kromě toho, že přednášel na medicíně a vedl kliniku, měl svoji lékařskou praxi, kterou si udržel až do smrti. Byl posledním doktorem, který v Praze provozoval vlastní ordinaci i za komunistů.

To bylo možné, aby měl soukromou praxi?

On si ji uhlábil, přestože nebyl nikdy v partaji. Soudruzi z vedení mu řekli, že mu to sice nezakážou, ale že očekávají, že praxi zavře sám. Ale on to nikdy neudělal. Nakonec léčil i ty papaláše. Vozili ho v šestsettrojkách k Nejedlému nebo i ke Gottwaldovi. Nesměl se jich nikdy dotknout, všechno prováděli lékaři ze Sanopzu, táta jim jen říkal, co mají dělat. Dávat injekce ani nic jiného sám nesměl – to byl důsledek stalinských procesů s lékaři v Rusku. Nikdy jsme nevěděli, jestli se vrátí.

Vy jste ale šel studovat umění. Jaká byla Vaše studentská léta?

Můj pradědeček byl malíř František Ženíšek, teta byla také malířka a po jejím muži Janu Autengruberovi jsem zdědil nějaký malířský materiál. Ze střední výtvarné školy mě ale vyhodili, to místo potřebovali pro někoho, kdo měl lepší původ. Měl jsem štěstí, že jsem se dostal na gympl do Hellichovky, který byl báječný. Tam jsem se seznámil s Mikulášem Rachlíkem. Oba jsme pak udělali zkoušky na Akademii výtvarných umění, kde jsme se spřátelili s Vladivojem Kotyzo. V šestašedesátém jsme v prázdném bytě na Újezdě uspořádali naši společnou výstavu. Její repríza s názvem *Pražský fantastický realismus* se pak konala po téměř padesáti letech, nejprve v Plzni a pak i v Praze v Colloredo-Mansfeldském paláci.

Jak jste prožíval pražské jaro?

V roce 1966 byla velká povodeň ve Florencii, zaplavilo to knihovny, galerie a kostely. Dostal jsem se do delegace z Akademie, která tam odjela pomáhat. V letech 1967–1968 jsem strávil čtyři měsíce ve Florencii a sledoval jsem události pražského jara v televizi. Vrátil jsem se v únoru 1968 a bleskově jsem udělal diplomku. To byla bezvadná doba. Pořádali jsme improvizované výstavy, koncerty a divadelní představení, lidi seděli na nádvoří Platýzu na zemi, Hybner s Turbou hráli pantomimu, Hutka zpíval... Nechtělo se mi ani pryč. Ale náš táta už byl postarší, tak jsem rodičům slíbil, že s nimi pojedu do Jugoslávie. A do toho přišla okupace. Přítel mého strýce z války nás pozval do Říma a mě pak do svého domu v Asconě, v Ticinu na jihu Švýcarska. Tam jsem strávil podzim 1968 vyklopeni emigranty všeho druhu. Do Ascony jezdila celá vídeňská emigrace třicátých let, která se tam stahovala také ze zdravotních důvodů, protože je to nejnižší položené město ve Švýcarsku a všem srdcařům se tam daří. Jezdili se tam léčit i bolševici z Prahy. Seznámil jsem se s hodně zajímavými lidmi, kteří ale už většinou neměli přímý kontakt s normálním životem. Po třech měsících jsem se vrátil do Československa.

Proč jste se vrátil do Prahy?

Končilo mi vízum a já jsem chtěl vědět, co se doma děje. Viděl jsem, jak mizí moji známí... Do ciziny, nebo třeba i do kriminálu. Po Palachovi jsem ale dostal povolávací rozkaz na zbytek vojny, který jsem měl odsloužit na východním Slovensku. Když jsem viděl ty vojáky, kteří na Václaváku stáli proti vlastním lidem, říkal jsem si, že do takových situací se nenechám vmanévrovat. Odjel jsem zpátky do Ascony, tenkrát se dalo vycestovat ještě i na spořitelní knížku. V Praze jsem byl odsouzený na čtyři roky, protože jsem se vyhnul vojně. Paradoxně také díky tomu jsem dostal azyl.

Měl jste v úmyslu zůstat v Ticinu?

Ascona byla vždycky kulturní centrum, na kopci Monte Verità se ve dvacátých letech usadila umělecká komuna a její členové si tam postavili svá letní sídla. V šedesátých letech v Asconě ještě dožívali američtí režiséři němých filmů. Setkal jsem se tam s lidmi, které

bych jinde nepotkal. Třeba spisovatel Remarque mi dal adresu svého přítele ve Stuttgartu, který byl tou dobou ale už pět let po smrti. Mnoho lidí byli bývalí emigranti, takže pro mě měli pochopení. Poskytovali mi psychickou podporu. Jedna stará paní doktorka mě seznámila se svojí dcerou a zetěm – Katharinou a Rudolfem Baumgartnerovými. On byl ředitel hudebního festivalu v Luzernu, ona byla sochařka. Nabídla mi, že mi dá k dispozici svůj starý ateliér v Curychu, a tak jsem odjel tam. V Asconě jsem neměl moc možností se uplatnit, byla to „garáž pro ojeté milionáře“, tam bych mohl dělat leda číšníka.

Takže jste odešel žít do Curychu. Jak jste se tam protloukal?

Cítil jsem se jako přeříznutá žízála, která musí teprve dorůst. První rok jsem neměl kde bydlet, přespával jsem po známých, sedmnáctkrát jsem se stěhoval. Mnoho švýcarských rodin tenkrát mělo svého „českého kocoura“. I já jsem znal pár lidí, ke kterým jsem mohl přijít jako kočka na večeri do místičky. U Baumgartnerových jsem se časem z té domácí čiči proměnil v nájemníka a z nájemníka pak v domácího přítele. Ještě i poté, co jsem se v roce 1972 oženil a narodil se nám kluk, se k nám chovali jako vlastní rodina. Moje žena je Švýcarka, ale časem se naučila česky, protože k nám jezdilo hodně přátel – emigrantů. On u nás občas přespával třeba Karel Kryl...

Vaši rodiče a sestra ale zůstali v Československu. Stýskalo se vám po domově?

To víte, že jo. Měl jsem emigrantské sny hmatového nebo čichového charakteru. Sen o pražských zábradlích. Takové to masné zábradlí u tety. Teplé zábradlí na Karlově mostě...

Čím jste se v Curychu živil?

Restauroval jsem nějaké drobnosti, dělal grafické návrhy a taky jsem začal ilustrovat dětské knížky. V letech 1969–1970 jsem ilustroval německé vydání Kubuly a Kuby Kubikuly od Vladislava Vančury. Vedle toho jsem chodil na přednášky z dějin umění, objížděl jsem velké výstavy jako *documenta* a hledal jsem, co je pro mě ve výtvarném umění nosné. Člověk v cizině znovu pochopí, jak moc ho ovlivnilo, že vyrostl v katolickém prostředí. Projevuje se to v poměru ke kultuře, v poměru k hudbě... Vždycky mě přitahovala krajina. Hledal jsem aktuální způsob, kterým bych se k tématu krajiny mohl vyjádřit. Zajimal mě třeba land art. Hlavně jsem ale navazoval styky s vlastní generací. Poznáváš lidi z menzy, z hospody, jsou to známí známých. V tomhle věku se přátelství budují snadněji, než až když se z těch lidí stanou „ředitelé“. Profesně mi pomohlo, že jsem v Praze vedle malby vystudoval taky technologii restaurování. Můj profesor Bohuslav Slánský byl restaurátor známý v celé Evropě, působil i v komisi UNESCO. Když jsem uvedl, že jsem od něj, okamžitě mi řekli: „Vy jste pro nás překvalifikovaný.“ Ve Švýcarsku tehdy neexistovala žádná restaurátorská škola, když jsem řekl, že jsem restaurátor, všichni si mysleli, že mám restauraci. Byl to pro mě neznámý pojem. V roce 1980 jsem začal na částečný úvazek pracovat pro Kunstmuseum ve Winterthuru, kde se mi časem podařilo vybudovat restaurátorské oddělení.

V sedmdesátých letech jste začal jezdit do Itálie, která se stala Vaším druhým domovem.

Můj kamarád Mikuláš Rachlík se oženil do Florencie. Pořádali jsme výpravy po etruských památkách, to nás tenkrát hodně zajímalo. Hledali jsme stopy národů, které v Itálii žily za Říše římské. V roce 1977 jsem s ním poprvé navštívil Vignaccio, opuštěný dům na kraji Grosseta, který patřil rodině jeho ženy a on ho využíval jako ateliér. Začal jsem tam za ním jezdit. Dům stál na vršku, odkud bylo vidět na všechny strany do krajiny, kde je jaké počasí. To bylo pro naše cesty důležité. Dům byl plný nepotřebných odložených věcí, které přibývaly a zase mizely. Při každém příjezdu nás čekalo překvapení, zmizel stůl, lednička... Na mramorové desce stolku v kuchyni jsem polepoval kartony japonskem, mlel nalezené horniny, plavil a sušil pigmenty. Ve vedlejší místnosti jsem připravoval a zrnil měděné desky na mezzotinty.

Jak krajina jižního Toskánska ovlivnila Vaši tvorbu?

Fascinovala mě ta velká plocha, ten prostor se zvláštním světlem. Začal jsem zkoumat typologii krajiny. Každá krajina má svůj charakter daný už jenom její geologickou strukturou. Oblast Maremma v jižním Toskánsku je mladá – formovala se posledních dvě stě let. Je vlastně vytvořená lidmi, nová půda se získávala vysoušením bažin. Neexistovalo

tam žádné původní obyvatelstvo. Trošku jako Amerika. Ve třicátých letech se tomu území ostatně přezdívalo „nová Kalifornie“. Já jsem tam začal experimentovat s různými technikami. Krajinu jsem dokumentoval na polaroid, kreslil, maloval, fotografoval – a pak jsem dělal mezzotinty a světlotisky. Zároveň jsem vyráběl vlastní pigmenty z místních hornin. Objevil jsem přes dvě stě barev, ze kterých jsem pak vytvářel vzorníky. To jsem pak aplikoval i jinde – mám sbírky barev z Irska, z Walesu a také z Prahy. Pokaždé to vyšlo úplně jinak. Nechtěl jsem dělat nějakou pseudovědu, nesnažil jsem se o nějaký samoúčelný koncept, usiloval jsem hlavně o výtvarnou kvalitu.

Vedle výtvarné práce jste se věnoval také filmu...

V roce 1994 jsme natočili film *Echo – Il paesaggio, La casa*, který byl věnovaný právě tomu domu u Grosseta, kde jsme brzy začali točit další film – *Interno*. Když jsme jednou přijeli na natáčení, dům měl vyložené dveře, vevnitř byl úplně zdevastovaný. Bezdomovec, který tu přebýval, nenašel vodní kohout. Podle toho to všude vypadalo. Špína, odpad, exkrementy. Skla rozbitá. Trvalo dobu, než jsme to všechno opravili, vyčistili, našli nová podobná skla, abychom mohli pokračovat v natáčení. Dům, kde jsme na začátku krmili malé myšky, ovládly krysy, nebály se nás a v noci nám skákaly po postelích. Film jsem dokončil na podzim 2000. Když jsem se jel na jaře na dům podívat, schodiště bylo propadlé a zatarasil hlavní dveře. Ten barák byl pak bez vyklízení se všemi věcmi zdemolován.

Jaké jste měl pocity, když jste se v devadesátých letech začal vracet do Prahy?

Jako bych vystoupil z vesmírné lodi. Člověk si uchovává vzpomínku z doby, kdy odešel. A pak se vrátí na místo, které mu připadá strašně malé nebo naopak strašně velké – podle toho, jestli tam byl člověk ještě jako dítě. Zůstaly jenom hlasy. Stál jsem třeba u výkladní skříně a najednou mi někdo ze zadu zakryl oči a známý hlas se zeptal: „Kdo to je?“ Hned se mi promítla tvář, která patřila k tomu hlasu. Když jsem se ale otočil, už tam nebyl ten, koho jsem kdysi znal. Taková hezká spolužačka z gymplu to bývala... Ono to prostě bylo třicet let zpátky.

Snažil jste se v Praze znovu zapustit kořeny?

Založili jsme v Curychu Švýcarsko-český kulturní fond, na který jsem sbíral peníze pro muzeální materiál pro instituce, dávali jsme stipendia mladým lidem. Kupříkladu měli k dispozici na týden dílnu Petera Kneubühlera v Curychu nebo mohli odjet do Itálie na naše stáže. Díky tomu jsem získal řadu nových přátel, i když o trochu mladších, než jsem já.

Máte nějaké životní motto, kterým jste se řídil?

Zvědavost.

Jan Jedlička se narodil roku 1944 v Praze v rodině prof. MUDr. Vladimíra Jedličky. Po maturitě na gymnáziu v Hellichově ulici v Praze byl přijat ke studiu na Akademii výtvarných umění v ateliéru docenta Ladislava Čepeláka a následně v restaurátorském ateliéru prof. Bohuslava Slánského. Roku 1969 emigroval do Švýcarska, usadil se v Curychu, kde se živil jako restaurátor a ilustrátor. Roku 1977 poprvé navštívil přímořský kraj Maremma v Itálii, který zásadně ovlivnil jeho volnou tvorbu. Zdejší krajina se stala hlavní inspirací pro jeho fotografie, malby i grafické listy vytvořené technikou mezzotinty či světlotisku. V té době pracoval na částečný úvazek jako restaurátor v Kunstmuseu ve švýcarském Winterthuru. Od roku 1990 žije střídavě v Curychu a v Praze. V roce 2007 vystavil v Moravské galerii v Brně a v roce 2010 v Galerii Rudolfinum svůj fotografický cyklus *Il Cerchio (Kruh)* věnovaný proměnám krajiny Maremma během roku, který následně vydal i knižně. V roce 2014 vytvořil vitráže pro kostel svatých Kosmy a Damiána v Acireale na Sicílii. V následujícím roce se konala výstava jeho světlotisků v Galerii U Betlémské kaple v Praze. Svoji ranou tvorbu představil společně s Vladivojem Kotyzou a Mikulášem Rachlíkem na výstavě *Pražský fantastický realismus 1960–1967* v Galerii hlavního města Prahy v Colloredo-Mansfeldském paláci (2015). Jeho kartografické kresby použilo hudební vydavatelství ECM jako motivy na obálky CD. Je také autorem filmů *Echo – Vocis Imago* (1994), *Basilika* (1997), *Le Cuoche* (1999). Se svojí švýcarskou manželkou Ursulou, která pracovala jako speciální pedagožka, má syna Vladimíra, který se usadil v Praze.

I had vivid émigré dreams, especially involving touch or smell. I dreamt about the railings of Prague. The oily banisters at my aunt's house. The balustrades on Charles Bridge...

Jan Jedlička

1969 Prague > Zurich

What was your childhood like?

My childhood? In a way, one might say it was an ideal childhood, since we lived basically like in the olden days, in a beautiful large flat. My sister and I had a nanny who looked after us. That was normal in the forties, even under early communism. We could afford it all thanks to my father's exceptional position: even though he was fired from the university on several occasions, they always took him back. Besides lecturing on medicine and running a clinic, he also had his own medical practice, which he kept up until his death. He was the last doctor in Prague to run his own practice under communism.

He was able to keep his private practice?

He managed to fight for it even though he was never in the party. The comrades in charge told him that they wouldn't forbid him from having it, but that they expected him to close it himself. But he never did. In the end, he even treated some of the bigwigs. They would pick him up in a Tatra 603 to go see Nejedlý or even Gottwald himself. But he was never allowed to touch them. All that was done by doctors from Sanopz, and Dad just told them what to do. He wasn't allowed to give them injections or anything – that was because of Stalin's doctor trials in Russia. We never knew whether he would come back home.

But you ended up studying art. What were your university years like?

My great-grandfather was the painter František Ženíšek, my aunt was a painter as well, and I had inherited some painting supplies from her husband Jan Autengruber. But I was expelled from my secondary school of art because they needed my spot for someone from a more desirable background. I was lucky to get into Hellichova Grammar School, which was wonderful. There, I got to know Mikuláš Rachlík, and we both ended up applying to the Academy of Fine Arts, where we made friends with Vladivoj Kotyza. In 1966, we organised a joint exhibition in an empty flat on Újezd Street, which we reprised nearly fifty years later under the title *Prague Fantastical Realism* – first in Pilsen, and then at the Colloredo-Mansfeld Palace in Prague.

What was your experience of the Prague Spring?

In 1966, a great flood in Florence damaged libraries, galleries and churches. I was part of a delegation from the Academy that went to help out. In 1967–1968, I spent four months in Florence, and so I followed the events of the Prague Spring on television. I came home in February 1968 and quickly finished my thesis. It was a wonderful time. We organised improvised exhibitions, concerts and theatre performances. People would sit on the ground in the Platýz courtyard watching Hybner and Turba doing pantomime, or Hutka singing... I didn't want to leave. But Dad was already older, so I promised my parents I'd go with them to Yugoslavia. And then the occupation came. A friend of my uncle's from the war invited us to Rome, and then me to his house in Ascona, in the Ticino region in southern Switzerland. I spent autumn 1968 there, surrounded by émigrés of all kinds. Ascona was a popular destination for all the émigrés from Vienna who'd left in the thirties. They came there for

health reasons, since it's the lowest town in Switzerland and is excellent for people with heart conditions. Even the Bolsheviks from Prague came there to recuperate. I met a lot of interesting people there, but most of them no longer had any direct contact to normal life. After three months, I returned to Czechoslovakia.

Why did you return to Prague?

My visa had run out, and I wanted to see what was going on at home. I watched my friends disappear... They either left the country or they ended up in prison. After Palach, I was called up to complete my military service, which I was expected to do in eastern Slovakia. When I saw the soldiers going against their own people on Wenceslas Square, I said to myself that I wouldn't let myself be forced into such a situation. So I left for Ascona again – at the time, you could still leave the country using just your savings book. In Prague, they sentenced me to four years in prison for draft evasion. Paradoxically, that's what helped me get asylum.

Were you planning on staying in Ticino?

Ascona had always been a centre of culture. In the twenties, Monte Verità was home to an artists' community, and its members built their summer homes there. Several American silent film directors had retired to Ascona, and they were still living there in the sixties. I met many people there whom I would never have met elsewhere. For instance, the author Erich Maria Remarque gave me the address of a friend of his in Stuttgart, although at the time he'd been dead for five years. There were many émigrés there, so they were sympathetic towards me and provided me with spiritual support. One old doctor introduced me to her daughter and son-in-law – Katharina and Rudolf Baumgartner. He was the director of a music festival in Lucerne, and she was a sculptor. They offered me the chance to use their old studio in Zurich, and so I went there. I didn't have many professional opportunities in Ascona. It was a "garage for old millionaires". At best, I might've been a waiter there.

So you went to live in Zurich. How did you get on there?

I felt like an earthworm that had been cut in half and that was waiting to grow back. I had no place to live for the first year, so I crashed with various friends. I moved seventeen times. A lot of Swiss families at the time had their own "Czech tomcat". I, too, knew a few people where I could show up like a cat looking for its food at dinnertime. With the Baumgartners, I eventually turned from housecat to tenant, and then from tenant to friend. Even after I got married in 1972 and after my son was born, they treated us like their own family. My wife is Swiss, but she ended up learning Czech because a lot of émigré friends would come and visit us. Even Karel Kryl occasionally spent the night at our place.

But your family and your sister stayed behind in Czechoslovakia. Did you ever feel homesick?

Of course I did. I had vivid émigré dreams, especially involving touch or smell. I dreamt about the railings of Prague. The oily banisters at my aunt's house. The balustrades on Charles Bridge...

What did you do for a living in Zurich?

I restored some things, did graphic design and also started to illustrate children's books. In 1969–1970, I illustrated the German edition of Vladislav Vančura's *Kubula and Kuba Kubikula*. I also attended lectures on art history and went to see large art expos like *documenta*, looking for what things in art I might work with. When you're abroad, you realise how much you were influenced by having grown up in a Catholic environment. It's reflected in your relationship to culture, your relationship to music. I have always been attracted to the landscape. I was trying to find a contemporary approach through which I might express myself on the subject of the landscape. For instance, I was interested in land art. Most importantly, however, I got to know people from my own generation. Meeting people at the student cafeteria, friends of friends. At that age, it's easier to build friendships than when those people become "directors". Professionally, what helped me was that in Prague I'd

studied not only painting but also art restoration. My professor Bohuslav Slánský was known as an art restorer throughout Europe. He was even on a UNESCO committee. When I told people I'd studied under him, they immediately said, "You're overqualified." Switzerland didn't have any art restoration schools back then, so whenever I said I was a "restaurator" people thought I owned a restaurant. They'd never heard the word before. In 1980, I started working part-time for the Kunstmuseum in Winterthur, where I eventually succeeded in establishing an art restoration department.

In the 1970s, you started to visit Italy, which has become your second home.

My friend Mikuláš Rachlík got married and moved to Florence. We organised tours of Etruscan monuments, which we were really interested in at the time. We went looking for traces of the nations that had lived in Italy during the Roman Empire. In 1977, I joined him on my first visit to the Vignaccio, an abandoned house on the outskirts of Grosseto that belonged to his wife's family and that he used as a studio. I started to visit him there regularly. The house stood on a hill from where you could see what the weather was like in all directions. That was important for our trips. It was full of discarded things that would pile up and disappear again. Every time we'd arrive, a new surprise would be waiting for us: a disappeared table or refrigerator... On the marble table top in the kitchen, I covered sheets of cardboard with Japan paper, I ground rocks and soil that we'd found, and extracted and dried pigments. In the room next door, I prepared and roughened copper plates for mezzotints.

How did the landscape of southern Tuscany influence your art?

I was fascinated by the large open areas, by the space and its unusual light. I began to study the typology of landscapes. Each landscape has its particular character resulting just from its geological composition. The Maremma region in southern Tuscany is young – it was formed over the past 200 years. It is basically a man-made area, made by draining and reclaiming marshland. There was nobody living there before. A little like America. In fact, in the thirties this area was called the "new California". I started to experiment there with various techniques. I documented the landscape on Polaroid film; I drew, painted and photographed – and then I made my mezzotints and photogravures. And I made my own pigments using local soil and rocks. I discovered more than 200 colours, which I compiled into templates. Later, I did the same thing elsewhere – I've got collections of colours from Ireland, Wales and even Prague. Each one came out completely different. I didn't want to engage in pseudoscience, nor was I aiming for a concept for its own sake. My main objective was artistic quality.

Besides art, you also worked in film...

In 1994, we completed the film *Echo – Il paesaggio, La casa*, which was dedicated to that house by Grosseto. Soon thereafter, we started shooting another film there – *Interno*. One day, when we arrived for a shoot, the house's door was broken down and the inside was completely destroyed. The homeless guy who sometimes stayed there couldn't find the tap, and the place looked accordingly: dirt, waste, excrement. Broken windows. It took a long time before we could fix and clean everything, before we found similar window panes so that we could continue filming. The house, where we'd originally fed small mice, was now ruled by rats. They were not afraid of us and even jumped on our beds at night. We completed the film in the autumn of 2000. When I went to have a look at the house in the spring, the stairwell had collapsed and was blocking the front door. The house was demolished with all the things still inside.

How did you feel when you began to visit Prague again in the 1990s?

It was like getting out of a spaceship. People preserve their memories from when they left. And then you return to that place, which feels terribly small or, conversely, terribly big – depending on whether you lived there as a child. All that remained were voices. For instance, I was standing by a shop window when suddenly somebody covered my eyes from behind and a familiar voice said, "Guess who?" In my mind, I immediately saw the face that went

with the voice. But when I turned around, I didn't see the person I'd known before. She'd been such a pretty girl back in school... But that had been thirty years before.

Did you try to put down roots again in Prague?

In Zurich, I helped found the Swiss-Czech Cultural Fund, for which I collected money for museum materials. We also provided scholarships for young people. For instance, we offered them a week in Peter Kneubühler's workshop in Zurich, or they could go on a study trip to Italy. Through that work, I have made many new friends, even though they are a bit younger than me.

Do you have any life motto that you've tried to follow?

Curiosity.

Jan Jedlička was born in 1944 in Prague into the family of Dr. Vladimír Jedlička. After graduating from grammar school on Prague's Hellichova Street, he was accepted at the Academy of Fine Arts, where he first studied under associate professor Ladislav Čepelák and then in the art restoration studio of professor Bohuslav Slánský. In 1969, he emigrated to Switzerland, where he settled in Zurich and made a living as an art restorer and illustrator. In 1977, he made his first visit to the seaside region of Maremma in Italy, which had a fundamental influence on his art. The local landscape formed the main inspiration for his photographs, paintings, and mezzotint or photogravure prints. At the time, he was working part-time as a restorer at the Kunstmuseum Winterthur. Since 1990, he has lived both in Zurich and Prague. In 2007, he exhibited his works at the Moravian Gallery in Brno, and in 2010 the Rudolfinum Gallery in Prague presented his photographic series *// Cerchio* (The Circle), in which he explored the changing face of the Maremma landscape over the course of the year. The photographs were subsequently also published in book form. In 2014, Jedlička designed the stained-glass windows for the Church of Sts. Cosmas and Damian in the Sicilian town of Acireale. The following year, he exhibited his photogravures at the Bethlehem Chapel Gallery in Prague. His early work was exhibited alongside works by Vladivoj Kotyza and Mikuláš Rachlík as part of *Prague Fantastical Realism 1960–1967* at Prague City Gallery's spaces in the Colloredo-Mansfeld Palace (2015). His cartographic drawings have appeared on the covers of CDs published by the ECM music label. He also directed the films *Echo – Vocis Imago* (1994), *Basilika* (1997), and *Le Cuoche* (1999). He and his Swiss wife Ursula, who worked as a special education teacher, have a son Vladimír, who lives in Prague.

Curych a Praha byly dva rozdílné světy a vesnice v curyšské aglomeraci na mne působily skličujícím dojmem. Všude vládla neobvyčejný pořádek a pověstný curyšský odstup. Když jsem se smířila s tím, že už se domů nepodívám, začala jsem se tady cítit dobře.

Helena Kanyar Becker

1969 Praha > Basilej

V jaké rodině jste se narodila?

Naše rodina je smíšená. Narodila jsem se v Českých Budějovicích, moje matka byla Jihočeška a otec sedmihradský Sas, který se ovšem narodil v Horním Rakousku. Beckerovi byli židovská rodina, můj dědeček Karl konvertoval k luteránské víře, aby se mohl stát strojuvůdcem. Jeho cesta vedla z Temešváru celým Rakouskem do jižních Čech, cestou se oženil a narodily se tři děti. Můj otec přišel do Budějč, jak se v místním dialektu říká, jako tříleté dítě v roce 1911. Beckerovi tam založili velkouhlířství. Po vzniku Československa byl německý majetek zdaněn až osmdesáti procenty, dědečka daně zruinovaly, onemocněl a umřel. Babička byla švadlena a otevřela si obchod se šitím prádla, ažurami a plísě. Po její neočekávané smrti v roce 1932 převzala obchod dvacetiletá dcera a můj otec se vrátil z Prahy ze studií práv domů. Našel solidní místo na radnici a s přáteli založili uměleckou skupinu Arkýř. Maloval, psal a hrál divadlo. Členové skupiny byli Češi a Němci, katolíci a Židé, ti skončili v emigraci nebo v koncentracích. Táta měl potíže za každého režimu.

Jaké bylo Vaše dětství po válce?

Táta byl sociální demokrat a politicky se angažoval. Naštěstí provozoval pro radost ochotnické loutkové divadlo. Navrhoval loutky, podílel se na jejich výrobě a s přáteli hráli po nedělích pro děti. Moje matka měla tvrný hlas, hezky zpívala a velice ráda také sama hrála. V roce 1949 táta odešel z komunistické radnice a podařilo se mu založit divadlo pro děti, pro které vymyslel jméno „Krajská loutková scéna Matěje Kopeckého“. Kulturní funkcionáři byli nadšení, že se uctívá lidový loutkář, a ani si nevšimli, že se divadlo stalo útočištěm ztracených existencí. Řemeslníci, kteří přišli o firmy, pracovali v dílně, účetní byl propuštěný štábní kapitán, loutkoherci předtím hráli a zpívali v městském divadle a výtvarníka vyhodili z pražské Akademie. Pro mne bylo divadlo eldorádo. Ze školy jsem letěla rovnou za tátou, dával mi číst texty, které zdramatizoval, seděla jsem při zkouškách, pomáhala v dílnách a v létě mě táta bral na zájezdy. Po rozvodu v roce 1951 dokonce v divadle bydlel.

Po maturitě jste odešla studovat do Prahy...

Měla jsem štěstí, že jsem udělala přijímačky na Filozofickou fakultu, na bohemistiku a historii. Ve třetím ročníku nás několik začalo studovat ještě literární vědu, coby kandidáti na vědecké kádry. To bylo skvělé, protože nás učil mimo jiné strukturalista Jan Mukařovský. A protože jsem měla neobyčejné štěstí, v jednadvaceti letech jsem se dostala na praxi do časopisů *Mladé fronty* a začala dělat takzvané stylistické úpravy v časopise *ABC mladých techniků a přírodovědců*, kde jsem také přepisovala povídky. V této šťastné konstelaci mě literární kritik Antonín Jelínek, u kterého jsem psala diplomovou práci, pozval na praxi do *Literárních novin*, kde jsem se naučila lektorovat. Byla to tvrdá, ale velmi užitečná škola. Po promoci v létě 1965 mne na žádost *ABC* vyjmuli z umístěnkového řízení. Zpracovávala jsem v této redakci literární žánry až do května 1968, kdy mi osud přihrál další šťastnou kartu, místo ve *Zlatém máji*. To byl teoretický časopis o literatuře pro děti a mládež, publikovali v něm autoři ze všech kontinentů. Zůstala jsem tam až do odchodu do emigrace v srpnu 1969.

Jak jste prožívala 21. srpen 1968?

Dramaticky, jako všichni novináři. Ráno jsem přicházela do redakce, která byla za pankráckou věznicí, těsně kolem kolony tanků. V každém stál voják a mířil samopalem na chodník. Lomcoval se mnou vztek. Šéfredaktor byl v Japonsku, byla jsem v redakci sama a obvolávala autory, že jejich články asi nevyjdou. Vyšly, stejně jako náš rozhovor o skautingu, coby protestním hnutí, s Janem Šimáněm, kterého v roce 1970 zavřeli. Do nakladatelství Dětské knihy na Smíchově jsem se téměř nedostala, protože mosty hlídali vojáci, ale umluvili jsme je rusky. S kolegyněmi a kolegy jsme se dívali chvilku na ilegální vysílání televize a poslouchali ilegální rádio. S redakční sekretářkou jsme pak doběhly nahoru na Václavák, kde jezdili motorkáři s našimi vlajkami a vedle nich zběsilou rychlostí tanky, ve kterých stáli vojáci z Kavkazu. Když začali střílet na fasádu Národního muzea, od kterého jsme stály sotva sto metrů, strhla mě sekretářka na zem. Dva, tři kroky vedle byla obrovská kaluž krve. Vlajky pokrývaly další zkrvavená místa. V rozhlasu hořely tanky. Všichni jsme se snažili vysvětlit sovětským vojákům, že u nás není kontrarevoluce. V *Mladé frontě* v Panské ulici se mi podařilo proklouznout do tiskárny, kde pracovali žurnalisti, které jsem znala. Hlídali nás tajní, chránili nás před jinými tajnými, kteří kolaborovali. Přemístili jsme

se na Žižkov do malé tiskárny, nedaleko od našeho domu. Čerstvé noviny rozvázely menší nákladáky, byly to jen jednoduché listy, lidé je rvali kolportérům z rukou. Zdi byly polepené novinami, letáky, vtipnými výzvami a karikaturami, lidová tvořivost kvetla. Celý první týden po okupaci až do návratu naší delegace z Moskvy vládla neobyčejná solidarita. Po projevu Alexandra Dubčeka v médiích, ve kterém oznámil podepsání smluv s okupanty a počátek normalizace, nastalo postupné odbourávání pražského jara.

Kdy jste se rozhodla emigrovat?

Mne vyemigrovala moje matka, která chtěla učit a věděla, že neumím mlčet, stejně jako můj otec. Když vystoupila v červenci 1971 z vlaku v Curychu, místo pozdravu řekla: „Ty bys to nikdy nepodepsala!“ Měla na mysli formuláře, které musel každý vyplnit, s otázkami co dělal v srpnu 1968 a jestli schvaluje „bratrskou pomoc“. Určitě bych byla podepsala Chartu 77, stejně jako moji kamarádi. Nejen matka mne rok přemlouvala, abych odešla. Každý den mi psal dopisy z Curychu můj přítel, s kterým jsem až do okupace chodila. Na jaře 1969 mě pozval do Itálie, odkud jsem se vrátila. 11. srpna jsme spolu odjeli do Skandinávie. Vzala jsem si s sebou kuffík a cestovní psací stroj, bez kterého jsem nemohla existovat. 21. srpna přijely opět do Prahy tanky, tentokrát československé. Střílelo se do demonstrantů, v novinách v Norsku jsem viděla fotky. Když člověk pozoruje ty hrůzy z venku, je to mnohem horší. Komentáře psaly, že v Praze bylo vyhlášené stanné právo a tříčlenné soudy rozhodují o zatčených. Přešla mne chuť se vracet. Přítel odjel zpátky do Švýcarska a já v Dánsku, na samotě sto kilometrů od Kodaně, hlídala v jedné rodině malého chlapečka. Za sedm týdnů jsem dostala švýcarské vízum.

Jaké byly Vaše začátky ve Švýcarsku?

V Curychu jsem se setkala s jiným člověkem, emigrace lidí mění. To jsem ještě netušila, že mimořádná ochota přijímat uprchlíky z ČSSR skončila v dubnu 1969, přijela jsem pozdě, 25. října. Za pár týdnů mi napsala cizinecká policie, že musím Švýcarsko opustit. Pomohli mi cizí lidé, kteří zaplatili advokáta, který pro mne vymohl povolení k žádosti o azyl. Dostala jsem ho v dubnu 1970. Velká výhra byla, že mne u sebe nechali bydlet přibuzní mého již bývalého přítele a brzy po příjezdu se mi podařilo najít práci u pozemního personálu letecké společnosti Swissair v Kloten. Za pět padesát franků na hodinu a sedm padesát v neděli a o svátcích. Dojížděla jsem z vesničky Bachenbülach autobusem, který potřeboval přes hodinu, než nás všechny v okolí posbíral, školáky a letištní zaměstnance. Pracovala jsem u běžícího pásu, později jsem rovnala jídelní soupravy na tácky, porcelánové nádobí, stříbrné příbory, ubrousky – tenkrát byl Swissair elitní společnost. Tácky jsem ukládala do poliček v kontejneru, který vážil deset kilo. Jeden kontejner mi spadl na zátylek, když jsem jich deset odvážela na vozíku k nakládací rampě. Otřes mozku mi ale nesměl zabránit v přípravách na jazykové zkoušky na univerzitu. Ležela jsem na matraci na zemi u těch hodných lidí a učila se nazpaměť náročnou učebnici, kterou jsem si zakoupila v intenzivním kurzu němčiny v Curychu, kam jsem dojížděla po večerech. Pracovala jsem devět a půl hodiny denně v turnusech deset až dvanáct dní za sebou. Po stržení daní, zaplacení kurzu a poplatku za bydlení mi moc nezbylo. Živila jsem se jogurty a chlebem. Když jsem zkoušky udělala, dostala jsem stipendium šest set franků a mohla se po pěti měsících (v březnu 1970) odstěhovat do Curychu.

Začala jste znovu studovat?

Nic jiného mi nezbylo, protože pražský diplom ve Švýcarsku nikdo neuznal. Na curyšské univerzitě jsem začala od proseminářů ve slavistice, všeobecných dějinách a dějinách umění, museli jsme studovat tři obory. Když byla na podzim 1971 otevřena katedra východoevropských dějin, okamžitě jsem vyměnila všeobecnou historii za slovanou. Tam jsem nastoupila už jako matka pětinedělního syna. Během těhotenství jsem dostala poloviční asistentké místo u profesora slavistiky, který jako Němec respektoval, že Karlova univerzita byla 1348 založená jako první ve střední Evropě. Ovšem dokud jsem roku 1975 nesložila licenciát (odpovídající magisterskému titulu), pobírala jsem poloviční plat, doplněný stipendiem. Doktorát jsem udělala v roce 1976 a v roce 1977 nastoupila do knihovny ETH (odpovídá ČVUT), již na plný úvazek. Byla jsem překvalifikovaná, byl by mi býval stačil knihkupecký výuční list. Pomohl mi můj bývalý pomocný asistent, který vedl

na ETH katalogizační oddělení, zaručil se za mne, že nemám akademické manýry a umím pracovat. Stejnou charakteristikou mne doporučil po roce do Univerzitní knihovny v Basileji, kde jsem na jaře 1978 začala opět katalogizovat.

Vy jste byla ovšem vědecká pracovnice...

Ano, vypracovala jsem se takzvaně od píky. V Basileji jsem brzy po nástupu převzala odborný referát slavistiky a obhospodařovala ho vedle své práce tři roky na dobrovolné bázi, tj. gratis. Roku 1982 jsem povýšila na vědeckou pracovnici pro obory slavistika, východoevropské dějiny, média, divadlo, tanec, balet, ke kterým později přibýly evropská etnologie a pomocné vědy historické. Jako vědecká pracovnice univerzity jsem byla ještě zodpovědná za zpracování veškerých titulů ve Slovanském a Východoevropském semináři. To vše v polovičním pracovním úvazku, takže v praxi jsem pracovala na plný úvazek. Když jsem začala 1992 koncipovat a instalovat historické výstavy, odcházela jsem často z pracoviště okolo půlnoci a pokračovala i o víkendech. Vysloveně noční práce byla novinařina, ke které jsem se mohla vrátit v roce 1980. Psala jsem pro *Basler Zeitung*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Tages-Anzeiger* v Curychu, *Bund* v Bernu a samozřejmě pro odborné časopisy. Po sametové revoluci jsem pravidelně jezdila do Prahy a psala reportáže nebo zprávy o kulturních událostech, výstavách a recenzovala východoevropskou literaturu. Psát jsem začala i pro česká periodika, jako *Literární noviny*, *Tvář*, *Týden*, *Roš Chodeš*, a především pro *Ateliér*. Výborné bylo, když jsem v basilejských novinách dostala vlastní fejeton „Prag, Karlova ulice“. Tam jsem měla volnou ruku, takže jsem pravidelně referovala i o situaci romské menšiny v ČR. Zaměřila jsem se na tematiku tzv. sociálně-kulturních a utlačovaných menšin i ve výstavních projektech, doprovázených univerzitními přednáškovými cykly a publikacemi: na Romy, Sinty a světské, Židy a uprchlíky. K těmto tématům se váže i humanistická tradice, která existuje ve Švýcarsku od 13. století a rozvinula se opět ve 20. století. Především mladí lidé se angažovali v dobrovolných organizacích při záchraně ohrožených z politických a rasových důvodů, pomáhali ve španělské občanské válce a ve sběrných táborech ve Francii za druhé světové války. Ve Švýcarsku se mj. postarali o pět tisíc legálních a ilegálních židovských dětí, kterým umožnili přežít válku (1940–1945). Dobrovolníci, kteří pomáhali dětem a dospělým, vystupovali často jako pamětníci v mých přednáškových cyklech na univerzitách a dočkali se ocenění i v doprovodných publikacích. Byli naprosto úžasní. Velice ráda jsem vedla studijní cesty o umění a historii v Itálii (1987–2003), paralelně také v Praze, v Čechách, na Moravě, Slovensku, ale i v Řecku a Bulharsku (1987–2015), většinou pro Vysokou školu cestování v Curychu (RHZ), spojenou s univerzitou. Studijní cesty byly propojené s univerzitními přednáškami a účastníci dostávali dokumentaci.

Kdy jste se začala vracet do Československa?

Když jsem zaplatila tehdejšímu režimu své vzdělání v Praze a ještě něco navíc. Vykoupit jsem musela i svého syna, ačkoliv se narodil ve Švýcarsku. V létě 1988 jsem vedla v Praze týdenní kurz o pražské německé literatuře pro čtyřicet švýcarských gymnaziálních a vysokoškolských učitelů.

Jak se Vám jeví Švýcarsko, když jste se tam přistěhovala?

Curych a Praha byly dva rozdílné světy a vesnice v curyšské aglomeraci na mne působily skličujícím dojmem. Všude vládí neobyčejný pořádek a pověstný curyšský odstup. Ničemu jsme nerozuměla, slyšela jenom „xí“ a nevěděla, že to znamená minulý čas – „byl jsem“. A zadopatrově ch místo k. Trvalo tři a půl roku, než si na mne spolužáci a sousedé zvykli a já na ně. Zůstali jsme si věrní. V Curychu se cítím doma. V Basileji to bylo lehcí, jako pohraniční město má jinou mentalitu. Jen jsem si musela odvyknout curyšský dialekt. Samozřejmě jsem i tady doma, všude mám kamarády a můj syn je lokální patriot. V Praze jsou moje kořeny, užívám si to tam, zpočátku jsem při návratech nazpět trpěla, ale teď se vracím ráda.

Litovala jste někdy emigrace?

Zpočátku jsem si nemohla přivyknout, ačkoliv jsem emigrantka ve třetí generaci. Když jsem se smířila s tím, že už se domů nepodívám, začala jsem se tady cítit dobře.

Helena Kanyar Becker se narodila v roce 1943 v Českých Budějovicích. Vystudovala češtinu, historii a literární vědu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (1960–1965). Po studiu pracovala jako redaktorka časopisu *ABC mladých techniků a přírodovědců* (1965–1968) a v časopise pro dětskou literaturu *Zlatý máj*, kde působila až do emigrace v srpnu 1969. Ve Švýcarsku byla nejprve zaměstnána u pozemního personálu letecké společnosti Swissair. V letech 1970–1976 studovala slavistiku, všeobecné a východoevropské dějiny a historii umění na univerzitě v Curychu, kde roku 1976 obhájila disertační práci. Roku 1971 se jí narodil syn Petr, kterého vychovávala sama. Následně se věnovala katalogizaci v knihovně ETH v Curychu a posléze v Univerzitní knihovně v Basileji, kde roku 1982 získala místo vědecké pracovníce, které zastávala až do roku 2008. Zpracovávala obory slavistika, východoevropské dějiny, média, divadlo, balet, tanec, evropská etnologie a pomocné vědy historické. Pravidelně přispívala do švýcarského tisku a po sametové revoluci i do českých médií. Vedle kulturních témat se zaměřuje na problematiku socio-kulturních menšin, jako jsou Židé, Romové, Sintí, světští a uprchlíci. V letech 1992–2014 koncipovala a instalovala dvacet čtyři výstav na švýcarských univerzitách a v muzeích v Německu, ve Francii a v Praze, ke kterým rovněž uspořádala přednáškové cykly. Za výstavu o záchraně šedesáti dvou tisíc Židů v Budapešti za druhé světové války byla poctěna Medailí Carla Lutze (2005). Za badatelskou činnost o švýcarské humanitární tradici a pomoci uprchlíkům a za svoji výstavní a publikační činnost získala roku 2010 prestižní Vědeckou cenu města Basileje. V roce 2018 jí vyšla již čtrnáctá odborná publikace.

Zurich and Prague were two different worlds, and the villages in the greater Zurich area felt depressing. Everywhere I went, I encountered this unusual sense of order and the famous Zurich aloofness. Once I came to terms with the fact that I'd never see home again, I began to get used to it here.

Helena Kanyar Becker

1969 Prague > Basel

What kind of family were you born into?

Our family is mixed. I was born in České Budějovice, my mother was from southern Bohemia and my father was a Transylvania Saxon, although he was born in Upper Austria. The Beckers were a Jewish family, but my grandfather Karl converted to Lutheranism so that he could become a train driver. His life took him from Timișoara across all of Austria to southern Bohemia. Along the way, he got married and had three children. My father came to Budějce, as the locals call it, as a three-year-old child in 1911. Here, the Beckers founded a coal business. After the creation of Czechoslovakia, German property was taxed as high as eighty percent. The taxes ruined my grandfather, and he fell ill and died. My grandmother was a seamstress who opened her own shop with custom-made clothing: underwear, embroidery and pleated fabrics. After her unexpected death in 1932, her twenty-two-year-old daughter took over the business, and my father came home from Prague, where he'd been studying law. He found a good job at the town hall, and he and some friends started an art group called Arkýř. He painted, wrote and played theatre. The group's members included Czechs and Germans, Catholics and Jews. The latter ended up emigrating or in concentration camps. My father had problems during every regime.

What was your childhood like after the war?

My father was a Social Democrat, and he was politically active. For fun, he ran an amateur puppet theatre. He designed the marionettes, helped make them, and on Sundays he put on children's shows with his friends. My mother had a nice voice. She sang beautifully and loved acting as well. In 1949, Dad left the communist-run town hall and founded a children's theatre that he called the "Matěj Kopecký Regional Puppet Theatre". The cultural functionaries were excited by the fact that he had honoured a well-known folk puppeteer, but they didn't notice that the theatre had become a refuge for lost souls and "undesirables" – the puppets were made by craftsmen who had lost their businesses, the accountant was a former staff captain who'd been kicked out of the army, the puppeteers had previously acted and sung at the municipal theatre, and the designer had been expelled from Prague's Academy of Arts. For me, the theatre was like paradise. After school, I went straight to see my dad, who had me read the texts he had dramatised. I watched their rehearsals, helped in the workshops, and in summer Dad took me with him on tour. After my parents' divorce in 1951, he even lived at the theatre.

After graduation you left to study in Prague...

I was lucky that I'd applied to the Faculty of Arts, where I wanted to study Bohemistics and history. As research candidates, during my third year several of us began to study literature as well. It was wonderful, because one of our teachers was the structuralist Jan Mukařovský. And since I was exceedingly fortunate, at age twenty-one I got an internship with Mladá fronta's magazine division, where I did what was called "stylistic layout"

for *The ABCs for Young Engineers and Scientists* and also transcribed short stories. My luck continued when my thesis adviser, the literary critic Antonín Jelínek, invited me to do an internship with *Literární noviny*, where I learned editing. It was hard work, but very useful and educational. After graduation in the summer of 1965, ABC kept me from being assigned somewhere else. I was responsible for literary genres until 1968, when fate dealt me another lucky card – a job at *Zlatý máj*, a literary magazine for children and youth that published authors from all over the world. I worked there until I emigrated in August 1969.

What are your memories of 21 August 1968?

Dramatic, as for all journalists. When I arrived at the editorial offices behind Pankrác Prison in the morning, there were lines of tanks all around. On each one stood a soldier, his machine gun aimed at the pavement. I was seething with rage. Our editor-in-chief was in Japan, and I was alone in the offices, calling the authors to tell them that their articles would probably not be published. But they were, as was our interview with Jan Šimáně about scouting as a protest movement. They locked him up in 1970. We barely made it to the children's books division in Smíchov, since all the bridges were being guarded by soldiers, but we talked our way through in Russian. My colleagues and I spent some time watching illegal television and listening to illegal radio broadcasts. Then the editorial secretary and I hurried up to Wenceslas Square, where young people were riding motorcycles with the Czechoslovak flag, and next to them tanks roared at breakneck speed with soldiers from the Caucasus on top. When they started shooting up the façade of the National Museum just a hundred meters from where we were standing, the secretary pulled me to the ground. Two or three steps next to us was a giant pool of blood. Flags covered other bloody spots on the pavement. There were tanks burning by the radio station. Everybody was trying to explain to the soldiers that there was no counter-revolution going on. At Mladá fronta on Panská Street, I managed to slip into a print shop where some journalists I knew were working. We were guarded by members of the secret police, who were protecting us from other secret police who were collaborating. We moved to a small print shop in Žižkov not far from where I lived. The freshly printed newspapers – simple sheets of paper – were distributed by small trucks. People eagerly tore them from the news vendors' hands. The walls were plastered with newspapers, flyers, humorous calls to action and caricatures. There was an outburst of popular creativity. For the entire first week after the invasion until the return of the Czechoslovak delegation from Moscow, there was an atmosphere of unprecedented solidarity. Alexander Dubček's speech in the media announcing the signing of a treaty with the occupiers marked the beginning of "normalisation" and the gradual dismantling of the Prague Spring.

When did you decide to emigrate?

My mother "emigrated" me. She knew I couldn't keep silent, just like my father. Later, when she got off the train in Zurich in July 1971, instead of greeting me she said, "You would never have signed it!" She meant the forms that everybody had to fill in, with questions about what they had done in August 1968 and whether they approved of the Soviets' "fraternal aid". I would definitely have signed Charter 77 like my friends. My mother wasn't the only one who spent a year trying to convince me to leave. My boyfriend with whom I'd been together until the occupation wrote to me every day from Zurich. In spring 1969, he invited me to Italy, from where I returned home. On 11 August we left together for Scandinavia. I took a small suitcase and a portable typewriter that I couldn't live without. On 21 August, the streets of Prague were again full of tanks, but this time they were Czechoslovak. Soldiers shot into crowds of demonstrators; I saw the photographs in the newspapers in Norway. It's far worse to watch those horrors from the outside. The papers wrote that martial law had been declared in Prague, and that those arrested were being sentenced by three-member tribunals. I thought I was going to throw up. My boyfriend went back to Switzerland while I remained in Denmark, looking after a young boy as an au pair for a family in the middle of nowhere a hundred kilometres from Copenhagen. Seven weeks later, I got my Swiss visa.

What were your beginnings in Switzerland like?

In Zurich, I encountered a different person than I'd known – emigration changes you. Also, I didn't know that the country's exceptional willingness to take in Czechoslovak refugees had ended in April 1969. I had come too late, on 25 October. A few weeks later, the foreigners' police wrote to me to say that I had to leave Switzerland. I was aided by complete strangers, who paid for a lawyer to help me get permission to file for asylum, which I got in April 1970. A big bonus was that some relatives of my now ex-boyfriend let me live with them, and soon after my arrival I managed to find work as a member of Swissair's ground staff in Kloten. I earned 5.50 francs per hour, and 7.50 on Sundays and holidays. By the time the bus had collected everyone – school children and airport employees – my commute from the village of Bachenbülach took over an hour. I worked on the conveyer belt, and later arranged the food trays: porcelain dishes, silverware, serviettes – Swissair was an elite airline back then. I slid the trays onto shelves in containers that weighed ten kilos each. Once, a container fell on the back of my head while I was carting ten of them towards the loading dock. But I would not let the concussion prevent me from studying for the language exam for university. Lying on a mattress on the ground at those nice people's home, I studied the difficult textbook I'd purchased as part of an intensive German course in Zurich that I attended in the evenings. I worked nine-and-a-half hours a day in blocks of ten to twelve days in a row. There wasn't much left after taxes and paying for the course and for housing. I lived on yogurt and bread. After I passed the exams, I got a scholarship of 600 francs, and five months later (in March 1970) I could move to Zurich.

So you went back to university?

I had no other choice, since nobody in Switzerland would recognise my Prague diploma. At the university in Zurich, I began with introductory courses in Slavic studies, general history and the history of art – we had to study three areas. When the Department of Eastern European Studies was opened in autumn 1971, I immediately changed from general history to Slavic history. By then, I was the mother of a five-week-old son. During my pregnancy, I'd got a part-time job as an assistant to a Slavic studies professor who, being German, respected the fact that Charles University had been Central Europe's first university when it was founded in 1348. Still, until I finally received my licentiate (something like a master's degree) in 1975, I earned half a salary, supplemented by a scholarship. I got my doctorate in 1976, and in 1977 I started working full-time at the library of Zurich's ETH (something like Prague's University of Technology). I was overqualified – a librarian's apprenticeship certificate would have been enough. I was helped by a former assistant who was now in charge of the cataloguing department at ETH. He vouched for me, saying that I didn't have any academic pretensions and that I was a good worker. A year later, he gave me the same recommendation for a job at the University Library in Basel, where I began cataloguing in spring 1978.

But you were a researcher...

Yes. I worked my way up from scratch. Soon after starting the job in Basel, I took over the Slavic studies division, which I spent three years running on a volunteer basis (i.e., for free) next to my regular work. In 1982, I was promoted to the position of researcher in the fields of Slavic studies, Eastern European history, media, theatre, dance and ballet, to which I later added European ethnology and auxiliary sciences of history. As a university researcher, I was responsible for processing the list of all the books used in the Slavic and Eastern European seminars. It was a half-time job, so in practice I worked full-time hours. In 1992, when I began designing and installing historical exhibitions, I would often leave work around midnight and continue at the weekends. My real night-time work was journalism, which I started doing again in 1980. I wrote for the *Basler Zeitung* and *Neue Zürcher Zeitung*, the *Tages-Anzeiger* in Zurich, *Bund* in Bern, and of course also for trade journals. After the Velvet Revolution, I travelled regularly to Prague. I wrote reportages or articles on cultural events and exhibitions, and I reviewed Eastern European literature. I also began to write for Czech periodicals such as *Literární noviny*, *Tvář*, *Týden*, *Roš Chodeš*, and above all *Ateliér*. A really great development was when the Basel paper gave

me my own column, "Prag, Karlova ulice". I could write what I liked, so I regularly reported on the situation of the Roma minority in the Czech Republic. I focused on the subject of socio-cultural and oppressed minorities in my exhibitions as well, which were accompanied by university lecture series and publications about Roma, Sinti, Travellers, Jews and refugees. These subjects are related to the humanist tradition that has existed in Switzerland since the 13th century and that flourished again in the 20th century. Young people in particular worked for volunteer organisations dedicated to protecting people suffering persecution for political and racial reasons. They helped during the Spanish Civil War or in refugee camps in France during the Second World War. In Switzerland, they looked after 5,000 legal and illegal Jewish children, thus helping them survive the war (1940–1945). At my university lecture series, volunteers who had helped children and adults often spoke about their experiences, and they were honoured in the accompanying publications as well. They were absolutely amazing. I also enjoyed leading study trips about art and history in Italy (1987–2003) and in Prague, Bohemia, Moravia, Slovakia, Greece and Bulgaria (1987–2015), mostly for the School of Tourism in Zurich (RHZ). These study trips included university lectures, and the participants all received documentation.

When did you start visiting Czechoslovakia again?

After I paid the communist regime for my education in Prague and more. I also had to "buy out" my son, even though he was born in Switzerland. In summer 1988, I held a week-long course on Prague German literature for forty Swiss secondary school and university teachers in Prague itself.

What was your impression of Switzerland when you moved there?

Zurich and Prague were two different worlds, and the villages in the greater Zurich area felt depressing. Everywhere I went, I encountered this unusual sense of order and the famous Zurich aloofness. I didn't understand anything. All I heard was "xii", and I didn't know that it meant the past tense – "I was". And that velar "ch" instead of "k". It was three-and-a-half years before my classmates and neighbours got used to me and vice versa. We have remained true to one another. I feel at home in Zurich. It was easier in Basel, which as a border town has a different mentality. But I had to unlearn the Zurich dialect. Of course, I'm home here as well. I have friends all over, and my son is a local patriot. My roots are in Prague. I enjoy my time there. At first, the trips back were difficult, but now I like to go back.

Have you ever regretted emigrating?

In the beginning, I had a hard time adjusting, even though I'm the third generation in my family to emigrate. Once I came to terms with the fact that I'd never see home again, I began to get used to it here.

Helena Kanyar Becker was born in 1943 in České Budějovice. She studied Czech, history and literature at Charles University's Faculty of Arts in Prague (1960–1965). After completing her studies, she worked for *The ABCs for Young Engineers and Scientists* (1965–1968) and for the *Zlatý máj* literary magazine for children, where she worked until her emigration in 1969. In Switzerland, she initially worked as ground personnel for Swissair. In 1970–1976, she studied Slavic studies, general and Eastern European history and art history at university in Zurich, defending her dissertation in 1976. Her son Petr, whom she raised on her own, was born 1971. After completing university, she began working at the ETH library in Zurich, and later at the university library in Basel, where she held the position of researcher from 1982 until 2008. Her areas of focus were Slavic Studies, Eastern European history, media, theatre, ballet, dance, European ethnology and auxiliary sciences of history. She regularly wrote for Swiss newspapers, and after the Velvet Revolution for Czech media outlets as well. In addition to culture, she is focused on socio-cultural minorities such as Jews, Roma, Sinti, Travellers and refugees. In 1992–2014, she designed and organised 24 exhibitions at Swiss universities and at museums in Germany, France and Prague, for which she also organised lecture series. Her exhibition about the rescue of 62,000 in Budapest during World War II earned her the Carl Lutz Award (2005). In 2010, she was presented with the prestigious City of Basel Science Award for her research into the Swiss tradition of humanitarian and refugee aid and for her exhibition and publication activities. In 2018, Helena Kanyar Becker published her 14th book.

Celý život líčím jako idylu. To špatné propadá roštem a zůstává jenom to dobré. Sbíráám jenom to, co se povede, co má v sobě nějakou naději. Z toho si splétám takový „cop života“.

Svatopluk Karásek

1979 Praha > Bonstetten

Jaké bylo Vaše rodinné zázemí?

Otec byl do únorového převratu bankovním úředníkem. V padesátých letech ho na osm měsíců zavřeli a pak dlouho pracoval jako pomocník u tesařů. Já jsem ze tří dětí, maminka s námi byla doma. Až když mi bylo tak deset, začala pracovat v Náboženské matici. Moje evangelické kořeny pocházejí z její strany.

Jaká byla Vaše studijní léta?

Do osmičky jsem vystřídal čtyři školy, protože jsem měl špatné známky, hlavně z mravů. Pak jsem začal studovat zahradnickou školu v Děčíně. Když mi bylo čtrnáct, poslala mi máma do internátu Nový zákon. Já jsem si říkal, proč mi máma posílá balík? Že by zvýkačky? Nebo buchty? Ne, Nový zákon! Proč? Tak jsem to otevřel a byl jsem z toho úplně u vytržení. Po večerce jsem to pak spolužákům předčítal, s baterkou, protože to nebylo košer. Z Děčína mě ale vyhodili, přestoupil jsem na vinařskou a zahradnickou školu do Mělníka. A tam jsme se seznámili s Vráťou Brabencem. Zjistili jsme, že si oba do školy nosíme jenom Bibli, nic jiného, tak jsme to šli místo vyučování oslavit do hostince a už jsme si zůstali. S Vráťou jsme pak společně studovali na bohoslovecké fakultě. Všichni mi říkali, že to je mizerně placené, ale já na to kašlal, rozhodl jsem se, že půjdu studovat na evangelického faráře.

Na bohosloveckou fakultu jste nastoupil hned po maturitě?

Ne, já jsem nejdřív, abych nemusel na vojnu, šel radši dělat do dolů na Kladno. Bohoslovectví jsem začal studovat až v roce 1964. S Vráťou jsme chodili „šřit víru“ po hospodách, pořádali jsme jazzové večery. Já byl ale bohoslovec na baterky. Strýc mě jednou požádal, abych se pomodlil před jídlem při rodinné sešlosti. Polívka už byla nalitá, a já mu povídám, ať se pomodlí on, že já jsem sice bohoslovec, ale žádný duchovní psík, který na povel vyhrkne modlitbu. Polívka stydla a bylo ticho. Máma do mě šfouchala, hladový brácha říkal, ať neblbnu. Ale já se zasekl a vysvětloval jim, že se modlím, kdy chci, třeba před dobrou knížkou nebo po ní, ale tohle je společenská formalita, že to prostě nejde. Nakonec to vzal strýc na sebe a přešlo se konečně k polívce a k věčnému tématu: co z toho kluka bude.

Jak se Vám podařilo vyhnout se vojně?

Na vojnu jsem pak stejně musel nastoupit, ale brzy jsem dostal od psychiatra papír o „nemožné přizpůsobivosti vojenskému prostředí“. Když v sedmašedesátém vypukla třetí izraelsko-arabská válka, hrozilo, že do ní půjdeme bojovat. To jsem odmítl. Odevzdal jsem samopal veliteli. Za to mi hrozil soud za vlastizradu. Válka ale během šesti dní skončila, naštěstí dřív než jsme do ní stihli zasáhnout, tak se ani ten soud nekonal.

Studium bohosloví jste dokončil ve zlomovém roce 1968. Jak jste tu dobu prožíval?

Po škole jsem nastoupil jako vikář do Hvozdnice. Oženil jsem se se Stáňou, čekali jsme dvojčata. Narodila se nedonošená. V té době ještě nebyly v Praze pořádně inkubátory, vezli je do Písku, a obě děti umrzly v sanitce, protože tam nebylo topení. Byl to hrozný šok, ale co může člověk dělat. Musí jít dál. To jsem se na ten režim naštal, že je schopný takového šlendriánu. Nechtěl a nedokázal jsem se ztotožňovat s režimem, který takhle zachází s lidským životem. Po dvou letech na Hvozdnici přišli komunisti, že musím do pohraničí. A tak jsem šel do Nového Města pod Smrkem. To už jsme měli malou Adélku. Tam jsem začal taky psát písničky, jedna z prvních byla *Vy silní ve víře* na nápěv nějakého anglického songu. Na kázání chodilo hodně lidí, a to se komunistům nelíbilo. Po roce ale přišel církevní tajemník – to bylo něco jako estébák – a odejmul mi státní souhlas.

Co jste po odejmutí souhlasu s výkonem duchovenské služby dělal?

Odstěhovali jsme se na hrad Houska, kde jsem dostal místo kastelána, Stáňa v Lobči pracovala jako psychologka. Tam jsem zažil asi nejsvobodnější období. Do roku 1972 jsme neměli žádný střet s policií. Pak to ale začalo a okolo Housky běhali estébáci přestrojení za houbaře. Setkávala se tam spousta přátel z undergroundu. Plastici tam nahráli svoji první desku a já jsem hrával s nimi, o pauzách na jejich koncertech, třeba na festivalech druhé kultury.

A pak začaly represe...

V šestasedmdesátém Martina Jirouse, Pavla Zajíčka, Vráťu Brabence a mě označili za intelektuální vůdce undergroundu – byli jsme vysokoškoláci. Já jsem si odseděl osm měsíců za výtržnictví v takzvaném případě Plastic People. Z basy mě pustili v prosinci a vzápětí jsem podepsal Chartu 77 – vyšla hned prvního ledna. Byl jsem v první desítce signatářů. Pak už jsem dělal jenom myče oken. To už jsme zase bydleli v Praze, v takovém malém domečku v Košířích. Chodili tam za náma Havel, Landovský a ostatní. Když jsem byl v base, tak Stáně pomáhali. Ve vazbě jsem byl celkem čtrnáctkrát. Neustále u nás prováděli domovní prohlídky. Estébáci k nám vrazili ráno v pět a všechno rozházeli po bytě. Prohlásili třeba, že jsem podezřelý z přípravy atentátu na prezidenta republiky, a odvezli mě na vyšetřovnu. Přivázali mě k ústřednímu topení a nechali mě tak do šesti do večera. To bylo pro Stáňu hodně těžký.

Kdy jste se rozhodli odejít z Československa?

Před tím jsme ještě s partou přátel koupili mlýn v Prosičkách u Ledče nad Sázavou. Chtěli jsme tam vybudovat další komunitní barák. StB nám ale nedala pokoj. Ve spisu, který si na mě vedli, stojí: „S osobou Karáska byla provedena řada preventivně rozkladných opatření, jejichž cílem bylo zamezit jeho další účasti na nepřátelské činnosti, která se však nesetkala s pozitivními následky. Z těchto důvodů bylo v roce 1979 překročeno k zařazení akce ‚Sutana‘ (takhle si moji kauzu pojmenovali) do projektu ‚Asanace‘, jejímž cílem bylo využít inklinace Karáska k tzv. západnímu způsobu života s tím, aby se rozhodl vystěhovat z ČSSR.“ A tak jsme nakonec odjeli. Hlavně kvůli Stáně. Mohl jsem zůstat tady a být za hrdinu, ale Stáňa by nejspíš umřela. Vždycky, když mě vyslyšali, když jsem byl ve vazbě nebo ve vězení, měla hrozné problémy se srdcem. Cítil jsem za ni a taky za děti odpovědnost. Tak jsme odešli do exilu, do Švýcarska.

Cítili jste se ve Švýcarsku dobře?

Ano, ano. Všechno bylo dobré, úplně nejlepší. Nejdřív jsme strávili tři měsíce v lágru v Rakousku, odkud jsme se dostali do Švýcarska do ubytovny v Grossmünsteru. Pak jsme přesídlili do Bonstettenu. V místním kostele jsem začal působit jako farář. Po pěti letech jsem odešel do většího sboru v Hönggu.

Nešťálo se Vám po životě v Čechách? Nechal jste tam spoustu přátel...

První čtyři roky to bylo dobré, přijeli jsme do Švýcarska s plnou parou. Ale pak už se mi stýskalo. Už to bylo dlouho. Když jsem pak po deseti letech, hned po revoluci, říkal, že musíme zpátky, dětem ani Stáně se nechtělo – měla už zavedenou praxi. Tak jsem do Čech dojížděl, v devadesátých letech jsem měl hodně kázání, koncertoval jsem a taky jsem se samozřejmě zapojil do politiky. Pak ale Stánička umřela. Ze dne na den. Šla do práce a dostala výron krve do mozku.

Smrt ženy Vás musela těžce zasáhnout...

Byl jsem pořád v osobním styku se smrtí, odsloužil jsem na čtyři sta pohřbů. To, co jsem při pohřbech kázal, jsem musel mít taky sám v sobě. I s tou bezprostřední smrtí, která mě zasáhla, jsem se musel smířit. Ten dobrý vztah, který jsme měli pětadvacet let, ten zůstal. Člověk je jepice vesmíru, musí se smířit s tím, že je tu dočasně, jenom na chvilku, ta krátkodobost k nám patří. O to možná žijeme intenzivněji. Kdyby si mě už pán Bůh vzal, tak jenom poděkuju, hodně jsem toho zažil. Poměrně krátce po Stániččině smrti jsem se znovu oženil. Byl jsem zvyklý žít v rodině, jinak jsem neuměl. Myslím, že by si to Stáňa i přála. Zamíloval jsem se do Pavly, narodila se nám Klárka. Říkali jsme si, že máme dost prostoru, další vlastní dítě už jsem nepotřeboval, a tak jsme si ještě osvojili Markétku.

Jaké je Vaše životní krédo, podle kterého se snažíte řídit?

Já líčím celý život jako idylu. To špatné propadá roštem, to zapomínám a zůstává jenom to dobré. Sbírám jenom to, co se povede, co má v sobě nějakou naději. Z toho si spleťm takový „cop života“. To mi i kamarádi vyčítali, že v sobě nemám tu existenciální hlubinu, ale mě ta ufnukanost nikdy nezajímala.

Svatopluk Karásek se narodil v roce 1942 v Praze jako jeden ze tří synů v rodině bankovního úředníka Petra Karáska, který po komunistickém převratu pracoval v dělnických profesích. Matka Doubravka pocházela z evangelické rodiny. Po maturitě na vinařské a zahradnické škole v Mělníce pracoval v kladenských dolech. Roku 1964 začal studovat Komenského evangelickou bohosloveckou fakultu. V roce 1968 se oženil se Stáňou Žaludovou, s níž měl později tři děti, a začal působit jako farář ve Hvozdnici a poté v Novém Městě pod Smrkem. Poté, co mu byl roku 1971 odebrán státní souhlas k výkonu duchovenské služby, působil jako kastelán na hradě Houska, kde pořádal kulturní akce českého undergroundu. Skládal vlastní písně – jeho song *Say No To the Devil* de facto zlidověl, a hrál mimo jiné na festivalech tzv. druhé kultury. V procesu se skupinou Plastic People of the Universe byl roku 1976 odsouzen k osmi měsícům odnětí svobody. Podepsal Chartu 77 a poté pracoval jako myč oken. Byl čtrnáctkrát ve vyšetřovací vazbě, v jeho domě se opakovaně konaly domovní prohlídky. Pod nátlakem Státní bezpečnosti odešel v roce 1979 s rodinou do švýcarského exilu. Působil jako evangelický farář v Bonstettenu a v Hönggu, kázal v Rádiu Svobodná Evropa a v Českém sboru Přemysla Pittera v Curychu. Po roce 1989 se začal vracet do Československa, kázal, koncertoval a zapojil se do politiky. Po smrti manželky v roce 1997 se usadil v Praze, ujal se evangelické farnosti při kostele sv. Salvátora na Starém Městě pražském. Podruhé se oženil a s manželkou Pavlou má dvě dcery. Vydal knihu rozhovorů *Vino tvé je výborné* a reedici svého alba *Řekni ďáblu ne* (obě 1998). Následně vyšly knižně jeho básně a texty písní *V nebi je trůn*, deska *Halelujá*, soubor kázání *Boží trouba* a kolekce nahrávek *Rány zní*. Roku 2002 byl zvolen do Poslanecké sněmovny jako nezávislý kandidát za Unii svobody a v letech 2002 až 2004 byl místopředsedou sněmovního výboru pro sociální politiku a zdravotnictví a členem výboru pro obranu a bezpečnost. V roce 2004 byl jmenován zmocněncem vlády pro lidská práva. Roku 2006 svoje politické angažmá ukončil.

I picture my entire life as an idyll. The bad things fall by the wayside, I forget them, and only the good things remain. I only collect the bits that work out, that have some hope inside. And these I weave into a “braid of life”.

Svatopluk Karásek

1979 Prague > Bonstetten

What was your family background?

My father worked as a bank clerk until the February coup. In the 1950s, they locked him up for eight months, and after that he worked for a long time as a carpenter's assistant. I'm one of three children, so my mum stayed at home with us. When I was ten, she started working for the Religious Property Administration. My Protestant roots come from her side of the family.

What were your student years like?

I went to four different schools up until eighth grade because I had bad grades, especially in behaviour. After that, I attended a secondary school of horticulture in Děčín. When I was fourteen, my mum sent me a copy of the New Testament at boarding school. I wondered why she was sending a package. Could it be chewing gum? Or sweet buns? No, the New Testament! Why? So I opened it and I was totally blown over by it. I read it aloud to my classmates after dinner. I had to use a torch because it wasn't kosher. But they threw me out of Děčín, and so I transferred to the winemaking and horticulture school in Mělník. And that's where I met Vráťa Brabenec. We discovered that the only thing the two of us brought to school was the Bible, nothing else, so instead of going to class we went off to the pub to celebrate. We've been friends ever since. We later studied together at the Faculty of Theology. Everyone told me the pay was miserable, but I didn't care about that. I had decided to study to become a Protestant pastor.

Did you start studying at the Faculty of Theology straight after graduation?

No. In order to avoid my military service, I went to work in the mines in Kladno instead. I didn't start studying theology until 1964. Vráťa and I went around the pubs “spreading the faith”, and we also organised jazz evenings. But I was a part-time theologian. One time, my uncle asked me to say grace before dinner at a family gathering. The soup was already in the bowls, but I told him to say grace himself, that I may be a theologian but I wasn't a trained priest-dog who recited prayers on command. Silence. The soup was getting cold. My mother prodded me, and my hungry brother told me not to be silly. But I wouldn't budge. I explained that I pray when I want, like before a good book or after it, but this was a social formality and it simply wasn't possible. In the end, my uncle said grace, and we finally moved on to the soup and to the same old subject: Whatever will become of that boy?

How did you manage to avoid military service?

In the end, I had to do military service anyway, but I soon got a piece of paper from a psychiatrist confirming my “inability to adjust to the military environment”. When the Third Arab-Israeli War broke out in '67, it looked like we would have to fight in it. But we refused. I handed over my machine gun to the commander. For that, he threatened to have me charged for treason. But luckily the war was over within six days, before we could get involved, so there was never any trial.

You finished your theology studies in the critical year of 1968.

What was your experience of that time?

After graduation, I went to Hvozdnice as a vicar. I had married Stáňa, and we were expecting twins. They were born prematurely. There weren't any decent incubators in Prague at the time, so they were taken to Písek, but they both froze to death in the ambulance because there was no heating. It was a terrible shock, but what can one do? You have to go on. It made me angry at the regime – that it was capable of such sloppiness. I didn't want to, nor could I, identify with a regime that treated human lives in such a way. After two years in Hvozdnice, the communists came and told me that I had to move to the border region. So I moved to Nové Město pod Smrkem. By then, we already had little Adélka. I started writing songs there, and one of the first was "Ye Strong in Faith". It was set to the tune of some English song. Lots of people came to my sermons, and the communists didn't like that. After a year, the church secretary – something like the secret police – came and revoked my licence.

What did you do after your licence to practise religious services was revoked?

We moved to Houska Castle, where I worked as the castle caretaker. Stáňa worked as a psychologist in nearby Lobeč. It was probably the freest time in my life. We had no conflicts with the police until 1972. But then it started, and we had secret police running around the castle grounds disguised as mushroom hunters. A lot of my underground friends would get together there. The Plastic People recorded their first album at Houska, and I played with them during intermissions at their concerts – for instance, at the "Second Culture" festivals.

And then the repressions started...

In '76, the authorities labelled Martin Jirous, Pavel Zajíček, Vráňa Brabenec and me the "intellectual leaders of the underground" – we were university-educated. I got eight months for disorderly conduct in the so-called Plastic People Case. I was released in December, and signed Charter 77 soon after – it was published on 1 January, and I was one of the first ten signatories. After that, I just washed windows. We were already living in Prague again, in a small house in Košíře where Havel, Landovský and the others would often come to visit. They helped Stáňa while I was in prison. I was in police custody a total of fourteen times, and we were constantly subjected to house searches. The secret police would burst in at five in the morning and scatter everything around the flat. For instance, they said that I was suspected of planning to assassinate the president. They took me to an interrogation room, where they tied me to a radiator and left me there until six in the evening. It was very difficult for Stáňa.

When did you decide to leave Czechoslovakia?

Some friends and I had bought a mill in Prosíčka near Ledeč nad Sázavou that we wanted to turn into a community centre. But the secret police wouldn't leave us alone. The file they kept on me states: "A number of preventive and obstructive measures were implemented against Karásek with the aim of limiting his further participation in hostile activities, but these have not been successful. For this reason, in 1979 'Sutana' (that was their code-name for my case) was included in Operation House-Cleaning with the goal of exploiting Karásek's inclination towards the 'Western' way of life and thus to encourage him to choose to leave Czechoslovakia."

And so in the end we left. Mainly because of Stáňa. I could have stayed here and been a hero, but it probably would've killed Stáňa. Whenever I was being interrogated or in custody or behind bars, she had terrible problems with her heart. I felt responsible for her and the children. So we went into exile, to Switzerland.

Did you feel good in Switzerland?

Yes. Everything was good, the very best. First we spent three months in a camp in Austria, and from there we travelled to Switzerland, to a hostel in Grossmünster. Then we moved to Bonstetten. I started off as a pastor at the local church. After five years, I moved to a bigger parish in Höngg.

Did you miss your life in Czechoslovakia? You left a lot of friends behind...

The first four years were good. We arrived in Switzerland full of energy. But then I missed it. It had been a long time. Ten years later, right after the revolution, when I said that we had to go back, neither the children nor Stáňa wanted to – she already had an established practice. So I travelled back and forth. I gave a lot of sermons in the '90s, plus I played concerts and of course I also got involved in politics. But then Stánička died. One day she was here, the next she was gone. She went to work and had a brain haemorrhage.

Your wife's death must have been very difficult for you...

I had always had close contact with death; I had officiated at four hundred funerals. And the things that I preached at those funerals had to be a part of me. This death, too, which hit so close, was something I had to come to terms with. The good relationship we had for twenty-five years – that has stayed with me. Human beings are the mayflies of the universe: We have to accept that we are here temporarily, just for a moment. This transience is part of who we are. And perhaps that is why we live life more to the full. If God were to take me now, I would only thank him, for I have experienced a lot. Relatively shortly after Stánička's death, I remarried. I was used to living in a family; I didn't know any other way. I think Stáňa would have wanted it, too. I fell in love with Pavla, and we had a daughter, Klárka. Then we said to ourselves that we had plenty of room and that I didn't need another child of my own, so we adopted Markétka.

What is the motto by which you try to live your life?

I picture my entire life as an idyll. The bad things fall by the wayside, I forget them, and only the good things remain. I only collect the bits that work out, that have some hope inside. And these I weave into a "braid of life". Even my friends have reproached me for lacking "existential depth", but all that whinging was never my thing.

Svatopluk Karásek was born in 1942 in Prague as one of three sons of Petr Karásek, a bank clerk who was forced to work as a labourer after the communist coup. His mother Doubravka was from a Protestant family. After graduating from the wine-making and horticultural school in Mělník, he worked in the Kladno mines. In 1964, he began his studies at the Comenius Protestant Theological Faculty. In 1968 he married Stáňa Žaludová, with whom he later had three children. He also began to serve as a pastor in Hvozdnice, and after that in Nové Město pod Smrkem. After his official license to practise religious services was revoked in 1971, he worked as the caretaker of Houska Castle, where he organized underground cultural events. He also wrote his own songs (“Say No to the Devil” has practically become a folk standard) and performed at various concerts, including festivals organised by the Czech underground scene (the so-called “second culture”). During the 1976 trial against the Plastic People of the Universe, Karásek was sentenced to eight months in prison. He signed Charter 77, after which he worked as a window cleaner. He was taken into police custody fourteen times for interrogation, and was repeatedly subjected to house searches. Under pressure from the secret police, in 1979 Karásek decided to leave for Switzerland with his family. He worked as a Protestant pastor in Bonstetten and Höngg, and preached on Radio Free Europe and at the Přemysl Pitter Czech Congregation in Zurich. After 1989, he began to regularly visit Czechoslovakia again, where he gave sermons, played concerts and became involved in politics. After the death of his wife in 1997, he settled down in Prague and took charge of the Protestant parish at the Church of the Saviour in Prague’s Old Town. He married a second time and has two daughters with his wife Pavla. In 1998, he published a book of interviews entitled *Your Exquisite Wine* and released a re-edition of his album *Say No to the Devil*. He also published a small book of his poetry and lyrics entitled *There’s a Throne in Heaven*, a new album (*Hallelujah*), a collection of sermons (*God’s Megaphone*) and a selection of recordings, *Wounds Resound*. In 2002, he was elected to the Chamber of Deputies as an independent candidate for the Freedom Union, and from 2002 to 2004 he was deputy chairperson of the parliamentary committee for social policy and health and a member of the Defence and Security Committee. In 2004, he was appointed the government’s Human Rights Commissioner. He left politics in 2006.

V Československu sílily politické prověrky. I když jsem chodil na politická školení, přesto nám zakázali hrát. Z rockové scény nás tenkrát pustili ven asi sedm, v podstatě se nás chtěli zbavit.

Jiří George Kozel

1974 Praha > Curych

Kde jste se narodil?

Narodil jsem se v Praze v Rooseveltově ulici a pokřtěný jsem byl v kostele svatého Gottharda v Bubenči, takže jsem vlastně svoji náklonnost k Americe a ke Švýcarsku dostal už do vínku. Otec byl doktor práv, ale zároveň také známý swingový textař, za první republiky měli asi dvě stě hitů. Maminka byla dcerou největšího zahradníka na Břevnově, měli zahradnictví od kláštera svaté Markěty až po břevnovskou náves. Vyrostl jsem ve slušné rodině, ani jeden z rodičů nebyl komunista.

Váš život je spojen s muzikou, kdy jste založil svoji první kapelu?

Už od šesti let jsem hrál na piano a později jsem se sám naučil na kytaru a taky na basu. Když mi bylo čtrnáct, hrál jsem se školní kapelou, která se jmenovala Vezuviáni. Na střední polygrafické škole, kde jsem se učil reprofotografem, jsem se seznámil s Kášou Jahnem a založili jsme skupinu Tóps. Hráli jsme vlastní písničky ve stylu rhythm and blues. Byla to pravděpodobně první kapela v Československu s vlastním repertoárem. V roce 1967 jsme udělali trochu krok zpátky, založili jsme kapelu Primitives 67, zkráceně P67, se kterou jsme hráli jen převzaté věci. Byli jsme ale poměrně populární. V roce 1968 jsem založil skupinu Blue Effect, se kterým jsme hráli v podstatě jenom naše vlastní songy.

Blue Effect je dosud legendou. Z čeho je odvozen jeho název?

Byl to odkaz na tzv. modrou knížku, což bylo potvrzení o zproštění dvouleté povinné vojenské služby. V té době ji měla celá kapela.

Hráli jste jenom doma, nebo jste mohli koncertovat i v zahraničí?

Hráli jsme hlavně v Čechách a na Slovensku, ale taky v Polsku. Díky tomu jsem se naučil polsky natolik, že si později Poláci mysleli, že jsem také Polák, který řeč jenom trochu pozapomněl. To byl velký kompliment! Ve světě se mi to často hodilo, protože Poláci jsou všude. Třeba v New Yorku jsem jel s polským taxikářem. Přestože mě vezl dost daleko, na konci mi říká: „Máš to zadarmo. I když nejsi Polák, umíš polsky a navíc nás máš rád.“

Za jakých okolností jste se dostal do Švýcarska?

Odjel jsem až v únoru 1974. V Československu sílily politické prověrky a bylo dost složité je absolvovat. I když jsem chodil na politická školení, přesto nám zakázali hrát. Z rockové scény nás tenkrát pustili ven asi sedm, v podstatě se nás chtěli zbavit. Dali nám devizový příslib, protože doufali, že se už nevrátíme. Tak jsem toho využil, zabalil jsem si kufr a odletěl z Prahy do Curychu, kde už byl Káša a ještě jeden náš společný spolužák z polygrafické školy.

Jaké byly Vaše první pocity ve Švýcarsku?

Byl jsem konečně na Západě, najednou jsem měl svobodu a možnost cestovat. Bylo to úžasné být na druhé straně železné opony. Odjel jsem z Prahy naštvaný, už jsem tam pro sebe neviděl muzikantskou budoucnost. Vůbec se mi nestýskalo, byl jsem rád, že jsem z komunismu pryč. Po roce jsem navíc poznal svoji švýcarskou manželku, takže já jsem emigraci moc neřešil, prostě mi tu bylo dobře. Nicméně, i mně se na začátku zdály emigrantské sny, kdy se člověk probudí a je zase v Praze, má mít někde koncert a „oni“ vám to nedovolí.

Setkal jste se na počátku emigrace s nějakými těžkostmi?

Přijel jsem do Švýcarska začátkem sedmdesátých let, a to už euforie, se kterou Švýčari vítali Čechoslováky po osmašedesátém, byla pryč. Začali být trochu nedůvěřiví. Ale já osobně jsem se s žádnými problémy nesetkal. Hodně mi pomohlo, že mi kamarádka Iren Stehli, která studovala v Praze, sehnala bydlení a seznámila mě se svými švýcarskými přáteli, což byli skvělí lidé. Irenina kamarádka mi zase dohodila brigádu ve skladu, kde jsem lepil cenovky na plechovky za pět franků na hodinu. Za peníze, které jsem si přivezl z domova, jsem si platil kurzy němčiny. Půl dne jsem pracoval a půl dne chodil do školy. Zažádal jsem si o azyl a do měsíce jsem ho dostal. Šlo to dost rychle.

Podařilo se Vám ve Švýcarsku uplatnit se jako muzikant?

Ve Švýcarsku sice moc rockové hudby nebylo, ale geograficky je fantasticky umístěné uprostřed západní Evropy. Mohli jsme tedy jezdit do Itálie, do Francie, do Německa a dále pak i do Holandska nebo na Britské ostrovy... Podařilo se nám s kapelou objet skoro celý svět. Když jsem tady prohlašoval, že se chci žít koncertní muzikou, tak se lidi popadali za hlavu, že jsem se zbláznil. Jeden kamarád od piva se se mnou vsadil o basu whisky, že budu hrát tak nanejvýš po barech. A já jsem mu tvrdil, že ho do roka pozvu na svůj koncert. Vyhrál jsem, ale tu basu jsem od něj nikdy neviděl.

Jaká byla první skupina, se kterou jste začal ve Švýcarsku hrát?

V první kapele byli dva Rumuni z Rádía Bukurešť, mimochodem výborní muzikanti. Pak s námi hrál fantastický varhaník z Bulharska, kytarista z jižní Afriky a my dva Češi – Káša na buben a já na kytaru a na basu. Dorozumívali jsme se mezi sebou šesti jazyky. My s Kášou jsme se bavili česky, s jedním Rumunem jsme mluvili polsky, oni dva mezi sebou samozřejmě rumunsky, s Bulharem jsme se bavili německy, s kytaristou anglicky, ale on s Rumunama mluvil francouzsky. Úplnej babylon. Já jsem v té kapele ale vydržel jen dva a půl měsíce. Byl to takový lepší „dancing“, a to mě nebavilo. Musel jsem na sobě mít uniformu a hrát šest hodin hitparádu. To jsem si říkal, že raději půjdu dělat do továrny než tohle. Připadal jsem si miň než jukebox.

Jak se pak dál rozvíjela Vaše kariéra?

V Curychu jsem začal hrát jazz se Sidem Kučerou a Revival Jazz Bandem. V té době se jezdilo hlavně po Německu. Taky jsme hráli v Rakousku a Itálii, ale i ve Skandinávii. To byly skutečné koncerty, lidé přišli opravdu poslouchat muziku. Paralelně k tomu tři z nás dali dohromady jazz-rockové trio Free Formation a s tím jsme také začali trochu jezdit po Evropě – po Francii, Holandsku, Německu.

A to jste se pak živil už jenom muzikou?

Ano, výdělek sice nebyl nic moc, ale mně šlo hlavně o to hrát na koncertech. Dancing byl sice jistější zdroj peněz, ale pohybovali se okolo něj úplně jiní lidé, které víc než muzika zajímalo, jaké si koupí auto. Zvládli jsme i dvacet koncertů za měsíc po celé Evropě. Na cestách s triem Free Formation jsme se seznámili s americkým zpěvákem Patrickem Masonem a založili jsme s ním hardrockovou kapelu Crown – to bylo v roce 1978. První koncerty jsme měli ve Švýcarsku a v Německu a posléze jsme vyrazili na turné po Irsku, Anglii a po Francii. Díky výborným kritikám jsme dostali hned smlouvu od Polydor Records a v lednu 1979 jsme v Londýně natočili naše první elpíčko. Později s námi chvíli zpíval David Byron z Uriah Heep, měl senzační hlas, ale museli jsme ho vyhodit, protože byl pořád opilý.

Kdy jste se ve Švýcarsku začal cítit dobře?

Já se tu cítil dobře hned, i když jsem to měl trochu komplikované tím, že jsem muzikant. Tady na to vůbec nemají šablonu. Poté, co jsme měli velký úspěch v Mnichově, jsem chvíli přemýšlel, že bych se tam přestěhoval. Jsem ale rád, že jsem to neudělal, během dvou let tam hudební scéna šla úplně jiným směrem. Také jsem uvažoval o New Yorku – jenže stěhovat se na Manhattan s malými dětmi by bylo šílené. Jsem opravdu rád, že jsem zůstal ve Švýcarsku, kde mám dodnes rodinu.

Kdy jste vlastně získal švýcarský pas?

Až těsně před sametovou revolucí. Přišel k nám pošťák, že má pro mě dobírku. Říká: „Nic jsem si neobjednal, kolik to je?“ „Dvě stě dvacet franků.“ „A co to je?“ „Obálka.“ A v ní bylo švýcarské občanství. Nemusel jsem absolvovat žádné komise, žádné prověrky, žádné lezení do bytu, jaké podstupovali ostatní emigranti. Nemusel jsem dokonce ani zaplatit dvanáct, nebo dokonce snad patnáct tisíc franků za to, že jsem se stal naturalizovaným Švýcarem. Tou dobou totiž vyšel nový zákon, který lidem žijícím déle než dva roky v manželském svazku se Švýcarskou nebo Švýcarskou automaticky přisuzoval nárok na občanství. Tak jsem si o něj zažádal, a bylo to.

Vy jste v Curychu také začal podnikat...

V roce 1986 jsem se zaregistroval u obchodní komory a začal z Ameriky dovážet instrumenty, konkrétně elektrické basy, které byly v té době nejlepší na světě. Tenkrát stály kolem čtyř tisíc franků, dneska už stojí okolo dvanácti. Paralelně k tomu jsem od amerického výrobce výhodně kupoval elektroniku a montoval jsem ji do baskytar, které jsem sám designoval a vyráběl pod značkou GJK. Nejdřív jsem je prodával svým známým muzikantům a svým žákům a posléze jsem je začal dodávat i do obchodů. Nakonec jsme si v Curychu koncem osmdesátých let s Kášou otevřeli vlastní hudební krám s hudební školou. Když jsem pak začal jezdit do Čech, objevil jsem skvělého výrobce akustických kytar Furch z Moravy, které dneska dovážím do celého Švýcarska. Na začátku to byl velký problém, protože o Česku tady nikdo nic moc nevěděl. Díky tomu, že už jsem měl v krámech americké instrumenty, se mi ale nakonec podařilo získat důvěru i pro tyhle české kytary, které původně do obchodů vůbec nechtěli vzít, i když jejich kvalita byla srovnatelná. Dneska Furch visí vedle světově známých značek jako Martin, Gibson, Taylor, je to absolutní top. Prosadit je mi ale trvalo pětadvacet let.

Liší se nějak výrazně švýcarská hudební scéna od té české?

Rozhodně. V Česku se během léta koná tisícovka festivalů a na všechny přijdou lidi. Tady jich máš nanejvýš dvanáct, jsou to hlavně takové ty monster-festivaly. Některé dobré kapely do Švýcarska ani nepřijedou, protože je riziko, že by na ně nikdo nepřišel. To se ostatně týká celé zdejší kulturní scény. Takové jako v Čechách to tu nikdy nebylo a ani nebude. Proto jsme s kapelou byli pořád někde na cestách, možnosti hrát ve Švýcarsku se rychle vyčerpaly. Švýcarsko je zaprvé malé a za druhé je také trochu jiné. Turné ve stylu, v jakém jsme jezdili dříve my, to už dneska neexistuje. Situaci taky určitě ovlivnil internet, kde si dnes pustíš, co chceš, a nemusíš nikam chodit.

Koncertujete ještě?

Tady ve Švýcarsku máme kapelu George Kay Band (já na basu a zpěv, Jerry Campbell na kytaru a zpěv a můj syn Jan na bicí a zpěv), se kterou jezdíme i do Česka. V létě tam bývám celé dva měsíce, máme tam s Petrem Jandou na venkově kapelu Souseďanka – samí výborní muzikanti, hrajeme takovou směs, vlastní písničky, věci Olympicu, bluesové kousky. Lidem se to líbí, chodí na to. Pořád něco vymyslím, proč si hrát na důchodce, když na to nemám čas.

Máte ve Švýcarsku dva syny. Mluvil jste na ně česky?

Pořádně ne, naučili se trochu sami, ale až později, po revoluci. Honza je na tom lépe, s ním jsem přeci jen do jeho tří let česky mluvil, takže má dobrou výslovnost, třeba i ř. Má velký talent na řeči, umí německy, francouzsky, anglicky, italsky... Oba kluci jsou muzikanti, mají dobrý sluch, to jim hodně pomáhá. Mladší Martin žil rok v Praze a má tam kamarády, takže se domluví. Když byli malí, byl jsem pořád někde v čudu. Když jsem jednou přijel domů a mluvil na ně česky, zjistil jsem, že mi přestávají rozumět. A taky jsem ztratil chuť je učit česky, když mi v Praze umíral otec. Manželka Susi za ním chtěla jet se starším synem, aby poznal vnoučka. Přestože je Honzík od narození Švýcar, nějaký komouš na ambasádě nám sdělil, že podle československých zákonů je vlastně také Čech a musí si urovnat poměr k socialistické vlasti. Vízum mu zrušili, manželka jela sama, můj tatínek zemřel a vnuka nikdy neviděl. To mě tenkrát hodně naštvalo.

Cítíte v Čechách své kořeny? Uvažoval jste někdy o tom, že byste se vrátil?

Od té doby, co tam nevládne komunista, jezdím do Čech rád. Koupil jsem si v Praze byt a taky dům na venkově. Zním tam spoustu senzačních lidí, baví mě to tam. V Curychu ale žiju déle než v Praze, takže se z Česka vlastně vracím „domů“ do Švýcarska. Kdybych se chtěl do Čech vrátit, tak už bych to udělal, ale tady mám rodinu a nikdo z nich tam zatím žít nechce. Tak co to budu řešit...

Jiří George Kozel se narodil v roce 1949 v Praze. V dětství se věnoval hře na piano, následně se sám naučil hrát na kytaru a na basu. Ve čtrnácti letech založil školní kapelu Vezuviáni, později na Střední polygrafické škole společně s Karlem „Kášou“ Jahnem skupinu Tóps, která hrála vlastní repertoár. Následně působil v kapele P67, která se zaměřovala převážně na převzaté písně. Na jaře 1968 natočil svůj první singl *Jahodí snům lahodí* s Pavlem Sedláčkem a Colour Images. Téhož roku podnítil vznik skupiny Blue Effect. Do jeho emigrace roku 1974 vydala kapela tři dlouhohrající desky, jedno EP a legendární single *Slunečný hrob*. Po odchodu do Švýcarska se usadil v Curychu, kde s rodinou žije dodnes. Zpočátku se živil příležitostnými pracemi a hrál v tanečních klubech. Už roku 1975 ale začal koncertovat se Sid Kučera Revival Jazzbandem, paralelně působil také v jazzrockovém triu Free Formation. Roku 1978 založil s bubeníkem Kášou Jahnem, kytaristou Petrem Netopilem a s americkým zpěvákem Patrickem Masonem kapelu Crown, se kterou koncertovali ve Švýcarsku, Velké Británii, Francii, v Irsku, Nizozemsku, Německu a také v Itálii, Řecku a ve Skandinávii. Vyšly jim celkem čtyři LP. V letech 1985–1989 účinkoval s celou řadou rockových, jazzových a bluesových skupin. V roce 1986 začal do Švýcarska dovážet ze Spojených států elektrické basové kytary a také je sám vyráběl. Po roce 1989 absolvoval několik koncertních turné s obnoveným Blue Effectem. Dodnes hraje s vlastním bluesovým George Kay Bandem, se kterým natočil čtyři CD. Během letních pobytů na českém venkově koncertuje také s kapelou Sousedanka, kterou založil s Petrem Jandou.

At the time, the political “screenings” in Czechoslovakia were at their height. And although I was attending “ideological training”, they banned us from performing. About seven of us from the rock scene at the time were allowed to travel abroad; basically they wanted to get rid of us.

Jiří George Kozel

1974 Prague > Zurich

Where were you born?

I was born on Roosevelt Street in Prague and baptised at St. Gothard's Church in Bubeneč, so my affinity for America and Switzerland actually goes back to the cradle. My father was a Doctor of Law and a well-known swing lyricist. Indeed, during the First Republic he had about 200 hits. My mother's father had the biggest garden centre in Břevnov, which extended from the Monastery of St. Markéta all the way to the village square. I grew up in a decent family; neither of my parents was a communist.

Music has been a big part of your life. When did you start your first band?

I started playing the piano when I was six years old, and later I taught myself the guitar and the bass. When I was fourteen, I played with a school band called Vezuviáni. I met Káša Jahn at the Secondary School of Printing Arts, where I was studying reprography, and we formed a band called Ďops. We played our own rhythm-and-blues songs. It was probably the first band in Czechoslovakia with its own repertoire. In 1967 we took a bit of a step back and started a band called Primitives 67, P67 for short, which played covers. But we were fairly popular nonetheless. Then, in 1968, I founded Blue Effect and basically went back to exclusively playing our own songs again.

Blue Effect is a legend to this day. What's the meaning behind the band's name?

It was a reference to the so-called “blue book”, a document exempting men from the two-year mandatory military service. At that time, everyone in the band had one.

Did you just play at home, or were you also able to play abroad?

We played mainly in Czechoslovakia, but also in Poland. As a result, I managed to learn Polish so well that later on Polish people thought I was Polish, too, and that I was just a bit rusty on the language. That was a great compliment! It often came in very handy when I was abroad, because there are Polish people everywhere. For instance, when I was in New York, I took a cab and the driver was Polish. Despite it being a relatively long journey, when I went to pay, he said: “The ride's on me. Even if you're not Polish, you can speak Polish and, what's more, you like us.”

How did you end up in Switzerland?

I didn't leave until February 1974. At the time, the political “screenings” in Czechoslovakia were at their height, and they were pretty difficult to pass. And although I was attending “ideological training”, they banned us from performing. About seven of us from the rock scene at the time were allowed to travel abroad; basically they wanted to get rid of us. They gave us a special permit to obtain foreign currency because they hoped we wouldn't return. So I took advantage of this, packed my case, and flew from Prague to Zurich, where Káša and one of our classmates from the printing school were already living.

What were your first impressions of Switzerland?

I was finally in the West, and suddenly I had the freedom and opportunity to travel. It was fantastic to be on the other side of the Iron Curtain. I left Prague an angry man; I no longer saw a musical future for myself there. I didn't miss it at all – I was glad to see the back of communism. What's more, a year after I arrived I met my Swiss wife, so emigration wasn't such a big deal for me; basically, I was happy here. And yet, in the beginning even I had émigré dreams, where you wake up back in Prague, with a concert planned somewhere that "they" won't allow.

Did you encounter any difficulties when you first emigrated?

I came to Switzerland in the early seventies, by which time the euphoria with which the Swiss had welcomed Czechoslovaks after 1968 was gone. They were starting to be more mistrustful. But I personally didn't encounter any difficulties. What helped me a lot was that my friend Iren Stehli, who had studied in Prague, found me a place to live and introduced me to her Swiss friends. They were nice people. And then Iren's friend got me a temporary job at a warehouse sticking price tags on cans for five francs an hour. I paid for German courses with the money I had brought with me from home. I worked half days and went to school the other half. I applied for asylum, which I was granted within a month. The whole process was fairly quick.

Did you manage to make it as a musician in Switzerland?

Although there wasn't much rock music in Switzerland, its geographical location is perfect – right in the middle of Western Europe. So we were able to travel to Italy, France, and Germany, and later also to the Netherlands and the British Isles... I got to travel almost all around the world with the band. When I told people that I wanted to make a living as a musician, they shook their heads and thought I was crazy. One of my drinking pals bet me a barrel of whisky that at the very best I'd end up playing bars. I told him that I'd invite him to a concert within a year. I won the bet, but I never saw the barrel of whisky.

What was the first band you played with in Switzerland?

There were two Romanians from Radio Bucharest – excellent musicians, by the way. Then a fantastic organ player from Bulgaria, a guitarist from South Africa, and us two Czechs – Káša on drums and me on guitar and bass. We communicated with each other in six languages. Káša and I spoke Czech, we spoke Polish with one of the Romanians, the two Romanians spoke Romanian to each other of course, we spoke German with the Bulgarian and English with the guitarist, and he in turn spoke French with the Romanians. A real Tower of Babel. I only stuck with the band for two-and-a-half months, though. It was a bit like being in one of the better "dance" bands, and I didn't enjoy it. I had to wear a uniform and play six hours of chart music. I said to myself that I'd rather go work in a factory than do this. I felt like a second-rate jukebox.

How did your career develop from there?

I started playing jazz in Zurich with Sid Kučera and his Revival Jazz Band. At the time, the main touring destination was Germany. We also played in Austria and Italy, and then in Scandinavia. These were real concerts; the audiences came to genuinely listen to music. At the same time, three of us got together to form a jazz/rock trio called Free Formation, which also started touring around Europe a bit – in France, the Netherlands, and Germany.

And after that, did you make your living solely as a musician?

Yes. The money wasn't great, but for me it was mainly about the concerts. Sure, playing dance music was a more secure source of income, but it attracted a completely different crowd – people who were more interested in what kind of car to buy than in the music. On our tours of Europe, we managed as many as twenty concerts a month. While on tour with the Free Formation trio, we met the American singer Patrick Mason, with whom we formed the hard rock band Crown – that was in 1978. Our first concerts were in Switzerland and Germany, and later we went on tour in Ireland, England, and France. Thanks to rave

reviews, we were quickly signed by Polydor Records, and in January 1979 we recorded our first LP in London. Later, David Byron from Uriah Heep sang with us for a while. He had an amazing voice, but we had to kick him out of the band because he was always drunk.

When did you start to feel at ease in Switzerland?

I felt at ease here straight away, although things were a bit complicated because I was a musician. They simply don't know what box to put musicians in here. After our great success in Munich, I briefly considered moving there. But I'm glad I didn't. Within two years, the Munich music scene took a totally different path. I also considered moving to New York – but moving to Manhattan with small children would have been crazy. I'm really glad I stayed in Switzerland, where I still have my family today.

When did you get a Swiss passport?

It wasn't until just before the Velvet Revolution. The postman knocked on the door and said he had something for me, cash-on-delivery. I said, "I didn't order anything. How much does it cost?" "Two hundred and twenty francs." "And what is it?" "An envelope." And in it was my Swiss citizenship. I didn't have to go in front of a committee, there was no screening, and nobody came around to our flat to have a look around, as was the case for other émigrés. I didn't even have to pay the twelve or maybe even fifteen thousand francs to become a naturalised Swiss citizen. This was because a new law had come into force whereby Swiss citizenship was automatically granted to people who had been living in the country for over two years and were married to a Swiss citizen. So I applied, and that was that.

You also started your own business in Zurich...

In 1986, I registered with the Chamber of Commerce and started to import musical instruments from America. Specifically, electric bass guitars that at the time were the best in the world. Back then, they cost about four thousand francs a piece; nowadays you'd pay around twelve. At the same time, I bought electronics at a good price and installed them in bass guitars that I designed and manufactured myself under the GJK brand. At first, I sold them to my musician friends and my students, and later I started supplying them to shops as well. Finally, at the end of the eighties, Káša and I opened our own music store with a music school attached. Later, when I started travelling back home, I came across Furch, an excellent producer of acoustic guitars from Moravia. Today, I distribute them all over Switzerland. It was a big problem in the beginning, because nobody here knew much about the Czech Republic. But because I already had American instruments in the stores, I eventually managed to win people over for these Czech guitars, which they initially didn't want in their stores at all even though they were comparable in terms of quality. Today, you can find Furch guitars right next to world-renowned brands such as Martin, Gibson, and Taylor – the absolute top of the range. But it took me twenty-five years to establish the brand here.

Are there any significant differences between the Swiss and Czech music scenes?

Definitely. In the Czech Republic, a thousand festivals are held every summer and they all have an audience. Here, there are twelve festivals at most, mostly those monster festivals. Some good bands don't even come to Switzerland because they'd run the risk that nobody would come to see them. For that matter, the same applies to the Swiss cultural scene as a whole. It was never like that in the Czech Republic, nor will it ever be. And that's why I was always on the road with the band; we quickly ran out of gigging opportunities in Switzerland. Firstly, Switzerland is a small country; and secondly, it's also a bit different. The concept of going on tour, the way we used to do it, doesn't exist anymore. The situation has also definitely been influenced by the internet, because you can play what you want without actually having to go anywhere.

Are you still playing concerts?

Here in Switzerland we have the George Kay Band (me on bass and vocals, Jerry Campbell on guitar and vocals, and my son Jan on percussion and vocals), with which we also play in

the Czech Republic. I usually spend an entire two months there in the summer, where Petr Janda and I also play rural gigs with a band called Sousedanka – all excellent musicians. We play a bit of a mix of music: our own songs, songs by Olympic, blues pieces. People like it, and they come to hear us. I'm always coming up with new ideas; why act the pensioner when I don't have time for it?

You have two sons in Switzerland. Did you speak Czech with them?

Not properly. They taught themselves a bit, but not until later, after the revolution. Jan's better at Czech. After all, I spoke Czech with him until he was three, so his pronunciation is good, even his "ř". He's very talented when it comes to languages. He can speak German, French, English, and Italian. Both boys are musicians. They have a good ear, and that helps them a lot. My youngest, Martin, lived in Prague for a year and has friends there, so he can get by in Czech. When they were small, I was always on the road. Once, when I came home and started speaking to them in Czech, I realised that they no longer understood me. I also lost my desire to teach them Czech when my father was dying in Prague. My wife Susi wanted to go and visit him with our eldest son so that he could meet his grandson. Although Honzík has been Swiss since birth, some commie at the embassy at the time informed us that, according to Czechoslovak law, he actually was Czech as well and that he had to sort out his relationship with his socialist homeland. They cancelled his visa, my wife travelled alone, and my dad died and never saw his grandson. That really angered me at the time.

Do you feel that your roots are in the Czech Republic?

Have you ever thought about coming back?

Since the end of communist rule, I enjoy travelling to the Czech Republic. I bought an apartment in Prague and a house in the countryside. I know lots of fantastic people there; I enjoy my time there. But I've lived in Zurich longer than in Prague, so when I travel from the Czech Republic to Switzerland I'm actually coming "home". If I'd wanted to return to the Czech Republic, then I would have done so by now, but this is where my family is and none of them want to live there right now. So there's no point in thinking about it...

Jiří George Kozel was born in 1949 in Prague. He played the piano as a child, and later taught himself how to play guitar and bass. When he was fourteen, he started a school band called *Vezuviáni*, and later at the Secondary School of Printing he and Karl “Káša” Jahn formed a band called *Ďops*, which played its own repertoire. After that he was in a band called *P67*, which played mostly covers. In the spring of 1968 he recorded his first single *Jahodí snům Jahodí* (the Czech version of Strawberry Fields Forever) with Pavel Sedláček and Colour Images. That same year he became one of the founding members of *Blue Effect*. Until his emigration in 1974, the band released three LPs, one EP and the legendary single *Slunečný hrob* (Sunny Grave). In Switzerland, Kozel settled in Zurich, where he lives to this day with his family. At first, he made his living doing odd jobs and playing in dance clubs. But in 1975, he started playing with the Sid Kučera Revival Jazzband and also with the jazz/rock trio *Free Formation*. In 1978, he formed *Crown* with drummer Káša Jahn, guitarist Petr Netopil and American singer Patrick Mason. The band played concerts in Switzerland, Britain, France, Ireland, the Netherlands and Germany, as well as in Italy, Greece and Scandinavia. They released four LPs in total. In the years 1985–1989, he performed with several rock, jazz and blues bands. In 1986, Kozel started to import electric bass guitars to Switzerland from the United States and also manufactured his own. After 1989, *Blue Effect* regrouped and the band went on a number of tours together. He still plays with his own blues band called the *George Kay Band*, with whom he has recorded four CDs. During his visits to the Czech countryside every summer, he also plays gigs with *Sousedanka*, the band he formed with Petr Janda.

Slavní hráči československého hokeje, pronásledovaní komunistickým režimem, pak v emigraci pozvedli švýcarský hokej na nebývalou úroveň. U nás jsem byl jedním ze stovky hokejistů a tady jsem se stal hvězdou, až jsem se skoro styděl.

Jaroslav Krupička

1969 Brno > Curych

Kde jste se narodil?

Narodil jsem se v Havlíčkově Brodě jako syn bývalého obchodníka v železářství. Když mi bylo třináct, tátovi se podařilo po všech trablech, kdy byl ze všech stran jako kapitalista na malém městě šikanován, dostat do Brna. Hned jak v osmačtyřicátém přišli k moci komunisti, tak sebrali otci všechno. Podnik, dům, chatu, auto, no všechno, zůstal s holýma rukama. Mohli jsme bydlet v části naší rodinné vily, ale pak nám tam nastěhovali nové nájemníky, nasadili nám tam paní, která byla tajemnicí uličního výboru, a mohli tak kontrolovat, kdo k nám chodí a podobně. Proto jsme byli strašně rádi, že jsme z Havlíčkova Brodu zmizeli do Brna.

Jak probíhala Vaše sportovní průprava?

Hokej jsem začal hrát už v pěti letech. Jako junior jsem měl velkou motivaci dostat se do první ligy – i proto, že hokejisté A manšaftu jezdili na Západ. Zrálo to ve mně, věděl jsem, že musím pryč, protože k dobrému to tady jít nemohlo, poslední tečkou byl srpen 1968. V Brně jsem se vyučil automechanikem a hrál jsem hokej za Kometu Brno. V osmnácti jsem se na vojně dostal do Dukly Jihlava, což byl nejlepší vojenský tým. Pak jsem byl převelen do Dukly Litoměřice, kde jsem odehrál dva roky. Až poslední měsíc z nás chtěli udělat vojáky, nahnali nás do Bratislavy, abychom poznali, co je to vojna. Jeli jsme asi tři dny vlakem, těmi dobytčáky. Ironií osudu bylo, že jsme jeli přes Havlíčkův Brod a zastavili jsme na náspu, kde pod námi byly tři tenisové kurty, za nimi velké sklady a nad nimi napsáno: Železářství Krupička. Takže jsme asi půl dne čučeli na to, co dříve patřilo mému tátovi a dědovi, a kluci se mě ptali: „Hele, není to nějaký tvůj příbuzný tady?“ A já říkám: „Dost blízký“.

Za jakých okolností jste emigroval?

V osmašedesátém jsem hrál v Litvínově. 21. srpna 1968 nás ve tři ráno probudil strašný rambajs, jak jely tanky z východního Německa na Prahu. V té chvíli jsem věděl, že tady nechci skončit a zahodit svůj život, že půjdu pryč jakýmkoliv způsobem. Tou dobou jsem už chodil se svou nastávající ženou, ona tenkrát dělala balet v Praze a měli angažmá do Londýna a do Vídně. V osmašedesátém jim to všechno samozřejmě zrušili, ale vízum ještě rok platilo. Dohodli jsme se, že se sejdem v Curychu, kde už žila její sestra. Čekal jsem na příležitost, kdy se jelo s manšaftem do Německa. Odehrál jsem tam jeden zápas a ráno po páté jsem tajně s malým kufříkem odjel vlakem do Mnichova a odtud do Kostnice, a hned na hranicích na celnici jsem podepsal žádost o azyl. Popřáli mi hodně štěstí! A tak jsem začal ve Švýcarsku. Odešli jsme už jako manželé, oddali nás den před odjezdem. Bylo to v pátek třináctého. Díky tomu datu se totiž uvolnilo místo pro obřad, kterého se zúčastnili jen svědci a moji rodiče, kteří věděli, že se už z cest nevrátíme. Když jsme se pak v Curychu se ženou setkali, šli jsme se hned projít centrem a já najednou ztuhl, jako kdyby do mě trefil blesk. Stáli tam tři kluci z mého manšaftu, jeden z nich byl Ivan Hlinka. V první chvíli jsem myslel, že mě hledají, a oni zase koukali na mě, že mám být v Německu. Vraceli se z utkání v Americe, měli mezipřistání v Curychu. Řekl jsem jim, že tu od včerejška bydlím. Pozval jsem je do hospody a udělali jsme rozlučku za celý manšaft. Bylo to nečekané setkání na pravém místě a ve správný čas.

Jaké byly Vaše první dojmy ze Švýcarska?

Ve dvaceti třech letech nevíte, která bije, začínáte život, tak proč ne raději tady. Záleželo, jak se k tomu postavíte, co se naučíte a jak půjdete dopředu, každý člověk to má v ruce, ať už přijde z nejchudšího nebo z nejlepšího, se vzděláním, bez vzdělání – to záleží na každém jedinci. Myslím, že se mi to nakonec podařilo. Byl jsem mladý a rozhodnutý dělat cokoliv. Nechtěl jsem žádné podpory, během týdne jsem nastoupil do práce. Hokej jsem hrát nesměl – podle mezinárodní úmluvy jsem dostal zákaz na osmáct měsíců, protože jsem odešel z klubu bez povolení. Zpočátku jsem dělal automechanika u AMAGu, osm hodin jsem pracoval a pak jsem šel ještě trénovat, to člověk musí každý den, a denně jsem se také učil němčinu. Jednou na servis přišel chlap a povídá: „Já jsem o tobě slyšel, chodíš trénovat na Dolder, s Grasshoppers Zürich. Já jsem prezident z Küssnachtu a potřebuju kouče pro dorostence a žáky, a mám reprografický podnik, jestli chceš, tak tě zaměstnám.“ Dali jsme si schůzku, nabídl mi daleko lepší podmínky, dostal jsem od toho klubu k dispozici auto a trénoval jsem žáky v Küssnachtu. To byl tehdy druhý nebo třetí manšaft ve Švýcarsku.

Jak se k Vám Švýcaři chovali?

V tom autoservisu u AMAGu jsem to jako nastupující a neznalý řeči pěkně schytil. Ale pak jsem začal hrát hokej a najednou jsem byl skoro ve všech novinách. Švýcaři tenkrát ještě v hokeji nebyli tak daleko jako my v Československu, takže jsem se párkrát projel a dal gól. Pro novináře to bylo ideální téma – Čech odešel z komunismu za železnou oponu a zachránil klub... Najednou mě plácali po zádech a chtěli se kamarádit. Moje integrace probíhala hlavně přes sport. Měl jsem strašně moc známých hlavně ze sportovních kruhů. Moje paní se ale nedostala do baletu, to pro ni bylo těžké. Díky známostem získala místo ve fotolaboratoři. Pracovala tam do narození naší první dcery Karolínky. Druhá dcera Veronika se narodila v roce 1978.

Vy jste se pak věnoval výhradně hokeji?

Přibral jsem si ještě práci pro tenisový klub Fairplay Zürich. Konkurenční klub Belvoir získal také dva Čechy – Petra Kanderála a Jirku Zahradníčka a ti se stali švýcarskými mistry. Tenkrát v Curychu neexistoval jediný tenisový klub, kde by nebyli dva tři Češi. Švýcarsko ve sportu tehdy nebylo tak daleko, tady se pracovalo a pracovalo, ale v sedmdesátých letech se začalo pomalu sportovně probírat. Dnes je na tom například švýcarský hokej tak, že tu české manšafy prohrajívají. Tenkrát jsme proti nim hráli jednou nohou. Kouče tu v té době dělali třeba Václav Roziňák a Vladimír Kobranov, ve čtyřicátých letech slavní hráči českého hokeje. V padesátých letech pak v Československu po fingovaném procesu zavřeli celý národní manšaft. Ti chlapi strávili nejlepší léta života v kriminále. Odseděli si několik let, pak začali zase hrát a v roce 1967 je za odměnu pustili jako trenéry do Švýcarska. Kobranov trénoval Zürcher Schlittschuhclub a Roziňák Grasshoppers Zürich. Po roce 1968 tu samozřejmě zůstali. Právě s nimi jsem se stýkal od začátku. Byli rádi, že přišel kluk z Česka, co umí trochu líp techniku, než to v té době uměli Švýcaři. U nás jsem byl jedním ze stovky hokejistů a tady, když jsem začal hrát, jsem se stal hvězdou, až jsem se skoro styděl.

Nějakou dobu jste hrál také v Americe...

Díky Roziňákovu doporučení se na mě obrátil zástupce Los Angeles Sharks, že se zakládá nová liga a chtějí evropské hokejisty. O mně se doslechl, že umím bruslit. Jestli se rozhodnu, z Frankfurtu do LA mi letí letadlo za měsíc. Když je člověk mladý, tak zvládne všechno. Takže jsem honem vlítl na angličtinu a s osmi lekcemi jsem odletěl, devátou jsem se naučil v letadle. V LA nás pustili na led, bylo nás šedesát, dvacet tři nás dostalo kontrakt. Já měl strašně štěstí, že vybrali takové dvě velké krabice, ty to tam mlátily a já nahrával levá prava. Hrál jsem půl sezony za LA a na půl sezony mě poslali do New Yorku. Pak začala nová sezona a hráli jsme proti Bernu a oni pak chtěli, kdybych se vrátil z Ameriky, abych šel hrát k nim. A tak jsem nakonec rozvázal pracovní smlouvu a začal hrát za Bern. Ještě s jedním Kanadanem jsme v podstatě ten manšaft pět let táhli a vybudovali. Čtyřikrát jsme byli mistry. Když jste na ledě, tak máte respekt, protože spoluhráči vědí, kdo jste, a soupeř na vás dává víc pozor. Když něco umíš, tak ti to skoro všude otevře dveře.

Udržoval jste kontakty s českými kolegy?

V létě 1974 přijeli z Československa Richard Farda a Václav Nedomanský, oba hráli za národní tým a ve dvaasedmdesátém byli mistry světa. Dostali tehdy povolení k výjezdu do zahraničí na dovolenou. Když z auta narvaného věcmi vystoupil Richard a vyskočil i jeho malý syn, došlo mi, která bije. Řekl mi, že se s Václavem domluvili, že toho mají plné zuby a že se po dovolené už nebudou vracet zpátky. Nedomanský přijel kolem půlnoci přes Rakousko. Měl malé auto, ženu a tříletého kluka. Dal jsem jim klíče od našeho bytu a udělali jsme pro ně ve skříni trochu místo. Báli jsme se, aby se to nedozvěděl nějaký žurnalista, protože to by byla voda na jejich mlýn. Předtím už z Československa odešli Ivan Lendl a Martina Navrátilová, a především Nedomanský byl tenkrát tím, čím je dneska Jarda Jágr. Prezident mého klubu v Bernu byl tehdy Bruno Mayer – bývalý vojenský atašé ve Washingtonu, výborný chlap, sportovec, který tou dobou pracoval v Bundeshausu. Ještě tu noc, co kluci přijeli, jsem ho navštívil a požádal o pomoc. Druhý den v devět ráno mi volal, že ministr má pro nás dvacet minut. Takže jsme naběhli na hrad a přijal nás Kurt Furgler, také bývalý sportovec a zároveň ministr spravedlnosti. Jeho slova mě překvapila, protože říkal:

„Vy, Krupička, dávejte hlavně pozor na ty dva malé kluky! My víme, že šoféři z východních ambasad jsou fízlové. Kdyby se provalilo, že se ti dva hráči nevrátí, mohli by sebrat jejich děti na ulici jako rukojmí.“ Z toho měl strach. Václav odletěl po třech nedělích do Toronta, od začátku chtěl do Ameriky nebo Kanady. Richard také odehrál pět sezon v Americe, pak mi jednou volal: „Hele, mám prasklé koleno, osmdesát zápasů tady v Americe je moc, v Evropě je jich jen padesát. Podívej se, kde bychom mohli hrát spolu.“ Já zrovna končil v Bernu po pěti sezonách. Tak jsem volal do Ženevy a hned nás vzali. Hráli jsme tam dva roky spolu, on pak šel do Curychu a já do Sierre. Pak jsem s hokejem pomalu končil. Bylo mi tak třicet sedm, třicet osm.

Jakou práci jste dělali po skončení profesionální sportovní kariéry?

Začal jsem s propagací značky piva Budweiser, které nakonec respektovali, protože to bylo docela dobré pivo. Vždycky po zápase v hospodě, nebo když jsme měli interview s žurnalisty, musel být na stole Budweiser a já jsem mohl doporučit objednávku. Dělali jsme promyšlenou propagaci. Importér Oscar Kübli tam pak vozil celé palety a povídal mi, že to dělám levou zadní a že mě zaměstná, a to se taky stalo. Když jsem skončil s hokejem, stal jsem se tzv. product managerem pro Budweiser pod firmou Kübli AG. Měl jsem najednou pod sebou celé Švýcarsko a Lichtenstein. Věnoval jsem se tomu deset let. V devadesátých letech se ale situace změnila, přišel Carlsberg a Heineken, koupili tu pivovary, rozdělili si švýcarský trh a mají ho dodnes. Küblimu neprodloužili smlouvu a s ním jsem skončil i já.

To pro Vás muselo být těžké, zůstat najednou bez práce...

V té době mi bylo čtyřicet osm. Byl jsem dva roky rozvedený, dcery se rozhodly zůstat se mnou. Ocítl jsem se de facto na ulici. Asi tři měsíce jsem štemploval, moc jsem nespál. Jednou ráno jsem ale zavolał direktora Budweiseru Bočka, že jim nabízím zastupování, protože to umím. Řekl, že se mu to docela líbí, ať udělám marketingový plán na příští tři roky. Pro hokejistu, který strávil třicet sedm let na ledě, to nebylo jednoduché. Tehdy jsem hrál už jen takový sranda hokej za akademiky Curych. Byli tam lékaři, ekonomové a juristé a hráli to s vervou, ale jen pro zábavu. Zavolał jsem jednomu z nich, že potřebuju udělat marketingový plán a on mi ho pomohl připravit. Bylo to na čtyři stránky, já si to četl a povídám mu: „Maxí, ty jsi můj ekonom, poradce a jedeš se mnou do těch Budějovic, protože jsi to zpracoval. Kdyby se mě na něco zeptali, budu tápat.“ Druhý den jsme sedli na letadlo. Bočkovi se návrh líbil a dal mi kontrakt na pět let. Vrátil jsem se do Švýcarska, zařídil jsem tu sklady v Klotenu, a dělal jsem to prakticky až do roku 2015. Byl jsem svým vlastním pánem, pracoval jsem ale soboty i neděle. Ale zase, když bylo počasí, v poledne jsem hupnul do auta s lyžemi a objížděl jsem zákazníky v horských chatách na lyžích. Když se konalo mistrovství světa v hokeji v Praze, volala mi direktorka exportu Renáta Pánková z Budweiseru a říká: „Jerry (tak mi říkali), máš tu pět tiketů na mistrovství, bydlíte v Hiltonu, vezmi s sebou pět nejlepších zákazníků.“

Kde je dneska Váš domov? Ve Švýcarsku, nebo v Čechách?

Spíš tady. Odešel jsem za nepříjemných okolností, kvůli zatraceným komunistům. Tady žiju přes čtyřicet let, mám tady dcery i vnoučata, se kterými je ohromná sranda. Mám tu malý byteček, nepotřebuju žádnou haciendu, já to raději prosportuji. Poznal jsem tu strašnou spoustu lidí, díky sportu, díky hokeji, díky vlastní pili a díky tomu, že jsem snad nikoho nepoškodil a byl férovej. To je, myslím, dost důležitá devíza. Nikdy neříkej nikdy, ale neumím si představit, že bych se do Čech vrátil. Jezdím tam ale rád, rád se podívám na „5. Avenue of Havlíčkův Brod“, kde bývalo naše Železářství Krupička, stavím se v uzenářství U Holíků, u Pepíka Augusty, který býval šéfem národního týmu. Sedával se mnou do osmé třídy v lavici, na jaře ale bohužel zemřel. Musím říct, že úroveň se hodně zvedla, města se spravila, vyčistilo se to. Co se mi ale nelíbí, jsou vztahy mezi lidmi. Když potřebujete v Čechách něco vyřídit, tak snad musíte napřed donést půl litru slivovice nebo šunku, aby vůbec někdo vzal do ruky razítko. To se ještě moc nezměnilo. Švýcarská lařka je v tomto smyslu hodně vysoko, je samozřejmostí, že se na vás každý usměje, popřeje dobrý den, zeptá se, co si přejete a jestli ještě náhodou něco nechcete.

Co Vám emigrace přinesla a co Vám vzala?

Co mi přinesla? Všechno. To, že tu dneska sedíme a že jsem měl – neřekl bych kariéru –, ale že jsem se hokejem prostě uživil a taky že jsem tu založil firmu, která dodnes existuje. V kapitalismu záleží na každém jedinci, ať už má školy, nebo nemá, vždycky se dá něčeho dosáhnout. Ale jsou i tací, co jsou pohodlní a nechají se jen zaměstnat nebo nedělají nic a nadávají na Švýcary...

Máte nějaké životní krédo, podle kterého jste se snažil řídit?

Zůstat slušným člověkem a prožít život naplno. Je to vlastně strašně jednoduché.

Jaroslav Krupička se narodil roku 1946 v Havlíčkově Brodě jako syn obchodníka v železářství. Po roce 1948 přišla jeho rodina o veškerý majetek a přestěhovala se do Brna, kde se Jaroslav vyučil automechanikem. Už v pěti letech se začal věnovat hokeji a ve třinácti hrál za Kometu Brno jako junior. Následně hrál za Železářny Prostějov, během vojny za Duklu Jihlava a Duklu Litoměřice. Srpnová okupace ho zastihla v Litvínově. Okamžitě se rozhodl, že opustí Československo. Jakmile se v únoru 1969 naskytla příležitost odjet s mužstvem do Německa, emigroval. S manželkou, která vycestovala jako baletka Národního divadla, se setkali v Curychu. Později se jim narodily dvě dcery. Zpočátku pracoval jako automechanik a zároveň trénoval. Již v roce 1969 se stal trenérem hokejistů juniorů a roku 1970 sám začal hrát za klub ZSC Zürich. Dvě sezony pobýval ve Spojených státech, kde reprezentoval Los Angeles Sharks a New York Raiders. V roce 1972 se vrátil do Švýcarska a hrál postupně za SC Bern, Servette Ženeva, HC Sierre a HC Effretikon – vždy v A lize. Díky němu a dalším českým hokejistům, jako byli Václav Roziňák nebo Vladimír Kobranov, se švýcarský hokej pozvedl na světovou úroveň. S hokejem skončil v osmatřiceti letech. Poté se začal profesionálně věnovat propagaci českého piva Budweiser – od roku 1985 zastával u firmy Kübli AG post produktového manažera pro Švýcarsko a Lichtenštejnsko. Roku 1995 založil vlastní firmu Budweiser Import Schweiz, ve které aktivně působil až do roku 2015. Žije v Curychu.

After emigrating, the famous Czechoslovak ice hockey players persecuted by the communist regime raised Swiss hockey to an unprecedented level of quality. Back home, I'd been one in a hundred hockey players, but when I played here I became a star to the extent that it was almost embarrassing.

Jaroslav Krupička

1969 Brno > Zurich

Where were you born?

I was born in Havlíčkův Brod, the son of a former hardware business owner. When I was thirteen, my father managed to get out of Havlíčkův Brod and move to Brno. He'd had a lot of trouble there, bullied left and right for being a capitalist in a small town. As soon as the communists came to power in '48, they took everything: the business, the house, the cottage, the car – indeed, the whole lot. He was left with nothing. We were allowed to live in part of our family villa, but they moved new tenants in with us, including a woman who was the secretary of the “street committee”. That way, they could keep tabs on who was visiting us and so on. That's why we were so glad to get out of Havlíčkův Brod and move to Brno.

Tell us about your sports training.

I started playing hockey when I was only five. I was highly motivated as a junior to get into the premier league, among other things because the hockey players from the “A” team got to travel to the West. The decision had been growing within me: I knew I had to leave because things weren't looking good at home. August 1968 was the final straw. I had apprenticed as a car mechanic in Brno, where I played hockey for Kometa. At the age of eighteen, during military service, I got to play for Dukla Jihlava, which was the best military team. After that, I was transferred to Dukla Litoměřice, where I played for two years. It wasn't until the final month that they decided to make soldiers of us, so they sent us to Bratislava so that we could see what life in the army was like. We spent three days on the train, travelling in cattle cars. The irony of it all was that when we were travelling through Havlíčkův Brod and the train stopped on the embankment, there were three tennis courts down below, beyond them three large warehouses, and above them a sign: Krupička Ironmongers. We spent about half a day staring at what used to belong to my father and grandfather, and the lads asked me, “Hey, is that some relative of yours?” And I answered, “A pretty close one.”

How did you end up emigrating?

In 1968 I was playing in Litvínov. On 21 August 1968 we were woken up at three in the morning by an awful racket. It was the sound of tanks passing, on their way from East Germany to Prague. At that moment I knew that I didn't want to stay and throw away my life; I wanted to get out any way possible. I was already dating my future wife at the time. She was a ballerina in Prague and had dance engagements in London and Vienna. Of course, all that was cancelled in 1968, but her visa was still valid for another year. We agreed to meet up in Zurich, where her sister was already living at the time. In the meantime, I waited for an opportunity to travel to Germany with the team. I played one match and the next morning I secretly slipped out shortly after five a.m., and, carrying a small suitcase, boarded a train to Munich and on from there to Konstanz. I applied for asylum as soon as I got to the border. They wished me luck! And that's how I started my life in Switzerland. We left Czechoslovakia as husband and wife; we'd gotten married the day before our departure, Friday the

thirteenth. A slot had become available because of the date. There were just the two of us, the witnesses and my parents, who knew we would never return. When I met up with my wife in Zurich, the first thing we did was go for a walk around the city centre. Suddenly I froze in my steps, as if I'd been struck by lightning. There were three guys standing there from my team, one of whom was Ivan Hlinka. At first I thought they had come looking for me. And they were looking at me thinking I should be in Germany. They were on their way home from a match in America and had a stopover in Zurich. I told them I had been living there since the day before, invited them to the pub, and we had a farewell drink on behalf of the entire team. It was one of those chance encounters, when you're in the right place at the right time.

What were your first impressions of Switzerland?

At twenty-three, you haven't got a clue; you're starting out in life, so why not do it here. It's all a matter of attitude, what you learn from life and how you move forward. Every one of us can do it, no matter whether you're poor or rich, educated or not – it's up to every individual. I think in the end I managed quite well. I was young and ready to do absolutely anything. I didn't want welfare benefits, so I got a job within a week. I wasn't allowed to play hockey – according to an international convention, I was banned from playing for eighteen months because I'd left my club without permission. I started out working as a car mechanic at AMAG. I worked an eight-hour day, followed by training because it's important to train every day. On top of that, I learned German on a daily basis. One day a man came into the garage to have his car serviced and he said, "I've heard about you, you go training at the Dolder with the Zurich Grasshoppers. I'm the president of Küsnacht, and I need a youth coach. I also have a reprographics business. If you want, I can give you a job." We had a meeting, where he offered me much better conditions: I was given the use of a car by the club, and I trained young people in Küsnacht. At the time, the club was second or third in the country.

How did the Swiss treat you?

When I got the car mechanic job at AMAG, as the new guy who didn't speak the language, I got the rough end of the stick. But then I started playing hockey, and suddenly I was in almost all the newspapers. At the time, the Swiss weren't nearly as good at hockey as Czechoslovakia, so I'd skate up and down the rink a few times and then score a goal. The story was ideal for journalists – Czech man flees communism from behind the Iron Curtain and saves club. All of a sudden, they were all patting me on the back and wanted to be my friend. My integration took place mainly through sports. I knew lots of people, mostly from sporting circles. But my wife didn't get into ballet, and that was tough for her. An acquaintance helped her get a job at a photo laboratory, where she worked until the birth of our first daughter Karolínka. Our second daughter Veronika was born in 1978.

From then on, did you devote your time solely to hockey?

I also took on some work for the Fairplay Zurich tennis club. A rival club, Belvoir, also managed to acquire two Czechs – Petr Kanderál and Jirka Zahradníček, who both became Swiss champions. At the time, there wasn't a single tennis club in Zurich that didn't have two or three Czechs. Back then, Switzerland hadn't really made it in the world of sports; it was all work, work, work. But then in the seventies they slowly started to get better and better. For instance, Swiss hockey has improved so dramatically that nowadays Czech teams lose when they here. Back then, we could play against them with our eyes closed. Coaches in Switzerland at the time included Václav Roziňák and Vladimír Kobranov, who were famous Czech hockey players from the forties. In Czechoslovakia in the fifties, the entire national team had been locked up after a show trial. Those guys spent the best years of their lives behind bars. After doing a few years, they started playing again and then in 1967, as a reward, they were allowed to go to Switzerland as coaches. Kobranov coached the Zürcher Schlittschuhclub and Roziňák the Zurich Grasshoppers. Needless to say, they stayed here after 1968. I met them in the very beginning and we stayed in contact. They were glad to see a Czech guy who had better technique than the Swiss at the time. Back home, I'd been one in a hundred hockey players, but when I played here I became a star to the extent that it was almost embarrassing.

You also played in America for a time...

Thanks to a recommendation from Roziňák, I was approached by a representative from the Los Angeles Sharks, who told me they were forming a new league and that they wanted European hockey players. He had heard that I knew how to skate. If I decided to go, there'd be a plane for me from Frankfurt to LA in a month's time. When you're young, you can handle anything. So I quickly tackled English and had eight lessons under my belt when I boarded the flight; I learned lesson nine on the plane. In LA, they turned us loose on the ice. There were sixty of us, and twenty-three got contracts. I was really lucky that they chose these two huge guys, big as tanks. I'd send them passes left and right, and they'd smash it in. I played half a season in LA, and was sent to New York for the second half. Then a new season started and we played against Bern. After the match they asked me whether I would play for them if I were to return from America. In the end, I terminated my contract and started to play for Bern. For five years, a Canadian and I were essentially the driving force behind the team. We built it up, and we won the championship four times. When you're on the ice, you've got respect because your teammates know who you are and your opponents pay more attention to you, too. If you're good at something, then doors open up for you almost everywhere.

Did you remain in contact with your Czech teammates?

In the summer of 1974, Richard Farda and Václav Nedomanský came over from Czechoslovakia. Both of them played for the national team and had been world champions in '72. They'd received permission to travel abroad on holiday. When Richard got out of his car, which was bursting at the seams, out jumped his small son and it hit me: He told me that he and Václav had agreed that they were sick of it all and had decided not to go back after their vacation. Nedomanský arrived at about midnight via Austria. He had a small car, and in it were his wife and three-year-old son. I gave them the key to our flat and cleared a bit of space for them in one of the wardrobes. We were afraid that some journalist might get wind of it – a story like this would add fuel to their fire. Ivan Lendl and Martina Navrátilová had already left Czechoslovakia, and at the time Nedomanský was what Jaroslav Jágr is today. The president of my club at the time was Bruno Mayer, a former military attaché in Washington, a great guy and a sportsman who was working at the Bundeshaus at the time. The very night they arrived, I visited him to ask for help. At nine o'clock the next morning, he phoned to say that the minister would be able to give us twenty minutes of his time. So we went to the castle, where we were received by Kurt Furgler, then Minister of Justice and also a former athlete. What he said surprised me: "You watch out for those two little boys, Krupička! We know the drivers from the Eastern European embassies are secret police, and if it gets out that those two players are not coming back, they could take their children from the street and hold them hostage." He was afraid it might happen. Three weeks later, Václav flew to Toronto; he had wanted to go to America or Canada from the beginning. Richard also played out five seasons in America, and then one day I got a call from him: "Hey, I have a cracked knee. The eighty matches here in America are just too much; in Europe we only have fifty. Listen, is there somewhere we could play together?" I had just finished in Bern after five seasons. So I phoned Geneva, and they took us right away. We played together at the club for two years, then he went to Zurich and I went to Sierre. After that, I slowly finished with hockey. I was around thirty-seven, thirty-eight at the time.

What work did you do after your professional sporting career ended?

I started promoting Budweiser beer, which people eventually respected because it was pretty good beer. Whenever we went to the pub after a match, or when we had an interview with journalists, there had to be Budweiser on the table and it was my job to suggest we order some. It was a sophisticated campaign. The importer, Oscar Kübli, was bringing in crates and crates of the stuff. He told me that it would be easy work and that he'd hire me, and that's what happened. So when I finished playing hockey, I became the Budweiser product manager for Kübli AG. All of a sudden, I was responsible for the whole of Switzerland and Liechtenstein. I spent ten years in the job, but in the nineties the situation

changed with the arrival of Carlsberg and Heineken. They bought breweries around the country, divided up the Swiss market, and it's been like that ever since. Kübli's contract wasn't renewed, and when he finished, I finished with him.

It must have been difficult for you to suddenly find yourself out of work...

I was forty-eight at the time. I had been divorced for two years and my daughters had decided to live with me. I found myself penniless. I spent around three months unemployed. I didn't sleep much. One morning I phoned the director of Budweiser, Mr. Boček, and offered to act as the company's representative because I was good at it. He said he rather liked the idea and that I should draw up a marketing plan for the next three years. That wasn't easy for a hockey player who had spent thirty-seven years on the ice. At the time, I only really played for fun with some Zurich academics. There were doctors, economists and lawyers, all playing with great enthusiasm but just for fun. I phoned one of them and told him that I needed a marketing plan, and he helped me with it. It was four pages long, and when I read it I said to him, "Max, you're my economist and adviser and you're coming to Budějovice with me because you're the one who wrote it. If they ask me anything, I'll be tongue tied." The next day, we got on a plane. Boček liked the proposal and gave me a five-year contract. I returned to Switzerland, arranged warehouses here in Klotten, and basically kept at it until 2015. I was my own boss, but I also worked Saturdays and Sundays. On the other hand, when the weather was right I'd jump in the car at noon with my skis and drive to the mountains, where I'd ski from chalet to chalet meeting customers. The year of the World Ice Hockey Championships in Prague, I got a phone call from Budweiser's export director Renáta Pánková, who said, "Jerry (that's what they called me), you have five tickets for the championships. You'll be staying at the Hilton; take your five best customers with you."

Where is home for you now? Switzerland or the Czech Republic?

It's more here. I left under unpleasant circumstances, because of the damn communists. I've lived here for over forty years. My daughters are here and so are my grandchildren, with whom we have great fun together. I have a small flat here; I don't need a hacienda. I'd rather spend my money on sport. I've met many people here thanks to sport, thanks to hockey, thanks to my own hard work, and I'd like to think also because I've always been fair and never harmed anyone. That, I think is a very important plus. Never say never, but I can't imagine ever returning to the Czech Republic. I enjoy travelling there and visiting the "Fifth Avenue of Havlíčkův Brod", where we used to have our Krupička Ironmongers. I'll stop by the U Holíků butcher shop and I also used to meet up with Pepík Augusta, former captain of the national team. We sat together in school, all the way up to the eighth grade. Unfortunately, he died in the spring. I have to say that the town looks a lot better now. Things have been fixed up and cleaned. What I don't like, though, is how people treat each other. If you need to take care of official business in the Czech Republic, you basically have to bring half a litre of plum brandy or a big ham before they'll even consider putting their stamp on it. Things haven't changed much in this respect. In that sense, the bar is very high in Switzerland. It's taken for granted that everyone will smile at you, wish you a good day, and ask how they can help or whether by chance you'd like anything else.

What has emigration brought you and what has it taken away?

What has it brought me? Everything. Just the fact that we're sitting here today, that I've had... well, I wouldn't say a "career", but I made a living through hockey and I started a company that still exists today. In a capitalist society it's up to each and every one of us. Whether you're educated or not, it's always possible to achieve something. Then there are those who like to remain comfortable, who simply get a job or who do nothing and then complain about the Swiss.

Do you have a motto by which you try to live your life?

To remain a decent person and live life to the full. It's really terribly simple.

Jaroslav Krupička was born in 1946 in Havlíčkův Brod as the son of a former hardware business owner. After 1948, his family lost all its property and moved to Brno, where Jaroslav apprenticed as a car mechanic. He started playing hockey when he was five, and by the age of thirteen was playing as a junior for Kometa Brno. After that, he played for Železářny Prostějov and later, during his military service, for Dukla Jihlava and Dukla Litoměřice. He was in Litvínov during the August invasion, and immediately decided to leave Czechoslovakia, emigrating in February 1969 as soon as an opportunity arose to travel to Germany with his team. He met up with his wife, who had left the country as a ballerina with the National Theatre, in Zurich. Later, the couple had two daughters. He initially worked as a mechanic while continuing his hockey training. By 1969, he had found work as a coach for junior hockey players, and in 1970 he started to play for the ZSC Zürich hockey club. He spent two seasons in the United States, where he represented the Los Angeles Sharks and the New York Raiders. In 1972, he returned to Switzerland and played successively for SC Bern, Servette-Geneva, HC Sierre and HC Effretikon, always in the premier league. Thanks to him and other Czech hockey players such as Václav Roziňák and Vladimír Kobranov, Swiss hockey reached international standards. He finished with hockey when he was thirty-eight. In 1985, he began promoting Czech Budweiser beer as product manager for Kübli AG in Switzerland and Liechtenstein. In 1995, he founded his own company, Budweiser Import Schweiz, in which he played an active role until 2015. He lives in Zurich.

To osudné ráno mi recepční povídá: „Víte, co je nového? Rusové jsou v Praze.“ Z rádia se ozývala střelba. Říkali, že teče krev a jsou i mrtví. Vrátil jsem se na pokoj, žena se synem tam leželi jak ptáčata. Pověděl jsem jim, co se stalo a že musíme hned emigrovat.

Vladislav Křepelka

1968 Opočno > Basilej

Jaké bylo Vaše rodinné zázemí?

Maminka se musela vdávat mladičká. Bylo jí osmnáct let, s tatínkem se poznali v Hirschovce – továrně na obuv, kde ona pracovala v kanceláři a on ve výrobě. Otec v poválečné konjunktuře přestoupil k soukromníkoví, ale během krize ztratil práci, a když pojišťovací banka Slavia hledala zástupce, začal pro ně pracovat. Já jsem navštěvoval školu ve Starých Holicích, kam dříve chodil i slavný cestovatel dr. Emil Holub. Po jeho vzoru jsem si už od dětství toužebně přál vystudovat medicínu a odjet do Afriky.

Vaše paměti nesou titul *Nezapřel jsem svou víru*. Jak se Váš vztah k náboženství vyvíjel?

Maminka byla katolička, ale tatínek po válce z církve vystoupil. Přestože jsem byl pokřtěný jako katolík, nechal mě zapsat na hodiny náboženství Církve československé. Z Nového zákona mě nejvíc zaujala velikonoční událost s Jidášovou zradou a Ježíšovým ukřižováním. Byl jsem při tom vřdycky dojatý až k slzám. Ve čtvrté třídě nám paní učitelka vyprávěla o mučednické smrti Mistra Jana Husa, a to ve mně vzbudilo velkou nenávisť ke katolické církvi. Když jsem v roce 1937 nastoupil na gymnázium, tatínek do jakéhosi dotazníku uvedl, že jsem „bez vyznání“. Kdykoliv mě pak profesor Sedlák vyvolal, hlásil: „K tabuli půjde Křepelka, ten, co zapřel svou víru!“

Po válce jste začal znovu studovat?

Po maturitě na gymnáziu v Pardubicích jsem se přihlásil ke studiu na Lékařské fakultě Karlovy univerzity v Praze. Se spolkem mediků jsme podnikli úžasnou cestu do Itálie. To byla zkušenost, která mě nesmírně ovlivnila. Mimo jiné jsem se tam spřátelil s Pepi Ripplem, který nám pak o mnoho let později pomohl, když jsme emigrovali do Švýcarska. Rozhodl jsem se rychle dokončit zkoušky prvního rigoróza a odjet za hranice. Kam, v tom jsem neměl jasno. Byla to moje dávná touha, ale válka to znemožnila.

Jak jste prožíval dobu okolo komunistického puče v roce 1948?

My nekomunističtí studenti medicíny jsme se během celého února účastnili protestních demonstrací. Z oken a chodníků nám mávali lidé a volali: „Nebojte se, študáci, jsou za vámi Pražáci!“ Pamatuji si, jak se proti nám na Václaváku valila fronta závodních milicionářů s prapory a rozehnala nás do Vodičkovy ulice. Přitom nás počastovali i několika ranami tyčemi jejich transparentů. Už tady mi bylo jasné, jak bezmocný je náš odpor proti této organizované mase toužící po moci. Když jsme pak pochodovali na Hrad požádat prezidenta Beneše, aby nepodlehł nátlaku komunistů a nepřijal demisi nekomunistických ministrů, zazněly výstřely a v davu nastalo vzrušení, protože se rozšířila zpráva, že teče i krev. Druhý den se dokonce mluvilo o několika mrtvých. Když 25. února rozhlas hlásil, že prezident demisi ministrů přijal, nastalo mezi námi veliké rozhořčení a zklamání. Znechucen tímto neúspěchem našeho studentského odporu jsem se kromě přednášek více věnoval své práci demonstrátora ve fyziologickém ústavu na Albertově.

Jak se přihodilo, že jste se dostal do vězení?

Když jsem se v červenci 1948 vracel na prázdniny domů do Holic, potkal jsem na nádraží našeho bývalého řídícího učitele Františka Pilného. Jeho negativní poměr ke komunistům mi byl známý – předpokládal jsem, že by mohl mít kontakt na nějakou odbojovou skupinu. Dali jsme řeč a on mě pozval k sobě domů na kafičko. Tam ze mě vypadlo, že mám přátele mezi odpůrci komunistického režimu a že bychom se chtěli spojit s někým, kdo má styk se zahraničím. Pověděl jsem mu také, že jeden z mých kamarádů má k dispozici vysílačku. Pan řídící mi slíbil, že jakmile celou záležitost projedná na příslušných místech, dá mi vědět. Dlouho se nic nedělo. Když jsem pak v lednu 1949 odjížděl po vánočních prázdninách z Holic, maminka mě jako obvykle vybavila vánočkou a sklenicí se škvarkama se sádlem. Přijedu do pražského bytu, vyndávám právě flašku se sádlem a najednou někdo zazvoní. Před dveřmi stál pán v koženém kabátě: „Jste pan Křepelka?“ Pak odhrnul klopou kabátu, aby ukázal odznak: „Státní bezpečnost. Oblékněte se, půjdete se mnou.“ Stihl jsem jenom zabalit do ručnicku vánočku a sklenici se sádlem a vzít si kartáček na zuby. Na vyšetřovně v Bartolomějské mě odvedli na celu, kde už

bylo patnáct mužů. Ihned se mě ptali, kdo jsem a za co tu jsem. Odpověděl jsem, že sám nevím. Vybálil jsem vánočku a škvarky a rozdělil se s ostatními. Tím jsem samozřejmě získal velké sympatie.

Ve vazbě a později ve vězení jste strávil dlouhý čas...

Po dvou dnech mě bachař doprovodil na takzvanou Čtyřku. V místnosti stál chlapík vysoké postavy a ihned mi dal takovou facku, že jsem málem upadl, a přítom na mě zařval: „Kde jsou tvoji kumpáni a vysílačka?“ O kumpánech a vysílačce ode mne věděl jen pan řídící Pilný a nikdo jiný. „My víme všechno,“ řval na mě, „donutíme tě, abys mluvil. Na to máme účinné metody!“ A vzápětí mě udeřil pěstí na solar. „Znáš Pilného z Holic?“ ptal se. „Jak bych ho neznal? Byl mým řídicím učitelem.“ „A jinak jsi se s ním nestýkal?“ „Ne, já studuju v Praze a on žije v Holicích.“ „Nelži! Byl jsi u něj v bytě, Pilný ti uvařil kávu a copak jsi mu slíbil?“ Pochopil jsem, že pana řídicího donutili k výpovědi, ale bylo mi také jasné, že za žádných okolností nesmím nic přiznat. Pak mi zavázal oči a odvedl mě do vedlejší místnosti. „Pilný, znáte toho člověka?“ zeptal se. „Znám. To je Křepelka,“ slyšel jsem hlas pana řídicího. „A co vám Křepelka řekl před rokem, když Vás navštívil?“ „Že zná studenty, kteří mají vysílačku,“ řekl sklesle. „Je to pravda, Křepelko?“ Když jsem to zapřel, dostal jsem sérii ran obuškem, že jsem se bezděčně pomočil. Nastala druhá fáze estébáckých vyšetřovacích metod. Bili mě obuškem po zádech, stehnech i nahých chodidlech. Pak na vyšetřovnu vstoupil estébák, který mě přijímal: „Tak už se ten darebák přiznal, kde má své komplice? My jsme jim už na stopě a všechny je dostaneme na šibenici. V Pardubicích zastřelili studenta Lubomíra Krátkého!“ Přistoupil ke mně, chytil mě pod krkem a začal mě škrtit. Dostal jsem tak prudkou ránu do obličeje, že mi vytryskla krev. V tom okamžiku jsem se vzpřimil a hlasitě zvolal: „Já se smrti nebojím, já věřím v Boha!“ Další den se mnou sepsali protokol. Bylo mi jasné, že už mají své informace, proto jsem jim řekl jména lidí, se kterými jsem se stýkal. Naštěstí ale do protokolu zaznamenali, že jsem nemohl mít účast na zastřelení studenta Krátkého v Pardubicích, poněvadž jsem byl v ten den právě zatčen v Praze. Po jedenácti dnech na cele v Bartolomějské mě odvezli do chrudimské věznice. Jak jsme se na chodbě řadili, najednou vidím pana řídicího Pilného. Chytil mě za ruku, stiskl ji a zašeptal: „Člověče, promiň.“ Velice jsem jeho gesto ocenil.

Jak jste pobyt ve vězení prožíval?

Paradoxně mohu říct, že má životní tragédie se stala mým životním štěstím. Jedním z mých spoluvězňů byl farář Jan Hanyka. Zatímco my ostatní jsme snídali, on si četl. Požádal jsem ho, jestli bych si jeho knížku mohl na chvíli vypůjčit. Byl to Nový zákon a v něm stálo: „I já pravím tobě: Ty jsi Petr – to jest skála – a na té skále založím svou církev a pekelné brány ji nepřemohou.“ Po těchto slovech, která Ježíš pronesl k Petrovi, mi bylo jasné, která církev je skutečně Jeho. Stal jsem se katolíkem. Když jsem faráři Hanykovi na cele knihu vracel, přiznal jsem se, že jsem Nový zákon vlastně četl poprvé. Žádal jsem ho, aby mi o katolickém náboženství pověděl víc. Šibalsky se usmál a prohodil skromně: „Zeptejte se raději pana děkana, ten se v teologii dobře vyzná.“ Děkan Mimra, náš další spoluvězeň, mi pak objasnil praktický smysl křesťanské víry a její význam pro život člověka. Mohu to klidně přiznat a není to žádné přehánění, že jsem kriminálem prošel s uspokojením, které může pochopit jen ten, kdo konvertoval ke své víře. Každé příkoří jsem nesl jako oběť za to, že jsem dosud Boha ignoroval a že nyní mohu své prohřešky odčinit.

Za co jste byl vlastně nakonec odsouzen?

V červnu 1949 mě z Chrudimi odvezli ke Státnímu soudu na Karlově náměstí v Praze. Byl jsem obžalován, že jsem jednal s Pilným o vstupu do ilegální organizace a že existuje důvodné podezření, že jsem se zapojil také do skupiny, která se podílela na vraždě studenta Krátkého. Rozsudek nade mnou zněl: „Vladislav Křepelka, narozen 8. 7. 1926 v Holicích, byl odsouzen Státním soudem v Praze k trestu těžkého žaláře v trvání jednoho roku čtvrtletně tvrdým ložem zostřené.“ Pak jsem byl transportován do Jáchymova. Tam jsem se znovu setkal také s farářem Hanykou. V jednom z baráků bylo divadelní jeviště, kde jsme předváděli různé skeče a hudební vystoupení. Já jsem si vybral recitaci básně Františka Halase *Praze*, která nejprve musela projít cenzurou. Vystoupil jsem před oponu a začal

recitovat: *Malověrný čas kostižerný / jí jenom krásu dal... Já vím Já vím / Jenom ne strach / Jen žádný strach / takovou fugu nezahrál sám Sebastian Bach / co my tu zahrajem / až přijde čas až přijde čas...* Při slovech „Jenom ne strach, jen žádný strach“ jsem sevřel ruce v pěst a přehlédli první řadu SNB a dozorců v hledišti. Potlesk byl ohlušující. Po představení si mě pozval velitel SNB na strážnici. Řval na mě: „Křepelka, nejradši bych vám dal jednu po hubě! To si ještě vypijete! Zmizte!“ Po hubě mi nedal a navíc mi vykal, což mě trochu uklidnilo. Druhý den jsem za trest dostal kýbl s rejžákem a šel drhnout podlahu na ubikacích. Dozorce, který mě doprovázel, mi najednou tiše povídá: „Dobře jste to včera přednesl“ a upustil vedle mne krabičku cigaret.

Mělo toto vaše vystoupení nakonec nějaký dopad?

Krátce před 11. lednem, kdy jsem měl být už propuštěn, nastoupil do tábora nový dozorce, který nás protikomunistické vězně měl zasvětit do marxismu-leninismu. Do jeho výuku jsme se měli dobrovolně přihlásit. Já jsem to odmítl s tím, že to pro mne už nemá smysl, neboť 11. ledna vyprší můj trest. Podíval se mi přísně do očí a prohlásil: „Křepelka, vy se odtud nikdy nedostanete!“ Nějak jsem se s tím smířil a v kruhu našeho studentského kolektivu se to dalo překonat. Vždyť moji kamarádi měli vyšší tresty než já, a nebyl jsem tedy sám. Byl jsem přeložen na Mariánskou, začal jsem pracovat na dole Eva. S dalšími věřícími spoluvězni jsme se utěšovali modlitbou a četbou křesťanské literatury.

Váš trest byl tedy skutečně prodloužen?

Ano, naštěstí ale jen o tři měsíce. Byl pátek, jarní slunečný den, vycházím po kolejích z šachty a proti mně kráčí Slovák, známý šprýmař, a se zvednutýma rukama na mě volá: „Křepelka, jdeš domů!“ Na svobodu jsem byl propuštěn na svatého Josefa v neděli 19. března 1950.

Když jste se vrátil z kriminálu, dostudoval jste medicínu?

Ne, to jsem nemohl. Kádrovák prohlásil, že bych nebyl dobrým socialistickým lékařem. Protože mi jeden profesor teologie naznačil, že bych na medicínu mohl přestoupit později z teologické fakulty, přihlásil jsem se tam. Po dvou letech studií jsme se se dvěma kamarády snažili utéct na Západ. Už jsme byli skoro u hranic, když nás doběhl pes pohraničnicků. Nakonec jsme to museli vzdát, ale přesto to na nás někdo vyzradil a z fakulty mě po dvou letech vyloučili.

Za jakých okolností jste pak emigroval do Švýcarska?

Tou dobou jsem pracoval jako vedoucí laboratoře ve špitále v Opočně a přitom dálkově studoval biochemickou fakultu v Brně. Měl jsem před dokončením, když jsme se ženou a s dvanáctiletým synem odjeli do Jugoslávie, kde nás v srpnu 1968 zastihla zpráva o okupaci. To osudné ráno mi recepční povídá: „Víte, co je nového? Rusové jsou v Praze.“ Z rádia se ozývala střelba. Říkali, že teče krev a jsou i mrtví. Vrátil jsem se na pokoj, žena se synem tam leželi jak ptáčata. Pověděl jsem jim, co se stalo a že musíme hned emigrovat.

Takže jste z Jugoslávie odjeli rovnou do Švýcarska?

Nejprve nás čeští fidiči odvezli do Rakouska. Trdili jsme, že ve Vídni potřebujeme navštívit tetičku, kterou jsme samozřejmě neměli. Vystoupili jsme z autobusu a nic jsme si s sebou nevzali, jen snubní prstýnky. Když si vzpomenu, jak nás tchyně před odjezdem vyprovázela ke dveřím a ptala se, zda si vezmeme klíč od domu, a my jsme jí říkali, že ne, že jsme za čtrnáct dní zpátky... No a trvalo to až do roku 1990. Nakonec všechno proběhlo rychle a za zcela neuvěřitelných okolností. My jsme se hodně modlili, žádný krok jsme neudělali bez Boha. Všude, kde jsme byli, jsme chodili do kostela. Jednou takhle jdeme ze mše, takoví posmutnění z toho, co a jak bude, a proti nám kráčí pán v tmavém obleku s kravatou a bílou košilí. Vidím to jako dneska. A z ničeho nic – to je právě to, když se člověk skutečně Bohu odevzdá, tak on udělá to, co je pro něj nejlepší – jsem vykročil proti tomu muži. Byl to kněz. Vysvětlil jsem mu naši situaci a on nás pozval k sobě domů. Radili jsme se s ním, co bude nejlepší udělat. Vzpomněl jsem si, že mám ještě ze studentské cesty do Itálie dobrého přítele Josefa Rippla, který bydlí v Basileji. Ten milý kněz za chvíli zmizel a vrátil se s velkou tlustou knihou: „Tady mám telefonní číslo na Josefa Rippla. Tak

mu rovnou zavoláme.“ Hned jsme se domluvili, že se za ním vypravíme. Pan farář nám zaplatil cestu a ještě něco přidal. Byli jsme velice vděční. A velice šťastní. Josef nás čekal na nádraží. Všechno potřebné zařídil, i na úradech. Pomohl mi s žádostmi o zaměstnání a já mohl nastoupit do špitálu v Basileji. Také moje žena začala pracovat v laboratoři a vy-
budovala si skvělou pozici.

Můžete říct, co Vám emigrace přinesla?

Tak za prvé jsme já i moje žena našli vnitřní klid. V Československu se muselo tleskat na rozkaz, všechno se buďto muselo, nebo nesmělo. I v zadních lavicích v kostele seděli u-
da-va-čí... Švýcaři nás přijali velmi dobře. Máme mezi nimi spoustu přátel. Stýkali jsme se ale také hodně s Čechy. Působil jsem ve Světovém sdružení bývalých politických vězňů – po-
stavili jsme třeba památník obětem komunistického teroru na hranicích mezi Rakouskem a Českem.

Kde je dnes Váš domov?

Přeju si být pohřbený ve svém rodném městě. V Holicích mě dobře znají, ostatně, nechal jsem také postavit pomník T. G. Masarykovi.

Vladislav Křepelka se narodil roku 1926 ve Starých Holicích. Po maturitě na reálném gymnáziu v Pardubicích se v roce 1946 stal posluchačem medicíny na Univerzitě Karlově v Praze. Aktivně se zapojil do demonstrací pražských vysokoškoláků proti chystanému komunistickému puči. V roce 1949 byl zatčen z důvodu údajné účasti v protistátní skupině a ve vykonstruovaném procesu byl odsouzen na jeden rok odnětí svobody. Výkon trestu si odbyl v uranových dolech v Jáchymově. Vězeňská zkušenost a především sdílení údělu se spolu-
vězni z řad duchovních silně ovlivnily jeho konverzi ke katolictví. Po propuštění z vězení nemohl dále pokračovat ve studiu medicíny, ale na dva roky se stal posluchačem Cyrilometodějské teologické fakulty. Vojenskou službu strávil u PTP. Následně pracoval jako vedoucí laboratoře nemocnice v Opočně. V le-
tech 1964–1968 dále studoval biochemii na Přírodovědecké fakultě v Brně. Invaze vojsk Varšavské smlouvy jej zastihla na rodinné dovolené v Jugoslávii. Do Československa se již nevrátil, s manželkou a se synem se usadili ve švý-
carské Basileji. Získal místo v chemickém gigantu Ciba-Geigy, u něž působil až do roku 1991. Po sametové revoluci byl rehabilitován. V roce 1991 mu děkan Lé-
kařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze předal diplom s akademickým titulem Doktor. V roce 2003 vydalo nakladatelství Trinitas výběr z jeho básnické tvorby *V peřejích věků*. V rodných Holicích spolufinancoval opravu varhan katolické farnosti, opravu střechy kostela či obnovu reliéfu Tomáše Garrigua Masaryka. Přispěl také na opravu kaplí v Horním Jelení, Borohrádku a Horních Ředících.

That fateful morning, the receptionist said, “Did you hear the news? The Russians are in Prague.” We heard the shooting on the radio. They said there were dead and injured. I went back to our room, where my wife and son were lying in bed like little baby birds.

Vladislav Křepelka

1968 Opočno > Basel

What is your family background?

My mother had to marry young. She was eighteen. She and Dad met at the Hirsch footwear factory, where she worked in the office and he on the factory floor. During the postwar boom, my father began working for a small businessman, but he lost his job during the Depression. Then, when the Slavia insurance bank was looking for a sales representative, he started working for them. I went to the same school in Staré Holiche that had been previously attended by the famous traveller and explorer Emil Holub. He was my idol as a child; I desperately yearned to study medicine and leave for Africa.

Your memoirs are titled *I Did Not Renounce My Faith*.

How did your relationship to religion develop?

My mother was Catholic, but my father left the church after the war. Although I'd been baptised Catholic, he enrolled me in religion classes with the Czechoslovak Church. In the New Testament, I was most attracted to the Easter story of Judas' betrayal and the crucifixion of Jesus. It always moved me to tears. In the fourth grade, our teacher told us about the martyrdom of Master Jan Hus, and that aroused within me a great hatred for the Catholic Church. When I entered secondary school in 1937, my father was filling out some kind of form, and for religion he wrote “none”. So whenever Professor Sedláč called on me, he said, “Mr. Křepelka to the board. The one who renounced his faith!”

After the war, did you follow your dream and study medicine?

After graduating from secondary school in Pardubice, I applied to the Medical Faculty at Charles University in Prague. Once, a group of us medical students went on an amazing trip to Italy. That experience influenced me immensely. Among other things, it is when I became friends with Pepi Rippl, who helped us out many years later when we left for Switzerland. I decided to quickly finish my first exams and leave the country, although I wasn't sure about where to go. It had been a long-standing dream, but the war had prevented me from fulfilling it.

How did you experience the time around the communist putsch in 1948?

Us non-communist med students attended protests throughout the month of February. People waved to us from the windows and sidewalks, calling out, “Prague is with you!” I remember a worker's militia coming at us on Wenceslas Square carrying their banners, and how they scattered us down Vodičková Street, all the while yelling and beating us with the sticks from their banners. That's when it was clear to me how helpless our resistance was to this organised mass yearning for power. When we marched to the Castle to ask President Beneš not to succumb to communist pressure and to reject the resignation of the non-communist ministers, shots were fired and the crowd grew agitated because there were rumours that people had been hit. The next day, there was even talk of several dead. When the radio announced on 25 February that the president had accepted the ministers' resignation, we felt bitterly disappointed. Frustrated by the failure of our student protests, I focused on attending lectures and on my work as a demonstrator at the physiological institute at Albertov.

How did you end up in prison?

In 1948, when I returned home to Holice from the holidays, I ran into our former head teacher František Pilný at the train station. I was familiar with his negative view of the communists, and assumed that he might have contact to some resistance group. We started talking, and he invited me over to his place for coffee, where I told him that I had friends who were opposed to the communist regime and that we would like to join up with someone with foreign contacts. I also told him that one of my friends had access to a radio transmitter. Mr. Pilný promised that he would let me know once he had discussed the matter at the proper levels. For a long time, nothing happened. Then, in January 1949 when I was leaving Holice after the Christmas holidays, my mother packed me some Christmas bread and a jar with lard spread as usual. I arrive at my flat in Prague, take out the jar of lard, and suddenly the doorbell rings. Standing in the doorway was a man in a leather coat: "Are you Mr. Křepelka?" Then he lifted the flap of his overcoat and showed his badge: "State Security. Get dressed, you're coming with me." I managed to wrap the Christmas bread and jar of lard in a towel and to take my toothbrush. At the interrogation facility on Bartolomějská Street, they led me to a cell with fifteen other men. Right away, they asked me who I was and why I was there. I told them that I didn't know myself. I unpacked the Christmas bread and lard and shared it with the others. Of course, that put me on their good side.

You spent a long time in detention and later in prison...

After two days, a guard took me to "Room Four". There was a tall guy there who immediately hit me so hard that I nearly fell over, and as he did he screamed at me, "Where are your friends and the transmitter?" The only person who knew about my friends and the transmitter was Mr. Pilný and nobody else. "We know everything," he yelled at me. "We'll get you to talk. We have our methods!" and he immediately punched me in the solar plexus. "Do you know Pilný from Holice?" he asked. "How wouldn't I know him? He was my head teacher." "And you've had no other contacts with him?" "No, I'm studying in Prague and he lives in Holice." "Don't lie! You were at his home. Pilný made you coffee. What did you promise him?" I realised that they had forced Mr. Pilný to confess, but I also realised that under no circumstances must I admit to anything. Then he blindfolded me and led me into the next room. "Pilný, do you know this man?" he asked, and I heard Mr. Pilný answer, "I do. That is Křepelka." "And what did Křepelka tell you when he visited you a year ago?" "That he knew some students with a transmitter," he said dejectedly. "Is that true, Křepelka?" When I denied it, I received such a series of blows with a stick that I pissed my pants. Then the second phase of interrogation began. They beat me with a stick across my back, thighs and the bare soles of my feet. Then the officer who had been there at the beginning entered the interrogation room: "Well, has that scoundrel told us where his accomplices are? We're on their trail, and we'll get them all onto the gallows. They shot the student Lubomír Krátký dead in Pardubice!" He came up to me, grabbed me by the neck and started to choke me. I got such a blow to the face that blood splattered all over. That's when I straightened up and called out loudly, "I'm not afraid of death. I believe in God!" The next day, they sat down with me to write up my report. It was clear to me that they already had their information, and so I told them the names of the people I was in contact with. Fortunately, they also wrote down that I couldn't have been involved in shooting that student in Pardubice since that was the day I'd been arrested in Prague. After eleven days in a cell in Bartolomějská, they took me to the prison in Chrudim. When we were lining up in the hallway, I suddenly saw Mr. Pilný. He grabbed my hand, pressed it and whispered: "I'm sorry." I really appreciated that gesture.

What was your time in prison like?

Paradoxically, my great tragedy in life was also a source of good fortune. One of my fellow prisoners was the priest Jan Hanyka. While the rest of us were eating breakfast, he read. I asked him whether I could borrow his book for a while. It was the New Testament, and in it was written: "And I say also unto thee that thou art Peter, and upon this rock I will build my church; and the gates of hell shall not prevail against it." After these words, which Jesus spoke to Peter, I knew which church was truly His. I became a Catholic. When I returned

the book to Father Hanyka in our cell, I confessed that it was the first time I'd actually read the New Testament. I asked him to tell me more about Catholicism. He gave a sly smile and said modestly, "You'd better ask the deacon. He knows all about theology." Deacon Mimra, another fellow prisoner, then introduced me to the practical aspects of the Christian faith and its importance for people's lives. I have no problem saying – and this is no exaggeration – that I went through prison with a sense of satisfaction that can be understood only by someone who has converted to his faith. I suffered every injustice as a sacrifice for having ignored God before then. It was a chance to atone for my sins.

What exactly were you convicted of?

In June 1949, they took me from Chrudim to the State Courthouse on Charles Square in Prague. I was accused of having talked with Pilný about joining an illegal organisation. The indictment also claimed that there existed reason to suspect that I had joined the group that had been involved in the murder of the student Krátký. This was my verdict: "Vladislav Křepelka, born 8 July 1926 in Holice, has been sentenced by the State Court in Prague to strict incarceration for the duration of one year, enhanced once quarterly by having his mattress removed." I was then transported to Jáchymov, where I was reunited with Father Hanyka. One of the buildings had a theatre stage where we put on various sketches and musical performances. I chose to recite František Halas's poem *For Prague*, which first had to go through the censors. I stepped out from behind the curtain and started to recite: "Time, of little faith, gnawing bones / has given her beauty, nothing more [...] I know, I know / Fear not, fear not / Sebastian Bach himself never played / A fugue such as we are playing now / When the time comes, when the time comes." When I spoke the words "fear not, fear not", I clenched my fist and looked at the first row in the audience, where members of the SNB (National Security Corps) and the guards were seated. The applause was deafening. After the show, the head of the SNB called me to the guardhouse and screamed at me, "Křepelka, I would just love to give you one across the jaw right now! You're going to regret that! Get out of my sight!" He didn't hit me, and he even used the formal "you", which reassured me a bit. The next day, as punishment, I was given a bucket and a brush and was sent to scrub the floors in the dormitories. All of a sudden, the guard who was with me said quietly, "Nice recital yesterday," and dropped a packet of cigarettes next to me.

Did anything happen to you because of that performance?

Shortly before 11 January, when I was scheduled to be released, a new guard arrived at the camp whose job it was to introduce us anti-communist prisoners to Marxism-Leninism. We were expected to sign up for his lessons voluntarily. I refused on the grounds that there was no point since my sentence was up on 11 January. He looked me straight in the eyes and said, "Křepelka, you're never getting out of here!" I somehow accepted my fate, and in our little student group it was something we could overcome. After all, my friends had longer sentences than me, so I wasn't alone. I was transferred to Camp Mariánská, where I began to work in the Eva Mine. Together with the other Christian prisoners, we found comfort in prayer and by reading Christian literature.

So they really did extend your sentence?

Yes, but fortunately just by three months. It was Friday, a sunny spring day, and I was walking along the tracks out of the mine. Coming in the opposite direction was a Slovak, a known jokester, and he called out to me with raised arms, "Křepelka, you're going home!" I was released on the Feast of St. Joseph, Sunday 19 March 1950.

When you got out of prison, did you finish med school?

No, I couldn't. The political officer proclaimed that I would not make a good socialist doctor. But a professor of theology told me that there might be a chance to switch to medicine later from the theological faculty, so I applied there. After two years of study, two friends and I tried to escape to the West. We were almost at the border when the border guards' dog caught up with us. We had to give up our attempt, but somebody told on us, and so I was expelled from the faculty.

Under what circumstances did you end up emigrating to Switzerland?

At the time, I was working as the head of the hospital laboratory in Opočno while also taking correspondence courses from the biochemical faculty in Brno. I was just about done when my wife and I travelled with our twelve-year-old son to Yugoslavia, and that is where we heard the news of the occupation in August 1968. That fateful morning, the receptionist said, "Did you hear the news? The Russians are in Prague." We heard the shooting on the radio. They said there were dead and injured. I went back to our room, where my wife and son were lying in bed like little baby birds. I told them what had happened and that we had to emigrate right away.

So you went from Yugoslavia straight to Switzerland?

The Czech drivers first took us to Austria. We told them that we had to visit an aunt in Vienna, but of course there was no such person. We got off the bus, taking nothing with us except our engagement rings. When I think back to how my mother-in-law had seen us to the door as we were leaving, how she asked whether we would take the key to the house, and we told her no, since we'd be back in two weeks... And then it wasn't until 1990. In the end, it all went quickly and under completely unbelievable circumstances. We prayed a lot. We didn't take a single step without God. We went to church wherever we were. Once, we went to mass all sad and worried about what was going to happen, and coming the other way was a man in a dark suit with a tie and a white shirt. I can see it like yesterday. And out of the blue – this is what it is like when you have truly submitted to God: you do what is best for you – I went up to that man. He was a priest. I told him our situation, and he invited us into his home. We talked about what would be the best thing for us to do. I remembered that my good friend Josef Rippl from our student trip to Italy was living in Basel. The kind priest disappeared for a moment and then came back with a big, thick book: "Here is a telephone number for Josef Rippl. Let's call him right now." We agreed right away that we would go to see him. The priest gave us money for our tickets and something extra. We were so very grateful. And very happy. Josef was waiting for us at the station. He arranged everything we needed, even all the paperwork. He helped me apply for work, and I found a job at the hospital in Basel. My wife began working at a laboratory, where she worked her way up to an excellent position.

What has emigration brought you?

First of all, my wife and I found inner peace. In Czechoslovakia, you had to applaud on command. Everything was either required or forbidden. Even in church, there were informants sitting in the back row... The Swiss welcomed us. We have many Swiss friends. But we also had a lot of contact with other Czechs. I was active in the International Association of Former Political Prisoners, which erected a memorial to the victims of the communist terror on the border between Austria and the Czech Republic.

Where is your home today?

I would like to be buried in my hometown. I am well-known in Holice. Among other things, I helped put up a monument to T. G. Masaryk.

Vladislav Křepelka was born in 1926 in Staré Holice. After graduating from secondary school in Pardubice, he began studying medicine at Prague's Charles University in 1946. He became actively involved in student protests against the planned communist putsch, and in 1949 he was arrested for alleged participation in an anti-government group, and sentenced to one year in prison in a show trial. He served his time in the uranium mines in Jáchymov. His time in prison, and in particular the experience of sharing the same fate as fellow prisoners who were priests, had a strong influence on his conversion to Catholicism. After being released from prison, he was prevented from continuing his studies, but he spent two years attending the Theological Faculty of Cyril and Methodius. He spent his military service with the army work brigade, and afterwards worked as the head of the hospital laboratory in Opočno. In 1964–1968, he took correspondence courses in biochemistry from the Faculty of Natural Sciences in Brno. The Warsaw Pact invasion caught him while on a family holiday in Yugoslavia. Instead of returning to Czechoslovakia, he settled in Basel, Switzerland, with his wife and son. Here, he found work with the Ciba–Geigy chemical giant, where he remained until 1991. He was fully rehabilitated after the Velvet Revolution, and in 1991 the dean of Charles University's Medical Faculty awarded him the academic title of Doctor. In 2003, Trinitas Publishers published his poetry collection *In the Maelstrom of the Ages*. In his home town of Holice, he helped finance the repair of the Catholic parish's organ and the church's roof, and also contributed to restoring a relief of Tomáš Garrigue Masaryk. He also funded the repair of chapels in Horní Jelení, Borohrádek and Horní Ředice.

My jsme si v Ženevě do poslední chvíle říkali, že vojenská intervence je jen hrozba, že to „nějak dopadne“, a pak se uvidí. Bylo to dost naivní.

Milan Kubr

1968 Praha > Ženeva

Kde jsou Vaše kořeny a v jakém prostředí jste vyrůstal?

Isem rodilý Pražák. Můj otec byl právník ve státní službě. Když se v roce 1934 v Dejvicích otevřely francouzské školy, rodiče mě tam hned dali do mateřské školky. Byla v tom funkcionalistickém komplexu pod Hanspaulkou, který je dnes kulturní památkou. Bydleli jsme jen pár set metrů odtamtud, na Ořechovce v Dělostřelecké. To, že jsem díky svým prozíravým rodičům až do maturity v roce 1948 vstřebával francouzskou kulturu zároveň s českou, zásadně ovlivnilo celý můj život. Hned po válce jsem také několik let skautoval v pražské Dvojce pod vedením Jaroslava Foglara a v létě 1947 jsem se dostal do československé výpravy na první poválečné Jamboree ve Francii.

Na vysokou školu jste nastoupil hned po komunistickém puči v roce 1948...

Původně jsem se chtěl věnovat diplomacii, což bylo v tu dobu ode mne poněkud naivní. Po Vítězném únoru jsem pro to neměl dobrý kádrový profil, což mi novopečení kádrováci u přijímací komise hned vysvětlili. Měl jsem však štěstí, protože jsem se nakonec dostal na hospodářskou fakultu Vysoké školy politických a hospodářských věd, kde jsem v roce 1952 vystudoval ekonomiku průmyslu. Tenkrát se začínala formovat nová Vysoká škola ekonomická, kde mi nabídli místo asistenta, takže patřím k první generaci budovatelů této školy. Začal jsem tam ve dvaadvaceti jako asistent bez zkušeností, za dva roky jsem se stal tajemníkem katedry a po čtrnácti letech jsem končil jak docent a vedoucí katedry. Specializoval jsem se na podnikový management a na organizaci výroby – tehdy se té disciplíně říkalo „organizace a plánování podniku“.

Jak se Vám na škole v tak složité době pracovalo?

Vysoká škola ekonomická byla hodně zpolitizovaná a kontrolovaná totalitním režimem, měli jsme tam však také dost slušných a odborně schopných učitelů, kteří by obstáli na každé západní business school. Můj obor byl poměrně konkrétní a nedal se tak snadno „ideologicky okecat“. Musím dodat, že Vysoké škole ekonomické vděčím za poznání své manželky Evy, která se na mých prý naprosto nezáživných přednáškách ve čtvrtém ročníku velice nudila. Potkali jsme se znovu čistou náhodou při návratu z hor u autobusu ve Špindlu, tři roky po její promoci. To bylo před osmapadesáti lety. Od té doby si pomáháme ve společné domácnosti a současně bojujeme o nadvládu v rodině. Zatím nerozhodně.

Měl jste kontakty se zahraničím?

Už od počátku šedesátých let, ještě před pražským jarem, se v mém oboru dělo hodně nových věcí. Nebyli jsme žádní naivkové a viděli jsme moc dobře, že na Západě se podnikový management rychle vyvíjí a je efektivnější, zatímco v SSSR pod tíhou totalitní byrokracie a dogmatismu živoří. Otázka byla, jak se k novým kontaktům a zkušenostem dostávat tehdy průchozí cestou. K tomu se nám podařilo obnovit Československý komitét pro vědecké řízení, původně v Praze založený už v roce 1924. Byl jsem tehdy zvolen do funkce vědeckého tajemníka. Už v roce 1960 jsem také vedl dvouměsíční letní výpravu studentů a učitelů Vysoké školy ekonomické do Francie v rámci kulturních výměn UNESCO. K tomu jsem se dostal hlavně díky francouzštině, která byla mezi učiteli hodně vzácná. Těch cest bylo více, dvakrát jsem například přednášel v Alžíru o řízení podniků ČSSR v době ekonomických reforem.

Roku 1966 jste získal zajímavou práci v Ženevě. Jak jste se tam dostal?

V ILO, což je International Labour Organisation, český Mezinárodní organizace práce, byl v padesátých letech založen nový program mezinárodní technické pomoci rozvojovým zemím v oblasti produktivity, školení manažerů a podpory drobného podnikání. Rozbíhaly se desítky projektů financovaných z fondů OSN. I země sovětského bloku se o tyto nové projekty zajímaly, protože to byl dobrý kanál pro získání amerického a západoevropského know-how. ILO pro tento program potřebovala nové odborníky i ze zemí sovětského bloku. Díky tomu jsem i já dostal povolení přihlásit se do konkurzu na místo mezinárodního úředníka – specialisty manažerského rozvoje a vzdělávání. Bylo to velmi zajímavé a lákavé, proto jsem to zkusil. Konkurz jsem po interview v Ženevě vyhrál a do ILO jsem nastoupil k 1. únoru 1966. Mojí výhodou byla vedle odbornosti i dobrá znalost několika evropských

jazyků. Nedávno jsem tuto svou zkušenost sepsal v blogu *Vícejazyčný Čech v moderní Evropě*. Naprosto souhlasím s Ludwigem Wittgensteinem, který jednou napsal, že „hranice mé řeči jsou hranicemi mého světa“.

Jak se změnila Vaše situace po potlačení pražského jara?

My jsme si v Ženevě do poslední chvíle říkali, že vojenská intervence je jen hrozba, že to „nějak dopadne“, a pak se uvidí. Bylo to dost naivní. Když se 21. srpna do Československa valily armády, náš dvouletý Radan byl u babičky v Olomouci. Naše spontánní reakce byla, že ho musíme okamžitě za každou cenu vyvézt do Švýcarska. Hned další den jsme nechali sedmiletého Ivana u přátel v Ženevě a vyjeli přes Vídeň na hranice jižní Moravy. Eva tam zůstala, čekala v malém penzionu na rakouské straně hranic, aby malý Ivan nezůstal venku sám, když okupační armáda naše auto zadržela a nenechala nás opět vyjet. Cesta po jihomoravských silnicích nebyla vůbec jednoduchá. Musel jsem se proplétat kolonami vojenských transportérů a dvakrát mne sovětské hlídky stavěly a kontrolovaly, co tam dělám, s Radanem na zadním sedadle, jako Čechoslovák v autě se švýcarskou značkou. Zato hranice byly otevřené a projet mohl, kdo chtěl. Spícího Radana jsem tak za několik hodin předával Evě v Rakousku do náručí. Postupně pak bylo stále jasnější, že okupace je na dlouho, že se všechno vrátí zpátky, že budou zase čistky a tresty a budoucnost bude pro Čechoslováky přinejlepším chmurná a neperspektivní. Několik měsíců po srpnu 1968 jsem pozval do Ženevy svého kolegu a přítele Věňka Šilhána, dokud ještě mohl vyjet za hranice. Zajel při této příležitosti za Otou Šikem, který byl už usazený ve Švýcarsku. Vzpomínám, že se s ním radil a že se z bezvýhodného jednání vrátil hodně deprimovaný...

Zůstal jste po emigraci u své práce v ILO?

Československá mise u mezinárodních organizací v Ženevě mi zakrátko předala, samozřejmě jen ústně, úřední příkaz z Prahy podat v ILO demisi a vrátit se do Československa. Byl to příkaz protiprávní, odporující mezinárodním závazkům. Demisi jsem nepodal a v ILO zůstal až do penze, celkem pětadvacet let.

V čem spočívala Vaše činnost v ILO?

Byla to práce nesmírně odborně i lidsky zajímavá a různorodá. Stručně řečeno: příprava a sjednávání projektů technické pomoci, výběr, instruktáž a kontrola práce zahraničních expertů v terénu, hodnocení projektů a centrální podpora celého programu učebními materiály. Vše ve stálém styku se státními institucemi i soukromými firmami různých zemí a kultur. Posledních deset let až do odchodu do penze jsem byl ředitelem programu. Pracovně jsem navštívil více než sedmdesát zemí. Má práce na vedoucí pozici obsahovala hodně administrativy a jednání, stal se ze mne vlastně mezinárodní byrokrat v direktorské kategorii, ale ne úplně. Vždycky jsem si nechal dost času na osobní odbornou činnost – na publikace, na koncepci nových projektů, účast na konferencích a podobně. Bestsellerem ILO se stal první průvodce manažerským poradenstvím, jehož jsem byl já editorem i hlavním autorem. Kniha *Management Consulting: A Guide to the Profession* vyšla v letech 1976–2002 ve čtyřech vydáních v patnácti jazycích včetně japonštiny, čínštiny, korejštiny, arabštiny a ruštiny. V devadesátých letech směla konečně vyjít i v Praze pod titulem *Poradenství pro podnikatele a manažery*. Pak jsem v Česku publikoval také svou z angličtiny přeloženou příručku *Jak si vybrat poradce*. To jsou jenom příklady, bylo toho mnohem více.

Měla Vaše manželka v té době také nějaké zaměstnání?

Eva pracovala před odjezdem do Ženevy několik let jako vedoucí vnitropodnikového plánování v čakovické továrně na letadla Avii a po narození Ivana byla krátce odbornou asistentkou na katedře ekonomiky energetiky Českého vysokého učení technického. Můj přechod do ILO v Ženevě pro ni znamenal přerušování odborné kariéry. Rozhodla se ji obětovat. Děti byly ještě malé a matku hodně potřebovaly. Kromě toho tehdy manželky mezinárodních úředníků ani neměly právo na pracovní povolení ve Švýcarsku. Společenských aktivit a povinností měla ale pořád hodně a cítila se v nich v několika jazycích jako ryba ve vodě.

Integrace do švýcarské společnosti Vám asi nepůsobila potíže.

Vůbec ne. Švýcarsko je naší vlastí, žije se v něm výborně a máme ho rádi. A přesto jsme zůstali také Čechy a jako Češi se cítíme a jsme na to hrdí. Nevidíme v tom žádný rozpor. Poznali jsme, že Češi a Švýcaři mají hodně společného jako malí národové střední Evropy, bez moře, ze všech stran obklíčení a po staletí ovlivňování velkými kulturami, germánskou, latinskou a z východu i slovanskou. Vždyť jsme všichni především Evropané! V integraci nám určitě pomohlo velmi vlídné přijetí ze švýcarské strany. Jen jeden příklad – když konferenci ILO jednou navštívil švýcarský prezident Jean-Pascal Delamuraz a na recepci mu byli představováni Švýcaři v ústředním aparátu organizace, dovolil jsem si zavtipkovat, že bohužel nemám ty pravé švýcarské kořeny. Pan prezident bleskem odpověděl: „To je moc dobře, právě takových potřebujeme víc!“ Celý život ve Švýcarsku jste strávili v Ženevě.

Čím je toto město specifické?

Ženeva má své zvláštnosti, které z ní dělají jedno z nejpříjemnějších a nejatraktivnějších míst k životu, a dovolují si tvrdit, že i k integraci, nejen v Evropě, nýbrž na celém světě. Z obyvatel Ženevy je dnes více než čtyřicet procent cizinců a z ostatních šedesáti procent je hodně přistěhovaleckých rodin z italských, španělských, portugalských a dalších minorit, naturalizovaných čerstvě nebo už v minulých generacích. Hlavním jazykem je francouzština a více než polovina obyvatel se německy, tedy hlavním švýcarským jazykem, ani nedorozumí. V Ženevě se pořád děje něco zajímavého, pořád kolem sebe slyšíte nejrůznější jazyky a potkáváte přátele, ale také lidi, kterým byste se nejraději vyhnul. Naše děti prošly všemi stupni ženevských škol a hlavně moje manželka měla hodně kontaktů s jinými rodiči, spolužáky i učiteli. Náš starší syn Ivan v Ženevě vystudoval medicínu a má tu svou soukromou praxi.

Čím jste se zabýval po odchodu do důchodu?

Jako čerstvý penzista jsem se roku 1991 rozhodl zůstat aktivní, dokud to půjde, dělat to, co jsem uměl, dělal rád a považoval za užitečné. Nebudu vypočítávat všechny akce a projekty, na kterých jsem pracoval, ani všechny expertizy a publikace. Příležitostí a nabídek bylo hodně a mohl jsem si vybírat. Zajímavou příležitostí a zároveň obrovské zadostiučinění mi poskytl Světová banka, pro kterou jsem byl v letech 1992–2000 na dvanácti pracovních misích v Rusku jako expert v týmu pro nový projekt ve finančním a manažerském vzdělávání. Nemohl jsem přitom nezpomínat na dobu před čtyřiceti roky, kdy nás krátce po založení Vysoké školy ekonomické instruoval náš tehdejší sovětský expert profesor Kasatkin, jak vyučovat ekonomiku socialistického průmyslu. Tak se obrátilo kolo dějin!

Co se pro Vás změnilo po sametové revoluci?

Po roce 1989 jsme děkovali osudu, že jsme se takové historické změny ještě dožili. Do Prahy jsem se vracel s nadějí i dojetím. Rodiče už nežili, mému bratrovi ale zůstal rodný dům na Ořechovce a ještě jsem zastihl řadu starých kamarádů a bývalých kolegů. O přestěhování zpět do Československa jsme ale ani chvíli neuvažovali. Ženeva je náš domov, zapustili jsme tu kořeny. Brzy jsme také vycítili, že emigranti usazení natrvalo v cizině nejsou v Čechách příliš vítáni. Nemohli jsme si na své jméno koupit nemovitost – a já jsem vlastní základnu v Praze mít chtěl –, nesměli jsme se účastnit kuponové privatizace a až do roku 1994 jsme byli zákonem vyloučeni z restitucí. Nakonec jsme stejně nic z konfiskovaného majetku zpátky nezískali, jen nepatrnou finanční náhradu po prohraném soudním řízení. S tím vším jsme se ale vyrovnali, bral jsem to jako jakousi daň za to, že jsme unikli dvacetileté okupační normalizaci „reálného socialismu“. Praha ale stejně nakonec zůstala spojená s osudem naší rodiny, protože se tam usadil náš mladší syn Radan. Vystudoval práva v Ženevě a evropské právo na College of Europe v Bruggách a vyučil se u ženevských advokátů Ponceta a Warluzela. V Praze pak hned v devadesátých letech spoluzaložil advokátní kancelář PRK Partners. Do Ženevy ale jeho rodina jezdí jako domů a naše tři pražská vnoučata vědí moc dobře, že jsou malí Čechošvýcaři. Radan na ně mluví francouzsky, maminka český a od mateřské školky se učí anglicky.

Obnovil jste po roce 1989 v Československu profesní kontakty?

Rychle se oživily tradiční přátelské a produktivní vztahy mezi ILO a federálním ministerstvem práce. Přátelům na ministerstvu jsem například rychle pomohl sepsat celý návrh projektu pro podporu drobného podnikání, když se ohlásila delegace z Bruselu k prvním jednáním o potřebách technické pomoci po sametové revoluci. Krátce potom došlo k dohodě o novém projektu Phare Evropské unie na založení a podporu Národního vzdělávacího fondu. Mirka Kopicová, vybraná z odborníků ministerstva práce na funkci ředitelky, mne přesvědčila, abych se stal odborným poradcem Fondu v rámci tohoto projektu. Dohodli jsme se na částečném úvazku na několik let, nechtěl jsem přerušovat své jiné aktivity ani se naplno přestěhovat do Prahy. Od svého založení v roce 1994 toho Národní vzdělávací fond udělal hodně a finančně podpořil spoustu iniciativ v nejrůznějších oblastech zejména mimoškolního a praktického školení a vzdělávání. Pracovali jsme i na systémových tématech a dokumentech, jako byla analýza a strategie reformy veřejné správy České republiky v roce 1998. S Národním vzdělávacím fondem spolupracuji dodnes jako člen jeho správní rady.

Máte nějaké životní krédo, podle kterého jste se řídil?

Dobrá dvojotázka: jedna věc je mít určité předsevzetí a zásady, jiná věc skutečně se podle nich v životě řídit. Řekl bych, že u profesionála, který má určité ambice a smysl pro odpovědnost, je hlavní schopnost sebereflexe – poznat sám sebe, správně si sám ohodnotit své přednosti a schopnosti, ale zároveň si přiznat svá omezení i chyby. Nebrat se přitom moc vážně. Nejhorší je lhát sám sobě a udržovat sebe i své okolí v iluzích. Když na něco nemám, tak se do toho nepohru, ale když něco umím, a dokonce tím mohu nějak prospět jiným lidem, tak toho využiju a budu to dělat. A když to dělám, tak to dělám rád, jak psal Jan Neruda, pořádně, dám si vysoký standard a spolupracovníkům nastavím laťku také vysoko, ale nikdy výš než sám sobě. Jinak bych řekl, že život má pro člověka jen takový smysl, jaký mu sám chce a dokáže dát. Trochu štěstí přitom určité potřebujete, vůle nestačí, když se všechno spikne proti vám. Ale rozhodně bych se podepsal pod názor, že štěstí potkává nejčastěji ty dobře připravené. Jinak vám projde před očima a vy ho ani nevidíte, nebo ho vidíte, ale nevíte, co udělat.

Milan Kubr se narodil roku 1930 v Praze v rodině státního úředníka. Od dětských let chodil do francouzských škol v Praze, kde maturoval v roce 1948. Vystudoval hospodářskou fakultu Vysoké školy politických a hospodářských věd, směr ekonomika průmyslu. Roku 1952 nastoupil na nově zřízenou Vysokou školu ekonomickou jako asistent, od roku 1960 vedl katedru ekonomiky průmyslu. V roce 1963 se stal docentem a byl zvolen tajemníkem Československého komitétu pro vědecké řízení. V roce 1965 vyhrál konkurz na místo mezinárodního úředníka v ILO (Mezinárodní organizace práce) v Ženevě. Nastoupil na ně s povolením československých úřadů 1. února 1966. Po porážce pražského jara odmítl příkaz dát v ILO demisi a vrátit se do ČSSR a s manželkou a se dvěma syny se ve Švýcarsku usadili natrvalo. Následujících dvacet pět let působil v ILO v programu technické pomoci rozvojovým zemím pro vzdělávání manažerů a podporu podnikání. V letech 1981–1991 byl ředitelem celého programu. Po odchodu do penze v roce 1991 působil ještě deset let jako expert Světové banky, OSN a Evropské unie, z toho několik let v Praze jako poradce Národního vzdělávacího fondu v rámci programu Phare. Napsal a redigoval řadu publikací z oborů managementu, státní správy, poradenství a rozvoje lidských zdrojů. Jeho příručka *Management Consulting: A Guide to the Profession* byla z angličtiny přeložena do patnácti jazyků včetně češtiny.

Until the very last moment, we in Geneva thought that military intervention was just a threat. That things would “somehow work out”, and then we’d see. It was pretty naive.

Milan Kubr

1968 Prague > Geneva

What are your roots and what kind of environment did you grow up in?

I'm a native of Prague. My father was a lawyer who worked for the Government. When the French Schools were opened in Dejvice in 1934, my parents sent me straight there to the kindergarten. It was in a functionalist compound at the foot of Hanspaulka that today is a cultural landmark. We lived just a few hundred meters away, on Dělostřelecká Street in the Ořeškovka neighbourhood. Thanks to my far-sighted parents, I absorbed French culture along with Czech all the way until graduation in 1948, which fundamentally influenced my entire life. Right after the war, I spent several years as a boy scout in Prague's “Dvořka” under the leadership of Jaroslav Foglar, and in the summer of 1947 I was a part of the Czechoslovak contingent at the first post-war Jamboree in France.

You started university right after the communist putsch in 1948...

I had originally wanted to study diplomacy, which was somewhat naive of me at the time. After “Victorious February”, I didn't have a good political profile, as the newly minted ideological watchdogs on the admissions committee explained to me right away. But I was lucky, because in the end I was assigned to the Faculty of Economics at the School of Political and Economic Sciences, from which I graduated in 1952 with a degree in industrial economics. This was when the Prague School of Economics was being established, where they offered me an assistant teaching position, so I was a part of the founding generation of this school. I started there at twenty-two, an assistant without any experience, and after two years I was made the department secretary, and fourteen years later I ended as associate professor and department head. My special field was company management and production organisation and engineering – at the time, this discipline was called “enterprise organisation and planning”.

What was it like to work at the School of Economics during such a difficult era?

The school was highly politicised and controlled by the totalitarian regime, but there were plenty of decent and professionally capable teachers who would have held their own at any Western business school. My field was relatively concrete and was not so easily susceptible to “ideological babble”. I should add that it was thanks to the School of Economics that I met my wife Eva, who in her fourth year of study endured what I am told were my absolutely dull lectures. We met again by pure chance while returning by bus from the mountains in Špindlerův Mlýn, three years after her graduation. That was fifty-eight years ago. Ever since, we have helped each other in our shared household while also fighting over dominance in the family. So far it's a draw.

Did you have any contacts outside the country?

Starting in the early 1960s, even before the Prague Spring, many new things were happening in my field. We were hardly naive, and we knew very well that business management was a rapidly developing field in the West and that it was more efficient, while in the USSR it was stagnating under the burden of totalitarian bureaucracy and dogmatism. The question was how to find a path towards new contacts and experiences. To this end,

we managed to renew the Czechoslovak Committee for Scientific Management, which had been originally founded in Prague in 1924. I was elected the Committee's Scientific Secretary. In 1960, I also headed a two-month summer study tour to France for students and teachers from the School of Economics as part of a UNESCO cultural exchange programme. I got the assignment mainly thanks to my proficiency in French, knowledge of which was very rare among teachers. There were several such trips; for instance, I lectured twice in Algeria on management in Czechoslovakia during the period of economic reforms.

In 1966, you received an interesting job in Geneva. How did you end up there?

In the 1950s, the ILO – the International Labour Organisation – started a new programme of international technical assistance to developing countries in the field of productivity, management training, and small business development. Dozens of projects were being started with financing from the UN. Even the Soviet bloc countries were interested in these projects, because they were a good channel for acquiring American and Western European know-how. The ILO needed new expert staff for this programme from the countries of the Soviet bloc as well. And so I got permission to apply for a job as an international civil servant, a specialist in management development and training. It was exceptionally interesting and enticing, and so I went for it. I got the job after an interview in Geneva, and joined the ILO on 1 February 1966. Besides my professional experience, a considerable advantage was my good knowledge of several European languages. I recently wrote about my experience on the blog “A Multilingual Czech in Modern Europe”. I absolutely agree with Ludwig Wittgenstein, who once wrote that “the limits of my speech are the limits of my world”.

How did your situation change after the Prague Spring was crushed?

Until the very last moment, we in Geneva thought that military intervention was just a threat. That things would “somehow work out”, and then we'd see. It was pretty naive. When the armies rolled into Czechoslovakia on 21 August, our two-year-old, Radan, was with his grandmother in Olomouc. Our spontaneous response was that we had to immediately and at any price get him to Switzerland. The very next day, we left our seven-year-old, Ivan, with friends in Geneva, and drove via Vienna to the border in southern Moravia. Eva stayed there, waiting in a small pension on the Austrian side of the border so that little Ivan wouldn't remain outside alone in case the occupying armies stopped our car and didn't let us leave again. The journey along the roads of southern Moravia was not at all easy. I had to wind my way past rows of military transports, and Soviet patrols stopped me twice to see what I was doing – with Radan on the back seat, a Czechoslovak in a car with Swiss plates. But the borders were open, and anyone who wanted could cross. And so, several hours later in Austria, I was able to pass the sleeping Radan into Eva's waiting arms. With time, it became clearer and clearer that the occupation would go on for a long time and that everything would go back to how it had been before: that there would again be purges and trials and the future for Czechoslovaks would at best be bleak and without hope. Several months after August 1968, I invited my colleague and friend Věněk Šilhán to Geneva while he still could cross the border. He used the occasion to visit Ota Šik, who had already settled in Switzerland. I remember that he conferred with him and that he returned home from the fruitless meeting in very low spirits...

After emigrating, did you keep your job at the ILO?

Soon afterwards, the Czechoslovak Mission to the International Organisations in Geneva passed on an order from Prague – just orally, of course – to resign from the ILO and return to Czechoslovakia. It was an illegal order, one that went against international commitments. I didn't resign, and I stayed with the ILO until retirement – twenty-five years in all.

What did your activities at the ILO involve?

It was, professionally and socially, extremely interesting and varied work. In brief: preparing and negotiating projects for technical co-operation; selecting and briefing foreign experts and supervising their work in the field; project evaluation; and centralised

support for the entire programme through teaching materials. And all of it while in constant contact with governmental institutions and private companies from various countries and cultures. For the last ten years before retirement, I was the programme's manager. I visited more than seventy countries as part of my job. My work in a management position involved a lot of administrative tasks and meetings; I was basically an international bureaucrat in the category of director, though not completely. I always made sure I had enough personal time – for writing publications, designing new projects, attending conferences, and so on. One ILO bestseller was the first guide to management consulting, of which I was the editor and main author. Between 1976 and 2002, *Management Consulting: A Guide to the Profession* was published in four editions and in fifteen languages, including Japanese, Chinese, Korean, Arabic, and Russian. In the nineties, it could finally be published in Prague under the title *Poradenství pro podnikatele a manažery*. I published a translation of my English-language guidebook *How to Select and Use Consultants* back home as well. These are just some examples; there was much more.

Did your wife have a job during this time?

Before we left for Geneva, Eva had worked several years as the head of company planning at the Avia airplane factory in Čakovice. After Ivan was born, she briefly worked as a teaching assistant at Czech Technical University's Department of Energy Economics. For her, my transition to ILO in Geneva meant interrupting her professional career. She decided to sacrifice it. The children were still small and needed their mother a lot. What is more, the wives of international civil servants weren't even allowed to have a work permit in Switzerland. But she still had a lot of social activities and duties, in which she felt right at home in several languages.

So your integration into Swiss society didn't cause you any trouble?

Not at all. Switzerland is our home. It's a great place to live and we love it here. But we have still remained Czech. We feel ourselves to be Czech, and we are proud of it. I don't see any contradiction there. We have noticed that, as small nations in Central Europe, the Czechs and the Swiss have much in common – no ocean, surrounded on all sides, and influenced for centuries by the great cultures: German, Latin, and, from the east, Slavic as well. But above all, we are all European! Our integration was definitely helped by the very friendly way in which we were accepted by the Swiss. Just one example: once, the ILO conference was visited by the Swiss president, Jean-Pascal Delamuraz, and at a reception where the Swiss staff of our organisation's headquarters was introduced to him, I dared to joke that unfortunately I lacked true Swiss roots. The president answered without blinking: "That is excellent. That is exactly who we need more of!"

You have spent your entire life in Switzerland in Geneva. What makes this city unique?

Geneva has its special qualities that make it one of the most pleasant and attractive places for living, and I will dare to say, for integration – not just in Europe but in the whole world. Today, more than forty percent of Geneva's population are foreigners, and among the other sixty percent are many freshly naturalised Italian, Spanish, Portuguese, and various other immigrants or their descendants. The main language is French, and more than half the population doesn't speak German, Switzerland's main language. In Geneva, there is always something interesting going on, and you always hear the most diverse languages and encounter friends, but also people whom you would rather avoid. Our children have attended all grade levels in Geneva's schools, and especially my wife has a lot of contacts with other parents, classmates, and teachers. Our older son Ivan studied medicine in Geneva and has a private practice here.

What have you been doing since your retirement?

As a fresh retiree in 1991, I decided to remain active as long as possible, to do the things I knew, that I enjoyed doing, and that I considered useful. I am not going to list all the events and projects that I have worked on, nor all the reports and publications. I have had a lot

of demand and opportunities, and I have been able to choose. One challenging opportunity and also an immense source of satisfaction was provided by the World Bank, for which I worked on twelve missions to Russia in 1992–2000 as an expert on a team for a new project in financial and management training. I couldn't help but remember the time forty years earlier when, shortly after the founding of the School of Economics, we were instructed by the Soviet expert, professor Kasatkin, on how to teach socialist industrial economics. Oh how the wheels of history have turned!

What has changed for you since the Velvet Revolution?

After 1989, we thanked fate that we lived to see these historic changes. My return to Prague was filled with hope and emotions. My parents were no longer alive, but my brother had inherited the family home at Ořechovka, and I also managed to catch up with many old friends and former colleagues. But not for a moment did we consider moving back to Czechoslovakia. Geneva is our home. We have put down roots here. Also, we soon noticed that emigrants who have settled permanently abroad were not too welcome in Czechia. We couldn't even buy property under our names (I was keen to have a base in Prague), we weren't allowed to participate in the small privatisation and the coupon privatisation, and until 1994 we were legally excluded from restitution. In the end, we didn't get any of the confiscated property back anyway – just an insignificant financial compensation after losing in court. But we have come to terms with all that – I saw it as a kind of tax for having escaped twenty years of occupation under Normalisation-era “real socialism”. But Prague still ended up being very close to my family, since my younger son Radan settled there. He studied law in Geneva and European law at the College of Europe in Bruges, and spent several years as junior associate with the Geneva law firm of Poncet and Warluzel. In Prague, he co-founded the law firm PRK Partners back in the nineties. When his family travels to Geneva it's like coming home, and our three Prague grandchildren know pretty well that they are little Swiss-Czechs. Radan speaks to them in French, their mother in Czech, and they have been learning English since kindergarten.

Did you renew your professional contacts in Czechoslovakia after 1989?

The traditional friendly and productive relations between the ILO and the federal Ministry of Labour were quickly renewed. For instance, when a delegation from Brussels came for the first negotiations regarding technical assistance following the Velvet Revolution, I helped my friends at the ministry quickly write up a complete project proposal for promoting small businesses. A short time later came an agreement regarding a new project by the EU's Phare programme for founding and supporting the National Training Fund. Mirka Kopicová, the Ministry of Labour's expert selected to be the Fund's director, convinced me to become an expert adviser for the Fund as part of this project. We agreed that I would work part-time for several years, since I didn't want to interrupt my other activities or move permanently to Prague. Since its founding in 1994, the National Training Fund has achieved a lot and has financially supported many programmes in a wide range of fields, in particular out-of-school education and practical training. We also worked on systemic topics and documents such as an analysis of and strategy for the reform of public administration in the Czech Republic in 1998. I still collaborate with the National Training Fund today as a member of its board.

Do you have any motto according to which you have lived your life?

That's a good double question. It's one thing to have certain goals and principles, and another to truly live one's life according to them. I'd say that the main thing for a professional who has certain ambitions and a sense of responsibility is the capacity for self-assessment – to know yourself, to properly assess your talents and abilities, but also to admit your faults and limitations. And to not take yourself too seriously. The worst thing you can do is lie to yourself to keep deluding yourself and others. When I'm not up to a task then I don't jump into it, but when I know something and can even use it to somehow help others, then I take advantage of that and do it. And when I do it, then I do it gladly, as Jan Neruda wrote – and properly. I have high standards for myself, and I also set the bar

high for my collaborators – but never higher than for myself. Otherwise, I'd say that life only has the sense that you are willing and capable of giving it. You definitely need a little luck – goodwill isn't enough if everything is conspiring against you. But I would definitely agree with the view that fortune usually favours those who are well prepared. Otherwise it'll pass by right before your eyes and you won't even see it; or you see it, but you don't know what to do.

Milan Kubr was born in 1930 in Prague into the family of a government official. From childhood he attended the French Schools in Prague, from which he graduated in 1948. He then studied industrial economics at the School of Political and Economic Sciences. In 1952, he joined the newly established School of Economics as an assistant teacher, and in 1960 he was made the head of the Department of Industry Economics. In 1963, he became an associate professor and was elected secretary of the Czechoslovak Committee for Scientific Management. In 1965, he won a competition for the position of international official at the International Labour Organisation (ILO) in Geneva, and he joined the ILO with permission from the Czechoslovak authorities on 1 February 1966. After the crushing of the Prague Spring, he refused orders to resign his position at the ILO and return to Czechoslovakia. Instead he, his wife, and their two sons stayed and settled permanently in Switzerland, where he spent the next 25 years working for the ILO's programme of technical assistance to developing countries in the field of management training and small business development. In 1981–1991, he was the director of the entire programme. After retirement in 1991, he spent the next ten years as an expert for the World Bank, the UN and the European Union, including several years in Prague as an adviser for the National Training Fund as part of the EU's Phare programme. He has written and edited numerous books in the fields of management, public administration, consultancy and human resource development. His English-language book *Management Consulting: A Guide to the Profession* has been translated into fifteen languages, including Czech.

Nikde neříkám, že jsem patriot, ale když někdo Švýcarsko napadá, tak ho bráním. Švýcarsko pro mě od počátku znamenalo cosi velmi pozitivního a tak to také zůstalo.

Ivan Lefkovits

1969 Praha > Basilej

Pocházíte z židovské rodiny. Jak vzpomínáte na své dětství za druhé světové války na Slovensku?

Když roku 1939 vznikl samostatný Slovenský stát, moji rodiče tušili, kam se situace chýlí, ale mě i staršího bratra Pafka od toho úspěšně chránili. Maminka pracovala jako farmaceutka, otec byl zubní lékař. Slovenský stát Židy sice tvrdě pronásledoval, ale pro ty, které potřeboval do průmyslu a do nejrůznějších vyšších povolání, udělal tzv. „výnimku“. A tu dostala také naše rodina. První vlně deportací jsme tedy unikli. Ale po slovenském povstání došlo k Endlösung – konečnému řešení, a to už zatýkali každého. Byli jsme sice dobře ukrytí, ale někdo nás prozradil. Ve čtyři hodiny ráno přišlo gestapo s Hlinkovou gardou a sebrali nás. Teprve o padesát let později, při oslavách osvobození, jsem se dozvěděl, že první zastávka našeho transportu byla v Osvětimi. Tím by byla naše situace tzv. vyřešena – zplynovali by nás. Je nomže Osvětim ten den nepřijímala, protože měla splněnou normu, už zavraždili dost lidí. A tak náš vlak jel dál do Ravensbrücku. To byl sice hodně špatný, ale přece jen spořádaný koncentrák. Každý den apel, ale každý den i kus chleba. Později jsme byli evakuováni do Bergen-Belsenu. Kolem už byly hromady mrtvol, na cestách, všude, už je neodnášeli. Tam už nebyl žádný apel, tam už nepanoval žádný řád. Jednoho dne Němci vyvěsili bílou vlajku, vyhodili do povětří vodovod a elektřinu a odtáhli. Lágr byl zavřený, jedenáct dní jsme zůstali bez vody, bez jídla, bez elektřiny... až do 15. dubna 1945, kdy nás osvobodili Britové.

Po osvobození jste se vrátili na Slovensko?

V červenci 1945 nás vypravili nazpět, repatričním vlakem do Československa. Pro maminku a mne byla důležitá zastávka v Bratislavě – doufali jsme, že na cedulích s připíchnutými vzkazy přeživším najdeme zprávy o otci a bratrovi. To se ale bohužel nestalo. Maminka pak začala v Prešově znovu pracovat a já jsem nastoupil rovnou do třetí třídy obecné školy.

Později jste šel studovat do Prahy...

Maminka po válce potkala svého spolužáka ze studií Gabriela Sommera, který pocházel z Prahy, a o čtyři roky později se za něj provdala. Praha pro mě byla něco ohromného. Cítil jsem to jako velké vysvobození, protože v Prešově mě pronásledovaly vzpomínky na všechno, co nám tam ztroskotalo. V roce 1952 jsem začal studovat průmyslovku a po maturitě v roce 1956 Vysokou školu chemicko-technologickou. Studium se mi velmi líbilo a po jeho ukončení jsem se přihlásil na aspiranturu do Akademie věd. V konkurzu jsem uspěl, ale z vysoké školy mě tam nechtěli pustit, prohlásili, že jsem buržoazního původu a že se nejdříve musím sžít s proletariátem. Nastoupil jsem tedy na tzv. umístěnku do jihomoravské Fruty v Rájci nad Svitavou jako směnový chemik a na Akademii věd jsem se dostal až po roce. Nejvyšší místa na Akademii zastávali lidé, kteří sice byli členy ÚV KSČ, ale ve své funkci se chovali spíš jako osvícení mocnáři – přijímali schopné lidi, kteří vyletěli z nějaké vysoké školy nebo ústavu po politických čistkách. Každý rok se vypisovalo konkurzní řízení na stáž do zahraničních institucí. V roce 1964 jsem se do něj směl přihlásit. I když jsem nebyl ve straně, to místo jsem získal a roku 1965 jsem nastoupil do Mezinárodního ústavu genetiky a biofyziky v Neapoli. Odjeli jsme tam se ženou Hankou a s dvouletým synem Michalem.

Váš odchod do Itálie ještě ale nelze považovat za emigraci...

Vycestovali jsme s platným československým pasem. Skutečná emigrace nastala až dva a půl roku poté, kdy jsme přesídlili do Frankfurtu, kde jsem ihned dostal výborné místo v Paul-Ehrlich Institutu. Náš odchod na Západ byl jiný než u ostatních emigrantů – měli jsme mnohem snadnější podmínky. To špatné jsem si odžil už dřív, v dětství. Nicméně, moje manželka dost trpěla tím, že nemohla vídat své rodiče. Až když odešli do důchodu, mohli nás začít navštěvovat. Moje maminka i můj nevlastní otec emigrovali pár týdnů po potlačení pražského jara. Žili s námi ve Frankfurtu, kde můj otčím získal dobré místo patentového inženýra ve firmě Degussa. Po jeho smrti jsme si vzali maminku k nám, do Švýcarska.

Za jakých okolností jste se do Švýcarska dostali?

Když byl ředitel frankfurtského institutu profesor Jerne pozván do Basileje, aby tam vybudoval imunologický ústav pro firmu Roche, pověřil mě vedením výstavby. Byla to ode mne

troufalost, že jsem jeho nabídku bez váhání přijal. Bylo mi třicet dva let a dostal jsem velmi náročný úkol. Profesor Jerne obdržel v roce 1984 Nobelovu cenu a náš institut se stal světoznámým. Pracovalo v něm jen deset stálých zaměstnanců, vědci k nám přicházeli obvykle na dvouleté stáže, takže mýma rukama za ta léta prošlo téměř pět set vědeckých pracovníků. Švýcarsko pro mě od počátku znamenalo cosi velmi pozitivního a tak to také zůstalo. Byl jsem mladý, prostý, přijel jsem starým autem a moje odbornost nebyla nijak patrná. Podezřelé bylo jen to, že jsme se ihned nastěhovali do rodinného domu, tomu se lidé divili. Já jsem se totiž okamžitě po příchodu do Švýcarska v roce 1969 stal jedním z nejlépe placených vědeckých pracovníků. Přesto věřím, že jsme zůstali skromní.

Udržovali jste kontakty s československou komunitou ve Švýcarsku?

Je to asi špatné, ale naše rodina se s Čechy přilíši nestýkala. Předplatili jsme si bulletin Domov, scházeli jsme se s několika přáteli, ale já jsem byl od počátku natolik vtažený do víru dění v imunologii, že všechno ostatní šlo stranou. Naše kotva do Švýcarska procházela hlavně skrze našeho syna. Jedny z prvních prázdnin jsme strávili v Tessinu, kde jsme Michálkovi koupili švýcarskou vlajčičku a on hrdě prohlásil: „Teď jsem jako pravý Švýcar!“ Byl to malý chlapec, ale tohle pro něj znamenalo hodně. Později nastoupil do poddůstojnické školy, pak povýšil na kapitána a končil jako major. Samozřejmě jsme na něj velmi pyšní. Michal je velký švýcarský patriot.

Vy se také cítíte jako švýcarský vlastenec?

Nikde neříkám, že jsem patriot, ale když někdo Švýcarsko napadá, tak ho bráním. Někdo Švýcarskem jen projede, a hned si stěžuje, jak je to tu hrozně drahé, že dostal pokutu za rychlou jízdu, vrátí se do Česka a prohlásí: tam bych nikdy nechtěl žít. Když se mě na počátku emigrace kolegové z našeho basilejského ústavu ptali, kde se vidím za deset let, odpovídal jsem jim, že tady jsem doma, že můj syn tady vyrůstá, asi se tu ožení... Je zajímavé, že právě ti skeptici, kteří mi nevěřili, se nakonec snažili prodloužit si pracovní smlouvu, aby mohli ve Švýcarsku zůstat. Právě jsem dokončil knihu dějin našeho ústavu, tam jsou i tyto aspekty zachycené, stejně jako skurilní, ale i velmi milé příhody: jako když třeba kolegové Mitchelovi zazvonili u dveří sousedé a ptali se: „Pane, ten špinavý Volkswagen před domem patří vám?“ „Ano, je můj.“ „A víte, že je špinavý?“ „Neměl jsem bohužel čas ho umýt...“ a tak dále. Uplyne týden a příští sobotu ráno se to opakuje: „Pane, to vaše auto je stále hrozně špinavé.“ On znovu slíbí, že to dá do pořádku, a třetí týden zvoní zase. Když otevře a začne se omlouvat, soused ho hned zarazí a říká „Pojďte se podívat z okna.“ A tam čtyři lidé myjí Mitchelovo auto. Od té doby se o své auto staral sám, vzal si z toho ponaučení. Náš patriotismus je tedy spíše takového úsměvného původu.

Po Československu se Vám nikdy nestýskalo?

Ne, nikdy. Musím přiznat, že během období rozkládajícího se socialismu jsem nikdy nevěřil, že se skutečně úplně rozpadne. Československu jsem se dost odcizil. Poté, co jsem tam v mládí zažil, jsem si řekl, že s tou zemí už nechci mít nic společného. Ale revoluce v roce 1989 vše náhle změnila. Když začaly srážky s policií na Václaváku, poslali jsme telegram Gustávu Husákovi, který podepsali všichni členové našeho ústavu. Autentický telegram se všemi podpisy je v knížce o dějinách našeho institutu. Nicméně, po sametové revoluci jsem byl samozřejmě připraven pomoci. Pracovníci, kteří k nám přicházeli na dvouleté stáže, vyžadovali a také dostali ty nejmodernější přístroje. Byli jsme ostatně jedním z nejlépe dotovaných imunologických ústavů na světě. Po sametové revoluci jsem vybavení, které po odcházejících vědeckých pracovnících zůstalo, nabídl Praze, Brnu, Bratislavě, Piešťanům, Košicím, a také do Litvy (to vše bylo v mé pravomoci). Největším zadostiučiněním se pro mě ale staly letní školy imunologie, které jsem v Čechách a na Slovensku organizoval první čtyři roky po revoluci. Když jsem sestavoval sbor lektorů, nikdo z mnou oslovených kolegů neodmítl. Každý rok jsme zvali význačné kapacity a každá z nich přijela přednášet za vlastní peníze, včetně cestovného. Nedělali to kvůli mně, ale proto, že věděli, že je to pro dobrou věc a navíc to bude zajímavá zkušenost. A za to jsem ručil. V Akademii věd i jinde si toho velice cenili, snad až příliš. Dávali mi různé ceny, medaile, čestná členství a podobně, což nemuselo být. Jejich pozornost mě ale vždy potěšila.

Jaké je životní krédo, podle kterého se řídíte?

Všechny ty věci, jako že chci pomáhat lidem, jsou banality. Já jedním dost impulzivně a důvěřuji svým pocitům. To je v podstatě moje krédo: nedat na to, co říkají ostatní, ale věřit své intuici. V němčině existují výrazy pro dva typy lidí – *besserwisser* a *bessermacher* –, tak doufám, že patřím k těm *bessermacher*: moc neanalyzuji, ale snažím se konat. Manželka mi říká: „No jo, ale ty jsi zatím nenarazil!“ No, nenarazil. Moje další přesvědčení vychází z osobní zkušenosti s holokaustem. Podle mě se lidé nepoučí z literatury, z filmu, ani z vyprávění z druhé ruky. Potřebují být konfrontováni přímo se situací nebo alespoň s člověkem, který jí prožil. Bývám zván do škol a věřím, že z těch dětí, kterým jsem o svých zážitcích vyprávěl, nevyrostou popírači holokaustu. Pro mě je mnohem důležitější mluvit s dvaceti žáky než něco napsat do novin.

Přesto jste se zasloužil o vydání patnácti příběhů lidí, kteří holokaust přežili.

Když byl před více než dvaceti lety založen *Kontaktstelle für Überlebende des Holocaust* (Spolek přeživších holocaust), stal jsem se jeho členem. Jednou do roka jsem se účastnil schůzí, ale po určité době mně už začalo jít na nervy, že se tam omílají stále stejné historky. Tak jsem ostatním navrhl, aby své vzpomínky raději sepsali. S pomocí basilejského Ústavu pro židovská studia a za podpory švýcarské vlády se nám podařilo vydat několik příběhů a pak další a další – ve skromném nákladu sto dvacet kusů, které jsme posílali hlavně do knihoven. Lidé se nás ale začali ptát, kde mohou ty sešity sehnat. Já jsem neměl v úmyslu hledat nakladatelství, pro mne bylo důležité, že příběhy jsou sepsané.

Jak tedy došlo k tomu, že všech patnáct sešitů vyšlo v berlínském nakladatelství Suhrkamp Verlag?

Znáte německého malíře Gerharda Richtera? To je osobnost, ke které lidé zcela jistě nemají přístup. Ale protože já nejsem nesmělý (manželka mi říká: „Ne, že nejsi nesmělý! Ty jsi přímo drzý!“), tak jsem mu napsal dopis, jestli by byl ochoten udělat na naše knihy přebal. Ženě jsem nic neřekl, ona by byla proti. Jednoho dne jsem pracoval na zahradě, manželka vyjde na balkon a volá, že se mnou chce mluvit kolega z Kolína. Říkám si, jaký kolega z Kolína? Beru telefon a tam se ozve „Hier ist Gerhard Richter“...a že ten přebal k našim memoárům vytvoří. To on vybral nakladatelství Suhrkamp. Za pár měsíců byly sešity publikované. A nyní s radostí vidím, že vycházejí i v češtině. To je pro mne velké zadostiučinění. Polovina autorů pochází z Česka a ze Slovenska, a je dobré si připomenout, že právě tito lidé, kteří přežili holokaust, odešli po roce 1968 žít do Švýcarska.

Ivan Lefkovits se narodil v roce 1937 jako druhý syn v židovské rodině zubního lékaře a farmaceutky v Prešově na Slovensku. Roku 1944 byl ve druhé vlně deportace odvezen do koncentračního tábora Ravensbrück a později do Bergen-Belsenu, kde se dočkal osvobození. Zpět na Slovensko se vrátil jen s matkou, otec a bratr válku nepřežili. Roku 1949 přesídlil do Prahy, kde vystudoval Vysokou školu chemicko-technologickou a poté nastoupil do Československé akademie věd. Roku 1965 oficiálně odjel na stáž do laboratoře genetiky a biofyziky v Neapoli. O dva a půl roku roku později s manželkou Hanou a synem Michalem emigroval do Německa a následně roku 1969 do Švýcarska, kde byl pověřen vedením výstavby imunologického ústavu společnosti Roche v Basileji, kde žije dodnes. Roku 1989 byl jmenován profesorem na Philipps-Universität v německém Marburgu, je významným členem řady mezinárodních imunologických společností. Aktivně se angažuje ve švýcarském spolku pro přeživší holokaust a iniciuje vydávání vzpomínkových knih *Žiji se svou minulostí*.

I wouldn't say I'm a patriot of anywhere, but when someone attacks Switzerland, I defend it. Since the beginning, Switzerland has represented something very positive for me, and it has remained so to this day.

Ivan Lefkovits

1969 Prague > Basel

Your family is Jewish. What are your childhood memories of Slovakia during World War II?

When the independent Slovak State was established in 1939, my parents sensed where the situation was headed, but they managed to hide this from me and my older brother. My mother worked as a pharmacist; my father was a dentist. Even though the Slovak State persecuted the Jews, a so-called "exception" was made for those needed for work in industry and for people in various higher professions. Our family was one such exception. Consequently, we managed to escape the first wave of deportations. But after the Slovak Uprising, the Endlösung – the Final Solution – was introduced, and then everyone was arrested. Although we had a good hiding place, someone informed on us. At four o'clock one morning the Gestapo came with the Hlinka Guard and took us away. It was only fifty years later, when celebrating liberation from the communists, that I found out that our transport's first stop had been Auschwitz. Our situation would have been "solved" there and then – they would have gassed us. But that day Auschwitz wasn't taking anyone in because the camp had already met its "quota" – i.e., they had already murdered enough people. So our train continued on its way to Ravensbrück. And although it was very bad there, it was nonetheless a well-organised concentration camp. Every day there was a roll call, and every day we also got a slice of bread. Later, we were evacuated to Bergen-Belsen. By that time there were piles of corpses all around us: on the roads, everywhere. At that stage, they were just being left there. There was no roll call at Bergen-Belsen, no order. One day the Germans raised the white flag, blew up the water mains and electricity, and fled. The concentration camp was closed, and for eleven days we were left without water, without food, without electricity... until 15 April 1945, when we were liberated by the British.

Did you return to Slovakia after liberation?

In July 1945, we were put on a repatriation train and taken back to Czechoslovakia. The stop in Bratislava was important for my mum and me – we had hoped to find messages about my father and brother on the special noticeboard with messages for survivors. But unfortunately that didn't happen. Mum started working again in Prešov, and I went straight into third grade at primary school.

Later you went to Prague to study...

After the war, my mum met up again with one of her classmates from university, Gabriel Sommer. He was from Prague, and she married him four years later. Prague was great for me. I felt this immense sense of liberation because in Prešov I was hounded by memories of everything that had fallen apart for us there. I started secondary technical school in 1952, and after graduating in 1956 I studied at the University of Chemistry and Technology in Prague. I enjoyed my studies very much, and upon graduation I applied for a position as research assistant at the Academy of Sciences. Although I won the competition, the university didn't want to let me go there; they declared that I was of bourgeois origin and that I first had to become accustomed to living among the proletariat. So instead I was

assigned via a so-called “placement” to the Fruta food processing factory in the southern Moravian town of Rajec nad Svitavou, where I did shift work as a chemist. I didn’t get to the Academy of Sciences until a year later. All the top positions at the academy were held by members of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party, but they behaved more like enlightened rulers – they hired competent staff who had been purged from various universities or institutes. Every year, a competition was announced for an internship at a foreign institution, and in 1964 I was given permission to apply for one of these. Although I wasn’t in the Party, I got the position, and in 1965 I joined the International Institute of Genetics and Biophysics in Naples. I travelled there with my wife Hanka and our two-year-old son Michal.

But you still can’t really call your departure to Italy emigration...

We travelled on a valid Czechoslovak passport. It was only two-and-a-half years later, when we moved to Frankfurt, that we emigrated for real. I got an excellent job straight away at the Paul-Ehrlich Institute. Our experience emigrating to the West was different from that of other émigrés – the conditions were much easier. In my case, I’d been through my hard times earlier in life, in childhood. That said, my wife suffered a great deal because she couldn’t see her parents. It wasn’t until after they had retired that they were able to start visiting us. My mother and stepfather emigrated a few weeks after the Prague Spring was suppressed. They lived with us in Frankfurt, where my stepfather got a good job as a patent engineer at Degussa. After his death, my mother came to live with us in Switzerland.

How did you end up in Switzerland?

When Professor Jerne, then the director of the institute in Frankfurt, was invited to Basel to set up an institute of immunology for Roche, he asked me if I would be interested in heading up its development. I was foolhardy enough to accept his offer without any hesitation. I was thirty-two at the time and had been presented with a very challenging task. Later, in 1984, Professor Jerne received the Nobel Prize, and our institute became renowned worldwide. There were only ten permanent staff members working there; scientists usually came to us for two-year internships, so over the years almost five hundred scientists have passed through my hands. Since the beginning, Switzerland represented something very positive for me, and it has remained so to this day. I was young when I arrived, had no airs and graces, drove there in an old car, and my expertise was in no way visible. The only thing that was out of the ordinary was that we moved into a single-family house straight away; people were amazed. Indeed, when I arrived in Switzerland in 1969, I instantly became one of the highest-paid scientists. Despite this, I believe that we have remained modest.

Have you maintained contact over the years with the Czechoslovak community in Switzerland?

This is probably a bad thing, but our family didn’t mix very much with Czechs. We did have a subscription for the *Domov* (Home) newsletter, and we occasionally met with friends, but I was so caught up in what was happening in immunology that inevitably everything else took a back seat. Our strong ties to Switzerland were formed predominantly through our son. We spent one of our first summer holidays in Ticino, where we bought a Swiss flag for Michal. He proudly declared, “Now I’m like a real Swiss boy!” He was a little boy, but that meant a lot to him. Later, he went to a school for non-commissioned officers, was promoted to captain, and ended up a major. Of course, we are very proud of him. Michal is a great Swiss patriot.

Do you also feel like a Swiss patriot?

I wouldn’t say I’m a patriot of anywhere, but when someone attacks Switzerland, I defend it. Some people just drive through Switzerland and immediately complain about how terribly expensive it is or that they were fined for speeding, and then they go home to the Czech Republic and proclaim that they would never want to live there. When I first emigrated, my colleagues from our institute in Basel asked me where I saw myself in ten years’ time. I told

them that this was my home, that my son was growing up here, and that he would probably also get married here. It's interesting that in the end the sceptics who hadn't believed me were the ones who tried to extend their employment contracts so they could stay on in Switzerland. I've just finished a book on the history of our institute, which captures these details as well as some of the more bizarre stories – and also some very lovely ones, such as the time that my colleague Mitchel's neighbours rang on his doorbell and asked, "Sir, does the dirty Volkswagen in front of the house belong to you?" – "Yes, it's mine." – "And do you know it's dirty?" – "I haven't had time to wash it, I'm afraid..." and so on. A week went by and the following Saturday morning it was the same story all over again: "Sir, your car is still terribly dirty." Once again he promised to make everything right, and on week three the doorbell rings again. He opens the door and starts to apologise when his neighbour stops him in his tracks and says, "Come and have a look out the window." He looks out and four people are washing Mitchel's car. Since then, he has looked after his own car. This experience taught him a lesson. You could say that our form of patriotism is more amusing than anything else.

Did you ever miss Czechoslovakia?

No, never. I have to admit that when socialism was disintegrating, I never believed that it would truly collapse. I had pretty much estranged myself from Czechoslovakia, and after what I had experienced there in my youth, I thought I would never want to have anything to do with the country again. But the revolution in 1989 suddenly changed everything. When the clashes with the police broke out on Wenceslas Square, we sent a telegram to Gustáv Husák signed by all the members of our institute. The telegram itself, with all the signatures, is in the book on the history of our institute. After the Velvet Revolution, I was ready to help of course. People who came to us for two-year internships requested – and also got – the latest equipment. After all, ours was one of the best-funded immunology institutes in the world. After the Velvet Revolution, I was in a position to offer any equipment that visiting scientists had left behind to Prague, Brno, Bratislava, Piešťany, Košice, and Lithuania (this was all within my authority). But the greatest sense of satisfaction came from the immunology summer schools that I organised in the Czech Republic and Slovakia in the first four years after the revolution. When I was putting together my team of lecturers, none of the colleagues I approached turned me down. Every year, we invited prominent experts in the field, and each and every one of them came to give lectures at their own expense, including travel. They didn't do it for me, but because they knew it was for a good cause, and they also knew it would be an interesting experience for them. And that I guaranteed. This was very much appreciated at the Academy of Sciences and elsewhere, perhaps too much. They gave me various awards, medals, honorary memberships, and so on. They really didn't have to do that, and yet I always enjoyed the attention.

Do you have a motto by which you live your life?

The things that people tend to say, like "I want to help others", are all platitudes. I act pretty much on impulse and I trust my feelings. My motto in life is essentially this: Don't let yourself be influenced by what others say; instead trust your intuition. In German, there are expressions for two types of people – *besserwisser* and *bessermacher* – so I hope I fall into the "*bessermacher*" category: I don't analyse things much; instead I try to take action. My wife tells me, "Yeah, yeah, but you still haven't had your fingers burnt!" And yep, she's right. I haven't. My other conviction is based on my personal experiences with the Holocaust. In my opinion, people don't learn from literature, film or second-hand accounts. They need to be brought face to face with the situation, or at least with someone who has been through it. I get invited to schools, and I believe that the children I've spoken to of my experiences will not become Holocaust deniers. For me, it is much more important to speak to twenty students than to write an article in the newspaper.

And yet you were instrumental in the publishing of fifteen stories of Holocaust survivors.

When the Kontaktstelle für Überlebende des Holocaust (Contact Point for Holocaust Survivors) was founded over twenty years ago, I became a member. I went to the meetings

once a year, but after a while it started to get on my nerves that the same stories were being rehashed over and over again. So I suggested to the others that it might be a better idea to write down their memories. With the assistance of the Basel Institute for Jewish Studies and the support of the Swiss Government, we managed to publish several stories, and later more and more of them, with a modest print run of 120 copies that we sent primarily to libraries. But then people started to ask us where they could get these publications. It was never my intention to look for a publisher; what was important for me was that the stories were written down.

So how did all fifteen notebooks end up being published by the Berlin publishing house Suhrkamp Verlag?

Do you know the German painter Gerhard Richter? He's one of those big names you can't just simply approach. But because I'm not shy (to quote my wife: "No, you're not shy, you're outright brazen!"), I wrote him a letter asking if he would be willing to make a cover for our books. I didn't say anything to my wife; she would have been against the idea. One day, when I was working in the garden, my wife came out onto the balcony and shouted down to me that a colleague from Cologne was on the phone for me. I thought to myself – what colleague from Cologne? So I pick up the phone and on the other end of the line I hear, "Hier ist Gerhard Richter"... and he said he would do the cover for our memoirs. He was the one who chose Suhrkamp. A few months later, the notebooks were published. And now I'm pleased to see that they have also come out in Czech. I get a great deal of satisfaction out of this. Half of the authors come from the Czech Republic and Slovakia, and it's good to remind ourselves that these very Holocaust survivors left Czechoslovakia after 1968 to live in Switzerland.

Ivan Lefkovits was born in 1937 in Prešov, Slovakia, to a Jewish family, as the second son of a dentist and pharmacist. As part of the second wave of deportations in 1944, he was taken to the Ravensbrück concentration camp and later to Bergen-Belsen, where he was liberated. He and his mother were the only members of the family to return to Slovakia. His father and brother did not survive the war. In 1949 he moved to Prague, where he graduated from the University of Chemistry and Technology and then got a position at the Czechoslovak Academy of Sciences. In 1965, he officially left for an internship at the International Institute of Genetics and Biophysics in Naples. Two years later, he and his wife Hana emigrated with their son Michal to Germany and then to Switzerland in 1969, where he was invited to head up the development of an institute of immunology for Roche in Basel, where he still lives today. In 1989, he became a professor at the Philipps University of Marburg in Germany. He is an important member of many international immunology associations, and is actively involved in the Swiss association for Holocaust survivors. Among other things, he instigated the publication of a series of memory books titled *Žiji se svou minulosťou* (I Live with My Past).

Člověk sám přispívá k tomu, jak se k němu ostatní chovají. Vždy, když se mluví o emigrantech, vztahuje se to jen na hostující národ. Velmi málo se hovoří o tom, že ti lidé, kteří přijdou, by měli splnit určité předpoklady, aby byli přijati.

Juraj Lipscher

1968 Bratislava > Curych

Kde jste se narodil?

Narodil jsem se v roce 1948 v Praze, a když mi byly dva roky, přestěhovali jsme se do Bratislavy.

Proč jste opustil Československo?

Bylo mi tehdy dvacet a neměl jsem vlastně důvod odejít, protože jsem v Československu nic negativního nezažil. Odešel jsem kvůli rodičům, kteří byli pronásledováni během války i po ní. Za války se jen taktak zachránili – otec byl v době Slovenského štátu vojákem v jedné židovské rotě a matka už byla v koncentračním středisku v Žilině. Měla nastoupit do transportu, naštěstí ale získala nějaký zfalšovaný dokument a díky němu se zachránila. Většina příbuzných zahynula. Prarodiče z obou stran se nevrátili z koncentráků, ani bratr mého otce, a také jedna z matčinych sester. Zažívat znovu restriktce, tentokrát v komunistu, už rodiče nechtěli, proto se rozhodli v roce 1968 odejít a já jsem šel s nimi. Otci bylo tou dobou padesát tři a matce padesát let. Otec pracoval jako historik, psal knihy, podílel se na obnovení slovenského vysokého školství, ale z právnické fakulty ho v roce 1953 v rámci čistek vyhodili. Zažíval podobné věci jako za války. Takže už toho měli opravdu dost. Emigrace nikdy nelitovali. Otec byl v Bratislavě chronicky nemocný, ale když přišel sem, všechny potíže ustaly – byly prostě psychického původu. Pro moje rodiče bylo zásadní, že se emigraci zbavili té neustálé hrozby útlaku. Rádi cestovali, což byl jediný luxus, který si dopřávali.

Proč jste si pro emigraci zvolili právě Švýcarsko?

Dozvěděli jsme se, že se Švýcarsko chová k československým emigrantům velmi dobře. Oba moji rodiče navíc mluvili německy. Odešli jsme nejdřív do Vídně a až odtamtud do Švýcarska s tím, že si ještě rozmyslíme, jestli nepůjdeme dál – do Izraele nebo někam jinam. Mladší bratr sem přijel s námi, ale v Bratislavě nechal holku, do které byl zamilovaný. Proto se po dvou měsících vrátil na Slovensko, jenže jeho přítelkyně už měla jiného. Složil tam maturitní zkoušky a za mnohem těžších okolností, než jsme měli my, pak znovu emigroval.

Jaké byly první momenty ve Švýcarsku?

Rozporuplně. Doma jsem opustil fantastické kamarády. Už na gymnáziu jsme měli skvělou partu, bylo mezi námi hodně nadaných a kreativních mladých lidí, holdovali jsme beatnické kultuře, jezdili autostopem po celém Slovensku... Pro mě to v těch dvaceti letech byl velký šok, že jsem byl z toho vytržen. Na druhou stranu se k nám Švýcaři chovali neobvykle pěkně, na což nikdy nezapomenu. Byli báječní. Možná má někdo i negativní zkušenosti – faktorů může být mnoho: někdo třeba potkal jiné lidi, v jiné části Švýcarska nebo v jiném čase. A hlavně – člověk sám přispívá k tomu, jak se k němu ostatní chovají. Vždy, když se mluví o emigrantech, vztahuje se to jen na hostující národ. Velmi málo se hovoří o tom, že ti lidé, kteří přijdou, by měli splnit určité předpoklady, aby byli přijati. Naše výchozí historická situace byla jednoznačná: velké mocnosti přepadly malý stát, proto tady k nám chovali značné sympatie, to za prvé. A za druhé, hodně pomohlo, že tou dobou ve Švýcarsku vrcholila hospodářská konjunktura. Švýcaři potřebovali pracovní síly a většina emigrantů byla vysoce kvalifikovaná, v tomto směru jsme měli privilegovanou situaci. My jsme byli na začátku přiděleni do Kreuzlingenu. Rodiny, které se nás tam ujaly, nám nepomáhaly jen týden nebo dva – přátelíme se dodnes, navázali jsme opravdu hluboké vztahy. Pro mě bylo i důležité, že jsem mohl hned začít studovat. V Bratislavě jsem na univerzitě studoval chemii a v Curychu jsem na to navázal. Profesoři k nám byli velmi milí, uznali nám i dosažené vzdělání ze Slovenska. Problém byl, že jsem neuměl německy, na střední škole v Bratislavě jsem dělal angličtinu. Na univerzitě jsem se němčinu ale rychle doučil.

Jak emigrace ovlivnila Váš profesní a osobní život?

Svého odchodu jsem na začátku litoval. Šíleně se mi stýskalo, dostával jsem od kamarádů dopisy a fotky z různých happeningů, mám jich celou krabici. Zpočátku to bylo to jediné, co jsem měl já a většina mých kamarádů z Československa v hlavě. Později jsem byl schopen uvědomit si podmínky v Československu se všemi důsledky a pochopil jsem, že emigrace měla své výhody. Byl to dlouhý proces. Když jsem se poprvé vrátil v roce 1989

na Slovensko, poznal jsem, že moje tehdejší situace byla oproti mým spolužákům nepoměrně lepší. I když měli výborné studijní výsledky a stali se z nich třeba lékaři, těžko sháněli odpovídající zaměstnání. Svá nejlepší léta strávili v totalitě. U mě to tak nebylo, já žádné takové těžkosti neměl. Ukončil jsem chemii na vysoké škole v Curychu, pak jsem doktoroval a nastoupil na mně velice vyhovující místo jako učitel na gymnáziu. Je třeba i podotknout, že postavení gymnaziálních učitelů ve Švýcarsku je lepší než ve většině zemí na světě.

Vnímáte Švýcarsko jako svůj domov?

Ano, jsem tu v jistém smyslu doma. Mám tu ženu, Švýcarku, mé dcery jsou prakticky Švýcarky, tím pádem jsem tu už zakořeněný, i když mé kořeny jsou kratší než u ostatních. Nejsem pravý Švýcar, a ani nechci být. Naprosto se identifikuji s tím, že jsem Slovák, který ve dvaceti odešel do Švýcarska, kde žije padesát let. Na druhé straně, na Slovensku nikdo nerozpozná, že tam už tak dlouho nežiju, dokud nepřijde řeč na politiku. V české ani slovenské politice se nevyznám. Co se týká jazyka nebo kultury jsem na Slovensku jako domorodec, ale když chci, tak se dokážu odtáhnout a cítit se jako turista.

Napadlo Vás někdy, že byste se vrátil na Slovensko?

Spousta lidí tady o tom přemýšlela, ale u mě to vcelku nepřipadá v úvahu. Moje žena ani děti nemluví slovensky. Ale asi bych o tom neuvažoval, ani kdybych byl sám. Slovensko se změnilo, lidé jsou jiní. Byla by to pro mne nová emigrace, samozřejmě ulehčená tím, že umím jazyk. Moje nejsilnější vazba na původní vlast je zeměpisná. Cítím to, když jsem na Slovensku. I ve Vídni, která je šedesát kilometrů od Bratislavy, jsem už cítil tu vůni domova, přestože je Vídeň kulturně podobnější Curychu než Bratislavě. Myslím, že když změníte natrvalo zeměpisnou polohu, změní to i vaše myšlení. Samozřejmě, že pokud člověku teče opravdu do bot, jako je to v případě dnešních migrantů, tak takové argumentace ztrácejí na významu. Ale když někdo emigruje například ze Švýcarska do Ameriky nebo naopak, tak ztratí právě tu vazbu na své původní zeměpisné souřadnice. A proto si myslím, že existují zásadní důvody, proč by měl člověk zůstat tam, kde má své kořeny.

Jak se uplatnily Vaše dcery?

Starší dcera vystudovala angličtinu a poté pedagogickou nástavbu pro gymnázium. Vyučuje teď angličtinu na stejném gymnáziu, jako jsem učil já. Provdala se za Švýcara a je stoprocentní Švýcarka. Ta mladší vystudovala přírodní vědy se zaměřením na ochranu přírody na technické univerzitě v Curychu. Zvládla to s velkým úspěchem, a po skončení studií „otočila“ a přihlásila se na vysokou školu umění v Luzernu. Letos ukončila své druhé vysokoškolské studium. V diplomové práci se zabývala otázkou své švýcarsko-slovensko-židovské identity. No a pro mne bylo moc zajímavé pozorovat, jak se se svojí identitou vypořádá druhá generace. Na Slovensko jsme s nimi jeli jen jednou a velký úspěch to nemělo. Tehdy jsme jeli autem, bylo jim tak dvanáct a čtrnáct let. Přijeli jsme na Petržalku, obrovské sídliště, které je dnes větší než celá Bratislava. V roce 1989 bylo v hrozném stavu, mezi domy bylo bahno, domy byly počmárané, graffiti na zdech. Pro ně to byl obrovský kulturní šok. Od té doby byly několikrát v Praze jako turistky, a tam se jim opravdu líbilo.

Co pro Vás bylo na emigraci nejsložitější?

Určitě pocit, že už nikdy nebudeme moct zpátky. Většina z nás měla ty typické emigrantské sny: ve snu zjistíš, že jsi v Bratislavě a ustrašeně čekáš, že tě zavrou... Kdybychom věděli, že to bude jenom na dvacet let, bylo by to možná jednodušší, ale kdo ví. Každopádně, my jsme to netušili – ještě měsíc před sametovou revolucí by nikoho ani nenapadlo, že se někdy budeme moci vrátit na Slovensko.

Juraj Lipscher se narodil v roce 1948 v Praze, odkud se v jeho dvou letech rodina přestěhovala do Bratislavy, kde prožil spokojené dětství a později i příjemný studentský život. Po sovětské okupaci v roce 1968 se jeho rodiče rozhodli spolu s oběma syny emigrovat. Rodina, kterou postihly hrůzy holokaustu, pronásledování za druhé světové války i za komunismu v padesátých letech, již nechtěla zažívat další restrikce. Odešli do Švýcarska, kde Juraj navázal na své studium Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě studiem chemie na curyšské univerzitě. Diplomovou a doktorskou práci absolvoval v oboru fyzikální chemie u profesora Hannse Fischera. Usadil se v Curychu, kde žil více než čtyřicet let. V roce 2008 se přestěhoval do renovované staré fabriky ve vesnici Rapperswil v kantonu Aargau. V letech 1982–2014 působil jako středškolský učitel chemie na gymnáziu v Badenu nedaleko Curychu. V posledních letech pracuje na částečný úvazek na technické univerzitě v Curychu. Ve svém volném čase se zabývá hlavně fotografií. Jeho práce byly vystaveny ve Švýcarsku, ve Spojených státech, ve Francii, na Slovensku i v Čechách. Jeho žena je Švýcarka a mají spolu dvě dcery.

The main thing is that people themselves influence how others behave towards them. Whenever there is talk about immigrants, it's always about the host nation. People rarely talk about how the newcomers should fulfil certain expectations to be accepted.

Juraj Lipscher

1968 Bratislava > Zurich

Where were you born?

I was born in 1948 in Prague, and we moved to Bratislava when I was two years old.

Why did you leave Czechoslovakia?

I was twenty at the time, and I personally had no reason to leave, as I hadn't had any negative experiences in Czechoslovakia. I left because of my parents, who had been persecuted during the war and afterwards. They only just managed to save themselves during the war – during the time of the Slovak State, my father was a soldier in a Jewish platoon and my mother was already in a concentration camp in Žilina. She was supposed to be transported to a death camp, but she was lucky enough to acquire falsified documents that saved her. Most of my relatives perished. None of my grandparents on either side returned from the concentration camps, nor did my uncle on my father's side and one of my aunts on my mother's side. My parents did not want to experience further restrictions, this time from communism, so in 1968 they decided to leave, and I went with them. My father was fifty-three years old at the time, and my mother was fifty. Father was a historian who wrote books and contributed to revitalising Slovak higher education, but in 1953 he was dismissed from the law faculty as part of the purges. He had experiences similar to those from wartime. So they really had had enough. They never regretted emigrating. Father was chronically ill in Bratislava, but when he came here, all his problems vanished – they had simply been psychological. For my parents, emigration was a fundamental necessity that let them escape the constant threat of oppression. They liked to travel – it was the only luxury they indulged in.

Why did you choose Switzerland, specifically, to emigrate to?

We had heard that Switzerland had a very good attitude towards immigrants. What's more, both my parents spoke German. First, we went to Vienna, and from there to Switzerland, with the intention of deciding, once there, whether to travel further or not – to Israel or elsewhere. My younger brother came with us, but he had left a girl behind in Bratislava with whom he was in love. So he returned to Slovakia two months later, only to find that his girlfriend already had someone else. He did his school leaving exams there, then emigrated again under much more difficult circumstances than those we had experienced.

What were your first moments in Switzerland like?

Ambivalent. I had left fantastic friends behind back home. I had a great group of friends from secondary school that included a lot of talented and creative young people. We loved Beatnik culture, and we hitchhiked all over Slovakia. For me at age twenty, it was a big shock to be cut off from all that. On the other hand, the Swiss were exceptionally nice to us, which I will never forget. They were wonderful. Maybe some people have had negative experiences – there can be many factors: they might have met different people, in different areas of Switzerland, or at a different time. The main thing is that people themselves influence how others behave towards them. Whenever there is talk about immigrants,

it's always about the host nation. People rarely talk about how the newcomers should fulfil certain expectations to be accepted. Our historical situation was unequivocal: a great power had seized a small nation, and so people felt considerable sympathy for us. That was the first thing. Secondly, it helped a lot that at that time the economic boom in Switzerland was at its peak. The Swiss needed a labour force, and most immigrants were highly qualified, so in this respect we were in a privileged position. At the start, we were sent to Kreuzlingen. The families who looked after us there didn't just help us for a week or two – we are still friends to this day, having built truly profound relationships with them. It was also important to me that I was able to start studying immediately. In Bratislava, I had studied chemistry at university, and I continued my studies in Zurich. The professors were very kind to us, and they took into account the education we had acquired in Slovakia. The problem was that I didn't speak German. At secondary school in Bratislava, I had studied English. However, I learned German quite quickly at university.

How did emigration affect your personal and professional life?

At first, I was sad about leaving. I was extremely homesick. I received letters and photos of various happenings from friends – I've got a whole box of them. At first, this was all that I and most of my friends from Czechoslovakia thought about. Later, I was able to appreciate the conditions in Czechoslovakia at the time and their consequences, and I understood that emigration had its benefits. It was a long process. When I returned to Slovakia for the first time in 1989, I realised that I was considerably better off than my friends. Even though they had done well at school and had, for example, become medical doctors, they had difficulty finding employment befitting their education. The best years of their lives had been spent under a totalitarian regime. It was different for me; I hadn't experienced any of those difficulties. I got a degree in chemistry from university in Zurich, then obtained a doctorate, and then started teaching at secondary school – a position that really suited me. I should add that secondary school teachers enjoy a better status in Switzerland than in most other countries.

Do you see Switzerland as your home?

Yes, in some respects this is my home. My wife is here – she is Swiss – and my daughters are practically Swiss, so I have roots here, even if they are not as strong as for some people. I am not truly Swiss, nor do I wish to be. My identity is a Slovak who left for Switzerland when he was twenty and who has lived here for fifty years. On the other hand, in Slovakia, as long as we don't talk about politics nobody notices that I haven't lived there all this time. I don't know anything about Czech or Slovak politics. As far as language and culture are concerned, I am like a local in Slovakia, but if I want to I can become detached and feel like a tourist.

Have you ever considered returning to Slovakia?

Many people here have thought about it, but for me it it's pretty much out of the question. Neither my wife nor my daughters speak Slovak. But I probably wouldn't consider it even if I were alone. Slovakia has changed; the people are different. For me, it would mean emigrating a second time – made easier, of course, by the fact that I speak the language. My strongest tie to my country of origin is geographic. I feel it when I am in Slovakia. Even in Vienna, which is sixty kilometres from Bratislava, I can already smell the scent of home, even though Vienna is culturally more similar to Zurich than to Bratislava. I think that when you change your geographical position long-term, it also affects your thinking. Of course, if a person is in dire straits, as is the case with today's migrants, that argument loses meaning; but when someone emigrates, for example, from Switzerland to America or vice versa, then he loses his attachment to his original geographical coordinates. That's why I think there are fundamental reasons why a person should stay in the place where he has his roots.

What have your daughters done with their lives?

My older daughter studied English, followed by a postgraduate course for secondary school teachers. She now teaches English at the same school where I used to teach.

She married a Swiss man and is one hundred percent Swiss. My younger daughter studied natural sciences with a focus on environmental protection at Zurich's technical university. She did very well there, but after graduation she changed direction and attended art school in Lucerne. She completed her second degree this year. Her thesis was on the subject of her Swiss-Slovak-Jewish identity. It was very interesting for me to see how the second generation deals with its identity. We took them to Slovakia once, and the trip was not exactly a great success. They were about twelve and fourteen years old, and we went by car. We arrived in Petržalka, a huge housing estate that today is bigger than Bratislava itself. In 1989, it was in a terrible state – there was mud between the buildings and the walls were defaced and covered in graffiti. It was an immense culture shock for them. Since then, they have been to Prague several times as tourists, and they really liked it there.

What was the most difficult thing about emigrating for you?

The feeling that we would never be able to go back. Most of us had typical émigré dreams: In the dream, you find yourself in Bratislava, waiting in fear to be locked up... If we had known that it would be for just twenty years, maybe it would have been easier, but who knows? In any case, we had no idea – even one month before the Velvet Revolution, nobody could have imagined that we would be able to return to Slovakia one day.

Juraj Lipscher was born in 1948 in Prague, but at age two moved with his family to Bratislava, where he had a happy childhood and later enjoyed the student life. After the Soviet invasion in 1968, his parents and their sons decided to emigrate together. The family, which had suffered the horrors of the Holocaust and had been persecuted during World War II and under communism in the 1950s, did not want to live with any further restrictions. They left for Switzerland, where Juraj continued the education he had begun at Bratislava's technical university and eventually earned a doctorate in physical chemistry from university in Zurich, where he studied under professor Hanns Fischer. He settled in Zurich, where he lived for more than forty years. In 2008, he moved to a renovated former factory building in Rapperswil in the canton of Aargau. From 1982 to 2014, he taught chemistry at a secondary school in Baden, not far from Zurich. In recent years, he has worked part-time at the technical university in Zurich. He devotes most of his free time to photography, and his works have been exhibited in Switzerland, the United States of America, France, Slovakia and the Czech Republic. He and his Swiss wife have two daughters.

Kdybych se měl opět rozhodovat, odešel bych znova. Jistěže s odchodem je spojena určitá ztráta, něco se nedá nahradit. Ale hlavně je to cesta a napínavé dobrodružství.

Václav Požárek

1968 České Budějovice > Bern

Kdy a kde jste se narodil?

Za války v roce 1940 v Českých Budějovicích, kde jsem prožil celé dětství. Otec byl synem továrníka – výrobcce klobouků, maminka z proletariátu. Za činnost v odboji prožil otec konec války v Terezíně, stejně jako jeho bratr v Buchenwaldu. Po Vítězném únoru nám bylo vše znárodněno, ovocné stromy vylámali a přeměnili na gorodky pro dělnickou třídu. S tím bylo spojeno vystěhovávání, šikanování, postupné ničení lidské hrdosti a neúspěšné lámání páteře jak státem, tak sousedy. Otec pak v pracovním táboře na Slovensku budoval s jinými „nepřáteli státu“ stavbu socialismu HUKO v Košicích, což skončilo až amnestií po Stalinově smrti. Pak byl ale nadále perzekvován.

Jak to bylo s Vaším školním vzděláním?

To vypadalo podle toho. Ve škole jsem byl izolován, seděl jsem vždy v zadní lavici, nechtěli si se mnou špinit ruce. Naštěstí, ve slabé chvíli uličního výboru, jsem měl možnost vyučit se univerzálním nástrojařem v plzeňské Škodovce. Ale jako nespolehlivému žvilvu mi nedovolili stavět letadla v pražské Avii, což jsem chtěl, protože bych prý mohl odletět na Západ a všechno prozradit... Před vojenskou službou ve slovenském Štúrově jsem rok pracoval na stavbě přehrady Lipno ve Vyšším Brodě a jako pomocný mechanik vodních čerpadel jsem se ze všech sil snažil rehabilitovat. Z té doby mám zájem o literaturu a výtvarná umění, zvláště typografii a konstrukci písma, což lze provádět soukromě. Krátce jsem studoval večerní gymnázium, a pak už to bylo dobré – nastoupil jsem jako technický redaktor do jihočeského Nakladatelství Růže.

Také jste koketoval s filmem...

Po prvním neúspěšném přijetí na studium filmové režie na FAMU u Elmara Klose se mi to napodruhé podařilo u Bořivoje Zemana. Po dvou semestrech jsem definitivně věděl, že nejsem dostatečně dramatický a pro formální tvorbu nebylo místo, ani naděje praktikovat filmové umění – rozumějte, umění, ne příběhy ze života. Během studia, díky Zdenku Seydlovi, který nade mnou jako krajan z Třeboně držel ochrannou ruku, jsem navrhoval obálky pro nakladatelství Československý spisovatel, například první vydání *Žertu* Milana Kundery. Po odchodu ze školy jsem se orientoval na knižní grafiku, pracoval pro Mladou frontu a pokračoval pro Nakladatelství Růže. Hodně se změnilo, když jsem dostal místo výtvarníka v divadle Semafor, kde jsem bydlel v kanceláři a také v šatně pana Hornička, než jsem jakýmsi zázračným tahem našel byt v Nerudově ulici, jednu místnost s pavlačí naproti Bonapartovi.

Za jakých okolností jste emigroval?

Týden po 21. srpnu, kdy to vypadalo, že se budou dějiny opakovat, jsem se rozloučil s Malou Stranou a jako turista vyrazil směr Paříž. Vystoupil jsem v Norimberku, šel na pivo, druhý den prodal zbytek jízdenky i zpáteční jízdenku do Prahy. Kostky byly vrženy. Po týdnu jsem odjel do Londýna a po týdnu do Paříže. Bylo to neklidné. A pak jsem se nějakým řízením osudu zastavil v Bernu, kde jsem se naráz cítil jako doma.

Jaké byly Vaše začátky ve Švýcarsku?

To už nebyl žádný Semafor, bylo to jiné. Začal jsem s návrhy na ciferníky hodinek, rozumí se, že podle místního pojetí, což byly první kroky k přizpůsobení se. Jako vyučený nástrojař jsem vždycky obdivoval švýcarské měřicí přístroje, jejich výtvarnou strohost a přesnost, švýcarské hodinky jsem obdivoval. Brzy jsem se spřátelil s lidmi z oboru, s architekty a grafiky. Během jednoho roku jsem začal dělat reklamní grafiku, ale také plastické modely ze dřeva a z papíru. Od města Bernu jsem dostal stipendium a šel jsem dva roky studovat na Akademii v Hamburku. Po dvou letech jsem přešel na St. Martin's School of Art do Londýna, do ateliéru, který vedl Anthony Caro. Hlavní bylo vzdělávat se v plastice. V té době byl Londýn více plastický než malířský. Převládala zde tendence k abstrakci, ke konstruování a k adaptaci nových materiálů. Žádné bolestné drama jako padlý voják či žena budovatelka. Po návratu jsem dál pracoval v grafické branži, ale i v tiskárně, abych se uživil. Vedle toho jsem pořád dělal vlastní autorskou práci. A tak je to dodnes. Měl jsem pár výstav, ale živila mě normální práce, nakonec i pedagogická. Dlouhé roky jsem učil na umělecké škole v Bernu.

V čem spočívá Vaše vlastní tvorba?

Dělám plastické objekty, instalace, ale i kresby, fotografie zaměřené na plastické a stavěné formy, výstavní nábytek a výstavní instalace, například podstavce pro sochy Medarda Rossa v Kunstmuseum Winterthur, výstavní vitríny pro Národní knihovnu, grafické úpravy plakátů, publikace jak vlastní, tak pro jiné.

Vystavoval jste někdy v Čechách?

Poprvé v Klatovech spolu s dalšími na západě žijícími umělci v projektu Šedá cihla, v pražské Špálově galerii u Jaroslava Krbůška, v Českých Budějovicích v Domě umění u Michala Škody, naposledy v Národní galerii v Praze ve Veletržním paláci jako host bienále, které kurátoroval Tomáš Vlček.

Porovnáváte někdy Česko a Švýcarsko?

Porovnávat by zabralo hodně času. Nikdy jsem si nepřál a nevyžadoval, aby to zde bylo stejné jako doma. Ve Švýcarsku je to přísnější, důslednější, závažnější, přesnější, svobodnější, ale jaksí bez emocí. Na Švýcarsku je výborné, že když se s někým na něčem domluvíte, tak to klapne.

Měl jste nějaká očekávání, když jste odešel?

Žádný plánovaný program jsem nepřipravoval. Možná jsem měl jen jakýsi intuitivní cíl zachránit, co se ještě dá. Kdybych se měl znovu rozhodovat, odešel bych znova. Jistěže s odchodem je spojena určitá ztráta, něco se nedá nahradit. Ale hlavně je to cesta a napínavé dobrodružství.

Kde je dneska Váš domov?

Domovem zůstávají Budějovice. Na doživotí. Reálným domovem je Bern, který se Budějovicím podobá, alespoň pro mě. A pak mám ještě jeden reálný domov a tím je Itálie.

Itálie?

V Umbrii, v kotlině mezi Assisi a Spoletem, pobývám ve volném čase, jak to jen jde. V malém bytě můžu pracovat a v okolí užívat italské krásy a vůbec po Itálii cestovat za uměním.

Dovede si představit, že byste se vrátil do Čech?

Asi ne, a to i přesto, že mi chybí Malá Strana a Šumava. Nelze podruhé vkročit do stejné řeky. Nejlepší je nechat to, jak to je. Není k zahození nahlédnout do jiné kultury a hlouběji v ní zůstat při nezměněné identitě.

Co Vám emigrace přinesla?

Autentický přehled o západoevropském umění, jak minulém, tak současném. Pokud můžu, jezdím po světě. Nezměnil jsem během těch padesáti let identitu, to ne..., ale stal jsem se „západním“. Je ze mě takový hybrid.

Vy jste se ve Švýcarsku dobře integroval, vidíte?

Relativně ano, alespoň mám ten dojem. Dnes už patřím tak trochu sem.

Jak žijete teď?

Po odchodu mé první ženy na věčnost jsem se podruhé oženil. Takže nejsem sám. Manželka je kunsthistorička. Je tolerantní, podporuje mě v mé práci a nikdy neslyším výčitky, že jsem třeba dlouho v ateliéru nebo něco nestíhám. To opravdu oceňuju a tím je vlastně moje integrace definitivní.

Vrátím se ještě trochu zpět v čase. Jak se s Vaší emigrací vyrovnali Vaši rodiče?

Chyběl jsem jim fyzicky, ale udržovali jsme rušný písemný styk. Doma zůstali ještě dva bratři a sestra. Na konci osmdesátých let jsem je sem pozval, a když jsem seděl s otcem u Luganského jezera, z ničeho nic se mě zeptal: „Tak Vašku, kdy se vrátíš domů? Snad tu nechceš zůstat navěky, že ne?“ Dodnes to ignoruji.

Ale po revoluci jste jezdil domů do Budějovic, ne?

Byl jsem tehdy jako stipendista DAAD v Berlíně a moje první cesta vedla přes noční Prahu domů k rodičům. Zazvonil jsem, maminka mi hodila klíč od domu z okna jako kdysi, a bylo to. V bytě vše na stejném místě, jen koberec byl jiný. Noviny ležely složené vpravo nahoře. Dokud žili, jezdil jsem častěji. Také okruh mých známých z Nakladatelství Růže je stále menší...

Máte nějaké motto, podle kterého se v životě snažíte řídit?

Zatím ne. Mám nějaká závazná pravidla, která jsou jaksi zažitá od rodičů. Aniž bych trpěl otcovským komplexem, snažím se nedělat ostudu. Vždycky se sám sebe ptám, co by na to říkal otec. Byl mi příkladem, tak se snažím chovat a jednat tak, aby se nezlobil. Je to takový můj mentální barometr. Přesto jsem chaot a ne vždy dostatečně disciplinovaný.

Václav Požárek se narodil v roce 1940 v rodině továrníka v Českých Budějovicích. Vyučil se nástrojařem a po studiu na večerním gymnáziu nastoupil jako technický redaktor v Nakladatelství Růže. Krátce studoval režii na pražské FAMU a pracoval jako výtvarník v divadle Semafor. Po okupaci v srpnu 1968 odešel do Švýcarska. Usadil se v Bernu a po získání stipendia studoval na Hochschule für Bildende Künste v Hamburku a na St. Martin's School of Art v Londýně. V rámci prestižního stipendia DAAD pobýval v Berlíně. Václav Požárek je bezesporu jeden z nejnenápadnějších a zároveň nejzajímavějších českých výtvarných umělců etablovaných v zahraničí. Ke své vizuální výpovědi používá fotografii, kresbu a objekt. Tyto prvky často kombinuje do instalačních scenerií. Blízké jsou mu běžné dostupné předměty, například odpadové dřevo, obalový materiál, stavební prvky, nalezené staré fotografie a ilustrace, které skládá do nových geometrických a významových souvislostí, často s fotografii detailů architektury. Požárek vytváří někdy až šokující spojení, která ale nikdy neztrácejí filozofický podtext a určitou noblesu staré avantgardy. Věhlas si získal především ve Švýcarsku a německy mluvících zemích. V Čechách vystavoval například v klatovské Galerii U Bílého jednorožce (*Šedá cihla 66/1994*, 1994), v Domě umění v Českých Budějovicích (*Ruka ruku myje*, 1998) či v Galerii Václava Špály (*Sůl nad zlato*, 1998; *Hůl do vody položená*, 2001).

If I had to decide again, I would still leave. Yes, leaving involved some loss, and some things cannot be replaced. But the main thing is the journey and the exciting adventure.

Václav Požárek

1968 České Budějovice > Bern

When and where were you born?

During the war, in 1940 in České Budějovice, where I spent my entire childhood. My father was the son of a factory owner – a hat manufacturer – and my mother came from the proletariat. Because of their resistance activities, my father experienced the end of the war in Terezín, just as his brother did in Buchenwald. After “Victorious February”, all our property was nationalised. The fruit trees were chopped down and turned into homes for the working class. This was accompanied by evictions, harassment, the slow denigration of human dignity, and unsuccessful attempts at breaking our backbones on the part of the state and our neighbours. My father was sent to a labour camp in Slovakia, where he and other enemies of the state helped to build one of the “great works of socialism”, the HUKO steelworks in Košice, which ended only with the amnesty following the death of Stalin. But he was persecuted afterwards as well.

What about your education?

That reflected these same circumstances. I was isolated at school. I always sat at the back. Nobody wanted to get their hands dirty by getting too close to me. Fortunately, in a moment of weakness our street committee allowed me to apprentice as a tool and die maker at the Škoda Works in Pilsen. Still, as an “unreliable element” I was not allowed to build planes at the Avia factory in Prague like I'd wanted. They argued that I might try to fly to the West and tell them all I knew... Before doing my military service in the Slovak town of Štúrovo, I spent a year working on the construction of Lipno Dam in Vyšší Brod. In my position as assistant mechanic of water pumps, I tried with all my strength to rehabilitate myself. My interest in literature and art dates to that era, especially typography and letter design, which can be done in private. I briefly attended evening grammar school courses, and then things got better – I got a job as a technical editor with the south Bohemian “Růže” publishing house.

You also tried your hand at filmmaking...

After my first unsuccessful application to study film directing under Elmar Klos at FAMU, I made it on my second try, and studied with Bořivoj Zeman. But after two semesters, it became clear to me that I wasn't dramatic enough, and that there was no room for formal work, or any hope for practicing art through cinema – I mean art, not stories from life. Thanks to Zdenek Seydl, who as a fellow south Bohemian from Třeboň held a protective hand over me, during my studies I also designed book covers for Československý spisovatel, including the cover for the first edition of Milan Kundera's *The Joke*. After leaving school, I focused on book design, working for Mladá fronta and continuing my work for Růže. Things changed a lot when I got a job as a designer for the Semafor Theatre, where I lived in the office and in Mr. Horníček's changing room before, by some kind of miracle, I found a flat on Nerudova Street – one room with a balcony across from the Bonaparte.

Under what circumstances did you emigrate?

In the week following 21 August, when it looked like history would repeat itself, I bade farewell to the Lesser Town and headed for Paris as a tourist. I got off the train in Nuremberg, went for a beer, and the next day sold the rest of my ticket and the return ticket to Prague. The die was cast. A week later I left for London, and a week after that for Paris. It was an uneasy time. And then, fate somehow brought me to Bern, where I immediately felt at home.

What were your beginnings in Switzerland like?

It was not at all like at the Semafor. It was different. I started out designing watch faces – according to local customs, of course, which was my first step towards integration. As a trained toolmaker, I have always admired Swiss measuring instruments, their precision and simplicity of design. I truly admired Swiss watches. I soon made friends among people in the field, architects and graphic designers. Within one year, I'd begun doing advertising design, and also three-dimensional models from wood and paper. The City of Bern gave me a scholarship, and so I spent two years studying at the academy in Hamburg. After that, I transferred to Saint Martin's School of Art in London, where I studied under Anthony Caro. The main thing was to learn sculpture. At the time, London was more about sculpture than painting. The predominant tendency was towards abstraction, towards construction and the use of new materials. No poignant dramas like fallen soldiers or female builders of communism. After my return, I worked in graphic design, but in a print shop so I could make a living. Next to that, I kept doing my own artistic creations. It's still like that today. I have had a few exhibitions, but my livelihood came from my normal work – which later included teaching as well. I spent many long years teaching at an art school in Bern.

What kind of art do you make?

I make three-dimensional objects and installations, but also drawings and photographs with a focus on three-dimensional and constructed forms, and also exhibition furniture and exhibition installations, for instance plinths for the sculptures of Medard Ross at the Kunstmuseum Winterthur, display cases for the National Library, plus poster designs and my own and other people's publications.

Have you ever exhibited in the Czech Republic?

My first time was in Klatovy along with other artists living in the West as part of the Grey Brick exhibition project, then at Prague's Špála Gallery when it was run by Jaroslav Krbůšek, at Michal Škoda's House of Art in České Budějovice, and most recently at the National Gallery's Trade Fair Palace as a guest of the biennial curated by Tomáš Vlček.

Do you ever compare the Czech Republic and Switzerland?

I could spend a lot of time on comparisons. I have never wished nor demanded that it would be the same here as back home. Life in Switzerland is more rigorous, consistent, serious, meticulous and free, but also somehow emotionless. A great thing about Switzerland is that if you agree on something with someone, then it really happens.

Did you have any expectations when you left?

I didn't have any programme planned in advance. I guess I just had a kind of intuitive goal to save what still could be saved. If I had to decide again, I would still leave. Yes, leaving involved some loss, and some things cannot be replaced. But the main thing is the journey and the exciting adventure.

Where is your home today?

My home is and remains Budějovice. Forever. My real home is Bern, which is similar to Budějovice – at least for me. And then I have one more real home, and that is Italy.

Italy?

I spend as much of my free time as possible in Umbria, in the valley between Assisi and Spoleto – in a small flat where I can work. And where I can enjoy the beauty of the Italian countryside and travel throughout Italy to see art.

Can you imagine ever returning to the Czech Republic?

Not really, although I do miss the Lesser Town and the Bohemian Forest. But you can't jump into the same river twice. The best thing is to leave things as they are. It's a valuable experience to look into a different culture and to more deeply become a part of it without losing your identity.

What has emigration brought you?

An authentic overview of Western European art past and present. I travel the world when I can. My identity hasn't changed over these fifty years, but I have become "Western." I'm a bit of a hybrid.

You are well-integrated in Switzerland, aren't you?

Relatively well, yes. At least that's my impression. By now I already belong here just a bit.

What does your life look like today?

After my first wife's passing, I got married a second time. So I am not alone. My wife is an art historian. She's tolerant and supports my work. I never hear any complaints, for instance that I spend a long time in my studio or that I never get anything done. I truly value that, and that basically makes my integration definitive.

Let's go back in time a little. How did your parents deal with your emigration?

They missed me physically, but we wrote to each other a lot. My sister and two brothers stayed home, too. I invited them to come in the late eighties, and when I was sitting by Lake Lugano with my father, he asked me out of the blue, "So, Vašek, when are you coming home? You don't want to stay here forever, do you?" I've ignored that to this day.

But you visited Budějovice after the revolution, right?

I was in Berlin on a DAAD scholarship at the time, so my first trip home to visit my parents was through Prague at night. I rang the bell, and my mother threw me the house keys from the window just like before, and that was that. Everything was in the same place. Only the carpet was different. The newspaper was lying folded on the top right shelf. I visited more frequently when they were still alive. My circle of acquaintances from Růžice is also getting smaller...

Do you have any motto by which you try to live your life?

Not for now. I have a few solid rules that I have basically inherited from my parents. I don't suffer from a father complex, but I try not to be an embarrassment. I always ask myself what my father would say to something. He was an example for me, and I try to act and behave in a way that wouldn't have angered him. It's something like my mental barometer. Still, I'm a bit disorganised and don't always have enough self-discipline.

Václav Požárek was born in 1940 into the family of a factory owner in České Budějovice. He apprenticed as a toolmaker, and after attending evening courses at a secondary school, he worked as a technical editor for the Růže publishing house. He also briefly studied film directing at FAMU and worked as a designer for the Semafor Theatre. He left for Switzerland after the country's occupation in August 1968. Settling in Bern, he received a scholarship to study at the Hochschule für Bildende Künste in Hamburg and at Saint Martin's School of Art in London. He also spent some time in Berlin thanks to a prestigious DAAD scholarship. Václav Požárek is undoubtedly one of the most unassuming but also most interesting Czech artists to have established himself abroad. He works with photography, drawings, and object art, often combining all these elements into installations. He likes to work with easily available items such as discarded wood, packaging material, construction materials and found photographs and illustrations, which he combines into new geometric shapes imbued with new meaning, often with the use of close-up photographs of architecture. Sometimes he creates somewhat shocking combinations, but his works never lose their philosophical subtext and the sophistication of the old avant-garde. He is best known in Switzerland and the German-speaking world, but he has also exhibited in the Czech Republic – for instance at the White Unicorn Gallery in Klatovy (*Grey Brick 66/1994*, 1994), the House of Arts in České Budějovice (*One Hand Washes the Other*, 1998) and the Václav Špála Gallery (*Salt Over Gold*, 1998; *A Cane Placed in Water*, 2001).

Demokratické kořeny švýcarského stromu čítají staletí a kořínky toho českého keříku se počítají v desítkách let a mnohokrát už se mu stalo, že přišel vítr a úplně ho vyvrátil. Doufám pevně, že tentokrát vydrží a poroste.

Jiří Růžička

1968 Praha > Bern

Jak jste prožil dětství?

Narodil jsem se v Praze, ale za války jsem vyrůstal na venkově, protože rodiče měli strach z bombardování. Když se znovu otevřely vysoké školy, vrátili jsme se do Prahy a rodiče dostudovávali medicínu. Takže jsme se s bratrem ocitli na rok v sirotčinci. Když jsem nastoupil do první třídy, přišel Vítězný únor... Naše rodina nebyla zrovna harmonická. Vždycky, když jsem se vrátil ze školy, sedl jsem si ke klavíru a brnkal si – dneska bych řekl, že jsem improvizoval. Vytvořil jsem si kolem sebe takovou bublinu, kde na mě rodinné problémy nedoléhaly.

Hudba se stala Vaším osudem...

Chtěl jsem studovat skladbu, ale rodiče si to nepřáli. Po maturitě jsem se tedy přihlásil na obor hudební výchova a čeština na pražské pedagogické fakultě. Po absolutoriu jsem dostal umístěnku do pohraničí. Roku 1962 jsem nastoupil jako učitel střední pedagogické školy ve Šluknově. Původní německé obyvatelstvo po válce odsunuli a nasadili tam romské a řecké rodiny. Byl to babylon. Ve zvláštní škole bylo víc dětí než v normální. Neměl jsem tam ani byt, bydlel jsem ve sborovně. Hodně lidí se do Šluknova dostalo za podobných okolností jako já – vlastně jsme tam byli odsunuti za trest. Ale měli jsme výbornou partu.

Proč za trest? Vy jste se něčím provinil?

Můj dědeček míval nemovitosti, byl jsem potomek buržoazie. Do Prahy jsem se oficiálně vrátit nemohl, dokud mě z kraje neuvolnili. Přesto jsem to ale udělal, chvíli jsem byl takřka na ulici, dělal jsem různé příležitostné práce a hrál po barech. Nakonec jsem získal místo skladatele a korepetitora Domu pionýrů v Karlíně. S bývalým šéfem Violy Jiřím Ostermannem a Evou Olmerovou jsme dělali představení v kostele svatě Kateřiny – Eva zpívala Bacha, Jiří recitoval báseň Milana Nápravníka *Obestín* a já k tomu hrál na varhany. Pak ale zasáhla cenzura a představení nám zatrhli. Nesmělo se o něm psát a naše smlouvy byly neplatné. Od té doby jsem nemohl sehnat žádnou práci. Suploval jsem na základní škole na Žižkově, ale i odtamtud mě vzápětí vyhodili. V roce 1965 narychlo potřebovali muzikanta v kladenském divadle. Po tříměsíční zkušební době jsem tam zůstal ještě dalších pět měsíců. Měl jsem dojem, že jsem už v trvalém pracovním poměru, ale pak přišla výzva, abych vrátil plat za těch pět měsíců, že se prý mzdová účtárna spletla. Ta doba byla opravdu příšerná. Až když nastalo pražské jaro, zaměstnali mě ve Státním divadelním studiu, jehož součástí bylo třeba i divadlo Semafor. S Pavlem Šmokem a Leošem Ogounem jsem působil v Baletu Praha, jako inspicient a korepetitor. Když jsem si šel pro první plat, stál přede mnou v účtárně Karel Gott. Stejnou sumu, co jsem dostal jako výplatu, on rozdál jako spropitné. Všechno běželo báječně.

Jak jste prožíval 21. srpen 1968?

Po okupaci jsem týden nemohl spát. Bydlel jsem na Hlávkově koleji, mosty byly zavřené, nedalo se jít přes řeku, od setmění až do rána jsme slyšeli střelbu. Po Dubčekově projevu po jeho návratu z Moskvy mi bylo jasné, že to bude snad ještě horší než předtím. Tak jsem zabalil kufr a 29. srpna jsem přešel v Dolním Dvořišti hranice do Rakouska. Na české straně hranic jsem se ještě dal do řeči se třemi kluky, kteří tam stáli se starou škodovkou – ptali se mě, jestli mám pas, tvrdili, že ještě včera pouštěli na občanku. Když jsme se loučili, říkali jsme si, že se možná ještě potkáme. Hranici blokovaly dva ruské tanky se zkříženými hlavními. Když jsem ukázal svůj pas, hlavně se roztoustily a já přešel na rakouskou stranu. Neměl jsem vízum, jen výjezdní doložku do Itálie, tak jsem musel na celnici počkat na rakouskou policii. Najednou příběh rakouský celník a volá: „Pojďte se podívat, co se tady děje!“ Na české straně světlomety, psi a ze zadu křik z megafonu: „Zůstaňte stát, ruce vzhůru!“ Zablýskl jsem tři stíny, nejspíš to byli ti kluci ze škodovky, asi doufali, že je to území nikoho, že to přeběhnou. Světlo zhaslo. Psi doštěkali. Ten rakouský celník se ke mně otočil a německy mi povídal: „To vy takhle jdete Češi proti Čechům...? Kdyby u nás někdo přebíhal, zakřičím Halt! Halt!, vystřelím třikrát do vzduchu a nechám ho běžet. Přeci si nevezmu na svědomí lidský život.“ Tak to byl můj první zážitek na Západě.

Jak je hrozné. Jak jste se pak z Rakouska dostal do Švýcarska?

Vlastně náhodou. Ve Vídni jsem spal na zimním stadionu obleženém Čechy a Slováky, tisíce lidí na ledové ploše i na tribunách, jedna matrace vedle druhé. Začal jsem si shánět práci, jsem češtinář, tak jsem se nabídl v české škole ve Vídni. Tam mě ale vzít nemohli, byli placeni z českého ministerstva školství. Když jsem pak jednoho krásného dne špacíroval po městě, vidím svého kamaráda, jak stojí v dlouhé frontě. Povídá mi, že tam už dva dny a dvě noci čeká na švýcarské vízum. Tak jsem mu strčil do ruky i můj pas a rovnou jsem do něj dostal štempl se vstupním vízem do Švýcar, které platilo i jako jízdenka na speciální vlak pro československé utečence, který denně z Vídně odjížděl přímo do Švýcarska. Nastoupil jsem až do posledního možného vlaku, a tak jsem se dostal nejprve do Buchsu a potom další den do Bernu. To bylo někdy v září.

Jaké byly Vaše začátky ve švýcarské emigraci?

Vždycky jsem chtěl studovat kompozici, tak jsem se přihlásil na bernskou konzervatoř. Studoval jsem u Sándora Veresse, který vychoval celou generaci švýcarských skladatelů. Zpočátku mi slibovali, že nebudu muset platit školné. Když jsem v březnu příštího roku dostal stipendium, bylo mnohem nižší, než měli ostatní. Asi to bylo tím, že ve Švýcarsku už žila moje matka, která jako lékařka hodně vydělávala, ale já jsem se s ní příliš nestýkal, natož aby mě podporovala. Záhy jsem dostal dopis, že školné musím zpětně uhradit. Myslel jsem si, že je to omyl, ale ředitel konzervatoře na tom trval. Říkal mi: „Co si myslíte? My máme dost problémů se švýcarskými muzikanty, a vy si přijdete odněkud z Východu...“ Stipendium mi stačilo sotva na splacení dluhů, školné jsem zaplatit nemohl. A když jsem pak jednoho dne přišel na konzervatoř, zjistil jsem, že už tam nestuduju. Vyhodili mě. Když se konal den otevřených dveří, vyzvali mě ale, abych zahrál něco na oslavě v baru. To mě sice urazilo, ale nakonec jsem tam hrát přišel, byl tam totiž krásný klavír, zatímco já měl doma piano z bazaru za pár pěttek. Okolo po chodbě šel můj profesor Albert Schneeberger, poznal mě podle tónu. On byl skoro slepý, ale měl neuvěřitelný sluch. Přidal se ke mně, klávesnice nám ale byla za chvíli úzká, naráželi jsme na sebe, a tak jsme se rozdělili a improvizovali na dvou klavírech současně. Sál se zaplnil, lidé křičeli, Schneebi objednal pivo pro všechny a končili jsme Ódou na radost. Druhý den jsem ho potkal, jak jde měnit goldvreneli – malé zlaté mince, do kterých Švýcaři ukládají svůj majetek, protože večer předtím pozval na drink všechny v sále. A on mi povídá: „Jiří, to je taková ostuda, že tě vyhodili, ty z tý konzervatoře neodejdeš, dokud tě nezapíšíou jako mého žáka na klavír.“ A tak jsem se stal jeho studentem a později asistentem – dokonce kvůli nám zavedli zvláštní obor improvizace.

Jak jste se tou dobou živil?

Přivydělával jsem si různě, hrál jsem v baletní škole Grand école de danse, ale i v restauracích. Jednoho dne si mě pozvali na cizineckou policii, za masivním stolem seděl úředník a ptá se mě, z čeho žiju. Dostal jsem strach, že mě budou podezírat z něčeho nekalého, tak jsem radši přiznal, že pracuju načerno. A on mi ukázal dopis od mecenášky, která podporovala utečence, a zmiňovala se o mém případu s tím, že jestli se to nevysvětlí, svoji podporu stáhne. Ten úředník mě pak poslal za jistou Frau dr. Kurz, jejíž organizace Křesťanská mírová služba se starala o uprchlíky už za druhé světové války, vykupovala Židy, pomohla mnoha lidem. Ona mi zajistila tzv. studijní půjčku, která se po absolutoriu změnila na stipendium, tudíž jsem ji nemusel vracet. Takže mě vlastně zachránila.

Jak jste zahájil Vaši profesionální hudební kariéru?

To bylo ještě na škole. Měl jsem veliké štěstí. Začal jsem hudbou k loutkovému představení Moniky Demengy. Pak na konzervatoř přišel Kurt Bloom, sháněl skladatele, vybral si mě, a to byla první hudba k filmu, kterou jsem dělal. Ve Stadttheateru tenkrát působil skladatel, který měl psát hudbu pro představení *Král Lear*. Zlámal si ale nohy na lyžích, a tak jsem se nabídl, že to udělám místo něj. Asi se jim to líbilo, protože jsem pak od Stadttheateru dostával další zakázky. Tím se to rozjelo. Bern bylo tehdy město mnoha malých divadel, pro která jsem režíroval a skládal scénickou muziku. Po skončení studia jsem pracoval jako učitel divadla na Městském gymnáziu Bern Neufeld. Složil jsem

hudbu k více než padesáti divadelním představením, televizním inscenacím a filmům. Dodnes pracuji jako aranžér pro hudební soubor I salonisti, který se proslavil ve filmu *Titanic*, a jako režisér, skladatel a hudebník v Bernském loutkovém divadle. Vždycky jsem zůstal, jak se česky říká, na volné noze. Mým domovem byla divadelní kantýna. Ať to bylo v Bernu, v Paříži, nebo později v Curychu.

Do Curychu jste odešel za práci?

Z Curychu se dá pracovat po celém Švýcarsku, zatímco z Bernu je to daleko složitější. V Curychu jsem bydlel v Oberdorfu, na starém městě. Do každého divadla jsem to měl šest minut pěšky. Dělal jsem pro Schauspielhaus i pro Opernhaus, kde působil dirigent Schneider. Ten mi mimo jiné poradil, jak si mám říct o peníze. Říkal: „Vy jste můj člověk, běžte do sekretariátu a nechte si tu práci dobře zaplatit.“ Za korepetici mi tenkrát nabízeli dvanáct set jako měsíční paušál plus stovku za představení. Povídám jim, že mám firmu a ta mě měsíčně stojí pět tisíc a ještě k tomu musím něco vydělat – takže bych potřeboval alespoň osm tisíc. „Na to nemám kompetence,“ lamentoval ekonom. Navrhl jsem mu, že budu týden pracovat na svoje riziko zadarmo, a pokud smlouvu nedostanu, odejdu. A dostal jsem ji. Kdyby nebylo dirigenta Schneidera, tak bych celý život dělal za málo. To mě na Švýcarsku mrzelo – pokud jste si sám neřekl, tak jste nedostal. A navíc jsem zjistil, že jsem na začátku dělal chybu – když člověk požadoval málo, tak ho měli za špatného.

Měl jste emigrantské sny?

Samozřejmě, to měli všichni, i Sándor Veress mi o tom vyprávěl. Scénář byl vždycky podobný: Jste zpátky v Praze, máte utečenecké dokumenty, honí vás policie..., a to se v různých obměnách opakovalo. Jednou mě ve snu honili po Praze, ocitl jsem se u bývalého Denisova nádraží na Těšnově a z budky jsem volal své přítelkyni, která zůstala na Slovensku. A ona mi povídá, že na mě nemá čas, že se zítra vdává. A tak jsem jí hned druhý den po dlouhé době skutečně zavolal – a bylo to tak – říkala: „Bubo, ja mam takú radosť, že mi voláš, já sa dnes vydávám.“

Proč jste se z Curychu vrátil do Prahy?

V Curychu jsem prožil krásných dvacet let. Bydlel jsem na Rössligasse, dole byla restaurace U Bílého kříže, kde se setkávali umělci a starousedlíci. Oberdorf bývala taková vesnička uprostřed velkoměsta s dobrými sousedskými vztahy, to jsem nikde jinde nezažil. Ale už je to minulost, původní majitelé domy prodali, z hospody, kde jsme se každý večer potkávali, se stala drahá restaurace, nájem se ztrojnásobil, musel jsem se vystěhovat. Tak jsem sháněl nějaký domov na zaopatření ve stáří. A našel jsem osm domů pro seniory, na konečné stanici tramvaje číslo 13. I když lidé tam byli často mladší než já, v parku se nikdo neprocházal, žádná hospoda v okolí... Takový předstupeň k hřbitovu. To byla poslední kapka. Rozhodl jsem se vrátit do Prahy. Důležité pro mě bylo i to, že mi vrátili majetek v restituci, ale vrátil bych se, i kdybych neměl co restituovat. Toužil jsem potkat lidi, které jsem nemohl přes dvacet let vidět.

Máte nějaké životní krédo, podle kterého se snažíte řídit?

Ve Švýcarsku jsem se stal křesťanem. Stalo se to tak, že už jsem nevěděl jak dál, a tak jsem došel do kostela a prosil jsem: „Bože, jestli nějaký jsi, vezmi mi život, který jsem si sám nedal...“ Vyjmenoval jsem vše negativní, co mne v životě potkalo, a zbaběle potvrdil, že už nemám sílu to unést. Vyšel jsem z kostela a bloudil po městě. Pak jsem se z toho zoufalého stavu pomalu dostal a vzpomněl si, že mám někomu zatelefonovat. V telefonní budce ležel traktát s nadpisem „Co tě tíží?“. V textu se jistý student omlouval profesorovi za své špatné výsledky, poněvadž se necítil dobře. Profesor mu odpověděl, že devadesát procent věcí, které pomohly lidstvu, pochází právě od lidí, kteří se necítili dobře. Když jsem ten sešit otevřel, bylo v něm vyloženo evangelium. Takové malinké stráněčky to byly. Na poslední stránce stálo: „Klepu u tvého srdce, kdo mě vpustí, s tím budu večeřet.“ A pak tam bylo místo na jméno, příjmení, datum narození a pod tím stálo, že tímto přijímám Ježíše Krista jakožto svého osobního spasitele, datum a podpis. Co teď? Já jsem to prostě musel podepsat.

Kde je dneska Váš domov?

Kde domov můj? To je ta otázka... Mezi lidmi, kteří dělají dobré věci. Když jsem přišel do Švýcarska, tak jsem si myslel, že všichni Švýčari jsou blbí. A když jsem přijel po revoluci do Čech, říkal jsem si totéž o Češích. Možná, že to je drzé, ale mluvím upřímně. Časem se člověk ale obalí svými lidmi a ty blbce vlastně nevnímá. Já mám nejlepší přátele v Bernu. Nebyl jsem tam třeba dva roky, ale když vystoupím v Bernu z nádraží, už slyším: „Tschau Jiri.“ Mám tam lidi, kteří mě znají desítky let a kteří mi důvěřují. V Čechách jsem cizí, vzniklo tu jakési vakuum. Čtyřicet let jiné životní zkušenosti je znát. Vadí mi, když čeští politici vypráví, co je to demokracie, a sami o tom nemají vůbec páru. Demokratické kořeny švýcarského stromu čítají staletí a kořínky toho českého keříku se počítají v desítkách let a mnohokrát už se mu stalo, že přišel vítr a úplně ho vyvrátil. Doufám pevně, že tentokrát vydrží a poroste. Návrat do Čech jsem pociťoval jako druhou emigraci. Ve Švýcarsku mám za sebou kus úspěšné práce. Kdybych teď přišel do divadla v Praze, tak mi řeknou: „Dědku, co tady chcete?“

Jiří Růžička se narodil v roce 1941 v Praze. Během studia češtiny a hudební výchovy na Vysoké škole pedagogické hrál v amatérských divadelních a hudebních souborech. Po absolutoriu dostal umístěnku do Šluknova jako učitel střední pedagogické školy. Po návratu do Prahy roku 1964 působil jako pianista v Tatranbaru, v hudebním oddělení Městské lidové knihovny či jako korepetitor a skladatel Domu pionýrů. Spolupracoval se souborem Inklemo, podílel se na představeních pantomimy Borise Hybnera a vokální skupiny Traxleři, společně s Jiřím Ostermannem a Evou Olmerovou připravil hudebně poetický pořad *Obestín*. V roce 1967 pracoval jako hudebník v kladenském divadle a později jako korepetitor a inspicient Baletu Praha ve Státním divadelním studiu. Po emigraci do Švýcarska v srpnu 1968 se usadil v Bernu, kde začal studovat skladbu a hru na klavír na konzervatoři. Následně působil jako varhaník, skladatel, hudebník a později i jako režisér více než šedesáti inscenací na malých scénách většiny městských divadel německy mluvících kantonů, mimo jiné curyšského Opernhausu, Schauspielhausu a divadla na Winkelwiese. Pracoval také pro divadlo Carré Silvia Monfort v Paříži a pro ženevskou televizi RTSR aj. Dodnes spolupracuje s bernským loutkovým divadlem Moniky Demengy, s curyšským Kasperlibühne Theater a aranžuje hudbu pro komorní hudební skupinu I Salonisti. Roku 1988 založil v Curychu firmu A 445 AG na hudbu pro film, video a divadlo. Roku 2008 se přestěhoval zpět do Prahy.

The democratic roots of the Swiss tree are centuries old, whereas the rootlets of the Czech shrub go back just a few decades, and more than once a wind has come and has totally uprooted it. I firmly hope that this time it will last and flourish.

Jiří Růžička

1968 Prague > Bern

What was your childhood like?

I was born in Prague, but I grew up in the countryside during the war because my parents were afraid of the bombings. When the universities reopened, we returned to Prague and my parents completed their studies in medicine. So my brother and I ended up spending one year in an orphanage. "Victorious February" came the year I started school. Our family was not exactly harmonious: Every day when I came home from school, I sat down at the piano and tapped away at it – today I'd say I was improvising. I created a bubble around myself so that my family's problems couldn't get in.

Music became your destiny...

I wanted to study music composition, but my parents were against it. After graduation, I applied for music education and Czech at Prague's Faculty of Education. When I finished, I was assigned a job in the border region: In 1962, I started working as a teacher at a secondary school of education in Šluknov. The original German population had been expelled after the war, and Romani and Greek families had been settled there in their place. It was a Tower of Babel. There were more children in special schools than in normal schools. I didn't even have a flat, so I lived in the staff room. A lot of people in Šluknov ended up there under circumstances similar to my own – we were basically sent there as punishment. But it was a great bunch of people.

Why as punishment? Were you guilty of something?

My granddad used to own property, so I was a descendant of the bourgeoisie. I was not allowed to officially return to Prague until they released me from the region. I went back anyway, and for a time I was almost on the street, working odd jobs and playing in bars. Eventually, I found work as a composer and accompanist at the Pioneer Building in Karlín. I also performed at the Church of St. Catherine with Eva Olmerová and Jiří Ostermann, the former head of the Viola poetry and wine bar. Eva sang Bach, Jiří recited Milan Nápravník's poem *Obestín* and I played the organ. But then the censors intervened and put an end to our performances. Nobody was allowed to write about it, and our contracts were suddenly invalid. After that, I couldn't find any work. I got a job as a substitute teacher at a primary school in Žižkov, but I was fired straight away. In 1965, they needed a musician at short notice for the Kladno Theatre. After the three-month trial period, I stayed on for another five months. I was under the impression that I finally had a permanent job, but then I was summoned to return the five months' wages. They said that payroll had made a mistake. It was a really terrible time. Only once the Prague Spring came along did I get a job at the State Theatre Studio, of which the Semafor Theatre was a part. I worked with Pavel Šmok and Leoš Ogoun at Balet Praha as stage manager and accompanist. When I went for my first pay packet, Karel Gott was standing in front of me in the queue in the payroll department. What I got as pay, he handed out as tips. Everything was going splendidly.

How did you experience 21 August 1968?

After the occupation, I couldn't sleep for a week. I lived at the Hlávka Dormitory, the bridges were closed, it was impossible to cross the river and you could hear the sound of gunfire from dusk to dawn. Following Dubček's speech after his return from Moscow, it was clear to me that it would be even worse than before. So I packed my suitcases, and on 29 August I crossed the border to Austria at Dolní Dvořiště. At the Czech border I started chatting with three guys who were standing beside an old Škoda. They asked me if I had a passport. They said that the day before people were still allowed to cross the border using their identity cards. When we parted ways, we said that perhaps we'd meet again. The border was blocked by two Russian tanks with crossed barrels. When I showed my passport, they parted and I crossed over to the Austrian side. I didn't have a visa, just an exit permit for Italy, so I had to wait at customs for the Austrian police. Suddenly, an Austrian custom's officer ran over, crying out, "Come and have a look at what's going on over here!" On the Czech side there were searchlights and dogs, and from further back someone shouting through a megaphone, "Stay where you are, hands up!" I spotted three shadows, most likely the guys from the Škoda. They were probably hoping they were in the no man's land and that they'd make it. Suddenly the headlamps lit up a platoon of soldiers spread out in front of them. Gunshots. The lights went out. The dogs stopped barking. The Austrian customs officer turned to me and said in German, "So this is how you Czechs turn on each other? If someone ran over on our side, I'd shout 'Halt! Halt!', fire three times into the air and let him run. There's no way I'd have a human life on my conscience." That was my first experience in the West.

That's awful. How did you then get from Austria to Switzerland?

Actually by chance. I was sleeping in the ice stadium in Vienna, surrounded by Czechs and Slovaks, thousands of us sleeping on the ice rink and in the stands, one mattress next to the other. I had started looking for a job; I'm a Czech teacher, so I went to the Czech school in Vienna to ask for a job. But they couldn't take me because they were paid by the Czech Ministry of Education. Then one fine day while out for a stroll, I see a friend of mine standing in a long queue. He tells me that he's been there for two days and two nights waiting for a Swiss visa. So I put my passport in his hand and I got a stamp with an entry visa for Switzerland on the spot. The visa also doubled as a ticket for a special train for Czechoslovak refugees, which left Vienna for Switzerland every day. I got on the last possible train and ended up first in Buchs, and then the next day I travelled on to Bern. That was sometime in September.

What did your beginnings in Switzerland look like?

I had always wanted to study music composition, so I applied to the music conservatory in Bern. I studied under Sándor Veress, who taught an entire generation of Swiss composers. In the beginning he promised me that I wouldn't have to pay tuition fees. When I received my scholarship in March of the following year, it was much lower than what the others were getting. I suppose it was because my mother was already living in Switzerland and, as a doctor, she was earning a lot of money. But she didn't have much contact with me, let alone support me. Before long, I received a letter stating that I had to pay the tuition retroactively. I thought it was a mistake, but the director of the conservatory insisted on it. He said, "What do you think? We have enough problems with Swiss musicians, and you come here from somewhere in the East..." The scholarship was barely enough to repay the debts, but I couldn't pay my tuition. And then one day I arrived at the conservatory and discovered that I was no longer studying there. They had thrown me out. Still, on open day they asked me to play something for a party at a bar. I felt offended, but I played there in the end – it was such a beautiful piano, while the one I had at home I'd bought for next to nothing from a second-hand shop. My professor Albert Schneeberger was passing in the corridor and recognised me from how I was playing. He was almost blind but had unbelievable hearing. He joined me, but soon the keyboard started to be too small for the two of us. We kept running into each other, so we split up and improvised on two separate pianos at the same time. The room filled up, people cheered, Schneebi ordered beer for everyone

and we finished with *Ode to Joy*. I bumped into him the next day while he was on his way to exchange some *goldvreneli* – the small gold coins in which the Swiss invest their assets – because the day before he had treated everyone in the bar to drinks. He said, “Jiří, it’s such a disgrace that they threw you out. You’re not leaving that conservatory until they register you as my piano student.” And that’s how I became his student and later his assistant. Thanks to us, they even opened a separate field of study in improvisation.

What did you do for money at the time?

I made some extra money doing various jobs, such as playing at restaurants or at the Grand École de Danse ballet school. One day, I was summoned to the foreigners’ police. There was an official sitting behind a large desk, and he asked me what I was living off. I was afraid that they would suspect me of something untoward, so I decided it would be best to admit that I was working illegally. He showed me a letter from a benefactress who supported refugees, in which she mentioned my case and said that if my situation wasn’t clarified, she would withdraw her support. The official then sent me to see a certain Frau Dr. Kurz, whose Christian Peace Service had looked after refugees during World War II. It had paid ransoms for Jews and helped many people. She organised a student loan for me, which turned into a scholarship after graduation, so I didn’t have to pay it back. So she actually saved me.

How did you start your professional music career?

I was still studying at the time. I was very lucky. I started out by composing the music to one of Monika Demenga’s puppet theatre performances. Then Kurt Bloom came to the conservatory looking for a composer and he chose me, and that was my first film score. At the time, the Stadttheater had a composer who was supposed to write the music for a performance of *King Lear*. But he’d broken his leg skiing, so I offered to compose it instead. I guess they liked it, because after that I got other commissions from the Stadttheater. That’s how it took off. Back then, there were many small theatres in Bern, for which I directed and composed stage music. After my studies, I worked as a drama teacher at the grammar school in Bern-Neufeld. I composed music for over fifty theatre performances, TV productions and films. I still work as an arranger for the “I Salonisti” music ensemble, which rose to fame through the film *Titanic*, and as a director, composer and musician at the Bern Puppet Theatre. I’ve always worked freelance. The theatre canteen was my home, be it in Bern, in Paris or later in Zurich.

So you left for Zurich because of work?

When you’re based in Zurich, you can work all over Switzerland, whereas from Bern it’s more complicated. I lived in Oberdorf, Zurich’s old town. It took me six minutes to walk to all the theatres from there. I worked for the Schauspielhaus and for the Opernhaus, where Schneider was conductor. He gave me advice, among other things on how to ask for money. He said, “You’re my man, go to the head office and make sure they pay you well for your work.” They offered me a monthly fixed fee of 1,200 francs, plus an additional hundred per performance. I told them that I had a company and that it cost me 5,000 per month and that on top of that I had to earn something – so I needed at least eight thousand. “I’m not authorised to do this,” lamented the accountant. I proposed I would work there for a week at my own risk for free, and that if I didn’t get a contract, I would leave. And I got one. If it hadn’t been for Schneider, I would have worked all my life for a pittance. That disappointed me about Switzerland – if you don’t ask for something yourself, you won’t get it. I also learned that I’d made a mistake in the beginning – if you ask for too little, then people will think you’re bad at your job.

Did you have émigré dreams?

Of course. Everyone had them; even Sándor Veress told me about them. The scenario was always similar: You’re back in Prague, you’ve got refugee papers, the police are chasing you... Different variations of the same dream over and over. Once, I dreamt they were chasing me around Prague. I ended up by the former Denis train station at Těšnov and

from a phone box I called my girlfriend who had stayed behind in Slovakia. And she tells me that she doesn't have time to talk, that she's getting married tomorrow. So the very next day I rang her for the first time in ages, and indeed: "Bubo, I'm so happy you've called. I'm getting married today."

Why did you return to Prague from Zurich?

I spent a beautiful twenty years in Zurich. I lived in Rössligasse above a restaurant called *The White Cross*, where artists and locals met. Oberdorf used to be a kind of village in the middle of the city, with a great sense of community. I've never experienced that anywhere else. But that's all in the past now: The original owners sold the buildings, the pub where we met every evening has become an expensive restaurant, the rent tripled, and I had to move out. So I looked for an old people's home, and I found eight homes for senior citizens at the final stop on the no. 13 tram line. And even though the people there were often younger than me, nobody was walking in the park, there was no pub in the vicinity... Next stop, the cemetery. That was the last straw. I decided to return to Prague. One important factor was that I'd got some property back through restitution, but I would've come back even if there hadn't been anything to retribute. I longed to meet all the people I had been unable to see for over twenty years.

Do you have a motto by which you try to live your life?

I became a Christian in Switzerland. What happened was that I no longer knew how to go on, so I went into a church and I asked, "God, if you exist, take my life, the life I didn't give myself." I listed all the negative things that had happened to me in my life and, in a cowardly manner, I acknowledged that I no longer had the strength to cope. I left the church and wandered around the city. I slowly came out of my state of desperation, and I remembered having to call someone. In the telephone box, there was a brochure with the heading "What Burdens You?" In the text, a student apologised to his professor for his poor performance, saying he didn't feel good. The professor replied that ninety percent of the things that have helped humankind have originated precisely from people who didn't feel good. When I opened the brochure, I found a copy of the Gospel inside. Such tiny pages. On the last page it said, "I am knocking on the door of your heart; he who lets me in, shall dine with me." And then there was a space for your name, surname and date of birth, and below that it said, "I hereby accept Jesus Christ as my personal saviour", plus date and signature. What now? I just had to sign it.

Where is your home today?

Where is my home? That is the question... Among people who do good things. When I first came to Switzerland, I thought that all Swiss were stupid. And when I came back to Bohemia after the revolution, I said the same about Czechs. Maybe it's rude of me, but I'm being honest. But after a while you surround yourself with like-minded people, and you don't even notice the stupid ones. My best friends are in Bern. Once, I was away for two years, but the moment I leave the train station in Bern I hear, "Ciao Jiri." There are people in Bern who have known me for decades and who trust me. In Bohemia I'm an outsider. A certain vacuum has developed there. You can feel the forty years of different life experiences. It bothers me when Czech politicians talk about what democracy is when they haven't got a clue about it themselves. The democratic roots of the Swiss tree are centuries old, whereas the rootlets of the Czech shrub go back just a few decades, and more than once a wind has come and has totally uprooted it. I firmly hope that this time it will last and flourish. For me, returning to Bohemia felt like emigrating for a second time. In Switzerland I've got lots of successful work under my belt. If I walked into a theatre in Prague now, they'd ask me, "What are you looking for here, old man?"

Jiří Růžička was born in 1941 in Prague. While studying Czech and music education at Prague's Faculty of Education, he played in amateur theatre and music ensembles. After graduation, he was assigned a job as a teacher at a secondary school of education in Šluknov. When he returned to Prague in 1964, he worked in the music department of the Municipal Library, played the piano at the Tatra Bar, and was the composer and accompanist at the Pioneer Building in Prague. He also worked with the Inklemo Ensemble, Boris Hybner's pantomime performances and the Traxleři vocal ensemble, and collaborated with Jiří Ostermann and Eva Olmerová on the music-and-poetry performance *Obestin*. In 1967, he worked as a musician at the Kladno Theatre and later as stage manager and accompanist for Balet Praha at the State Theatre Studio. After emigrating to Switzerland in August 1968, he settled in Bern, where he started studying music composition and piano at the conservatory. After that, he worked as organist, composer, musician and later also director at more than sixty small, mostly municipal, theatres in the German-speaking cantons, including Zurich's Opernhaus, Schauspielhaus and Winkelwiese Theatre. He also worked for the Carré Silvia Monfort Theatre in Paris and for the Geneva television channel RTSR. Today, he still collaborates with Monika Demenga's puppet theatre in Bern and the Kasperlibühne theatre in Zurich, and also arranges music for the "I Salonisti" chamber music ensemble. In 1988, he founded the A 445 AG company in Zurich, which creates music for film, video and theatre. Jiří Růžička moved back to Prague in 2008.

**Dámy, které seděly vedle u stolku, zmizely
a na mém stole ležela dvacetifrankovka.
Ti Švýcaři jsou tak hodní, oni mi dají dvacet
franků – za co?**

Oldřich Steiner
1968 Praha > Curych

Povězte mi, odkud pocházíte?

Narodil jsem se 3. března 1926 v Přerově, už je mi přes devadesát. Když mi byly čtyři roky, přestěhovali jsme se do Rakovníka, kde otec provozoval hotel Černý orel. Byla tam krásná velká kuchyně s malým okénkem, odkud bylo vidět, jak hosté běží na záchod na dvorku a rozepínají si už poklopec a cestou zpátky si ho zase zapínají. Táta sliboval mámě, že až vyprší šestiletá smlouva, najde jí nejkrásnější místo. A to také splnil. V roce 1938 koupil malíčkou hospůdku na Karlštejně a během tří let ji přestavěl na Hotel Praha.

Jaké bylo dětství syna hoteliéra na Karlštejně?

Máma mě zapsala do hudební školy na klavír. Klasika mě moc nebavila, ale když jsem slyšel nějakou novou písničku, už jsem ji hrál. Táta byl nejdřív proti tomu, ale nakonec vždycky řekl: „Oldřichu, pojď, sedni si ke klavíru a udělej v lokále trochu náladu.“ Se sestrou jsme museli pracovat – ze školy rovnou do restaurace. Když se na náměstí konal jarmark, ve škole nám dovolili, že můžeme pomáhat. Všechny děti nám záviděly, ale my jsme přitom jarmark nikdy pořádně neviděli. Sestra celý den smažila řízky a já točil pivo. Můj učitel z obecné školy si ale jednou pozval tátu a ten, když se vrátil, tak se mnou tři dny nemluvil. Já jsem se bál, co jsem asi provedl... Pak se mě konečně zeptal: „Oldřichu, ty chceš studovat?“ Vyřeštil jsem oči a povídám: „Táto, a jak rád!“ Ten učitel ho přemlouval, aby mě poslal na gymnázium. Otec potřeboval další dva dny na rozmyšlenou a pak prohlásil: „Běž studovat. Dr. Steiner – hoteliér, to zní o mnoho lépe než jenom Steiner – hoteliér.“ Tak jsem jezdil do gymnázia v Berouně, vstával jsem v pět ráno, do osmi jsem rychle dělal úkoly, a jen co jsem se vrátil ze školy, nastoupil jsem rovnou do restaurace. Studoval jsem ale jen do pátého ročníku, protože přišla válka, české školy zavřeli a do německé jsme nešli.

Jak vzpomínáte na válku?

Osobodil nás generál Vlasov, který táhl přes Karlštejn, a my jsme pro jeho vojáky vařili. Náš Hotel Praha se změnil na vězení: byly v něm zavřené Němky s dětmi. Jednu manželku esesáka poslali kropit silnice. Ona ale vždycky chrstla vodu na vlasovce, až jednoho naštvála tak, že ji popadl, hodil ji na tu silnici a zastřelil. Ještě když na ni mířil, vykřikla Heil Hitler! Pak vlasovci začali blbnout a chtěli odstřelit všechny ženy uvězněné v hotelu. Tahali je ven z pokojů – to jsem poprvé viděl, jaké to je, když někoho vedou na smrt. Jedna z nich se držela nehty zdi tak, že ji ani tři vojáci neodtáhli. My jsme Němce nenáviděli, ale přesto to bylo hrozné.

Jak jste žili po roce 1948, když přišlo znárodňování?

Po válce nastal krásný čas. Trval ale jen tři roky. Táta se dočkal akorát konce války a pak zemřel na tuberkulózu. Takže se zaplat pán bůh nedožil toho, že nám hotel vzali. Nechtěli jsme se ho vzdát dobrovolně, tak nám ho sebrali násilím, a mě poslali na tři roky na těžké práce do průmyslu. To ale bylo krásné! Člověk mohl poslat komunisty hlasitě do prdele, tam byli všichni stejní jako já. Já se nebál. Hrozné jsem řádl.

V průmyslu jste ale dlouho nezůstal.

V té době mi znovu pomohl učitel, který kdysi doporučil tátovi, aby mě dal studovat. Zavolał mi, že má houslistu a potřebuje, abych s ním hrál na klavír. Povídám mu, nemůžu, podívejte, jak mám mozolnaté ruce. A on na to, že ten houslista má ještě větší mozoly než já, protože ho nasadili do lesa jako dřevorubce. Tak jsme spolu začali zkoušet v sále jedné restaurace. Lidi chodili kolem na záchod, vždycky někdo otevřel dveře a volá: „Oldo, zahraj mi Škoda lásky!“ Brzy jsme začali pořádat každou středu na Karlštejně koncerty. To bylo krásné – housle v doprovodu klavíru. Na naše koncerty chodil i ředitel naší fabriky. Jednou si mě zavolał a povídá: „Soudruhu Steinere, já mám dojem, že vy se sem nějak nehodíte. Kdybyste měl možnost odejít a dělat něco jiného, já vám nebudu bránit.“ A tak jsem toho využil. Chtěl jsem jít na konzervatoř, ale učitel mi řekl, že tři měsíce nesmím pracovat – ty mozoly musí pryč. Ve fabrice jsem si vzal volno a hned první den jsem se vypravil do Prahy. Jak já byl překvapený! Žádný Hotel Šrůbek, ale Evropa nebo Moskva, obchody se všechny jmenovaly Potraviny nebo Jednota. Zašel jsem se podívat do našich bývalých kanceláří. Na dveřích stál nápis „Československé hotely, národní podnik“ a na

chodbě čtu „Rudý koutek“. Co to asi je? Jak tak chodím po té chodbě, někdo se mě zeptá: „Hledáte něco, soudruhu? Jste tu kvůli práci, že?“ a strčil mě do kanceláře osobního oddělení. Protože jsem měl hotelovou školu, nabídl mi, že mě zaměstnají jako provozáře. Nikdy jsem to slovo neslyšel, ale kývnul jsem. Hned následující den jsem začal chodit dopoledne na provozářský kurz a pak hned osm hodin klavíru. Na konzervatoř nakonec ale vůbec nedošlo.

Pak jste šel rovnou pracovat do pohostinství?

Když kurz skončil, měli jsme nastoupit na praxi. Soudruzi ale zjistili, že jsem předtím pracoval v železárnách, a požadovali, abych jim kurz zaplatil. Že prý z těžkého průmyslu a navíc z venkova do pražského pohostinství nikoho nepustí. Smáli se mi do obličeje – že prý, když si do dvou dnů nějak zařídím povolení, můžu nastoupit. Hned jsem odjel do Berouna a na nádraží jsem počkal na ředitele železáren, který odtamtud denně jezdil. Připomněl jsem mu, jak mi slíbil, že když budu potřebovat, uvolní mě. Rovnou v nádražní kanceláři mi napsal okamžitou výpověď. Pak jsem běžel do fabriky za hlavním komunistickým vedoucím, který neuměl snad ani pořádně číst. Povídám mu, Jardo, ředitel ti vzkazuje, že mi máš tohle podepsat, přečti si to! Tak to raději bez řeči podepsal a já běžel dál, za vedoucím ROH. Ti dva už to schválili, čeká to jen na tebe, říkám mu – a měl jsem další štempl. Pak jsem musel ještě na národní výbor. Na dveřích visela cedule, kde který soudruh pracuje – a já najednou vidím: Mařenka Novotná – s tou jsem chodil do gymnázia. Zazvonil jsem u nich doma, že nutně potřebuju převodovku do Prahy. Druhý den ráno jsem všechny na výboru předběhl. Čest, soudružko, povídám, měl bych tu mít nějakou zprávu. Během jednoho dne jsem sehnal všechny papíry! A nastoupil jsem na neplacenou praxi do Slovanského domu.

Vy jste byl v komunistické straně?

Já jsem byl ve straně dvakrát a dvakrát jsem z ní vystoupil. Po válce jsem studoval hotelovou školu v Mariánských Lázních. Když jsem byl ve druhém ročníku, přišel komunistický puč. „Soudruhu, synové hoteliérů nemají v hotelové škole co dělat!“ Vyhodili mě a na moje místo vzali ženskou, která uklízela na záchodcích. Já se tak strašně styděl! Ta škola stála peníze, naši mi ji platili a museli za mě vzít do restaurace náhradu. Už jsem nedokončil gymnázium, protože přišli Němci, a teď ještě tohle? A tak jsem se dal na vojnu. Mezitím se moje sestra Helena přihlásila do strany a mě do ní bez mého vědomí zapsala taky. To byla ale krásná vojna! Sloužil jsem v Chebu a tam jsem se dostal k muzice. Hrál jsem na činely, ale když jsem na ně zkoušel, odevšud mě vyháněli, že je to ruší. Raději mi dali stálou propustku, abych trénoval v lese. Pak už jsem samozřejmě činely ani nebral s sebou a chodil jsem za holkama. Jednou přišel kapelník a povídá: „Kluci, všechny posádky musejí mít politruka, který každé ráno předčítá z *Rudého práva*. Není mezi vámi komunista, který by to u nás mohl převzít?“ Tím, že mě Helenka do strany přihlásila, jsem zachránil celou kapelu. Když jsem se vrátil z vojny, zase jsem vystoupil. Odmítl jsem platit dvacetikorunové kolký. To bych ty peníze radši položil támhle na patník. Později komunistická strana na nějakém tom sjezdu uznala, že také dělá chyby, že by se měla učit od bývalých kapitalistických podnikatelů. Začali lidem vracet malé restaurace, hotely ne. Oslovovali mladé, aby je upozorňovali na chyby – to bylo tak úžasné, že jsem se stal dokonce vedoucím mládežnické skupiny. Jenomže podmínkou bylo členství ve straně, a tak jsem do ní znovu vstoupil a zůstal jsem tam skoro až do Dubčka.

Kde jste v Praze pracoval?

Nejprve jsem dělal zástupce ředitele U Rozvařilů. Všechno tam bylo normované, přesně se vědělo, že svíčková na smetaně má 150 g masa, 5 g pepře, 3 g soli a podobně. Za to zodpovídaly normačky. S jednou z nich jsem míval večerní služby v kanceláři, kde nikdo nebyl, a tak se to stalo: zamílovali jsme se, začali spolu chodit, až jsem si ji vzal. Ta byla ale tak pitomá! Na tancovačce vybírala vstupné, které stálo pět korun, tři lidi zaplatili stovkou a ona nevěděla, kolik jim má dát zpátky! No něco nemožného.

Pak jste s rodinou přesídlil do Krkonoš...

Ano, do Kořenova. Tam jsem vedl hostinec. Tam byl krásný život! Narodil se nám tam ještě kluk – Milan. Musel jsem se naučit lyžovat, abych mohl jet nakoupit do města alespoň chleba. Jinak se dělaly zásoby na celou zimu. Na stole byly vázičky z místní sklárny, která je vyráběla na vývoz. Když byla nějaká nestejněměrná, vraceli jim je, a tak jsem jim navrhl, ať mi je prodají. Hosti mi je kradli, jak byly krásny. V Kořenově jsme zůstali čtyři roky a pak jsme se vrátili do Prahy.

Za jakých okolností jste odešel z republiky?

V šedesátých letech jsem pracoval jako ředitel kaváren a restaurací pro Prahu-Žižkov. Když nás obsadili Rusové, nařídil jsem zaměstnancům, jak mají obsloužit ruského vojáka: „Když přijde, tak ho nevidíte, když volá, tak ho neslyšíte, když už ho slyšíte, tak mu ale nerozumíte, protože mluví rusky. V žádném případě mu nedávejte něco k pití, ani vodu ne.“ Měl jsem kancelář v Hotelu Tichý na Žižkově, centrála byla ale v Repre, kam jsme si každý den ráno chodili pro zprávy. Jednou tam přijdu a říkají mi: „Soudruhu Steinere, musíte zmizet, u vaší kanceláře čeká policie.“ Já, tak půjdu domů. „Prosím vás, to je jasné, že když nepřijdete do kanceláře, tak za vámi půjdu domů. Zmizet znamená odjet do ciziny.“ Nejkrásnější na té době bylo, že ani jeden komunista nezradil. Všichni byli proti Rusům. Ti, co mi radili, abych zmizel, byli těžcí komunisté. „Uděláme to tak: vezmeš si dva měsíce dovolené, peníze ti vyplatíme předem, abys měl na cestu.“ Dal jsem si je do novinového papíru. Já byl dobře placený. Bylo to dost peněz. Ale co budu dělat v cizině? Budu dělat číšníka! Tak jsem začal nakupovat: šrajtofli, vývrtku, tři bílé košile, dvojce černé kalhoty, dvojce boty, takovou hezkou cestovní tašku, aby se mi tam všechno vešlo. A ještě mi hodně peněz zbylo. V bance jsem se rozhlížel, který obličej mi bude nejmilejší. Pak jsem přistoupil k jednomu okýnku a říkám, že potřebuju dolary. „A máte povolení?“ Ne, ale mám peníze. „Tak to tady nechte a přijďte zítra.“ Vlak mi odjíždí v šest hodin, mám jízdenku do Vídně. „Tak přijďte za hodinu.“ Měl jsem hrozný strach, aby tam na mě nečekala policie. Když jsem se vrátil, dal mi takovou hezkou obálčku. Říkal jsem si, ta bude prázdná, ale bylo tam pět dvacetidolarových bankovek, které byly tak slabé, že jsem je v té obálce vůbec necítil.

Jak probíhal Váš příjezd do Vídně?

Ve Vídni nás umístili do utečeneckého tábora v kasárnách. Bylo tam tři sta lidí, tři sta strožků na zemi, kde jsme leželi. Na co tu všichni čekají? Já přece musím pracovat, říkal jsem si. V Pratoru byly veletrhy, tak jsem se tam šel zeptat, jestli nepotřebují číšníka. „Potřebujeme, ale vy jste uprchlík, to vás nemůžeme vzít, utečete nám s penězi.“ A kdybych vám dal jako zástavu tady těch sto dolarů? Ty dolary mi všude otevřely cestu. Poslední dvacetidolarovku mám nalepenou v albu. V Pratoru jsem měl dobré styky, mohl jsem psát ženě, protože odtamtud každý večer jezdil autobus do Prahy. Dával jsem šoferovi i peníze, aby v Čechách koupil známku a dopis poslal. Kdyby tam byla cizí známka, tak by to rozlepili. Pak jednou v těch kasárnách oznámili, že ti, kteří si nepožádali o azyl, se musí vrátit domů. Já jsem ale nechtěl azyl, čekal jsem, že to rupne, že ve Vídni zůstanu tři měsíce, než odejdou Rusové, nanejvýš tři roky. Nabízeli nám různé možnosti, až jednou konečně nabídli Švýcarsko.

Jaké byly vaše první dojmy ze Švýcarska?

Jel jsem vlakem přes Curych do Sarnenu. Tam nám dali ten nejlepší hotel – dostali jsme dvoulůžkové pokoje a obsluhovali nás jako hosty. Každý den nám uklízeli, chodili jsme tam snídat, obědvat a večeřet. No to jsem v životě neviděl! Chtěl jsem hned začít pracovat, ale měl jsem problém s jazykem – uměl jsem sice částečně německy, ale ten švýcarský dialekt, to je něco hrozného. Jednou takhle jedu do Curychu, chodím po městě a chce se mi hrozně čurat. Nemohl jsem najít žádný záchodek, až konečně vidím kavárnu, vběhnu tam, ale zapomněl jsem, že nejsem v Čechách – tam by si mě číšník všiml tak za deset minut, kdežto tady mě hned usadili. Když jsem si objednal, ptám se, jestli nevědí o práci číšníka, že jsem z Československa. Než jsem se vrátil ze záchodu, dámy, které seděly vedle u stolu, zmizely a na mém stole ležela dvacetifrankovka. Ti Švýčarí jsou tak hodní, oni mi dají dvacet franků – za co? Vrátila se číšnice a povídá: „Mluvila jsem teď s ředitelem, hledá

číšníka, jděte do restaurace Mövenpick, už na vás čekají.“ Chci platit, a ona, že ne, že to je zdarma. Už zase! Ředitel Mövenpicku se mě ptal: „Máte černé kalhoty, černé boty a bílou košili?“ Mám. „Tak můžete zítra nastoupit.“ Dojel jsem si pro věci do Sarnenu, rozloučil se s kamarády a 3. října 1968 jsem začal pracovat v Mövenpicku a zůstal jsem mu věrný sedmnáct let.

Pracoval jste pořád na stejném místě?

Vystřídal jsem několik Mövenpicků. Někde jsem dělal číšníka, někde barmana. V Curychu na Bahnhofstrasse jsem dokonce dostal na starosti učně, protože viděli, že něco umím. Pak ale nový ředitel vyhlásil totální zákaz alkoholu. Koho uvidí pít, dostane okamžitou výpověď. Já piju pivo, vodu jsem nikdy nepil. Vypil jsem ho vždycky na ex, zapotil jsem se a pak jsem musel tři minuty čekat, než jsem mohl jít zase obsluhovat. To jsem dělal tak dlouho, dokud mě ředitel nechtěl za ruku. „Herr Steiner, pojďte se mnou do kanceláře.“ Říkám: je mi líto pane řediteli, já jsem Čech a piju pivo, nikdy mě nikdo neviděl opilého. Ptá se mě: „Kolik tak piv v pracovní době vypijete?“ Už jsem cítil, že mě nevyhodí, a tak jsem si z něj vystřelil: No normálně tak devět, deset, ale od té doby, co jste tady, jich piju jenom šest. „Nemohl byste to ještě trochu omezit?“ Dobře budu jich pít pět. „Ne, čtyři.“ No tak čtyři. „Ale opravdu.“ Opravdu. Na tabulku pro personál napsal: zákaz alkoholu trvá, výjimku má pan Steiner, který nesmí pít víc než čtyři piva. Jak my se řehtali! Tak jsem tam zůstal ještě asi devět let. Pak jsem si udělal manažerskou školu, abych mohl vést podnik, a nastoupil jsem do indonéské a japonské restaurace. To byl krásný život.

Nikdy jste nechtěl, aby za vámi přijela rodina z Československa?

Pořád jsme si psali. Každý rok jsem jim posílal tuzexové koruny. Pořád jsem myslel na to, jak jsou děti velké, že dceři třeba koupím panenku, a ona se už zatím bude chtít vdávat. Léta utíkají. Jednou potkám v Globusu paní, která má dvě děti, kluka a holku. A já si říkám, že asi tak staré jsou moje děti. Tak ji pozdravím a ptám se, kolik jim je. Přesně, na měsíc, přesně, oba dva! Domluví se s ní, jestli by byla tak hodná a jako Švýcarka mým dětem do Prahy vozila dárky. Kluk chtěl vždycky gramodesky, ale vyžadoval, abych mu je posílal i mimo Vánoce, a to jsem nemohl, nebyl jsem žádný „strýček z Ameriky“. A tak mi jednou napsal: „Otče, stydím se za svého kapitalistického tátu, ale neboj se, já se do toho Švýcarska nějak dostanu a pak si to s tebou vyřídím.“ Bylo mu osmnáct. To byl jeho poslední dopis, od té doby jsem s ním nebyl vůbec ve styku. Se ženou jsem se na dálku rozvedl.

Syna jste od té doby nikdy neviděl?

Když mi bylo osmdesát, říkal jsem si, že bych mu třeba měl napsat. A pak to jednou zařídila dcera Olinka, která mě často navštěvuje. Přijela s vnučaty a ještě s nějakým pánem. Děláním jim večeři a ptám se, kdo to je. „No to je Karel, přeče znáš Karla.“ Neznám. Tak mě napínají, já vařím a připravím pět talířů. Jídlo nandám, ale jen na čtyři, a říkám: Karle, ty nedostaneš najíst, dokud neřekneš, kdo jsi. „Já jsem tvůj syn.“ Já mám syna Karla? Miloval jsem poměrně hodně – která holka to byla a neřekla mi to? Oni mi ho schválně představili jako Karla – ale byl to Milan! Takhle jsem se s ním setkal. Jsem rád, že než zemřu, mohl jsem se s ním vidět. Mě to pořád strašně bolelo.

Vy jste se pak ve Švýcarsku podruhé oženil...

Ano. Vzal jsem si tu paní, co jsem potkal v Globusu! Ona byla také rozvedená. To bylo krásné, našli jsme takovou kapličku daleko odsud, ta se nám tak líbila, že jsme se tam vzali. Mnich nás oddával: „Dovolte, abych se zeptal – paní je vdova? A vy jste také vdovec?“ Ne, jsme oba rozvedení. „Já se musím napřed zeptat Boha, jestli vás můžu seždat.“ Ale sezdal nás. S Heidi jsme se brali v roce 1980 a zůstali jsme spolu až do její smrti v roce 2004. Bydleli jsme v Erlenbachu, kde jsme měli krásnou vilu s výhledem na jezero. Ona ale chtěla, abychom se zajistili na stáří, a tak jsme se odstěhovali do rezidence v Sormatu, kde byl i lékař. Nájem tam ale dělal 6500 franků, což je tedy hodně. Po ženině smrti jsem to sám táhnout nemohl, měli jsme oddělené účty a její děti mi všechno vzaly.

Kde je dneska Váš domov?

Když skončil komunismus, byl jsem několikrát v Čechách, chtěl jsem tam i žít, koupil jsem si tam byt, dokonce jsem na Karlštejně pohřbil Heidi, protože jsem si myslel, že tam už zůstanu. Jenže já tam nemůžu dýchat. Ten byt už jsem zase prodal. Tam se to všechno hádá, nevěří si, když chcete něco opravit, tak nejdřív bakšíš a pak teprve práce, já tam prostě nemůžu dýchat. Takže, kde je můj domov? Tady.

Oldřich Steiner se narodil roku 1926 v Přerově. S rodiči a se sestrou se záhy přestěhovali do Rakovníka, kde provozovali hotel. Roku 1938 přesídlili do Karlštejna, kde jeho otec koupil hostinec a přebudoval jej na Hotel Praha. V průběhu základní školy i gymnázia v Berouně byl zvyklý pomáhat v restauraci a také hrát hostům na klavír. Gymnázium v pátém ročníku přerušil a po druhé světové válce začal studovat hotelovou školu v Mariánských Lázních, ze které ho kvůli jeho buržoaznímu původu vyhodili. Hotel na Karlštejně byl po roce 1948 znárodněn a Oldřich Steiner nastoupil na tři roky těžkých prací do železáren. Následně odjel do Prahy, kde si udělal kurz na provozáře hotelů a restaurací a začal pracovat jako zástupce ředitele v restauraci U Rozvařilů. Oženil se a narodily se mu dvě děti. S rodinou se usadil v Krkonoších, v Kořenově provozoval hostinec. Po čtyřech letech se vrátil do Prahy a působil jako ředitel kavárny a restaurací pro Prahu-Žižkov. Bezprostředně po invazi v srpnu 1968 se rozhodl pro emigraci. Odjel do Švýcarska, jeho žena a děti zůstaly v Praze. S manželkou se později na dálku rozvedl. V Curychu našel záhy místo číšníka v restauraci Mövenpick a tomuto podniku zůstal věrný sedmnáct let. Později absolvoval manažerský kurz a vedl indonésko-japonskou restauraci. Znovu se oženil a usadil se v Erlenbachu. Zemřel v Luzernu v roce 2018.

The ladies who had been sitting at the table next to mine had gone and there was a twenty-franc note on my table. The Swiss are so kind. They gave me twenty francs – what for?

Oldřich Steiner

1968 Prague > Zurich

Tell me – where are you from?

I was born on 3 March 1926 in Přerov. I'm already more than ninety years old. When I was four, we moved to Rakovník, where my father ran the Černý Orel hotel. It had a beautiful large kitchen with a little window through which you could watch the guests running to the bathroom in the courtyard, unzipping their fly on the way there and zipping it up on their way back. Dad promised Mum that, once his six-year contract ran out he would find her the most beautiful place. And he kept his promise. In 1938, he bought a little inn in Karlštejn, and over the course of three years he converted it into the Hotel Praha.

What was childhood like for the son of a hotelier in Karlštejn?

Mum enrolled me in piano lessons at a music school. I didn't much care for classical music, but when I heard a new song I would play it right away. Dad was against it at first, but in the end he always said, "Come on, Oldřich. Have a seat at the piano and create some atmosphere in the place." My sister and I had to work – from school straight into the restaurant. When the fair was in town, the school allowed us to help out. All the kids were jealous of us, but we never got to really see the fair. My sister spent all day frying schnitzels, and I poured beer. But one day, my teacher asked Dad to stop by, and when he returned he didn't speak to me for three days. I was afraid... what could I have possibly done wrong? Then he finally asked me, "Oldřich, you want to go to university?" I stared at him, goggle-eyed, and said, "Yes, Dad. And how!" The teacher had told him to send me to grammar school. My father needed another two days to think it over, and then declared, "Go and study. 'Dr Steiner, hotelier' – that sounds much better than just 'Steiner, hotelier.'" And so I went to the grammar school in Beroun. I got up at five in the morning, quickly did my homework until eight, and once I came home from school I immediately helped out in the restaurant. But I only studied for five years, because of the war. They closed the Czech schools, and we didn't go to the German one.

What are your memories of the war?

We were liberated by General Vlasov, whose army marched through Karlštejn, and we cooked for his soldiers. Our Hotel Praha was turned into a prison: it held German women and children. One wife of an SS officer was sent out to sprinkle the road to keep down the dust. But she always splashed water on the Vlasov soldiers, until she upset one so much that he grabbed her, threw into the street and shot her dead. Even as he was aiming, she cried out, "Heil Hitler!" Then the Vlasov soldiers went crazy and wanted to shoot all the women imprisoned at the hotel. They pulled them out of the rooms – that was the first time I saw someone being led to their death. One of them held on to the wall with her fingernails so tightly that not even three soldiers could pull her loose. We hated the Germans, but it was still terrible.

How was life for you after 1948, when businesses were nationalised?

The time after the war was beautiful. But it only lasted three years. Dad lived to see the end of the war, but then died of tuberculosis. So he thankfully did not live to see them take the

hotel from us. We didn't want to give it up voluntarily, so they took it from us by force and sent me to do three years of manual labour in industry. But it was beautiful! You could say all you wanted about the communists out loud, because everyone there was in the same boat as me. I wasn't afraid. I really let loose.

But you didn't stay in industry for long.

Once again, I was helped by the teacher who had told my father to let me study. He called me to say that he had a violinist and he needed me to play with him on the piano. I told him, "I can't. Just look at my calloused hands." And he said that the violinist had even greater callouses than me because they had sent him to the woods as a woodcutter. And so we started to practise together at this one restaurant. People would pass us on the way to the bathroom, and whenever somebody opened the door, they'd call out, "Olda, play Beer Barrel Polka!" Soon, we were holding concerts every Wednesday in Karlštejn. It was beautiful – a violin with piano accompaniment. Even the director of our factory came to our concerts. One time, he called me over and said, "Comrade Steiner, I get the feeling that you somehow don't belong here. Should you ever have the chance to leave and do something else, I won't stand in your way." And so I took advantage of that. I wanted to go to the conservatory, but my teacher said that I shouldn't work for three months – those callouses had to go. I took time off from the factory, and right on the first day went to Prague. How surprised I was! No more Hotel Šroubek; now it was "Evropa" and "Moskva". And the shops were all called "Groceries" or "Unity". I went to visit our old office. On the door was the sign "Czechoslovak Hotels, National Enterprise", and in the hallway it said "Red Corner". What could that be? And as I'm walking down the hall, somebody asks me, "Are you looking for someone, comrade? You're here for a job, aren't you?" And he ushers me into the personnel department. Because I had studied hotel school, they offered to hire me as a facilities manager. I had never heard the word before, but I agreed. The very next morning, I began attending a management course, followed by eight hours of piano. But in the end, I never attended the conservatory.

And then you went straight to working at a restaurant?

After the course ended, we were supposed to start work. But when the comrades found out that I had previously worked at an ironworks they demanded that I pay for the course. They said that they would not let anyone from heavy industry – and from the countryside, no less – work at a Prague restaurant. They laughed in my face, saying that if I could find a permit within two days, then I would get the job. I immediately left for Beroun, and waited for the director of the ironworks at the station, from which he travelled every day. I reminded him how he had promised to let me go if I ever needed it. He wrote me an immediate notice of dismissal right there in the train station office. Then I ran back to the factory to see the main communist functionary, who probably didn't even know how to read properly. I told him, "Jarda, the director says you have to sign this for me. Read it!" And so he just signed it without asking any questions, and I went on to the head of the local union. I told him, "The other two have approved it already. It's only waiting for you." And that's how I got another stamp on the paper. Then I had to go to the National Committee. There was a sign on the door saying who worked where, and I saw: Mařenka Novotná. We had gone to school together. I called her at home to say that I urgently needed a transfer slip to Prague. The next morning, I cut in front of everyone at the committee offices. "Hail work, comrade", I said. "There should be a message here for me." And that's how I got all my papers in just one day! And I began an unpaid apprenticeship at the Slavonic House.

Were you in the Communist Party?

I was in the Party twice, and I left it twice. After the war, I attended a hotel school in Mariánské Lázně. The communist putsch happened in my second year. "Comrade, there is no place for the sons of hoteliers at hotel school!" They kicked me out and gave my place to a woman who had previously cleaned the toilets. I was terribly ashamed! The school had cost money that my parents had paid. And they had had to hire someone to take my place at the restaurant. First I couldn't finish school because of the occupation,

and now this? And so I joined the army. In the meantime, my sister Helena had joined the Party, and she signed me up without my knowing. But the army was a wonderful time for me! I was stationed in Cheb, where I found my way to music. I played the cymbals, but whenever I tried to practise I got told to leave because I was disturbing the others. So they gave me leave in order to go and practise in the woods. Of course, I didn't even take the cymbals with me, but went to see girls instead. One time, the bandmaster came and said, "Boys, every platoon has to have a political commissar who will read from *Rudé právo* every morning. Is there a communist among you who could take on that task?" And since Helena had signed me up for the Party, I saved the entire band. I left the Party when I left the army. I refused to pay the twenty-crown fee. I would've rather put the money on the side of the road. Later, the Communist Party admitted that it had made mistakes and that it should learn from former capitalist entrepreneurs. They started to give people back their restaurants, but not hotels. They asked young people to point out mistakes – it was so amazing, that I even became the leader of a youth group. One condition was party membership, and so I joined again and stayed in the Party almost until Dubček.

Where in Prague did you work?

At first, I was assistant to the director of the U Rozvařilů buffet. Everything there was standardised. We knew exactly that the beef in cream sauce had 150 grams of meat, five grams of pepper, three grams of salt and so on. The measuring was done by the "standards girls". I used to spend the evening shift with one of them in the office alone, and so it happened: We fell in love, started to go steady and then even got married. But was she ever dumb! When she was collecting admission to a dance that cost five crowns, three people paid with a hundred-crown bill, and she didn't know how much change to give them! Just unbelievable.

Then you and your family moved to the Giant Mountains...

Yes, to Kořenov, where I ran a restaurant. Life was beautiful there! Our boy was born there – Milan. I had to learn to ski so that I could get into town to at least buy some bread. Otherwise, we made provisions for the whole winter. On the table were vases from the local glassworks, which manufactured them for export. Any irregular ones were returned to them, and so I suggested that they sell them to me. They were so beautiful that guests would steal them from me. We stayed in Kořenov for four years, after which we returned to Prague.

Under what circumstances did you leave the country?

In the 1960s, I was working as the director of cafés and restaurants in Prague's Žižkov district. When the Russians marched in, I told my employees how to serve a Russian soldier: If one came in, they were not to see him; if he said something, they were not to hear him; and if they heard him, they were not to understand him because he was speaking Russian. Under no circumstances were they to give him anything to drink, not even water. My office was in the Hotel Tichý in Žižkov, but the main office was at the Repra, which is where we had to go every morning for the latest news and reports. One day, I walk in and they tell me, "Comrade Steiner, you had better disappear. The police are waiting at your office." "Well, I guess I'd better go home." "Come on. If you don't show up at work, they'll surely come for you at home. 'Disappear' means leave the country." The most beautiful thing about that time was that not a single communist betrayed me. They were all against the Russians. The ones who told me to disappear were die-hard communists. "We'll do it like this: You'll take a two-month vacation. We'll pay you in advance so that you'll have something for the journey." I placed the money inside a newspaper. I was well paid. It was a lot of money. But what would I do abroad? I'll be a waiter! And so I went shopping: a waiter's purse, a corkscrew, three white dress shirts, two pairs of black pants, two pairs of shoes and a nice travel bag to put it all in. And I still had a lot of money left over. At the bank I looked around, chose the face that struck me as the friendliest, went up to the counter and said that I needed dollars. "Do you have a permit?" "No, but I have money." "Okay. Leave it here

and come back tomorrow.” “But my train leaves at six o’clock. I have a ticket to Vienna.” “Fine, come back in an hour.” I was terribly afraid that the police would be waiting for me. When I returned, he gave me a pretty little envelope. I was sure it would be empty, but there were five twenty-dollar bills inside. They were so thin that I didn’t even feel them inside the envelope.

What was your arrival in Vienna like?

In Vienna, they put us in a refugee camp in a barracks. There were three hundred people there, lying on three hundred straw mattresses on the ground. “What are they all waiting for? I have work to do,” I thought. There was a big expo at the Prater, so I went there to ask if they needed a waiter. “We do, but you’re a refugee. We can’t hire you; you’d run off with our money.” “And what if I give you a hundred dollars as a guarantee?” Those dollars opened up doors for me everywhere. I still have the last twenty-dollar bill, pasted in an album. I made good contacts at the Prater and could write home to my wife, because every evening a bus left from there for Prague. I gave the driver some money to buy a stamp in Bohemia and send the letter from there. If there had been a foreign stamp on it, they would’ve opened it.

One day at the barracks, they announced that anyone who had not applied for asylum would be sent home. But I didn’t want asylum. I was waiting for it all to blow over. I would stay in Vienna for three months until the Russians left; three years at most. They offered us various opportunities, until one day they finally offered Switzerland.

What were your first impressions of Switzerland?

I travelled by train via Zurich to Sarnen, where they put us up at the best hotel – we got double rooms and were treated like guests. Every day, they cleaned our rooms, and we had breakfast, lunch and dinner there. I had never seen that in my life! I wanted to start working right away, but had difficulties with the language – I could speak some German, but the Swiss dialect is something terrible. One time, I had gone to Zurich, and as I was walking around town I needed to go to the bathroom. I couldn’t find any toilets anywhere, until I finally saw a café and ran inside. But I’d forgotten that I wasn’t in Bohemia, where a waiter would notice me after maybe ten minutes. Here, they sat me down right away. When I ordered, I told them I was from Czechoslovakia and asked if they knew about any work as a waiter. By the time I got back from the bathroom, the ladies who had been sitting at the table next to mine had gone and there was a twenty-franc note on my table. The Swiss are so kind. They gave me twenty francs – what for? When the waitress came back, she said, “I just talked to a director who is looking for a waiter. Go to the Mövenpick restaurant. They’re expecting you.” I wanted to pay, but she said it was on the house. Again! The director of the Mövenpick asked me, “Do you have black pants and a white shirt?” I did. “You can start tomorrow.” I went back to Sarnen for my things, bid farewell to my friends, and on 3 October 1968 I started working at the Mövenpick. I remained loyal to them for seventeen years.

Did you spend the whole time working at the same place?

I worked at several different Mövenpicks. At some, I worked as a waiter; at others, as a bartender. In Zurich on Bahnhofstrasse, I was even put in charge of the apprentices because they had seen that I knew things. But then the new director announced a complete ban on alcohol. Anyone caught drinking would be fired immediately. I drink beer; I have never drunk water. I always drank it in one go, broke a sweat and then had to wait three minutes before I could go back to work. I did that until one day the director grabbed me by the arm. “Herr Steiner, come to my office.” I told him, “I’m sorry, but I am Czech and I drink beer. Nobody has ever seen me drunk.” He asked me, “How many beers do you drink during your shift?” I could sense that he wasn’t going to fire me, so I decided to pull his leg: “Well, usually nine or ten, but ever since you got here I only drink six.” “Couldn’t you cut back just a little more?” “Okay, I’ll drink five.” “No, four.” “Okay, four.” “But for real.” “Yes, really.” And he wrote on the employee board: “The ban on alcohol is still in effect, except for Mr. Steiner, who is not allowed to drink more than four beers.” How we laughed!

And so I stayed there another perhaps nine years. Then I went to management school so that I could run a business, and also started working for an Indonesian and Japanese restaurant. It was a beautiful life.

And you never wanted your family to join you from Czechoslovakia?

We wrote each other all the time. Every year, I sent them Tuzex vouchers. I always had to think about how big the kids were, so I wouldn't end up buying my daughter a doll when she was already looking to get married. The years flowed by. One day, I see a woman at the Globus with two children – a girl and a boy. And I say to myself that my children are around the same age. So I greet her and ask how old they are. Exactly the same, down to the month, both of them! I ask her whether she would be so kind and, as a Swiss citizen, bring presents to Prague for my children. My son always wanted gramophone records, but he wanted me to send them not just at Christmas, and I couldn't do that. I'm no "rich uncle from America". And one day he wrote to me, "Father, I am ashamed of my capitalist father. But don't worry. I'll make it to Switzerland somehow, and then I'll settle accounts with you." He was eighteen. That was his last letter; I had no contact with him after that. I divorced my wife in absentia.

You haven't seen your son since then?

When I was eighty, I thought that maybe I should write to him. And so my daughter Olinka, who frequently visits me, arranged it. She came with my grandchildren and some man. I make them dinner, and I ask who that man is. "But that's Karel. You know Karel." I don't know him. And they string me along. I cook dinner and get five plates ready. But I only serve four plates. I say, "Karel, you won't get anything until you say who you are." – "I'm your son." I have a son called Karel? I slept around a lot – which girl was it that didn't tell me? But they had introduced him as Karel on purpose – in fact, it was Milan! And so I met him again. I am glad that I could see him before I die. It pained me terribly, all the time.

You got married a second time in Switzerland...

Yes. I married the woman I had met at the Globus! She was also divorced. It was beautiful. We had come across a little chapel far from here, and we liked it so much we got married there. By a monk: "Excuse me, may I ask – is the lady a widow? And are you a widower?" "No, we are both divorced." "Then I'll have to ask God whether I can marry you." But he did. Heidi and I were married in 1980, and we remained together until her death in 2004. We lived in Erlenbach, where we had a beautiful villa with a view of the lake. But she wanted us to be financially secure in old age, and so we moved into a home in Sormat, where they had a doctor. But the rent there was 6,500 francs, which is a lot. After my wife's death, I couldn't pay for it on my own. We had separate accounts, and her children took it all.

Where is your home today?

After the fall of communism, I visited the Czech Republic several times. I even wanted to live there. I bought a home and even buried Heidi in Karlštejn because I thought that I would remain. But I can't breathe there. I sold the home again. You have to argue over everything, nobody trusts one another, and when you want to fix something, first comes baksheesh and then the work. I just can't breathe there. So... Where is my home? Here.

Oldřich Steiner was born in 1926 in Přerov, but soon moved with his parents and sister to Rakovník, where the family ran a hotel. In 1938, they moved again – this time to Karlštejn, where his father bought an inn that he turned into the Hotel Praha. During primary and secondary school, Steiner was used to helping out in the restaurant, where he also played the piano. He stopped going to school in the tenth grade, and after the war he attended a hotel school in Mariánské Lázně, from which he was later expelled for his bourgeois background. After 1948, the hotel in Karlštejn was nationalised, and Steiner spent three years doing manual labour at an ironworks. After that, he left for Prague, where he took a course in hotel and restaurant management and began to work as the assistant director of the U Rozvařilů restaurant. He married, had two children, and ended up moving to Kořenov in the Giant Mountains, where he ran a restaurant. After returning to Prague four years later, Steiner worked as the director of cafés and restaurants in Žižkov. He left for Switzerland immediately after the invasion in August 1968. His wife and children remained behind in Prague, and he later got a divorce in absentia. In Zurich, he quickly found work as a waiter at a Mövenpick restaurant, and he stayed with the company for the next 17 years. After that, he took a management course and ran a Japanese-Indonesian restaurant. Later, he remarried and settled in Erlenbach. He died in Luzern in 2018.

Jediné, co matka tehdy řekla, bylo: „Musíš ven, vypadnout.“ Ptal jsem se proč, vůbec se mi nechtělo, ven mě nic netáhlo, ale pak jsem si uvědomil, že rodiče zažili válku a vědí, o čem mluví.

Petr Sýkora

1968 Bratislava > Curych

Kde jste vyrůstal?

Narodil jsem se v Praze, kde jsme žili do mých pěti let. Na začátku padesátých let jsme se přestěhovali do Bratislavy, kde moji rodiče dostali nabídku vést obchodní dům s galanterií. Matka byla Češka, otec „Rakousko-Uherák“. Jako dobrý Bratislavák uměl nejlépe maďarsky a německy, takže se mezi sebou bavili německy. Já jsem jim nerozuměl, a ani mě to moc nemrzelo. Byl jsem takové dítě s klíčem na krku. Rodiče celý den pracovali a já byl víceméně svým pánem, měl jsem kamarády v sousedství, nedaleko bylo fotbalové hřiště, v zimě se z něj stalo hokejové – takže mně to vlastně vůbec nevadilo. Základní a střední školu jsem absolvoval v Bratislavě, v roce 1965 jsem maturoval a potom jsem byl přijat na Vysokou školu ekonomickou. Po třech semestrech jsem to ale vzdal a pak jsem chvilku různě pracoval a přemýšlel, že se zase na nějakou vysokou přihlásím. To už ale přišel rok 1968, pražské jaro dorazilo i do Bratislavy a já jsem se aktivně účastnil diskusí, schůzí a mítinků. 21. srpna mě ze spánku vyrušil velký rámus, to se přes Dunaj blížily tanky z Maďarska. Jediné, co matka tehdy řekla, bylo: „Musíš ven, vypadnout.“ Ptal jsem se proč, vůbec se mi nechťelo, ven mě nic netáhlo, ale pak jsem si uvědomil, že rodiče zažili válku a vědí, o čem mluví. Řekl jsem si, dobře, vypadnu, ono se to za týden zase urovná a já se vrátím. Máma mi hned vyřídila pas a vízum.

Takže jste emigroval na popud Vaší matky?

Ano, opravdu to chtěla. Sbalil jsem si tašku, měl jsem tam nějaké spodky, trička, košili, v bundě zašitý index se zapsanými semináři. S nikým jsem o tom nesměl mluvit, to bylo jasné. Koupil jsem si lístek na autobus do Vídně, samozřejmě zpáteční, vzal tu svou taštičku, nasedl a odjel. Na hranicích tenkrát nebyly žádné potíže, celníkům to bylo jasné. Ta situace trvala, pokud vím, nějakých deset měsíců. Pak už zavřeli hranice, ale těch deset měsíců stačilo, aby skoro tři sta tisíc lidí uteklo.

Co jste dělal ve Vídni?

Ve Vídni byli také Lipscherovi, naše rodiny se znaly z Bratislavy. S jejich syny jsem se flákal po městě, takže moje vzpomínky na Vídeň se jmenují „nuda“. Trvalo to asi čtrnáct dnů. Ptal jsem se na anglickém konzulátu, jestli bych měl šanci vyjet do Anglie, ale podmínky se mi zdály náročné. Věděl jsem, že nechci do zámoří ani do Německa, a v této situaci se mi Švýcarsko zdálo jako dobrá volba, i když jsem o něm moc nevěděl. Snad jen, že existují hokejové kluby Kloten, Chaux-de-Fonds nebo Arosa, trochu něco o fotbalu a pak hodinky a sýr, sedláci a krávy – takový japonský obraz Švýcarska. Společně s Lipscherovými jsme do Švýcarska odešli. Proběhlo to velmi hladce. Na konzulátu si od nás úředník prostě vzal pasy a vrátil nám je orazítkované s vloženými lístky na vlak a potřebnými instrukcemi.

Jaké byly Vaše první dojmy ze Švýcarska?

Ve vagonu nás jelo asi čtyřicet Čechoslováků. Cestou se o nás staraly sestřičky Červeného kříže, které nám každé tři stanice nosily párky. Bylo to dobře myšleno, ale až tak vyhladověle jsme určitě nevypadali. První zastávkou ve Švýcarsku byl Buchs v kantonu St. Gallen. V budově civilní obrany jsme dostali večeři, *Brätchügeli* v košíčku z listového těsta. *Brätchügeli* jsou malé kuličky z telecího prejtu a hodně mouky, polité čímsi jako jíškou. Pro mě absolutně nestravitelné. V Buchsu jsme se mohli umýt a přenocovat a na druhý den jsme byli přiděleni do Kreuzlingenu u Bodamského jezera. Tam nás provizorně ubytovali v barácích, které byly mimochodem původně postavené pro Židy prchající z Německa. K obědu byly zase *Brätchügeli* s jíškou, tentokrát bez košíčku, zato s rýží. Polila mě hrůza. Dodnes jsem se ničeho podobného ani nedotkl. V Kreuzlingenu jsem začal pracovat u čerpací stanice za tři franky na hodinu. Bydlel jsem s jedním kamarádem ze Slovenska v podnájmu za sedmdesát franků na měsíc. Práce u benzínky ale neslibovala velkou budoucnost. Rozhodl jsem se, že odjedu do Curychu, kde se usadil jeden z Lipscherů a nabídl mi pro začátek nocleh. Jel jsem tam na mopedu, který jsem koupil velice levně na inzertě. Bylo to 6. prosince a byla strašná zima. Ujel jsem těch osmdesát kilometrů s prasklým lankem na plyn, za které jsem musel cestou tahat a byl jsem tak zmrzlý, že jsem se před domem i s celým mopedem svalil. Měl jsem štěstí, že jsem se ještě v Kreuzlingenu seznámil s partou Švýcarů, mezi kterými byla i moje budoucí žena. Byli to většinou studenti,

měli takový klub a pořád tam zvali mě i jiné Čechoslováky. Já byl ale nejméně, trávil jsem s nimi hodně času a stýkám se s nimi dodnes. To bylo moje největší plus, to mi opravdu pomohlo. Mohu říci, že Švýcaři mě přijali jedním slovem – výtečně.

Vy jste se tedy hned na počátku emigrace seznámil s Vaší budoucí manželkou?

Ano, ale ona měla v té době přítele, Velšana. Pracoval u firmy Telefunken a pomohl mi tam získat zaměstnání, což ani nebylo nutné. V té době byla ve Švýcarsku vysoká konjunktura. Člověk musel spíše uhýbat, aby na něj nějakou práci nehodili. U Telefunkenu jsem měl zástrčky z německé normy na švýcarskou. To bylo fajn a pocvičil jsem si tam němčinu. Nástupní plat jsem měl tisíc sto franků, to pro mě bylo hrozně moc peněz, já nevěděl, co s tím. Měl jsem dojem, že každého můžu pozvat do hospody. Pak to mezi mojí budoucí ženou a tím Velšanem začalo skrípát a my dva jsme se dali dohromady. Brzy jsme spolu začali bydlet ve velkém třípokojovém bytě na Zähringerstrasse. Měli jsme jeden pokoj a společnou kuchyni a koupelnu. Druhý pokoj obývala jedna studentka a ten poslední byl pracovištěm mladé, hezké a milé prostitutky. Líbilo se nám tam.

Začal jste ve Švýcarsku znovu studovat?

Po asi dvou letech různých zaměstnání – například u Deneru, kde jsem rozlepoval palety s ananasem, u Ex Libris, kde jsem pracoval jako skladník, nebo jsem rozvázal vejčička a kroutil taky noční služby na poště – jsem se rozhodl, že se pokusím dostat na univerzitu. Stipendium nebyl problém, ale protože jsem měl jenom tři semestry z Československa, musel jsem opakovat maturitu. Ve Fribourgu na to byly roční kurzy. Moje jazyková průprava byla slušná také díky tomu, že moje žena, která pracovala v knihkupectví, se mnou mluvila spisovnou němčinou, kterou výtečně ovládala. Hodně jsem se od ní naučil. Zpětně jsem ocenil, že jsem v československých školách přece jen něco pochytil. Uroveň dějepisného maturitního kurzu byla opravdu nevalná. Pak jsem nastoupil na univerzitu na ekonomii, ale po prvním semestru jsem přešel na historii. To jsem vždycky chtěl dělat a ten zájem mi zůstal dodnes. Studium bylo kombinované s angličtinou, a abych to měl trochu lehčí, tak i s ruštinou. Po třech semestrech mě zajímalo, jakou budu mít po dostudování šanci sehnat práci. V poradně pro akademické zaměstnání mě otestovali a sdělili mi, že s kombinací dějiny-angličtina je to těžké, protože ve Švýcarsku se mezi učiteli těchto oborů jedná o téměř dědičné zaměstnání, a že bych měl snad možnost učit na deseti různých gymnáziích po dvou hodinách. Tak jsem si řekl, že kvůli tomu tady nebudu trčet ještě pět let. Pod vlivem kamaráda, který se přeškoloval na učitele základní školy, jsem se přihlásil na učitelský seminář. Do nástupu ale zbýval celý rok. Na ten čas se mi podařilo sehnat místo počítačového operátora, zaměstnavatel mě poslal na programátorské kurzy. Zamlčel jsem, že tam hodlám zůstat jen rok. Když jsem odcházel, nechtěli mě pustit, nabídli mi málem dvojnásobný plat, ale já to odmítl. Ta práce mě sice zajímala, ale ne až tolik. Začal jsem studovat na učitelském semináři. Bylo mi šestadvacet. Moje manželka vydělávala v knihkupectví asi třináct stovek, a to stačilo s mým stipendiem ve výši pět set franků na poměrně dobrý život. Tehdy jsme už bydleli v Herrlibergu na Curyšském jezeře. Měli jsme senzačního psa, který se dožil devatenácti let. Já jsem dojížděl mopedem do Curychu. Cestou jsem vedl sám se sebou dialogy ve švýcarském dialektu. Byl jsem přesvědčen, že pro učitele je to nutnost. Povedlo se. Dneska jsem od rozeného Švýcara téměř k nerozeznání.

Měla Vaše emigrace nějaké důsledky pro Vaše rodiče, kteří zůstali v Československu?

Moc velké ne, až na to loučení. Protože rodiče už byli staří, a tím pádem pro režim nezajímaví. Kdyby utekli oni, tak stát akorát ušetří penzi. Když otec v roce 1975 zemřel, nemohl jsem se ani zúčastnit pohřbu. Matka občas do Švýcarska přijížděla. Moje okolí se jí zamlouvalo, později se ale těžko vyrovnávala s tím, že ze mě nebude ani pan doktor, ani pan profesor, ale jenom učitel.

Jak jste se ve Švýcarsku cítil?

Dobře, neměl jsem žádnou špatnou zkušenost. Když jsem pracoval u Ex-libris, měl jsem jednu spolupracovnici, Frau Lardi. Balili jsme spolu knihy na poštu a ona mě chtěla něco naučit o Švýcarsku, a tak mi vykládala to, co by měl každý Švýcar znát. Velmi jí na tom

záleželo, bylo to skoro dojemné. Poznal jsem i jiné Čechy, kteří se usadili v Curychu, a ti se Švýcarům tak trochu posmívali. Připadali jim pomalí, nepohotoví, neohební, přespříliš korektní – tomu jsem nikdy nerozuměl, byl jsem úplně jiného názoru. To, že jsem neměl žádné vážnější těžkosti, nebo si je neuvědomoval, mě na celém mém životě trochu mate a zároveň těší.

Jak jste se uplatnil po ukončení semináře ve školství?

V semináři jsem měl kamaráda, který žil se ženou a čtyřmi dětmi v regionu zvaném Säuliamt, což znamená něco jako „kraj selat“, ve vesnici Hausen am Albis. Bydleli ve velkém domě a navrhli nám, abychom se k nim přestěhovali. Usiloval jsem o dvě pracovní místa. Na prvním mě odmítli s odůvodněním, že nejsem žena, což ale mohli poznat předem. Na druhém místě, v Affoltern am Albis, to už klaplo. Vyučoval jsem tam devět let všechny předměty od čtvrté do šesté třídy. Později jsme se přestěhovali do Knonau, kde se také narodili naši synové Martin a Timo a kde jsem v roce 1976 získal švýcarské občanství. Bohužel to mezi mnou a manželkou začalo skřípat, ne kvůli žárlivosti, to vůbec ne. Moje žena byla velmi angažovaná v sociálnědemokratické partaji, takže se u nás pořád konala nějaká sezení a mně se to moc nelíbilo. Politizovat nepatřilo k mým zájmům, na to jsem se necítil. Snažila se mě do té strany zapojit, ale já jsem jí říkal, že jsem byl už u pionýrů a u svazáků a už nikam nevstoupím. Naše zájmy se začaly diametrálně rozcházet. Já jsem si zařídil hudební studio, dělal jsem hudební nahrávky a tím jsem si vydělal nějaké peníze, abych mohl studio dále rozšiřovat. Dneska se tomu věnuji už jen okrajově, mám ještě takový malý aparát. Když má můj syn, který hraje na kytaru, někde koncert, tak to natočím. S manželkou jsme se nakonec v míru a pokoji rozešli a já se nastěhoval do nejlepší komuny severní polokoule. Bylo nás pět, dva učitelé, jeden pilot Swissairu, jedna sociální pracovnice a já. Bydleli jsme na velkém statku, chovali jsme tam dvě prasata a asi čtyřicet slepic. Tou dobou jsem začal pracovat v Pestalozzistiftung v Knonau – to je domov pro těžko vychovatelné kluky, kde jsem učil všechny předměty na prvním i druhém stupni. Po třech letech jsem se z komuny přestěhoval právě do tohoto internátu. Začal jsem se zajímat o speciální pedagogiku, kterou jsem pak po třech letech vedle práce dostudoval.

Kde jste se seznámil s Vaší druhou manželkou?

Isabelle jsem poznal právě v Pestalozzistiftung. V roce 1984 jsme s kolegy odjeli plachtit na jachtě po Egejském moři. Do plného počtu posádky nám ještě někdo scházel, a tak kdosi přemluvil právě Isabelle. Později se nám narodily dvě holky, Lena a Tanja. Ačkoliv se mi práce v Knonau velice zamlouvala, dospěl jsem po dvanácti letech k dojmu, že žiju v takovém malém mikrokosmu a že je čas zase si rozšířit obzor. Moje žena se mnou tento názor sdílela. Z pěti nabídek se nám nejvíc zamlouvala ta z Therapiehaus Fürstwald v Churu, což bylo psychiatrické zařízení pro děti a mladistvé. Začal jsem tam jako učitel čtvrté až šesté třídy, pak jsem přešel na vyšší stupeň a posledních jedenáct let jsem působil jako ředitel celé internátní školy pro ty nejtěžší případy v kantonu. Jednalo se o normálně nadanou, ale problematickou mládež, která měla na svém kontě kriminální nebo drogové delikty, ale byly mezi nimi i zneužívané děti nebo děti alkoholiků. Spolu s terapeutky a sociálními pracovníky jsme se je snažili vrátit do normálních kolejí. Řekl bych, že naše úspěšnost byla tak kolem sedmdesáti pěti procent, což je poměrně hodně.

Litoval jste někdy emigrace?

Ani minutu, nikdy. Naopak, jsem Rusům paradoxně vděčný. Myslím, že je to také tím, že nic neberu moc vážně a jsem přesvědčený, že se v každé situaci najde nějaké řešení. Díky tomu jsem také dost trpělivý. V Československu jsem vlastně nikdy nevěděl, proč něco dělám. Ve škole jsem nevěděl, proč se učím, co mi dá ta ruština a co občanská výchova, proč musím na schůzku pionýrů nebo SSM a proč mám jít Prvního máje do průvodu... Nespatoval jsem v tom žádný smysl. Když jsem přišel do Švýcarska, pochopil jsem, že jsem pánem svého osudu, že tady většina věcí funguje a hlavně že mám možnost svobodných rozhodnutí. Především jsem se ale setkal se zajímavými a s korektními lidmi. Pro mě jsou Švýcaři velmi tolerantní národ, jsou ochotní přijmout mezi sebe i cizince, pokud se tento taky o to snaží.

Cítíte se jako český nebo slovenský patriot? Jaký vztah máte ke svým kořenům?

Patriotismus je pojem, s kterým se politici, demagogové a diktátoři vždycky oháněli a naltropili tím hrůzné věci. Taky nevím, kolik patriotismu je adekvátní a co to znamená. V rodném listě stojí, že jsem československý státní občan české národnosti, ve švýcarských papírech stojí, že jsem Švýcar s občanstvím obce Knonau a slovenské papíry žádné nevlátním. Na Slovensku už žádnou rodinu nemám, dokonce ani babičku někde na Kopaniaciach, abych ji mohl o Velikonocích „vyšíbat“, polít pitralonem a dostat za to vajíčko a padésátikorunu. V Praze žijí moji vzdálenější příbuzní a po smrti otce se tam přestěhovala i máma, takže jsme po revoluci jezdili hlavně tam. Prahu a Čechy jsem měl vždycky rád, na Švýcarsku ale miluji skoro všechno. Ale abych mohl být švýcarským patriotem, musel bych vědět, co má cítit Švýcar, když se právě cítí Švýcarem.

Petr Sýkora se narodil v roce 1946 v Praze, ale na počátku padesátých let se přestěhoval do Bratislavy, kde jeho rodiče vedli obchodní dům s galanterií. V Bratislavě také absolvoval základní a střední školu. Po maturitě roku 1965 byl přijat na Vysokou školu ekonomickou, kterou po třech semestrech opustil. Záhy po okupaci Československa na popud matky emigroval nejprve do Vídně a odtamtud odešel do Švýcarska. Začínal v Kreuzlingenu u Bodamského jezera, odkud přesídlil do Curychu. Zpočátku pracoval jako skladník u Ex Libris, rozvážel potraviny a sloužil noční služby na poště. Brzy ale nastoupil na univerzitu, kde po semestru studia ekonomie přešel na vytouženou historii. Rekvalifikoval se v pedagogickém semináři a získal místo učitele na druhém stupni základní školy v regionu Säuliamt. S rodinou se usadil v obci Knonau, kde se narodili jeho dva synové a kde roku 1976 získal švýcarské občanství. Po rozvodu začal pracovat v domově pro těžce vychovatelné chlapce zřizované n nadací Pestalozzi. Znovu se oženil a stal se otcem dvou dcer. Paralelně se zaměstnáním studoval speciální pedagogiku. Následně nastoupil do psychiatrického zařízení pro děti a mladistvé Therapiehaus Fürstenwald ve městě Chur. Nejprve působil jako učitel čtvrté až šesté třídy základní školy, poté vyučoval na druhém stupni sedmou až devátou třídu a nakonec se stal ředitelem celé internátní školy pro nejproblematičtější případy v kantonu. Úspěšnost návratu dětí z jím vedené instituce do normálního života dosáhla přibližně pětasedmdesáti procent.

All that my mother said at the time was, “You have to leave, get out.” I asked why, since I didn’t want to leave at all. There was nothing to lure me abroad, but then I realised that my parents had experienced the war and knew what they were talking about.

Petr Sýkora

1968 Bratislava > Zurich

Where did you grow up?

I was born in Prague, where we lived until I was five. In the early 1950s, we moved to Bratislava, where my parents received an offer to manage a department store with a haberdashery. My mother was Czech, and my father was “Austro-Hungarian”. Being a good Bratislavan, he spoke Hungarian and German best, so my parents spoke German to each other. I didn’t understand them, but it didn’t really bother me. I was a latch-key kid: My parents worked all day, and I was more or less on my own. But I had neighbour friends, and there was a football field nearby that became a hockey field in the winter, so I didn’t mind it at all. I did primary and secondary school in Bratislava, graduated in 1965 and then was accepted to the University of Economics. But I gave that up after three semesters, and spent some time doing various jobs, all the while thinking about re-applying to some university. But by now it was 1968, the Prague Spring had arrived in Bratislava, and I was actively participating in discussions, meetings and assemblies. On the night of 21 August, I was woken from my sleep by a tremendous noise. It was the tanks approaching across the Danube from Hungary. All that my mother said at the time was, “You have to leave, get out.” I asked why, since I didn’t want to leave at all. There was nothing to lure me abroad, but then I realised that my parents had experienced the war and knew what they were talking about. So I said to myself, “Fine, I’ll get out, things will settle down again in a week and I’ll come back.” My mother arranged my passport and visa right away.

So it was your mother who encouraged you to emigrate?

Yes, she really wanted it. I packed a bag with some underwear, t-shirts, a dress shirt and my school transcript showing the seminars I’d attended sewn into my jacket. I wasn’t allowed to talk to anyone about it – that much was clear. I purchased a bus ticket to Vienna, a return ticket of course, took my bag, got on the bus and left. There weren’t any problems at the border. The customs officials knew the score. That situation lasted some ten months. Then they closed the border. But those ten months were enough for almost 300,000 people to escape.

What did you do in Vienna?

The Lipschers – family friends from Bratislava – were in Vienna, too. I hung around the city with their sons, so my memories of Vienna can be described as “boredom”. This lasted about fourteen days. I enquired at the British consulate whether I stood a chance of getting to England, but the terms seemed too demanding. I knew that I didn’t want to cross the Atlantic or go to Germany, so in this situation, Switzerland seemed like a good choice, even though I didn’t know much about it. Probably all I knew were the hockey clubs Klotten, Chaux-de-Fonds and Arosa, a little about football and then watches, cheese, farmers and cows – the typical stereotypes about Switzerland. I left for Switzerland with the Lipschers. It all went very smoothly. At the consulate, the official simply took our passports and returned them to us stamped, along with our train tickets and the necessary instructions.

What were your first impressions of Switzerland?

There were about forty of us Czechoslovaks in the train carriage. On the way, we were looked after by nurses from the Red Cross, who brought us hot dogs every three stops. They meant well, but surely we didn't look as famished as all that. The first stop in Switzerland was Buchs in the St. Gallen canton. We were served dinner at the civil defence building: Brätchügeli served in a puff-pastry basket. Brätchügeli are little veal meatballs with a lot of flour, covered in a roux sauce. I found them absolutely inedible. In Buchs, we could wash and spend the night, and on the second day we were assigned to Kreuzlingen near Lake Constance. There, they gave us temporary accommodations in buildings that had originally been built for Jews fleeing Nazi Germany. For lunch, it was Brätchügeli with roux again, this time without the little basket, but served with rice instead. Terror washed over me. To this day I've never touched anything like it again. In Kreuzlingen, I began working at a petrol station for three francs an hour. I lived with a friend from Slovakia, in a sublet for seventy francs a month. But the job at the petrol station had no great future. I decided to leave for Zurich, where one of the Lipschers had settled. He offered me a place to stay to start off with. I rode there on a moped I had bought very cheaply through an ad. It was 6 December and brutally cold. I rode the eighty kilometres with a broken throttle cable that I had to keep pulling all the way, and I was so frozen when I arrived that I fell over, moped and all, in front of the building. Fortunately, while still in Kreuzlingen, I had become acquainted with a group of Swiss, one of whom was my future wife. They were mostly students, and they had this club to which they were always inviting me and some of the other Czechoslovaks. I was the most loyal one, however, and spent a lot of time with them. We still keep in touch to this day. That was my biggest advantage; it really helped me. My reception at the hands of the Swiss was, in a word, excellent.

So you met your future wife right at the beginning?

Yes, but she had a boyfriend at the time, a Welshman. He worked at Telefunken and helped me get a job there, which was not really even necessary. At the time, Switzerland was experiencing a boom. You really had to try hard to avoid getting a job. My job at Telefunken was to replace plugs, changing them from the German standard to the Swiss. It was good work, and I got to practice my German there. My starting pay was 1,100 francs, which was a huge amount of money for me. I didn't know what to do with it all. I felt like I could buy drinks for everyone at the pub. Then the relationship between my future wife and the Welshman began to deteriorate, and she and I got together. Soon, we were living together in a large three-room flat on Zähringerstrasse. We had one room and a shared kitchen and bathroom. The second room was occupied by a female student, and the last one was the workplace of a young, pretty and friendly prostitute. We liked it there.

Did you go back to university in Switzerland?

After about two years of various jobs – for example, unwrapping pallets of pineapples, working in the warehouse at Ex Libris, delivering eggs or also doing the night shift at the post office – I decided I would try to get accepted to a university. A scholarship was no problem, but because I had only completed three semesters in Czechoslovakia, I had to repeat my high school graduation. There were year-long courses for this in Fribourg. My language training was decent, partly because my wife, who worked at a bookstore, would speak proper German to me, which she excelled in. I learned a lot from her. Looking back, I appreciated that Czech schools really taught you something, after all. By comparison, the level of the local graduation course was really low. I then started studying economics at university, but after my first semester I switched to history. That was something I'd always wanted to do, and that interest has remained with me even today. The study course was combined with English, and to make it a little easier for me, with Russian as well. After three semesters, I began to wonder what my chances of finding employment after graduation would be. At a counselling centre for academic employment, they gave me a series of tests and informed me that it would be difficult to find work with a combination of history and English, since in Switzerland teaching positions in these fields were virtually inherited. If anything, I might be able to teach two hours each at ten different grammar schools.

So I said to myself that I wasn't going to stick around for another five years just for that. Encouraged by a friend who had re-trained as an elementary school teacher, I applied to a teaching school. I had a year before it started. For that time, I managed to find a job as a computer operator, and my employer sent me to computer programming classes. I had neglected to tell them that I only planned on staying there for a year. When the time came for me to leave, they didn't want to let me go and offered me almost double my salary, but I refused. The work was interesting, but not that interesting. I began attending the teaching school. I was twenty-six. My wife was making about 1,300 working at a bookstore, which, along with my 500-franc scholarship, was enough for a relatively good life. At the time, we were already living in Herrliberg on Lake Zurich. We had a wonderful dog, who lived to be nineteen years old. I commuted to Zurich by moped. On the way, I would hold conversations with myself in the Swiss dialect. I was convinced that for a teacher it was a necessity. It worked. Today, I'm virtually indistinguishable from a Swiss native.

Did your emigration have any consequences for your parents back in Czechoslovakia?

Not really, except for having to say goodbye. My parents were old, so they were of little interest to the regime. If they had run away, the state would actually have saved by not paying their pensions. When my father died in 1975, I couldn't even attend the funeral. My mother occasionally came to Switzerland. She liked the local surroundings, but later she found it difficult to cope with the fact that I was not going to be a doctor – not even a professor, but just a teacher.

How did you feel, living in Switzerland?

Good. I didn't have any negative experiences. When I worked at Ex Libris, I had a colleague, Frau Lardi. We packed books together to send by post, and she wanted to teach me something about Switzerland, so she would tell me the things every Swiss person should know. It was very important to her; it was almost touching. I also met other Czechs who had settled in Zurich, but they sometimes made fun of the Swiss. They found them slow, unimaginative, inflexible, too proper – and this I never understood, because I had the complete opposite opinion. When I look at my life, I find the fact that I never experienced any serious difficulties, or that I just didn't notice them, a little bewildering, but pleasing at the same time.

What did you do for work after completing the teaching programme?

I had a friend in the same programme who lived with his wife and four children in the village of Hausen am Albis in the Säuliamt region, which means something like "land of piglets". They lived in a big house and proposed that we move in with them. I was trying for one of two jobs. When I was rejected for the first one, they said it was because I wasn't a woman, which they surely could have noticed earlier. But I was hired for the second one, in Affoltern am Albis. I taught all subjects there from the fourth to the sixth grade for nine years. Later, we moved to Knonau, where our sons Martin and Timo were born, and where I received my Swiss citizenship in 1976. Unfortunately, things weren't really working out with my wife, but not because of jealousy – not at all. My wife was very engaged in the Social Democratic Party, so there were always meetings going on at our place, and I didn't like that very much. Politics were not in my sphere of interests; I didn't feel up to it. She tried involving me in the party, but I told her I had already been with the Young Pioneers and the Socialist Youth, and I refused to join another association. Our interests began to diverge diametrically. I built myself a studio where I recorded music, thus earning money to expand it further. Today it's just a side interest, but I still have a small set-up. My son plays the guitar, and when he has a show somewhere, I record it. My wife and I eventually split up peacefully and amicably, and I moved into the best commune in the northern hemisphere. There were five of us: two teachers, one Swissair pilot, a social worker and me. We lived on a large homestead, and we had two pigs and about forty chickens. Around that time, I began working at the Pestalozzistiftung in Knonau – that's a home for difficult boys, where I taught all subjects at all grade levels. After three years, I moved out of the commune and into the boarding school itself. I began to be interested in special education, which I spent three years studying in addition to my work.

Where did you meet your second wife?

I met Isabelle at the Pestalozzistiftung. In 1984, my colleagues and I went sailing on a yacht on the Aegean Sea. We were still missing one person for a full crew, so someone talked Isabelle into going. Later, we had two girls together, Lena and Tanja. Although I really liked my job in Knonau, after twelve years I began to feel that I was living in a little microcosm and that it was time to once again expand my horizons. My wife was of the same opinion. Out of five offers, we both liked the one from the Therapiehaus Fürstenwald in Chur, which was a psychiatric facility for children and youth. I started there as a teacher in grades four to six, later I switched to teaching the upper grades, and I spent the last eleven years as the director of the entire boarding school, which had the most difficult cases in the canton. These were academically normal but problematic youth with criminal or drug-related charges on their records, but they also included abused children and the children of alcoholics. Working together with therapists and social workers, we tried to put them back on the right path in life. I would say our success rate was about 75%, which is relatively high.

Did you ever regret emigrating?

Not for one minute, never. Paradoxically, I am grateful to the Russians. I also think it's because I don't take anything too seriously and because I am convinced that there is a solution to every situation. This has also made me more patient. In Czechoslovakia, I never really knew why I did something. In school, I didn't know why I was studying, how knowing Russian and civics would benefit me, why I had to attend Pioneer or Socialist Youth meetings, or why I had to be in a parade on May Day... I didn't see the sense in it. When I arrived in Switzerland, I understood that I am the master of my destiny, that most things here work, and mainly that I have the option to decide freely. Above all, I have met interesting and good people. For me, the Swiss are a very tolerant nation, willing to accept foreigners among themselves if they make an effort to be accepted.

Do you feel like a Czech or Slovak patriot? What is your relationship to your roots?

Patriotism is a term that politicians, demagogues and dictators have liked to toss around, and they have caused terrible damage as a result. I don't know how much patriotism is adequate or what it means. On my birth certificate it says that I am a Czechoslovak citizen of Czech nationality. On my Swiss documents, it says that I am Swiss and a citizen of Knonau. I don't have any Slovak papers. I have no family in Slovakia, not even a grandmother somewhere in Kopanice whom I could visit on Easter in order to "swish" with a willow switch and douse with aftershave in exchange for an egg and fifty crowns. I have distant relatives in Prague, and my mother moved there after my father died, so after the revolution we mostly went there to visit. I have always liked Prague and Bohemia, but I love almost everything in Switzerland. Still, in order to be a Swiss patriot, I would have to know what a Swiss person is supposed to feel when he feels himself to be Swiss.

Petr Sýkora was born in Prague in 1946, but in the early 1950s he moved to Bratislava, where his parents managed a department store with a haberdashery. He also attended primary and secondary school in Bratislava. After graduating in 1965, he was accepted to the University of Economics, which he left after three semesters. He emigrated soon after the occupation of Czechoslovakia at the behest of his mother. His journey took him first to Vienna, and from there to Switzerland. In Switzerland, he initially settled in Kreuzlingen near Lake Constance, but later moved to Zurich. He initially worked as a warehouse employee at Ex Libris, delivered groceries and worked the night shift at the post office. Soon however, he enrolled at university, where after a semester of economics he transferred to his desired field of study, history. He took re-qualification courses in teaching and found employment at an elementary school in the Säuliamt region, where he settled with his family in the village of Knonau. While here, his two sons were born and he was granted Swiss citizenship (in 1976). After his divorce, he started working at a home for troubled boys founded by the Pestalozzi Foundation. He remarried and became the father of two daughters. Concurrently with his job, he studied special education, and subsequently began working at the Therapiehaus Fürstenwald psychiatric facility for children and youth in Chur – a boarding school for the most problematic cases in the canton. At first, he taught the fourth to sixth grades, after that he taught grades seven to nine, and eventually he became the director of the entire school. Under his direction, the institution achieved a success rate of approximately 75% in returning children to normal life.

Nic jsme si s sebou nevzali, jenom kufr. Nikdo nesměl vědět, že odcházíme. Já jsem v tom kufru měl psací stroj a v něm zavinitých, v příšerném kurzu vyměněných, padesát marek. To bylo všechno, co jsem měl.

Bernard Šafařík
1968 Praha > Basilej

Kde jste se narodil?

V porodnici v Kutné Hoře, v osudovém roce 1948, kdy se k moci dostali komunisti. Považuji se ale za rodáka z Hodkova, kde na zámku tenkrát žila moje rodina. Na nic z toho si ale nepamatuji, protože nás odtud komunisti dost rychle vyexpedovali.

A to byl zámek Vašeho dědečka z otcovy nebo matčiny strany?

Z mamičiny. Moji předci byli slavní stavitelé železnic, za což jim byl v 19. století udělen šlechtický titul. Prapradědeček Jan Schebek ho nejprve odmítl s tím, že nebude lepším inženýrem ani člověkem, když se stane šlechticem. Jeho syn Adolf už ale s udělením titulu souhlasil. Původně měli sídlo v Praze, postavili pro sebe velký palác, který je v ulici Politických vězňů – takzvaný Schebkův palác. Později se ale přestěhovali na venkov do Zruče nad Sázavou. Můj dědeček pak zdědil tvrz Hodkov, kterou kvůli babičce přestavěl na zámek. Ten mu ale, stejně jako jeho bratrovi zámek ve Zručích nad Sázavou, znárodnili komunisti. Podobné problémy vznikly po roce 1948 i z otcovy strany. Vlastně se jmenujeme Šafařík-Pšross. Můj předek František Pšross jako první český purkmistr Prahy zavedl 1861 češtinu coby městský školní a úřední jazyk. Pradědeček Josef Víšek se stal koncem 19. století starostou Vinohrad, byl u zrodu spousty věcí, kostela sv. Ludmily a Divadla na Vinohradech například. Vedle toho nesmírně úspěšně podnikal v kamenictví.

Kam jste potom z Hodkova odešli?

Nastěhovali jsme se v Praze do bytu k babičce z otcovy strany, které hrozilo vystěhování někam do pohraničí, protože její byt v jejím vlastním domě byl prý nadměrný. Podle komunistů měl člověk právo pouze na osm čtverečních metrů... Babičce nakonec zůstal jeden pokoj. A já jsem až do svých patnácti let, jistě k veliké radosti mých rodičů, spal s nimi v jednom pokoji. O dům babičku komunisti nakonec stejně připravili.

Jakou měl váš otec potom práci?

Můj otec přišel o nejlepší léta svého života, stejně jako mnozí jiní. Byl jedním z ředitelů Škodovky. Pracoval i v Teheránu, kde Škodovy závody stavěly vodovodní systémy, a několik let v Indii. Až do druhé světové války, pak už samozřejmě nemohl nikam. A když přišli k moci komunisti, tak se objevil s revolverem v ruce v pracovně mého otce a řekli, buď vstoupíš k nám do strany a místo si necháš, nebo půjdeš někam do výroby. Otec byl velmi charakterní člověk, našel si místo v Motorletu, kde se vyráběly letecké motory. Dělal frézaře, prakticky až do emigrace.

Vyrůstal jste tedy na Praze 5.

Ano. Od února 2017 jsem dokonce čestný občan Prahy 5. Tenkrát to ale nebylo lehké, protože část obyvatelstva si myslela, že děti vykořisťující třídy se mají odstavit od vzdělání. Já jsem měl samé jedničky. Udělal jsem sice přijímací zkoušky na gymnázium, jenomže mě někdo udal na ministerstvu vnitra, že nemám dobrý původ. Kdo mě tenkrát udal, ví bůh. Místo do školy jsem šel do výroby, do Pražských pivovarů. Tam brali každého. Po roce jsem chtěl jít aspoň na průmyslovku, ale pivovar mě odmítl pustit. Prý že rok nestačí na to, abych se sblížil s dělnickou třídou. Našel se ale statečný ředitel té školy, sám komunist, ale zklamaný z vývoje. Řekl, že to prostě vezme na sebe a že mi dá možnost udělat přijímací zkoušku. Zástupce ředitele pivovaru, příšerný mladý komunist, na mě řval jako pomínutý, že mě zničí. K tomu už nedošlo, protože tu zkoušku jsem udělal. Na průmyslovce cukrovarnické a kvasné technologie jsem ale po dvou letech zjistil, že se na to moc nehodím. Ředitel mě doporučil na gymnázium, kde jsem nakonec odmaturoval a pak se přihlásil na sociologii a etnografii. To už se psal rok 1967, kdy komunisti ztráceli půdu pod nohama. I když jsem byl jeden ze šesti, kterého vzali, tak jsem toho po čtrnácti dnech nechal, protože to byl pořád samý marxismus-leninismus.

V té době už jste začal publikovat?

Šel jsem dělat šatnáře do jedné vinárny a vedle toho jsem psal. Začal jsem publikovat první věci v rádiu. A večer jsem vždycky dojížděl do vinárny. Chodilo tam hodně lidí a do stával jsem spousty tuzérů. No a ve dvě ráno jsem byl volný. Udělal jsem vyúčtování,

trochu uklidil a vyrazil do nočních pražských podniků. A tam byli tehdy strašně zajímaví lidé a děly se tam strašně zajímavé věci. To bylo pro mě lepší než sociologie nebo etnografie na univerzitě.

Proč jste emigroval?

Z mnoha důvodů. Například proto, že nám léta zamítali cestování. Mě do roku 1967 nikdy nepustili ven. A moje rodiče taky ne. Žádosti byly zamítnuté bez udání důvodu. Poplatky za ně propadly. Já nemůžu říct, že to bylo hezké dětství. Praha byla temným a smutným městem. Nebylo na tom nic dobrého. A navíc ten neustálý strach rodičů před Státní bezpečností. Když jsem potom dostal akta mého otce, zjistil jsem, že byli připravení na jeho zatčení. Já jsem neměl žádný důvod si myslet, že se situace změní k lepšímu. Vyrůstal jsem v rodině, která se s komunistickým režimem nikdy nesmířila. V rodině, kde se mluvilo spousty jazyky, kde se poslouchaly cizí zprávy, kde byly předválečné zkušenosti. Řekl jsem si, že mě tady nic dobrého čekat nebude. Ani ten rok 1968 pro mě nebyl žádnou garancí. Rozhodl jsem se už v roce 1967, ale vrátil jsem se jenom kvůli svým rodičům.

Vy jste vyjel už v roce 1967?

Na pozvání za mou kmotrou, která žila v Ženevě. Jinak jsme ani v této, i když volnější době cestovat nemohli. Když jsem oznámil rodičům, že ve Švýcarsku zůstanu, řekli mi: „Přece nás tady nenecháš!“ Takže jsem se vrátil. Pak už se jen v podstatě jednalo o to, jestli nás pustí všechny. A jelikož ani tenkrát všechny nepouštěli, tak jsme odděleně a s odstupem několika týdnů na jaře roku 1968 opustili tuto zemi. Právě včas, neboť už v roce 1969 se vše vrátilo zpátky do starých kolejí. Prostě spadla klec. Železný ohradník se opět uzavřel.

Kde jste se pak s rodiči sešel?

Ve Švýcarsku, ale působiště jsme si našli v různých městech. Rodiče žili v Bernu a já byl v Basileji. Od svých patnácti let jsem byl zvyklý postarat se sám o sebe, protože v těch problémech, co jsem měl se školou a s prací, mi rodiče stejně pomoci nemohli. Takže ani tady jsem od nich žádnou podporu nechtěl, neočekával, a ani očekávat nemohl. Můj otec emigroval v šedesáti letech a přišel o penzi, o všechno. Nic jsme si s sebou nevzali, jenom kufr. Nikdo nesměl vědět, že odcházíme. Já jsem v tom kufru měl psací stroj a v něm zavinutých, v příšerném kurzu vyměněných, padesát marek. To bylo všechno, co jsem měl.

Jaké byly Vaše začátky ve Švýcarsku? Zažádal jste hned o azyl?

Ano, všichni jsme zažádali, jen byl problém najít příslušného úředníka, protože maďarská uprchlická vlna z roku 1956 už byla pryč. A těch jednotlivců, co takhle na začátku roku 1968 přišli jako azylanti, bylo málo. Hlavní československá vlna nastala až po srpnu 1968. Existovalo asi šest podpůrných organizací, které se měly o uprchlíky starat. Jen si pamatuji, že byli strašně milí a že nám dali deky, protože si mysleli, že je potřebujeme, jak byli ještě zvyklí od Maďarů. Moje švýcarská žena mi později vyprávěla, že jako děti ve školách ty deky pletly. Člověk si musel sám začít hledat práci a uplatnění. Integrační kurzy jsou úplně nesmysl. Kromě jazykových kurzů.

Jaké byly Vaše první pocity po příjezdu do Švýcarska?

V Lausanne, v mém prvním městě, se mi moc nelíbilo. Bylo příliš klidné, byt krásně upravené. Případal jsem si na to moc mladý. Bydlel jsem v katolické koleji a jednou mi farář, který ji vedl, povídá: „Jak se na vás koukám, tak padá v úvahu Basilej. Jedině Basilej. Víte co? Já znám kolegu, který tam vede taky takovou kolej. Já mu zavolám.“ A udělal to. V Basileji jsem se přihlásil na univerzitu. Tenkrát mi uznali maturitu, což pak už tak lehce nešlo. Jedna univerzitní organizace, která se starala o uprchlíky, mi dala malé stipendium. Mohl jsem zaplatit kolej a menzu, na víc to nestačilo. Tak jsem začal připravovat pořady o poezii pro rádio a psát recenze pro *Die Nationalzeitung*. Později pro další velké noviny v německy mluvících zemích. To ale nestačilo. Občas mi matka při návštěvě přistrčila něco ze svých těžce vydělaných peněz, ale já jsem od rodičů absolutně nic nechtěl, protože ti sami zápasili. Ale neměl jsem žádný strachy nebo obavy. Svět šel jakoby nějak nahoru a člověk šel s tím. Jednou mi zavolał přítel, se kterým jsem v takovém malém studentském divadle

připravoval pořad o Vladimíru Holanovi, že na soukromém gymnáziu, kde vyučoval, hledají učitele tělocviku. Bylo to tedy dost zajímavé, protože já jsem nikdy v životě nic takového nedělal. Člověku je sotva dvacet... Po roce mě to přestalo bavit. Šel jsem za ředitelkou a zeptal se, jestli by náhodou nebylo něco... a ona, jestli umím anglicky, že potřebují učitele angličtiny. Tu jsem pak vyučoval asi šest nebo sedm let.

Ale přitom jste stále studoval?

Ano, chtěl jsem studovat amerikanistiku, ale americká literatura tenkrát byla velmi populární, narvané přednáškové sály. Takže to nebylo úplně ono. Šel jsem potom ke slavistům, kde to bylo naprosto báječný – dva profesori, tři lektoři a ještě dva asistenti a dva studenti. Jedna dívka z Německa a já. Panoval tam čilý společenský ruch. Profesori dělali přednášky pouze odpoledne a večer a potom se někam šlo. Často se to protáhlo až do rána. A pak se stala další věc – velice brzy jsem dostal nabídku, i kvůli těm věcem, co jsem publikoval, působit ve studentském parlamentu. Ten mě zvolil viceprezidentem Basilejského studentstva, a to jako prvního cizince. Měl jsem sekretářku, plat. A také spoustu přátelství, která trvají dodnes. Nechal jsem si k tomu politickou filozofii, což mě zajímalo, a historii, kde jsem to dotáhl až k disertaci. V té době jsem už točil filmy a musel se rozhodnout, jestli mi ten titul stojí za to, protože to znamenalo další dva roky studia. A tím pádem už by ty filmové kontakty i nabídky, co jsem začal mít, byly v háji. Tak jsem si řekl, že ten titul je k ničemu.

Jak jste se dostal k filmu?

Vlastně přes svoji babičku, která měla strašně ráda filmy a chodila do kina a mě brala s sebou. V Basileji jsem nejraději chodil do kina Union, kde za jedny peníze bylo možné vidět dva filmy. Nedělal jsem filmovou školu ani nic podobného, pro mě bylo filmování logické pokračování publicistické činnosti. Řemeslu jsem se pracně učil za pochodu. Jednoho hezkého dne jsem vymyslel pro švýcarskou televizi film *Rusové ve Švýcarsku*. Měli tam dlouhou tradici. A televize mi odpověděla: „Tak to udělejte.“ Hodili mě do studené vody. Ten film měl asi šest nebo kolik částí. Dělal jsem rozhovor i s Nabokovem, což byla unikátní věc, protože on rozhovory moc nedával. Ty části potom spojili do jednoho delšího pořadu, který jsem musel spolumoderovat. Vzhledem k mé ještě dost sporné němčině jsem měl hroznou trému. Dopadlo to nakonec dobře a moje spolupráce se švýcarskou televizí intenzivně pokračovala několik let. Již ale bez ruského tematického zaměření. To mi ovšem pomohlo k získání dalšího zájemce o moji dokumentární tvorbu. Asi tři čtvrtě roku po vysílání *Rusů ve Švýcarsku* mi najednou volal někdo z Německa, že pracuje pro tamější televizi a že by se rád se mnou seznámil. Jestli by se v té Basileji za mnou mohl zastavit. Já jsem v té době neměl peníze, abych ho mohl pozvat někam na oběd, tak jsem řekl, že uvařím. Nevěděl jsem, kdo to je. Přišel takový chlap, já vařil, a neměl čas se s ním moc bavit. Při jídle se mě ptal, co jsem dělal a psal. A pak dodal: „Neměl byste chuť točit něco pro nás?“ Já jsem řekl, promiňte, ale kdo jste? „No, víte, já jsem nový šéf kultury v ARD.“ Navrhl mi vydat se po stopách Rusů v Paříži. A já na to, proč ne. Zavolał do redakce a objednal tým na příští týden. Toho a toho kameramana a tu a tu střihačku. Pak mi řekl: „Podívejte, dneska máme pondělí. Vy si zítra sedněte do vlaku nebo do letadla a rešeršujte v Paříži. Máte na to čtvrtek, pátek, sobotu a v neděli večer vám tam přijede tým.“

To bylo trochu narychlo...

To nezapomenu. Odjel jsem do Paříže a hledal ruské emigranty. Potom přijel tým. Dali mi špičkového kameramana i střihačku, protože věděli, že jsem začátečník. A pak jsem pro ně dělal spoustu věcí. Později taky pro ZDF a hlavně pro ARD ve Frankfurtu nad Mohanem. Měl jsem několik dlouhých let i vlastní pořad o umění. Dali mi absolutní volnost. To byla ohromná spolupráce. Skončila, když jsem se vrátil do Basileje, abych začal točit hrané filmy. *Psi dostihy* a *Chladný ráj* například.

Dával Vám někdy někdo najevo, že jste cizinec?

Pracovně ne, a ani mezi přáteli, kterých jsem měl hodně. Ten problém byl spíš administrativní. Já jsem měl uprchlický pas, který všude vzbudil pozornost. Když jsem dělal programy

pro švýcarskou televizi a odněkud se vracel, byl jsem vždycky jediný, koho kontrolovali. Bertha, malířka a pedagožka, s kterou jsem od roku 1969, by Vám mohla barvitě líčit, co to znamenalo v dobách bez Schengenu cestovat s partnerem, který se prokazoval modrým, tzv. Nansenovým pasem s dvěma černými pruhy v rohu. Berthu můžete taky vidět v mých hraných filmech z osmdesátých let. V *Chladném ráji* představuje pozitivní Švýcarku, která nakonec v horách ukryje uprchlíci a její dítě, kterým hrozí vyhoštění ze země. To už jsem ale měl švýcarské občanství.

Co Vám emigrace přinesla? Nezklamala Vaše očekávání?

Ne, protože očekávání nebylo prakticky žádné. Pro mě to byl normální přechod, můj život dál pokračoval. A nějaké takové pocity, jako je stesk po domově, jsem nikdy neměl. Ve Švýcarsku jsem mohl studovat, publikovat, točit filmy. Emigrace mi dala možnosti, které jsem hledal.

A s kterou zemí se víc identifikujete?

Těžká otázka. Řekl bych, že činy Švýcarů jsou mi pochopitelnější. Snažili se a něčeho dosáhli. Když jsem začal po roce 1989 jezdit znovu do Čech, myslel jsem si, že za pět let to tu bude jako ve Švýcarsku. V životě by mě nenapadlo, že tady lidi budou znovu vymýšlet takové blbosti a znovu opakovat známé chyby. Nebo že česká společnost dá najevo takový odpor k uprchlíkům, poté co je sama po staletí hojně produkovala a exportovala. Možná proto jsem se narodil ve znamení Blíženců, abych hledal poznání ve dvou rovinách, musel mezi nimi pendlovat. Skrývá to v sobě mnoho problémů, ale člověk taky získá odstup. A ten je k sebereflexi nutný.

Bernard Šafařík se narodil v roce 1948 v Kutné Hoře. Po základní škole nesměl kvůli šlechtickému původu studovat na gymnáziu, vzít do učení jej byl ochoten jen smíchovský pivovar. Krátkodobé uvolnění politické situace mu umožnilo dostat se alespoň na průmyslovku potravinářské technologie a po dalších dvou letech přejít na gymnázium, kde v roce 1967 odmaturoval. Psal povídky, z nichž některé odvysílal Československý rozhlas, a začal studovat sociologii, kterou však kvůli přemíře marxismu-leninismu záhy opustil a pracoval jako šatnář v taneční vinárně. Pražskému jaru nedůvěřoval a v dubnu 1968 emigroval do Švýcarska. Na univerzitě v Basileji studoval politickou filozofii, historii a slavistiku, studentským parlamentem byl jako první cizinec zvolen víceprezidentem výkonné rady studentstva. Během studia se živil vyučováním na gymnáziu a přednášením na večerní univerzitě. Inscenoval též večery poezie s herci basilejského divadla a pro švýcarské a německé veřejné rozhlasové stanice realizoval literární pořady. Své eseje, recenze a reportáže publikoval například v *Basler Zeitung*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Frankfurter Rundschau*, *Stuttgarter Zeitung* či v *Die Zeit*. Od roku 1974 se věnoval filmu. Pro švýcarskou televizi a pak i německé programy (ARD, ZDF) natočil více než sto dokumentů na různá kulturní a politická témata. Několik let měl i vlastní televizní pořad o umění. Jako režisér, spoluautor scénáře a producent je též podepsán např. pod celovečerními hranými filmy *Psí dostihy* a *Chladný ráj*, které získaly mnohá švýcarská a mezinárodní ocenění. Po sametové revoluci v roce 1989 pokračuje ve své filmářské práci i v Čechách. Nejdříve spolupracoval s Febiem Fera Feniče, který produkoval velmi sledované cykly dokumentů pro Českou televizi jako např. *Gen*, *Genus* a *Oko*. Posléze natáčel velké společenské dokumenty přímo pro Českou televizi, například *Landák*, *Nezvaní hosté*, *Český fenomén: Homo chatař a Homo chalupář*, *My a Matterhorn*, *Matterhorn a my*, a v poslední době *Art Basel – olympiáda umění a komerce*, *Národní galerie v Praze*. Se svojí švýcarskou ženou žije v Praze a Basileji.

We didn't take anything with us apart from a suitcase. Nobody was allowed to know that we were leaving. I had a typewriter in my suitcase with fifty marks rolled up inside it, acquired at a terrible rate of exchange. That was all I had.

Bernard Šafařík

1968 Prague > Basel

Where were you born?

At the maternity hospital in Kutná Hora, in the fateful year of 1948, when the communists came to power. But I consider myself a native of Hodkov, where my family lived in the local chateau. I don't remember any of this, however, because the communists kicked us out of there soon enough.

Did the chateau belong to your grandfather on your father's or on your mother's side?

On my mother's side. My ancestors were famous railway builders, for which they were awarded a noble title. My great-grandfather Jan Schebek refused his at first, saying that becoming a member of the nobility wouldn't make him a better engineer or a better person. But his son Adolf accepted the title. Their original seat was in Prague, where they built themselves a large palace, the Schebek Palace in Politických vězňů Street. But they later moved to Zruč nad Sázavou. My grandfather then inherited Hodkov Fortress, which he rebuilt into a chateau for my grandmother. But the communists expropriated this, as they did his brother's chateau in Zruč nad Sázavou. After 1948, there were similar problems on my father's side of the family as well. He is actually called Šafařík-Pštross. As the first Czech mayor of Prague, in 1861 my ancestor František Pštross established Czech as a language of education and government in 1861. In the late 19th century, my great-grandfather Josef Víšek was the mayor of Vinohrady, where he oversaw the construction of many buildings such as the Church of St. Ludmila and the Vinohrady Theatre. Apart from this, he ran an exceptionally successful stoneworking business.

Where did you go from Hodkov?

We moved to Prague, where we lived with my grandmother on my father's side, who was at risk of being evicted to somewhere in the borderlands since her flat in her own house was considered too big for her. According to the communists, people only had a right to just eight square meters. In the end, Grandma was left with one room, and I slept with my parents until age fifteen – to my parents' delight, I'm sure. Eventually, the communists expropriated my grandmother's house anyway.

What was your father's job afterwards?

Like many other people, my father lost the best years of his life. He had been a manager at Škoda. He worked in Tehran, where Škoda had built water and sewerage systems, and also several years in India. Up until World War II, when of course he couldn't go anywhere. When the communists came to power, they turned up at my father's workshop, revolvers in hand, and told him he had to join the Party to keep his position, or else they'd send him to work in a factory. Father was a man of principles, so he found himself a place at Motorlet, where they made aircraft engines. He operated a milling machine practically right up until he emigrated.

So you grew up in Prague 5.

Yes. In fact, I have been an honorary citizen of Prague 5 since February 2017. But it wasn't easy back then, because some people thought that children from the bourgeoisie shouldn't be educated. I was a straight-A student, and I passed the entrance examinations for grammar school, but someone told the Ministry of Interior about my "undesirable" background. God knows who informed on me. Instead of going to school, I did manual labour. I worked at the Prague Breweries, which would take anyone. After a year, I wanted to at least go to a trade school, but the brewery refused to let me go. Apparently a year was not enough for me to become a member of the working class. But the school's courageous headmaster, a communist disappointed with the direction communism had taken, came to the rescue. He said he would take responsibility for giving me the chance to do the entrance examination. The brewery's assistant director, a horrible young communist, screamed at me like mad, saying that he would destroy me. But it never got to that, because I passed the exam. After two years, however, I realised that I didn't really belong at confectionary and baking college. The director recommended me for grammar school, from which I eventually graduated and then applied to study sociology and ethnography. By then, it was 1967 already, and the communists had lost the ground from under their feet. Even though I was one of only six people accepted, I still left after fourteen days, because it was still the same old Marxism-Leninism.

Had you already begun publishing by then?

I got a job as a cloakroom attendant at a wine bar, and I wrote on the side. I began to publish my first pieces on the radio. In the evening, I always went to the wine bar. Lots of people came there, and I got lots of tips. I got off work at 2 o'clock in the morning. I did the accounts, cleaned a bit and went out to Prague's nightclubs. There were really interesting people there, and really interesting things were going on. It was better for me than sociology or ethnography at university.

So why did you emigrate?

For many reasons. For example, because for years we had been forbidden to travel. I wasn't allowed to leave the country until 1967. Neither were my parents. Requests were refused without reason. And we lost any fees we had paid. I can't say it was a nice childhood. Prague was a dark and sad city. There was nothing good about it. Then there was my parents' constant fear of the secret police. Later, when I saw my father's dossier, I realised they were ready to arrest him. I had no reason to believe that the situation would improve. I grew up in a family that had never come to terms with the communist regime; a family in which people spoke many languages and we listened to foreign news, and which had experienced the outside world before the war. I decided there wasn't anything positive waiting for me here. Even 1968 was no guarantee for me. I made my decision in 1967, but I returned because of my parents.

You already left the country in 1967?

On the invitation of my godfather, who lived in Geneva. Other than that, we couldn't travel even during this more open time. When I told my parents that I was staying in Switzerland, they said, "You're not going to leave us here, are you?" So I returned. After that, it was really just a question of whether they would allow us all to leave. And since even then they wouldn't let us all out, in the spring of 1968 we left the country separately, with several weeks between each departure – just in time, too, since in 1969 everything returned to how it had been before. The trap had sprung shut. The Iron Curtain had fallen again.

Where did you meet your parents again?

In Switzerland, but we all found work in different cities. My parents lived in Bern, and I was in Basel. I had been used to looking after myself since the age of fifteen, because my parents hadn't been able to do anything about my problems at school and at work anyway. So I didn't want or expect any support from them, nor could I have expected any. My father emigrated at the age of sixty. He lost his pension and everything. We didn't take anything

with us apart from a suitcase. Nobody was allowed to know that we were leaving. I had a typewriter in my suitcase with fifty marks rolled up inside it, acquired at a terrible rate of exchange. That was all I had.

How were your early days in Switzerland? Did you apply for asylum right away?

Yes, we all did, but it was difficult to find the proper official, because the wave of Hungarian migrants of 1956 was over, and the number of asylum-seekers in early 1968 was so small. The main Czechoslovak wave happened after August 1968. There were about six aid organisations which were supposed to look after refugees. I just remember them being extremely kind and giving us blankets, because they thought we needed them, having been used to that with the Hungarians. My Swiss wife told me later that they had knitted the blankets as children at school. You had to start looking for work and opportunities on your own. The integration courses were absolute nonsense, apart from the language courses.

What were your first feelings after arriving in Switzerland?

I didn't really like Lausanne, the first place I went. It was too quiet, though it was pretty. I felt too young for it. I lived in a Catholic residence, and once the priest who ran it said, "Looking at you, Basel springs to mind. Only Basel. Do you know what? I have a colleague who runs a residence like this there. I'll call him." So he did just that. I applied to university in Basel. At the time, they recognised my school leaving certificate, which was not so easy later on. One university organisation that looked after refugees gave me a small bursary. I was able to pay for accommodation and food, nothing more. So I started to organise poetry programmes for the radio and to write reviews for *Die Nationalzeitung*. Later, I wrote for other large newspapers in the German-speaking countries as well. But it wasn't enough. On her visits, my mother sometimes made me take some of her hard-earned money, but I wanted absolutely nothing from my parents since I knew they were struggling, too. Yet I wasn't worried or afraid. The world was somehow getting better, and you went with it. Once, a friend of mine with whom I had put together a programme about Vladimír Holan at a small student theatre called to say that they were looking for a physical education teacher at the grammar school where he was teaching. It was pretty interesting since I had never done anything like that in my life. I was only twenty. After a year, I stopped enjoying it. I went to the director, and asked if by any chance she had anything else for me. She asked if I could speak English, since they needed an English teacher. So I taught that for six or seven years.

But you were still studying at the same time?

Yes. I wanted to study American studies, but American literature courses at the time were very popular and the lecture halls were full. So it wasn't great. After that, I changed to Slavic studies, and that was great: two professors, three lecturers, two assistants and two students – one girl from Germany and me. It was a very social atmosphere. The professors only gave lectures in the afternoons and evenings, and then we went out somewhere. We often stayed out till the early hours of the morning. Then another thing happened. Very soon, partially thanks to the things that I had published, I was offered the chance to be on the student council. And the council elected me vice president – the first foreigner to hold that title. I had a secretary and a salary. And also many friendships that have endured to the present day. I continued studying political philosophy, which interested me, and history, on which I wrote my dissertation. By this time, I was already making films, and I had to decide whether my academic title was worth it, because it meant another two years of studying. And that could cause me to lose the film contacts and offers that were starting to come in. So I decided the title wasn't worth it.

How did you get into film?

It was actually through my grandmother, who loved film and who took me with her when she went to the cinema. In Basel, I liked the Union Cinema best, where you could see two films for one admission. I didn't study film school or anything like that. For me, film was the next logical step after my writing activities. I learned the craft laboriously on the fly. One fine day,

I came up with *Russians in Switzerland* for Swiss Television. They had a long tradition there. And the station replied, "Go ahead and do it." They threw me in at the deep end. The film had about six parts or so. I even did an interview with Nabokov, which was unusual since he didn't give many interviews. They put the parts together into one long programme that I had to co-present. Considering my still questionable German, I suffered considerable stage-fright. It turned out well, though, and I continued to work with Swiss Television for several years, though without the Russian focus. It also helped me to attract further interest in my documentary work. About nine months after *Russians in Switzerland* was broadcast, someone suddenly called me from Germany to say he worked for television there, and that he would like to meet me. He asked whether he could come and visit me in Basel. At the time, I had no money to take him out for lunch somewhere, so I offered to cook for him. I didn't know who he was. A guy arrived, and I didn't have time to chat much while I was cooking. While we were eating, he asked me what I did and what I wrote. Then he added, "Would you like to shoot something for us?" I said, "Sorry, but who are you?" "Well, you know, I'm the new Head of Culture at ARD." He suggested that I might explore the lives of Russians in Paris, and I said why not. He called the studio and ordered a crew for me for the following week: This and that cameraman, and this and that editor. Then he said, "Look, today's Monday. Tomorrow, you get on a train or a plane to Paris and do some research. You'll have Thursday, Friday and Saturday for that, and then on Sunday evening your crew will arrive."

That was a bit sudden...

I'll never forget it. I went to Paris and looked for Russian emigrants. Then the crew arrived. They'd given me their top cameramen and editor, because they knew I was a beginner. After that, I did lots of things for them. Later, I also worked for ZDF, and especially for ARD in Frankfurt am Main. For many years, I even had my own show about art. They gave me absolute freedom. It was a terrific collaboration. It ended when I returned to Basel in order to start making fiction film. For example, *Dog-Race* and *Cold Paradise*.

Did anyone ever make a big deal of you being a foreigner?

Not at work, and neither among my friends, of whom I had many. If anything, the problem was an administrative one. I had an emigrant passport, which attracted attention everywhere I went. When I was doing programmes for Swiss Television and was returning home from somewhere, I was always the only one they checked. Bertha, the painter and teacher with whom I have been together since 1969, could paint a colourful picture of what it was like, in the pre-Schengen era, to travel with a partner with a blue "Nansen passport" with two black lines in the corner. You can see Bertha in my films from the eighties. In *Cold Paradise*, she plays a positive Swiss woman who hides a refugee and her child threatened with deportation. By then I already had Swiss citizenship.

What did emigration bring you? Did it fall short of your expectations?

No, because I had almost no expectations. It was an ordinary transition for me, after which my life went on. I also never had any of those feelings like homesickness. In Switzerland, I was able to study, publish my writings, and make films. Emigration gave me the opportunities I had been searching for.

So which country do you identify with?

That's a difficult question. I would say that I find it easier to understand Swiss people's actions. They have made an effort and achieved something. When I started visiting the Czech Republic again after 1989, I thought that in five years it would be like Switzerland. It never occurred to me that people here would have such foolish ideas, and that they would make the same familiar mistakes all over again. Or that Czech society would express such opposition to immigrants after having produced and exported so many itself over the last centuries. Maybe that's why I was born under the sign of Gemini: In order to seek understanding on two levels and be forced to travel back and forth between them. It comes with many difficulties, but you also gain a sense of perspective. And that is essential for self-reflection.

Bernard Šafařík was born in 1948 in Kutná Hora. After completing primary school, he was not allowed to study grammar school because of his aristocratic background, and only the Smíchov brewery in Prague was willing to take him on as an apprentice. The brief political thaw in the 1960s allowed him to attend a trade school of food technology, and two years later he could switch to grammar school, from which he graduated in 1967. He wrote stories, some of which were read on Czechoslovak Radio, and also began to study sociology, but he soon left university because of the excessive focus on Marxism-Leninism. He briefly worked as a cloakroom attendant at a wine bar, but had little faith in the Prague Spring and left for Switzerland in April 1968. At university in Basel, Šafařík studied political philosophy, history and Slavic Studies. He was also the first foreign student to be elected by the student parliament to the position of vice president of the student council. During his studies, he earned money by teaching at a grammar school and lecturing at evening university. He also organised poetry evenings with actors from Basel's theatre and did literary programmes for Swiss and German public radio. His essays, reviews and journalistic reportages were published in the *Basler Zeitung*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Frankfurter Rundschau*, *Stuttgarter Zeitung* and *Die Zeit*. In 1974, he began to work with film, and he has shot more than a hundred documentaries on various cultural and political subjects for Swiss and later also German television stations (ARD, ZDF). For several years, he even had his own television show about art. His work as director, co-writer and producer includes the feature-length films *Dog-Race* and *Cold Paradise*, which earned him numerous Swiss and international awards. After the Velvet Revolution in 1989, he expanded his filmmaking activities to include the Czech Republic. At first, he worked for Fero Fenič's Febio production company, which created several popular documentary series for Czech Television, including *Gen*, *Genus* and *Eye*. After that, he shot several big social documentaries directly for Czech Television such as *Landák*, *Uninvited Guests*, *Czech Phenomenon: Homo chatař*, *Czech Phenomenon: Homo chalupář*, *We and the Matterhorn*, *The Matterhorn and Us* and most recently *Art Basel – The Olympics of Art* and *The National Gallery in Prague*. He and his Swiss wife live in Prague and Basel.

Za měsíc jsem měl vyřízený pobyt jako uprchlík ve Švýcarsku. Ve srovnání s tím, co dneska zažívají lidé, kteří jsou ve svých zemích daleko více perzekvováni než mnozí z nás, to šlo velice snadno a rychle.

David Šimek

1968 Praha > Curych

Kde jste se narodil?

Narodil jsem se v roce 1946 v Praze, ale dětství jsem strávil ve Staré Boleslavi a v Načeradci, kde jsem byl čtyři dlouhé roky v dětském domově. Po návratu do Staré Boleslavi jsem byl přijat na gymnázium v Brandýse nad Labem a po maturitě jsem se přestěhoval do Prahy. První rok v Praze jsem pracoval v nakladatelství, protože mě nepřijali na práva. Lépe řečeno, přijat jsem byl, ale nejprve jsem musel prokázat kladný vztah k socialistickému zřízení, a tedy „jít do výroby“. „Výroba“ byla naštěstí i administrativní práce v technickém nakladatelství, které poskytovalo přístřeší mnoha kádrovým zmetkům. Přivydělával jsem si tam i během studia. Po třech letech na právnické fakultě přišlo léto 1968. V červenci jsem odjel do Švýcarska na mezinárodní tábor v Ernen, kde jsme se studenty z různých konců světa stavěli lesní cestu pro tamější sedláky. Během brigády mě zastihla zpráva o okupaci Československa. Sedli jsme si, já a moje sestřenice, která tam byla také, na silnici a autostopem dojeli ke strýci do Curychu. Od té chvíle jsem tušil, že asi zůstanu ve Švýcarsku.

Tehdy jste se rozhodl pro emigraci?

V podstatě ano. Od chvíle, kdy jsem věděl, že Rusové neodejdou. Myslím, že už 5. září 1968 jsem žádal o politický azyl a počátkem října jsem měl vyřízený pobyt jako uprchlík ve Švýcarsku. Ve srovnání s tím, co dneska zažívají lidé, kteří byli ve svých zemích daleko více perzekvováni než mnozí z nás, to šlo velice snadno a rychle.

Co jste v Praze zanechal?

Jednak své rodiče a tři sourozence, speciálně malého, tehdy pětiletého bratra, a také zařízení mého studentského bytu. Více jsem neměl, žil jsem v podstatě z ruky do huby. A samozřejmě tam zůstala spousta dobrých kamarádů a kamarádek. Rodiče mi řekli, že si mohu svůj život zařídit bez ohledu na ně. Těžké bylo, když matka v roce 1976 zemřela. Byl jsem tehdy v Anglii na návštěvě u sestry. Zpráva nás zasáhla a na pohřeb nebylo možné jet. To bylo kruté.

Dovedl byste popsat, co Vás v Československu před emigrací nejvíce obtěžovalo nebo rušilo?

Nerušilo mě v té době nic moc, protože bylo pražské jaro, což byl úžasný čas. Ale ve chvíli, kdy přišli Rusové, jsem cítil, že je všechno v háji. Pracovat tam jako právník, k tomu jsem neměl vůbec žádnou chuť. Jedním z důvodů také bylo, že jsem homosexuál, což v tehdejší Československu nebylo lehké. Kamkoli člověk přišel, padaly neomalené vtípy o homosexuálech, nakonec jsem je z důvodu utajení vyprávěl i já sám, ale uvědomoval jsem si, že takovým způsobem a v takovém prostředí žít nechci. Věděl jsem se svého pobytu v Holandsku v roce 1967, že život může být méně komplikovaný, když se člověk nemusí přetvářet. V Praze jsem tehdy nikomu nemohl říct, že jsem homosexuál.

Jaké byly Vaše začátky ve Švýcarsku?

Začátky ve Švýcarsku byly na jednu stranu ohromně lehké, protože nás Švýcaři přijali s otevřenou náručí. Dostali jsme stipendia, která stačila k životu. Pokud ale člověk chtěl třeba cestovat nebo občas zajít do hospody, musel vedle studia ještě pracovat. V té době nebylo příliš komplikované najít brigádu, už v září 1968 jsem pracoval v divadle jako uvaděč a prodavač zmrzliny. Na druhou stranu člověku chybělo ono zázemí, které měl doma, tedy, když nemáš, rodiče tě založí... Přivydělával jsem si i jako roznašeč mléka a jogurtů – mezi čtvrtou a osmou hodinou ránní – od domácnosti k domácnosti v Curychu, rozvázal jsem buňky a maso z jednoho velkého řeznictví, později jsem pracoval v různých kancelářích jako administrativní síla, zároveň jsem i uklízel atd. Jistě to nebylo ideální pro studium, ale člověk nemusel hladovět a mohl si to i ono dovolit.

Uznali Vám ve Švýcarsku studium z Československa?

Ne, musel jsem začít znovu. Zpočátku jsem studoval ekonomii, ale rychle jsem zjistil, že matematika a statistika nejsou mojí parketou. Vrátil jsem se k právníčině, a přestože jsem měl ze začátku problémy s němčinou, studium jsem dokončil. Když jsem posléze získal

švýcarské občanství, složil jsem advokátní zkoušky a začal pracovat jako advokát, poněvorce v trestním, rodinném a cizineckém právu. Bez občanství bych tehdy v advokacii pracovat nemohl, ani bych býval nebyl připuštěn ke zkouškám. To je dnes díky dohodám s EU jinak...

Jaké byly Vaše první pocity po emigraci?

Když na ten čas vzpomínám, tak už si ty pocity neuvědomuji, tolik se toho mezitím stalo. Ale zjistil jsem ze svých dopisů mé sestře do Anglie, že se nám velmi stýskalo, že jsme v každém druhém dopise nadávali, že nemůžeme vidět malého bratříčka, že jej ani ostatní členy rodiny komunisté ani do Švýcarska, ani do Anglie nepustí atd. Člověk mnohé postrádal, i to, že nemohl psát kamarádům z obavy, že jim uškodí. Psát se mohlo rodině, té to už více uškodit nemohlo. Kontakty a přátelství v Čechách byly přerušeny a tady vznikaly nové. Ze začátku mi také komplikovalo situaci, že jsem nerozuměl švýcarskému dialektu. Hochdeutsch – spisovnou němčinou – se mnou mluvil málokdo. Když už člověk dialektu rozuměl, tak se často stávalo – a děje se tak do dneška –, že je na něj ze zdvořilosti mluveno hochdeutsch...

Jaké bylo přijetí ze strany Švýcarů?

V prvním roce mého pobytu mi jedna dáma poskytla zdarma k užívání jednopokojový byt v Küsnachtu, abych mohl v klidu studovat. To určitě není běžné. Přijetí nás Čechů ve Švýcarsku bylo neuvěřitelné. A i když si člověk uvědomuje, že jsme naší emigrací kapitalistickému Švýcarsku potvrdili, jak je socialismus strašný – a on strašný byl –, nutno říci, že k nám byli nesmírně velkorysí a velmi přátelští. Ta prvotní euforie a sympatie vůči nám ale během tří let opadla. Spousta schopných Čechoslováků získala místa, která pro Švýcary v době konjunktury nebyla atraktivní, a pak v období, kdy konjunktura polevila a starousedlíci by tato místa s vděčností přijímali, byla již obsazena. Vedle toho, nejeden Čech a Slovák, jakmile se mu začalo trochu dařit, kupoval drahé auto a stěhoval se do luxusního bytu... Švýcaři majetek příliš neukazují. Mnozí Češi a Slováci sotva něco měli, i když to nebylo moc, začali se předvádět, na to jsou Švýcaři citliví. Navíc došlo začátkem sedmdesátých let k několika významnějším trestním řízením, v nichž hráli Čechoslováci, coby obžalovaní, hlavní roli... Jeden český přítel se mě v roce 1988 ptal, zda za mnou, advokátem z Čech, Švýcaři přijdou. Divil se, když jsem mu odpověděl, že nevím, proč by nepřišli? On si byl jist, že v Čechách by se nikdo na advokáta řekněme z Rumunska neobrátil. U Švýcarů to bylo jinak. Měl jsem mnohé švýcarské klienty a nikdy jsem neměl pocit, že mě někdo kvůli mému původu diskriminuje – v tomto směru musím Švýcarům vystavit velmi pozitivní vysvědčení.

Zapojil jste se ve Švýcarsku do společenského dění?

Hned v září 1968 jsme s českými starousedlíky ve Švýcarsku vydali první číslo *Zpravodaje*, časopisu, který nám přistěhovalcům poskytoval informace o Švýcarsku a o aktuální situaci v Československu. Byl jsem šéfredaktorem prvních čtyř čísel. Ostatně, tento časopis vychází ve Švýcarsku dodnes. Po smrti Jana Palacha jsem spoluorganizoval týdenní protestní hladovku československých studentů u Zwingliho pomníku v Curychu. Od jara roku 1969 jsem se angažoval v levicových emancipačních homosexuálních skupinách, které jsem na universitě v Curychu spoluzakládal. Ty se mi svého času staly téměř domovem a byly doby, kdy moc nechybělo, abych se představoval: „Jsem David Šimek, homosexuál.“ Šlo nám o osvětu a emancipaci. V té době jsem se už stýkal hlavně se Švýcary. V osmdesátých letech jsem na přání a z finančních prostředků paní Marie Dubinové z Paříže založil v Curychu Nadaci Oldřicha Dubiny a stal se jejím sekretářem. Nadace do roku 1989 finančně podporovala osoby, které byly v Československu perzekvovány. Po roce 1989 až do ukončení činnosti roku 2007 nadace udělovala stipendia mnoha českým a slovenským studentům při studijních pobytech v západní Evropě.

Žijete tu tedy od roku 1968. Za jak dlouho jste se stal Švýcarem?

V roce 1983, tedy po patnácti letech pobytu. Procedura ohledně udělení švýcarského občanství patřila k jedné z negativních zkušeností, i když vše proběhlo velmi korektně a slušně, nikdo mi do skříní nikde nelezl, ale po celou tu dlouhou dobu tří let, co se na vyřízení čekalo, měl člověk pocit, že je sledován, a to bylo nepříjemné.

Kde se cítíte být doma?

Tady, to je jasné. Ve Švýcarsku.

Kdy jste se poprvé podíval znovu do Čech?

Patřil jsem k takzvaným zrádcům, kteří se z Československa vyplatili. Zaplatil jsem československému státu, myslím, sedm tisíc franků za to, že mě propustil z občanství, a pak jsem si mohl požádat o vízum. Když jsem ho poprvé dostal, odjel jsem v roce 1983 do Prahy. Byl to velmi krásný pobyt. Sešel jsem se se svými starými přáteli. Ta přátelství se obnovila, i když mezera těch patnácti let zůstává a nemůžeš ji ničím vyplnit. Ale přijetí byla ohromně srdečná a většina těch starých přátelství trvá dodnes.

V roce 1993 jste se do Česka na rok vrátil.

V roce 1992 jsem se rozhodl studovat na právnické fakultě v Praze. Ale záhy jsem přišel na to, že ten záměr nebyl správný. Místo studia jsem si udělal roční prázdniny. Koketoval jsem i s myšlenkou, že bych se případně do Prahy přestěhoval. Cítil jsem ale určitý odstup k nám emigrantům. Navíc jsem zjistil, že si připadám jako cizinec ve své vlastní zemi. A to jsem přece jenom raději cizinec v zemi jiné. Doznívající socialistický systém mi šel na nervy. A ta byrokracie – pro mě je Česko spojeno s razítky. Ta nedůvěra pošty, nedůvěra úřadů, nedůvěra v obchodech, věděl jsem, že na to si už nemůžu či nechci zvykat. Samozřejmě byly i jiné důvody, proč jsem se vrátil do Švýcarska, zdejší přátelé a moje kancelář tady, a můj švýcarský partner...

Dokázal byste říct, se kterou zemí se identifikujete?

To je těžké; když sedím tady, tak se cítím víc Čechem, a když jsem tam, tak se identifikuji se Švýcary. Protože se tady, mezi zde narozenými, Švýcarem cítit nemůžu, přestože Švýcar jsem, uvědomuji si denně, že zůstávám Čechem jak poleno. V Čechách je to něco jiného, tam cítím často potřebu mé milé Švýcary s přesvědčením bránit a obhajovat.

Zajímáte se o dění v Česku?

Ano, samozřejmě, ovšem ne tak, že bych denně studoval noviny a věděl přesně, co zase pan Babiš zatajil nebo co jeho účetní spletla... Ale zajel jsem zvlášť do Česka, abych mohl dát hlas Karlu Schwarzenbergovi proti Zemanovi.

Máte nějaké životní krédo, podle kterého se snažíte žít?

Samozřejmě. Nechci se úplně stydět za to, co jsem v životě udělal, až budu umírat.

David Šimek se narodil roku 1946 v Praze, ale dětství strávil ve Staré Boleslavi a v Načeradci, kde prožil čtyři roky v dětském domově. Po absolvování gymnázia v Brandýse nad Labem rok pracoval v nakladatelství, kde si pak přivydělával i během studií na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zpráva o okupaci Československa ho zastihla na brigádě ve Švýcarsku. Rozhodl se pro emigraci a ihned požádal o politický azyl. V Curychu začal znovu studovat – nejprve ekonomii a pak práva, která dokončil. Během studia si přivydělával různými brigádami. Od roku 1969 se angažoval v levicových emancipačních homosexuálních skupinách, které spoluzakládal. Poté, co roku 1983 obdržel švýcarské občanství, pracoval jako advokát, poněkud v trestním, rodinném a cizineckém právu. V osmdesátých letech založil v Curychu z finančních prostředků dnes již zesnulé Marie Dubinové z Paříže Nadaci Oldřicha Dubiny a stal se jejím sekretářem. Nadace do roku 1989 finančně podporovala osoby, které byly v Československu perzekvovány. Po sametové revoluci až do ukončení činnosti v roce 2007 nadace udělovala stipendia českým a slovenským studentům při studijních pobytech v západní Evropě. Přestože v devadesátých letech strávil rok v Československu, rozhodl se zůstat natrvalo ve Švýcarsku.

Within a month, I was granted permission to stay in Switzerland as a refugee. The process was very straightforward and very fast for us when you compare it to what people have to go through today, people who have been persecuted in their countries far more than many of us were.

David Šimek

1968 Prague > Zurich

Where were you born?

I was born in Prague in 1946, but I spent my childhood in Stará Boleslav and Načeradec, where I spent four long years in a children's home. Upon my return to Stará Boleslav I was accepted to a secondary school in Brandýs nad Labem, and after graduation I moved to Prague. I spent my first year in Prague working for a publishing house because I didn't get into law school. To be more precise, I got in, but first I had to prove that I had a positive attitude towards the socialist system, and this meant factory work. Fortunately, "factory work" included administrative work at a technical publishing house, which provided refuge to many political "undesirables". I also earned a bit of extra cash there during my studies. In the summer of 1968, I had just finished my third year at the Faculty of Law. In July, I went to Switzerland to work at an international camp in Ernen where students from all over the world came to build a forest path for local farmers. During this summer job, I heard the news that Czechoslovakia had been occupied. Me and my cousin – she was there, too – both sat by the side of the road and hitched a ride to my uncle's place in Zurich. It was at that moment that I realised I would probably be staying in Switzerland.

So that was when you decided to emigrate?

Essentially yes – from the moment that I knew the Russians weren't going to leave. I think I applied for political asylum as early as 5 September, 1968, and by the beginning of October I was granted permission to stay in Switzerland as a refugee. The process was very straightforward and very fast for us when you compare it to what people have to go through today, people who have been persecuted in their countries far more than many of us were.

What did you leave behind in Prague?

For one thing, there were my parents and my three siblings, especially my little brother, who was only five at the time. And also the contents of my student flat. I didn't have anything else; I was basically living from hand to mouth. And of course I left many good friends behind. My parents told me I was free to live my life without having to take them into consideration. It was difficult when my mother died in 1976. I was visiting my sister in England at the time. The news was upsetting, but we couldn't travel back for the funeral. That was tough.

Could you describe what bothered or annoyed you the most about Czechoslovakia before you emigrated?

There was nothing much that bothered me at the time, because it was the Prague Spring and that was a fantastic time. But the moment the Russians arrived, I felt that everything was lost. I didn't at all feel like working there as a lawyer. Another reason was that I'm gay, which was not easy in Czechoslovakia at the time. No matter where you went, you heard crude jokes about homosexuals, and in the end I even told them myself, so as not to give myself away. But I knew I didn't want to live like that, in that kind of environment. I had visited the Nether-

lands in 1967, and I knew from my visit there that life could be less complicated when you didn't have to pretend. In Prague at that time you couldn't tell anyone you were homosexual.

What was it like for you when you first moved to Switzerland?

On the one hand, it was incredibly easy because the Swiss welcomed us with open arms. We received a stipend that was enough to live on. But for instance, if you wanted to travel or go to the pub from time to time, you had to have a part-time job while studying. At that time, student jobs weren't too difficult to come by. As early as September 1968, I had already managed to get myself a job at a theatre as an usher and selling ice-cream. On the other hand, there wasn't the support I would've had at home. You know, like if you don't have money, you can borrow from your parents... I made a bit of extra cash delivering milk and yogurt door-to-door between four and eight o'clock in the morning in Zurich, and I also did home deliveries of sausages and meat for one of the larger butchers. Later, I worked in various offices doing administrative work while also doing cleaning and such on the side. It definitely wasn't ideal for my studies, but you didn't have to starve and you could treat yourself to something every now and then.

Was your Czechoslovak education recognised in Switzerland?

No, I had to start from scratch. I started out studying economics, but I quickly realised that math and statistics were not for me. I went back to law school, and even though I had problems with German at first, I completed my studies. When I finally got Swiss citizenship, I took the bar exam and started working as a lawyer, specializing primarily in the areas of criminal law, family law and immigration law. Without citizenship I wouldn't have been able to work in law at that time. I wouldn't even have been allowed to take the exams. Things are different today thanks to agreements with the EU.

How did you feel when you first emigrated?

So much has happened in the meantime that when I think back, I no longer have much of a sense of how I felt. But I later found out from my letters to my sister in England that we were both very homesick, that we complained in every other letter about being unable to see our little brother, that the communists wouldn't let him or any other family members come to Switzerland or to England, etc. I missed many things, including not being able to write to my friends for fear of harming them. I could write to my family, though; I couldn't harm them any more than I already had. The contacts and friendships I had in Czechoslovakia were put on hold and new ones formed here. At the beginning, the situation was also complicated by the fact that I didn't understand the Swiss dialect. Hardly anyone spoke Hochdeutsch – standard German – to me. And when you finally understood the dialect, it often happened – and still does – that people spoke Hochdeutsch to you as a courtesy.

How welcoming were the Swiss?

During my first year in Switzerland, one woman let me stay for free in a one-bedroom flat in the district of Küsnacht so that I could study in peace. That sort of thing definitely isn't common. The welcome we Czechs got in Switzerland was incredible. And although I realised that by emigrating we were confirming to capitalist Switzerland that socialism was terrible – and terrible it was – it has to be said that the Swiss were extremely generous and very friendly towards us. But the initial euphoria and sympathy towards us wore off after the first three years. Many capable Czechoslovaks took jobs that were unattractive for the Swiss during the boom years. Then, when the boom started to fade and the locals would have been grateful for those jobs, they were already taken. Another reason for the change in attitude was that as soon as they started to do well, many Czechs and Slovaks bought expensive cars and moved into luxury apartments. The Swiss aren't ones for outward displays of wealth. Many Czechs and Slovaks hardly had anything, and although what they had wasn't much, they started to show off. The Swiss are sensitive about that sort of thing. What's more, in the early seventies there were a number of high-profile criminal proceedings involving Czechoslovaks as defendants. In 1988, one Czech friend asked me if Swiss people would hire me, a lawyer from Bohemia. He was surprised when I said that I didn't know why they wouldn't. He was certain that back

home nobody would hire a lawyer from, say, Romania. It was different with the Swiss. I have had many Swiss clients, and I never had the feeling that anyone discriminated against me because of my origins – in this respect, I have to give the Swiss excellent marks.

Were you socially engaged in Switzerland?

Right after arriving in September 1968, I joined some of the more established Czech émigrés in Switzerland in publishing the first edition of *Zpravodaj* (Newsletter), a magazine that provided us immigrants with information on Switzerland and on the current situation in Czechoslovakia. I was editor-in-chief for the first four issues. Just as a matter of interest, the magazine is still published in Switzerland today. After the death of Jan Palach, I was one of the co-organisers of a week-long hunger strike by Czechoslovak students at the Zwingli Monument in Zurich. In the spring of 1969, I became involved in left-wing gay rights groups that I co-founded at university in Zurich. In their day, these groups were almost like a home to me, and there were times when it didn't take much for me to introduce myself by saying, "I'm David Šimek. I'm gay." For us it was about education and equal rights. By then, I mostly socialised with Swiss people. In the eighties, at the request of Marie Dubinová from Paris and using her financial resources, I established the Oldřich Dubina Foundation in Zurich and became its secretary. Up until 1989, the foundation provided financial support for people being persecuted in Czechoslovakia. After 1989 and up until it ceased its activities in 2007, the foundation awarded scholarships to many Czech and Slovak students studying in Western Europe.

You've lived here since 1968. When did you become a Swiss citizen?

In 1983, after living here for fifteen years. Getting my Swiss citizenship was one of my negative experiences here, although the process itself was very fair and proper. Nobody went through my cupboards, but for the entire three years that I was waiting for the decision, there was this feeling that you were being watched, and that was unpleasant.

Where do you feel at home?

Here, of course. In Switzerland.

When was the first time you went back?

I was one of those so-called "traitors" who paid their way out of Czechoslovakia. I think I paid the Czechoslovak state seven thousand francs to give up my citizenship, and then I was able to apply for a visa. When I was first granted my visa, I went to Prague in 1983. It was a really lovely visit. I met up with my old friends. Those friendships were renewed, even though that fifteen-year gap will always be there and there is nothing that can fill it. But I received an extremely warm welcome, and most of those "old" friendships are still going strong today.

You returned to the Czech Republic for a year in 1993.

In 1992, I decided to study at the Faculty of Law in Prague. But it didn't take long for me to realise that it wasn't the right thing to do. Instead of studying, I ended up having a year-long vacation. I toyed with the idea of perhaps moving back to Prague. But I felt that there was a certain distance towards us émigrés. What's more, I realised that I felt like a foreigner in my own country. And let's face it, I'd rather be a foreigner in someone else's country. The lingering socialist system got on my nerves. And the bureaucracy – I associate the Czech Republic with rubber stamps. That sense of mistrust at the post office, mistrust at public offices, mistrust in the shops... I knew that I could no longer get used to it, nor did I want to.

Of course, there were also other reasons for my returning to Switzerland: my friends and my office, and my Swiss partner.

Are you able to say which country you identify with?

That's a tough one; when I'm sitting here, I feel more Czech, and when I'm there, I identify with the Swiss. Because here, among those who were born here, I can't feel Swiss. And

although I'm Swiss, I realise on a daily basis that I'm still Czech to the core. In the Czech Republic it's different; there, I often feel the need to stand up for my dear Swiss and to defend them with conviction.

What has emigration brought you?

At least to some extent, emigration has given me the chance to live the life I wanted. I was incredibly lucky to have been able to study, to find new friends, to be able to work in the type of office I worked in, to have seen a bit of the world, and so on and so forth.

Are you interested in what's happening in the Czech Republic?

Yes, of course, although it's definitely not like I'm studying the newspapers on a daily basis or know exactly what information Mr. Babiš has withheld this time or what his accountant has mixed up now... But I did travel to the Czech Republic specifically to vote for Karel Schwarzenberg when he was up against Zeman.

Do you have any motto by which you try to live your life?

Of course I do. When I die, I don't want to be completely ashamed of what I've done in life.

David Šimek was born in Prague in 1946, but spent his childhood in Stará Boleslav and in Načeradec, where he spent four years in a children's home. After graduating from secondary school in Brandýs nad Labem, he spent one year working in a publishing house, where he later earned some extra cash during his studies at Charles University's Faculty of Law in Prague. He heard the news that Czechoslovakia had been occupied while working a student summer job in Switzerland, so he decided to stay and applied for political asylum straight away. Šimek started studying again in Zurich – at first economics, but he eventually earned his degree in law. During his studies, he made some extra cash doing various part-time jobs. In 1969, he became involved in left-wing gay rights groups that he co-founded. After obtaining Swiss citizenship in 1983, he started working as a lawyer, mainly in the areas of criminal law, family law and immigration law. In the 1980s, using the financial resources provided by the now deceased Marie Dubinová from Paris, he founded the Oldřich Dubina Foundation in Zurich and became its secretary. Up until 1989, the foundation provided financial support for people being persecuted in Czechoslovakia. After the Velvet Revolution and until it ceased its activities in 2007, the foundation awarded scholarships to Czech and Slovak students studying in Western Europe. Although he spent a year in Czechoslovakia in the nineties, he decided to remain permanently in Switzerland.

Lidé se mě často ptali, jestli neteskním po domově. A já jsem podle pravdy odpovídal, že neteskním, že kdybych tesknil, tak mě to zničí. A to je ta jediná možná odpověď. Netesknil jsem, ale do duše mi ta situace zaryla pěknou brázdu.

Otakar Široký

1968 Praha > Basilej

Kde jsou vaše kořeny, jak jste vyrůstal?

Přišel jsem na svět 14. května 1945 v Přerově a tam jsem vyrůstal do svých osmnácti let. Maminka byla učitelka a tatínek byl kamnář a keramik, ale chtěl být ve skutečnosti dirigentem. Když otec jako živnostník nevydělal ani na slanou vodu, tak matka začala dělat sekretářku a pak byla učitelkou v družině. Měl jsem také o čtrnáct let staršího bratra Jiřího.

Co jste vystudoval?

Na průmyslovku jsem musel dojíždět do Hranic, protože mě z politických důvodů v Přerově do školy nevzali. A po maturitě jsem se dostal na Vysokou školu chemicko-technologickou do Prahy, kde jsem pak strávil pět let. Těsně po ukončení školy s čerstvým diplomem jsem se ocitl ve Švýcarsku.

Z čeho pramenily ty potíže s přijetím na školu?

Vycházelo to z rodinného zázemí, jak už to tehdy chodilo. Tatínek zdědil po dědečkovi výrobu kachlových kamen, takže byl považován za kapitalistu, i když to byla jen taková řemeslná malovýroba. Protože otec byl živnostník, já měl jako jeho syn znesnadněný přístup ke vzdělání. Když jsem končil základní školu, maminka chodila trpělivě stále znovu za úředníkem, který měl to povolovací razítko, a vlastně vyplakala, že tu „kletbu“ zrušil a mě pak vzali v Hranicích na průmyslovku. V roce 1963, kdy jsem se hlásil na vysokou, už byla politická situace mnohem lepší, u přijímací zkoušky se posuzovaly hlavně znalosti a schopnosti.

Za jakých okolností jste emigroval do Švýcarska?

V osmašedesátém jsem po promoci odjel v rámci mezinárodní studentské výměny do Curychu, bylo to 6. srpna. Studenti z ETH, z curyšské techniky, už u nás byli předtím, vodil jsem je po Praze. Pak přišla řada na nás a my jsme recipčně mohli odjet do Švýcarska na třítýdenní pobyt. Neměl jsem vůbec v úmyslu ve Švýcarsku zůstat, měl jsem dojednané doktorské studium v Brně, ale přišel 21. srpen a spadla klec. Rok jsem se rozmyšlel, jestli se politická situace nezlepší a teprve poté jsem požádal o azyl. Z původních tří týdnů bylo nakonec dvacet jedna a půl roku.

Jak jste prožíval srpnové události?

Toho 21. srpna, kdy se rozletěly zprávy o vpádu vojsk do Československa světem, jsme šli ráno na osmou hodinu do chemické továrny na odbornou exkurzi. Když jsme tam přicházeli, vrátilý nám povídal, že slyšel podivné zprávy v rozhlasu. No, my jsme si říkali, co mohl asi slyšet? Pak jsme byli pořad nejistější a poprosili jsme, jestli bychom si mohli někde poslechnout rádio. Zavedli nás do kantýny a ve švýcarském rozhlasu bylo slyšet hrčení ruských tanků v Praze... Na ten den si pamatuji naprosto přesně. V té továrně jsme se rychle rozloučili, samozřejmě, že nás chemie v tu chvíli přestala zajímat. A jeli jsme k Ženevskému jezeru. Seděl jsem tam na břehu, v pozadí s úchvatnou scenérií hor, do dneška vím přesně, jaké bylo počasí a jak vypadaly mraky... A tam jsem měl takovou intenzivní vizi, že tu asi zůstanu.

Jak jste se ve Švýcarsku zpočátku cítil?

Ze začátku jsem si pobyt legálně prodlužoval, ale po roce už to bylo těžko únosné, zkrátka jednoho dne jsem dospěl k pevnému rozhodnutí zůstat tady. Pamatuji se, že to bylo na koncertě, kde hráli Bacha, a já jsem cítil, že to tak mám udělat. Mívám v životě takové osudové chvíle... Viděl jsem ale také reálně, že svoboda v Československu je každým dnem stále víc oklešťovaná. Tady bylo mnohem více možností, a kromě toho jsem se zamiloval do jedné Švýcarky, se kterou jsme se pak v roce 1970 vzali. Protože já jsem nemohl jezdit jako emigrant domů, moje žena Susanne tam jezdila za mě a udržovala kontakt s mojí rodinou a přáteli. V rámci možností vytvářela jakýsi komunikační most, jsem jí za to velmi vděčný.

Jak se k vám chovali Švýcaři?

Švýcaři nás nosili doslova na rukou a vše nám servirovali na zlatých podnosech. To byla tak neuvěřitelná vlna sympatií, soucítění a pomoci... Bylo to úžasné. Ty sympatie byly

mimochodem ovlivněné i tím, že v té době zde bylo Československo velmi dobře zapsané i díky úspěšné nové vlně českého filmu šedesátých let. Musím jen zopakovat, že solidarita Švýcarů byla opravdu neuvěřitelná.

Co bylo pro Vás v té době těžké?

Ze všeho nejtěžší bylo vědomí následků toho rozhodnutí, které celý rok zrálo. Pro mě znamenalo, že se velmi dlouhou dobu nevrátím domů. Lidé se mě často ptali, jestli neteskním po domově. A já jsem podle pravdy odpovídal, že neteskním, že kdybych tesknil, tak mě to zničí. A to je ta jediná možná správná odpověď. Takže já jsem netesknil, ale do duše mi tato situace zaryla pěknou brázdou.

Jak jste se ve Švýcarsku integroval?

Integrace ve Švýcarsku nebyla pro mě vůbec žádným problémem. Já jsem tam měl od začátku velké množství dobrých přátel. Byl jsem pohledný mladý muž, moje žena byla Švýcarka. Na druhé straně, emigrace nesla i to, že jako Čechoslováci jsme se dávali dohromady, jak se říká, táhli jsme spolu. A to je dobrý rys emigrace. Mluvili jsme česky, ale já, i když jsem se už od začátku slušně dorozuměl, jsem se brzy naučil velmi dobře německy. Takže asi polovina mých přátel byli Češi nebo Slováci a polovina Švýcaři.

Povězte ještě něco bližšího o své rodině.

Moje žena Susanne je malířka. Máme dvě dcery. Starší je lékařka a k této profesi se dostala krásným obloukem. Nejdříve dělala filozofii, pak, když ji to nenaplňovalo, odešla do nemocnice a vystudovala obor zdravotní sestra. Až později začala studium na lékařské fakultě, které ve svých pětáctyřiceti letech dokončuje. Dělal jsem si z ní legraci, že rovnou po promoci může odejít do penze. Mám odvážné, chytré a divoké dcery. Ta mladší taky hodně studovala, třeba hotelovou školu a management. Ani jsem pořádně nevěděl, co to znamená. Pracuje teď v Grand hotelu Dolder v Curychu, ale to je na mě až moc nábl prostředí.

A po profesní stránce jste byl úspěšný?

Musím říct, že se mi velice dařilo. Měl jsem skvěle placené místo na úrovni ředitele, měl jsem pod sebou různá oddělení, celkem mezi čtyřiceti až osmdesáti lidmi. Takže jsem si taky vydělal spoustu peněz.

Měl jste ve Švýcarsku pocit domova?

Mám tady manželku a děti, rodinu. Ale jakmile bylo možné se vrátit, přijel jsem ihned do Československa – už na Vánoce 1989. Zůstal jsem tu tehdy týden a připadal jsem si jako v Jiříkově vidění. Potřeboval jsem si ověřit, jestli bych se tady mohl znovu cítit jako doma, a tak jsem si ve firmě vynutil dva měsíce dovolené a přijel jsem znovu v květnu 1990. Tři týdny se mi všechno kolem zdálo nereálné, připadal jsem si jako ve snu. To se děly opravdu prazvláštní věci. Dalších pět týdnů už bylo reálných. Zjistil jsem, že mohu navázat na kořeny, které tu mám, a začal jsem uvažovat o tom, že tady začnu znovu žít.

Jak Váš návrat do Prahy probíhal?

Ono se to vyvíjelo. Koupil jsem na periferii města v Praze ve Slivenci takový malý baráček. Jezdili jsme sem, jak to jen šlo. Prostě buď na prodloužený víkend letadlem, nebo na prázdniny. Pořád jsem přemýšlel, jestli by se ten prvorepublikový baráček nedal nějak přestavět, ale nedalo se s tím moc dělat. A tam mě vlastně napadlo, že bych se mohl zajímat o moderní architekturu a postavit si tady něco nového. Ale to bylo spojeno s rozhodnutím usadit se tady. Susanne, moje manželka, napřed říkala, proč nepostavím ten dům třeba na Havaji, kam jsme často jezdívali. Já jsem odpověděl, že v Praze to postavit můžu, na Havaji by to nešlo. A tak jsem se rozhodl, že v padesáti pěti letech pověsím svoje povolání na hřebík. Dva roky jsem na to připravoval firmu, svoje okolí a hlavně rodinu – přesvědčoval jsem je, že jsem se nezbláznil. A na moje pětapadesáté narozeniny jsem oslavil také svůj poslední pracovní den ve firmě na výrobu barviv. Sám jsem se propustil a začal jsem žít půl na půl. Ze začátku jsem byl týden v Praze, týden v Basileji. Dojížděl jsem autem. Když se děti osamostatňovaly, tak se pobyty prodlužovaly. Dnes žiju mnohem víc v Praze než ve Švýcarsku.

Jste dnes v Česku spokojený? Znáš lidi, kteří se po revoluci také vrátili, ale mnohdy toho litují...

Každý má svou vlastní zkušenost. Já jsem ale pozoroval i jiný úkaz. Ve Švýcarsku byl spolek Domov. To byli Češi a Slováci, někteří z nich pocházeli ještě z první vlny emigrace po roce čtyřicet osm. A tomu spolku Domov jsem se vyhýbal jako čert kříži. Tam se lidi scházeli a říkali, že Švýcaři jsou studení čumáci a nedá se tam koupit hrubá mouka. No prostě hrůza. A takhle si deset nebo dvanáct let stěžovali, a pak si ve Švýcarsku stejně zvykli. A ti stejní lidé potom začali jezdit do Prahy, a když se vrátili do Švýcarska, co myslíte, že říkali o Praze? Na každém rohu raubíř, všechno je špinavý, všude vás okradou...

Litujete emigrace? Co Vám v životě přinesla?

Ne. Já jsem člověk, který když dospěje k nějakému rozhodnutí, tak ho nikdy nelituje. Emigrace mě obohatila o opravdu neuvěřitelnou životní zkušenost. Poznal jsem svět i z jiné strany. Dnes se díky tomu dokážu trochu vžít do situace těch migrantů, kteří jsou momentálně v Evropě hlavním tématem.

Stýská se Vám někdy po Švýcarsku, když jste v Čechách?

Já tam můžu kdykoliv jet. Když se mi začne stýskat, tak tam jedu.

Se kterou zemí se teď více identifikujete?

Já jsem opravdu Čech. Švýcarsko je mi velmi blízké, mám ho velice rád, a kdyby Švýcarsku teklo do bot, tak bych pomáhal, jak bych mohl. Doma jsem ale tady.

Otakar Široký se narodil v roce 1945 v Přerově. Po maturitě na střední průmyslové škole v Hranicích na Moravě odešel do Prahy studovat Vysokou školu chemicko-technologickou. Po promoci v srpnu 1968 odjel v rámci mezinárodní studentské výměny do Curychu. Tam ho zastihla zpráva o okupaci Československa a po ročním váhání se rozhodl ve Švýcarsku zůstat natrvalo. Začal pracovat u chemické firmy Ciba-Geigy v Basileji, kde se usadil. Roku 1970 se oženil, s manželkou Susanne má dvě dcery. V letech 1969–1973 pokračoval ve studiu na univerzitě ETH v Curychu, které zakončil doktorátem. Následně navázal na svoji praxi u společnosti Ciba-Geigy a Ciba Spezialitätenchemie, kde zastával vedoucí pozici. Roku 2000 se rozhodl svůj pracovní poměr ukončit a vrátit se do Česka. V Praze-Liboci si postavil dům a pravidelně dojíždí do Švýcarska, kde žije jeho rodina.

People often asked me if I was homesick, and I answered truthfully that I wasn't. Because if I let myself feel homesick, then it would destroy me. That was the only possible right answer. So I didn't pine, but it etched a deep furrow into my soul.

Otakar Široký

1968 Prague > Basel

Where are your roots and how did you grow up?

I was born on 14 May 1945 in Přerov, and I lived there until I was eighteen. Mum was a teacher and Dad a stove-builder and potter, but he actually wanted to be a conductor. When my father's earnings were not enough to feed us all, Mum started to work as a secretary and after that as a teacher in an after-school club. I also had a brother, Jiří, who was fourteen years older than me.

What did you study?

I had to travel to Hranice for technical school, because the school in Přerov didn't admit me for political reasons. After graduation, I got into the University of Chemistry and Technology in Prague, where I spent five years. Right after graduation, fresh degree in hand, I found myself in Switzerland.

Why did you have difficulty with school admissions?

It was because of my family background, as was typical at the time. Dad had inherited a tile stove manufactory from Grandfather, so he was considered a capitalist even though he was only a small-scale artisanal producer. Because my father was a small-business owner, my access to education was more difficult. When I finished primary school, Mum regularly and patiently visited the official with the right stamp, and she basically cried in his office until he made the "curse" go away and I was accepted at technical school in Hranice. By the time I applied to university in 1963, the political situation had improved a lot, and the entrance exams were judged mainly on the basis of knowledge and skills.

Under what circumstances did you emigrate to Switzerland?

After graduation in '68, I left for Zurich as part of an international student exchange programme. That was 6 August. Some students from Zurich's technical university, ETH, had already visited us, and I had shown them around Prague. Now it was our turn to go to Switzerland for a three-week stay. I never planned to stay in Switzerland; in fact, I'd already arranged to do doctoral studies in Brno. But then 21 August came along and the trap snapped shut. I waited a year for the political situation to change, and only then did I apply for asylum. The original three weeks turned into twenty-one and a half years.

What was your experience of the August events?

On 21 August when news of Czechoslovakia's invasion spread around the world, we had left at eight in the morning to go on a tour of a chemical factory. When we arrived, the man at the gate said he had heard strange reports on the radio. So we wondered what he might have heard. Then we grew more and more suspicious, and so we asked if we could listen to the radio. They took us to the cafeteria, and on Swiss radio you could hear the rumbling of Russian tanks in Prague. I remember that day vividly. We quickly left the factory, of course. Chemistry no longer interested us at that moment. We went to Lake Geneva,

where I sat on the lakeshore with that magnificent backdrop of mountains. To this day, I remember exactly what the weather was like and what the clouds looked like. And I had this intense vision. I knew that I would probably stay there.

How did you feel in Switzerland in the beginning?

Right away, I extended my stay legally, but it was difficult to bear after a year. Basically, one day I arrived at the firm decision to stay for good. I remember it was at a Bach concert, and I felt that that's what I had to do. I sometimes have these fateful moments in life. Of course, I also saw it realistically. Freedom in Czechoslovakia was being further curtailed with every passing day. There were many more opportunities in Switzerland, and besides that I had fallen in love with a Swiss girl, whom I married in 1970. Because as an émigré I was not allowed to travel home, my wife Susanne visited the country and maintained contact with my friends and family. She created a kind of communications link within the realm of the possible, and for that I am extremely grateful to her.

How did the Swiss people treat you?

The Swiss literally held our hands and served everything up on a golden platter. It was such an unbelievable display of affection, empathy, and support. It was amazing. The degree of affection was also influenced by the fact that Czechoslovakia was highly esteemed at the time thanks to the successful New Wave of Czech cinema of the sixties. I have to say it again: the solidarity of the Swiss was really unbelievable.

What was difficult for you at the time?

The hardest of all was being aware of the consequences of that decision, which had been growing within me for a whole year. It meant that I wouldn't be able to return home for a very long time. People often asked me if I was homesick, and I answered truthfully that I wasn't. Because if I let myself feel homesick, then it would destroy me. That was the only possible right answer. So I didn't pine, but it etched a deep furrow into my soul.

What was your integration into Swiss society like?

Integration into Swiss society was absolutely no problem for me. I had a large number of good friends right from the start. I was a handsome young man with a Swiss wife. On the other hand, emigration also meant that we would get together with other Czechoslovaks. We stuck together, as they say. That's a positive attribute of emigration. We spoke Czech, and even though I could communicate decently in German from the start, I soon mastered German very well. About half my friends were Czech and half were Swiss.

Tell us more about your family.

My wife Susanne is a painter. We have two daughters. The older one is a doctor, a profession she arrived at via a beautiful detour. At first, she studied philosophy, but then, feeling unfulfilled, she left to study nursing at a hospital. Only later did she start studying medicine, which she is now finishing at age forty-five. I joked with her that she can retire right after graduation. I have courageous, clever and wild daughters. The younger one also studied plenty – for example, hotel management. I didn't really have any idea what that meant. Today, she works at the Dolder Grand in Zurich, but that place is far too upscale for me.

And were you successful in your work?

I have to say that I did quite well. I had an excellently paid management position, with several departments reporting to me – between forty and eighty people altogether. So I also earned lots of money.

Did you feel at home in Switzerland?

I have a wife and children here; a family. But the moment I could return, I immediately went to Czechoslovakia – already for Christmas 1989. I stayed for a week; I was in ecstasy. I had to confirm whether I could feel at home here again, so I got myself two months' holiday from work and came again in May 1990. For three weeks, everything around me seemed

unreal. I felt as though I was dreaming. Truly strange things were happening. The next five weeks felt like reality again. I realised that I could reconnect with my roots here, and I began to consider returning here to live.

What did your return to Prague look like?

It developed gradually. I bought a small house in Slivenec on the outskirts of Prague. We visited whenever we could: either flying out for long weekends or for holidays. I was always pondering whether this small First Republic house could be somehow renovated, but there wasn't much I could do with it. And so I hit on the idea that I might take an interest in modern architecture and build something new for myself. That came with my decision to settle here. My wife Susanne asked me why I didn't build the house in Hawaii, because we used to travel there a lot. I answered that I could build it in Prague but not in Hawaii. And so I decided, at the age of fifty-five, to quit my job. I spent two years preparing my employer, friends and acquaintances, and especially my family – mostly, I worked to convince them that I hadn't gone mad. On my fifty-fifth birthday, I also celebrated my last day at the paint manufacturer. I discharged myself, and started living half in one place and half in the other. At first, I spent one week in Prague and one week in Basel. I drove by car. When the children moved out of the house, my stays became longer. Today, I live more and more in Prague than in Switzerland.

Are you happy in the Czech Republic? I know people who returned after the revolution, but often they regret it.

Everyone has their own experience, but I have noticed a different phenomenon. In Switzerland, there was an organisation called Domov (Home). It comprised Czechs and Slovaks, some of whom had arrived in the first wave of immigrants after 1948. I avoided that organisation like hell. It's where people would get together to talk about how the Swiss were cold fish and how you can't buy coarsely ground flour there. Absolutely terrible. They moaned like that for ten or twelve years, and then they got used to Switzerland anyway. Those same people later started to visit Prague, and when they returned to Switzerland, what do you think they said about Prague? A hoodlum on every corner, everything is dirty, and everywhere they try to rip you off...

Do you regret emigrating? What did it bring to you in life?

No. I am someone who, once he makes a decision, he never regrets it. Emigration enriched my life with a truly incredible experience. I saw the world from different angles. As a result, today I am capable of at least somewhat putting myself in the shoes of the migrants who are currently the main topic of discussion in Europe.

Do you sometimes miss Switzerland when you are in the Czech Republic?

I can go there anytime. So when I start to miss it, I go.

Which country do you identify with more?

I am really Czech. Switzerland is very close to my heart, and I love it. If Switzerland was ever in need, I would help any way I could. But this is where I am at home.

Otakar Široký was born in 1945 in Přerov. After graduating from technical college in the Moravian town of Hranice, he went to Prague to study at the University of Chemistry and Technology. After graduation, he left for Zurich in August 1968 as part of a student exchange programme, which is where he was when Czechoslovakia was occupied. After a year's deliberation, he decided to remain in Switzerland long-term and started working for the Ciba-Geigy chemical company in Basel. He married in 1970, and he and his wife Susanne have two daughters. From 1969 to 1973, he studied for his doctorate at the ETH University in Zurich, after which he continued his career at Ciba-Geigy and Ciba Specialty Chemicals, where he held a management position. In 2000, he decided to retire and return to the Czech Republic, where he built a house in Prague's Liboc district. He travels to Switzerland, where his family lives, on a regular basis.

Já vám řeknu, které emigrace
lituji. Té současné. Návratu zpět do
domova, který jím už dávno není.

Jaroslav Marek Vejvoda

1968 Praha > Bern

Kde jste se narodil a jaké bylo Vaše mládí?

Narodil jsem v září 1940 v Praze – do zlé doby nejen pro nás. Zde jsem chodil do školy až do desáté třídy takzvané jedenáctiletky, dnes je to Gymnázium Jana Nerudy. Maturoval jsem ale v Táboře, kde jsem bydlel u tety. V polovině padesátých let totiž mamku franštinářku vyhodili z redakce a ČTK ji poslala do Rumunska. Otce s dysfunkcí aorty po nasažení ve výrobě, kde ručně zdvíhal obří pneumatiku, hospitalizovali. Dřív byl úředníkem u firmy Michelin, ze které se stal národní podnik Mitas, a ten ho pak poslal do invalidity se stokoronovým důchodem. Já však žil majálem a factami estébáků. Pubertálně jsem triumfoval i rolí Vavřeny v Jiráskově *Filosofské historii*. Na školní divadlo v Táboře jsme zvali kostýmování a v průvodu hezkých spolužaček.

Podařilo se Vám dostat se na vysokou školu?

S jednou dvojkou z matematiky jsem složil zkoušky na univerzitu a v roce 1961 ze mě byl promován právník. Mým kolegou z práv byl mimo jiné Petr Pithart, jedničkář s červeným diplomem, s nímž jsme tvořili reportážní tandem novin *Univerzita Karlova*. V jedenadvaceti jsem byl už ženatým otcem dcerky, ale hned po škole, pár měsíců před kubánskou krizí, mě povolali na dvouletou vojnu až do Tater. Od rodiny žijící v Praze u mých invalidních rodičů jsem byl prakticky dva roky odstřižen. V srpnu jsem narukoval a prvně jsme se sešli až na Vánoce v Praze. Měl jsem třídní opušťák. Rychlík, kam jsem v noci naskočil po běhu z hor nad Popradem, byl od Košic plný, takže jsem stál přitíštěn na dveře od záchodu na jedné noze, která ani nebyla moje. Cesta trvala tehdy třináct hodin. Když jsem dojel, odškrtnul jsem první den. Další den jsem se poveselil s rodinou a v noci jel zase zpátky.

Co Vás čekalo po vojně?

V té době se nastupovalo na takzvanou umístěnku. Nejvíce umísťovali do pohraničí. Já ale směl zůstat s rodinou v Praze. Musel jsem za to vzít právnícky chabé a stejně tak placené místo na „byťáku“ v pátém obvodu. Nástupní plat – tisíc osm set brutto. Diplom mi byl k ničemu. Stále jsem opakoval, že byty nejsou a nebudou. Na Smíchově leželo přes padesát tisíc žádostí. Přednost mělo třináct tisíc sociálních případů – na tisíc nových bytů ročně. Nejdřív jsme ale museli uspokojit protekční žadatele z ministerstva vnitra a obrany. Ostatním zbylo pár starých bytů z exekucí a odúmrť. V té době Milan Uhde otiskl v *Hostu* mou prózu *Příkaz k vyklizení*, kde jsem toto téma zpracoval. Neměl jsem šanci vyřešit ani krizi nás, mladých s dítětem a s invalidními rodiči ve dvoupokojáku a s WC na pavlači. Po vojně, která byla delší o pět týdnů za trest, že jsem odmítl složit oficiální zkoušky, nám to neklopalo. Po roce jsme se rozvedli a o dítě se starali střídavě staří rodiče nás obou. Sociální krize trvala. Osobní, rodinná i celostátní.

Co Vás vedlo k emigraci?

V roce 1968 jsem při práci studoval na doktorát a napsal rigorózní práci o kontrole exekutivy zastupitelskými sbory, která byla přijata. To posílilo mé naděje na rozšíření svobod dělbou moci i v jinak direktivním socialismu. Termín rigoróza se pro nával konal až na podzim, ale moji aktuální práci vydal Institut kontroly už v červenci. Pak jsem vstoupil do Svazem spisovatelů obnovených *Lidových novin* se šéfredaktorem A. J. Liehmem, předsedou redakční rady Karlem Kosíkem a šéfem – i mé – vnitropolitické rubriky Petrem Pithartem. Smlouvu z 20. srpna 1968 po invazi zrušili, *Lidové noviny* zakázali a Rus hrozil z Dražďan českým kontrarevolucionářům za dělbu moci, v osvícenském originále revoluční a francouzskou. Já, promován právník s ruštinou čtenáře a angličtinou převýkavce, jsem žádal o pas, abych mohl vyjet do právního a sociálního státu, bez Rusů, zato s němčinou, s níž mě nesblížil ani Švejk. Dubčekovci na vnitru mi hbitě vyhověli (jako oficír v záloze bych pas hned nedostal!) a já odjel s místenkou bez zpáteční jízdenky do Vídně, kam mne zvali, abych vůbec dostal můj první (i poslední) československý pas. Od vlaku jsem šel k dobrodinci, příteli jedné mé známé, který mě ani neznal, a přesto mi poslal pozvání. On mi otevřel s českou otázkou, zda tanky s hvězdou jedou dál. Já, že zatím ne, a on mi na můj dík za pozvání vtiskl do dlaně cigarety a adresu lágru pro běžence z Čech. Tam, kde jsem ve vyklizené tovární hale ulehl na jeden ze sta slavníků (doklady pod hlavou, boty pod štrozokem), jsem v křiku sporů slyšel amplióny šířené český

překlad švýcarské výzvy Čechoslovákům, že jsou vítáni v zemi „sýra a svobody“, jak ji nazýval Brecht. Před konzulátem byly stovky krajanů. Spali jsme na ulici. Ale věděl jsem, že zpáteční lístek nemám a zůstat ve Vídni nelze. V Rakousku bylo moc obětavců i obav. Brali zedníky, kopáče, přidavače. A kuchařky. Žádné písmáky. Nás, z vlaku touhy, hned na hranicích dělili do obcí a já se ocitl v jasu babího léta na břehu Bodamského jezera. Ve Švýcarsku jsem pak žil dvacet let a mezi euforií pražských víkendů a jistotou práce v Curychu ještě dalších devět roků.

Jaké byly Vaše začátky ve Švýcarsku?

Bydleli jsme v baráčích pro cizí dělníky, rozdělených na kóje, které obývaly dvojice i rodiny. Oproti Vídni, kde žili všichni v jedné obří hale, to byl pokrok. Začal jsem brusem radiátorů topení v roji jisker i sazí. Zruční si zvykli, já ale rád přijal nabídku naší stravovny na účet obce, abych myl nádoby v myčce, kterou by prý obsloužil i slepec. Ani já bych si tu neubrousil ruce, jak mi hrozilo předtím. Práce na dvě hodiny po snídaní, tři po obědě. Hodinová dlaňovka tří franků hodila nejméně pětinasobek platu právníka v ČSSR. Hned první den jsem zval nezaměstnané krajany do místního baru. Musel jsem se ale lepšit. Občas zašel šéf s talířem a kázal zdvořile: „Tady jsou šmouhy od hořčice, pane doktore. Lépe, prosím.“ Ja, bitte. Můj kout za kuchyní vybíhal nad jezero a já měl naproti ledovce a dole vodu. „Občas klouzne talíř z prstů nešiky či starce,“ říkal místní děd, kterého jsem střídal. Tvrdil, že rozbité nádoby strhnou z platu. „Nestrhnou,“ radil však, „když je pojme jezero. Hluboké,“ mrkal na mě, „vrstva na dně skrývá celé lodě. Natož střepy – ty jsou vlastně pro štěstí.“ Dík, dědo!

Jaké byly Vaše první dojmy z pobytu ve Švýcarsku?

Vše bylo nové, pocity euforické, lidé se k nám chovali velmi slušně, dobrovolníci se snažili nám uprchlíkům pomáhat, to člověka optimisticky naladilo. Když maminka v Praze vážně onemocněla, chtěl jsem se vrátit, protože jsem měl pocit, že jsem jí svým odchodem ublížil, ale přišly události kolem Palacha a nebylo možné už nic řešit. Do špitálu ani nešlo volat. Denně za ní chodila sestra. Po několika týdnech zemřela. To mě tehdy zdrtilo. Také to, že jsem jí ani nesměl na pohřeb.

Pokračoval jste ve studiu?

Díky lidem českého původu, kteří tu žili a chtěli pomáhat krajanům v počátcích jejich života ve Švýcarsku, jsem byl pozván do Bernu a tam jsem získal práci v knihovně generálního ředitelství pošt. Mohl jsem se aspoň dotýkat knih, řadit je do regálů. Večer jsem chodil do kurzů němčiny, pro nás bezplatných. Po půl roce mne přijali na univerzitu – diplom právníka ze země bez trhu nebyl použitelný, například spekulace, motor podnikání, byla v ČSSR trestná. Nejdříve jsem nastoupil do řádného studia a pak do postgraduálních kurzů státovědy a filozofie práva. Složil jsem řadu zkoušek a odevzdal několik prací. Studium jsem ukončil v dvaatřiceti letech. Dík vzdělání z Bernu jsem našel práci v médiích – v Curychu. V malé metropoli jsem nic nenašel, ve městě u jezera jsem ale nastoupil v tiskové agentuře, později v jejím elektronickém oddělení. Psal jsem převážně pro švýcarský rozhlas SRG a televizi TV DRS titulky hlavních zpráv.

Vedle práce v médiích jste ale rozvíjel i vlastní literární aktivitu...

Psal jsem články, učil se dál německy i francouzsky, postgraduálně studoval. Zajímal me problematický postoj k uprchlíkům za druhé světové války. Děti, předané rodiči, kteří přes hranice nesměli, se po válce vrátili, ale své rodiče už nenašli. Ani jejich majetek v úschově sousedů, kteří si na nic „nevzpomněli“. To jsem pak zažil i já. Při studiu a práci jsem psal knihy. Česky. Literaturu psal v mateřštině i anglista Škvorecký, můj vzor, později i přítel. Poslal jsem mu svoji prvotinu a Josef ji nadšeně přijal. Tím rozhodl o škobrtání českého spisovatele světem a teď i odcizeným domovem. V New Yorku mi přifkla poprvé udělenou Cenu Egona Hostovského porota, jíž předsedal Škvorecký a v jury byl i Jiří Voskovec. Bylo to v roce 1975, rok po vydání mých *Andělů*. V devadesátých letech Hostovského cena zanikla a také skončilo vydávání českých necenzurovaných knih nakladatelstvím Škvoreckých v Torontu. Stýská se mi.

Jak jste získal švýcarské občanství?

Dostal jsem je šestnáct let po vstupu do země, v novém kantonu, kde jsem musel na občanství zas čekat znovu od začátku. Znal jsem úskalí řízení, například provokace, které měly vyvolat reakce uražených a tím i negativní závěr. Úředník, který prožil vše důležité asi jednou, snad za úředním stolem, se zeptal, zda mám při zmatené biografii (různé školy, země i sňatky aj.) vůbec nějaké slušné hobby. Výlety do hor, řekl jsem a dupal v půjčených pohorkách. O švýcarské ústavě z roku 1874 jsem psal ročníkovku. Pak přišla kontrola čísty bytu. Ale odborník na prach přijal úsměvně můj překlad českých titulů v mé knihovně do odborných právních pojmů kantonu Züri. Obzvláště odborně působil Dostojevského román *Zločin a trest* a Škvoreckého „úvaha o presumpci neviny“ *Zbabělci*. Inspektor odcházel s úsměvem. Čistému vše čistě.

Takže literatura zůstala Vaším hlavním zájmem?

Ano. Především literatura, která je ironická ke svému okolí, ale i k sobě. Tak psali ti, kteří mi mohli být vzorem. Škvorecký, Hrabal, Kundera, ale i Dürrenmatt a jiní. Psali upřímně, já se o to snažil. Nemohl jsem třeba přehlížet švýcarské ústupky Němcům za války, například dodávky řady výrobků Wehrmachtu, ty temné stránky helvetského novověku. Poznal jsem ale mnoho velmi slušných a vzdělaných lidí, schopných kritiky i sebekritiky. Ukázky takových postojů existují ovšem i dnes, jak v Bernu, tak i v Praze.

Vy jste se po sametové revoluci vrátil zpět do Prahy. Jak vnímáte českou společnost dnes?

Vrátil jsem se na začátku devadesátých let zpátky do Prahy, když jsem po letech měl tu možnost. Potom jsem několik let pendloval – v Curychu pracoval a v Čechách prožíval víkendovou euforii ze společenských změn jako růžové sny. Euforie po nějaké době opadla a já jsem začal vnímat i lidi, kteří byli schovaní a teď vylézali konečně na světlo. Právě ti, co dostávali přednostně byty z přidělu, ti se scházejí v hospodě a vědí vše líp... Třeba, že „v Severní Koreji se žije dobře... já tam byl několikrát...“ A je to tak, že když tady chodím do hospody na tom sídlišti, kde teď se svou ženou žiju, vstávají mi vlasy hrůzou nad tím, co tam slyším za lži. Oni si dají třeba zelený šnaps, co smrdí mentolem, postaví se a řvou: „Zelenou na Zeman!“ A jiní se vztyčí a mávají jim, jen já sedím. Víc nedokážu. Nepřu se. Nebojuji proti všem. Žiju tu, mám profesní přátele, ale je mi zle z politické situace, která mě tísní. Nevím, jak opakovat. Snažím se o tom i psát. Mám román v rukopise, jsem ve výboru PEN klubu, ale nevím, kde dnes najít nakladatele pro knihu bez kriminální zápletky, receptů a vulgární erotiky.

Se kterou zemí se dnes víc identifikujete?

Jestli se ptáte, jak se cítím, tak jako Evropan. Nehlásám hrdost Čecha, když ji nemám. Přitom mě tíží, že jako Švýcar žiji v cizině a mé úspory jsou tam daně víc, než kdybych tam z větší sumy platil méně. Nejsem cizí miliardář, neperu peníze. Platím ale bance v Curychu ze svého základního sociálního pojištění, ze kterého už i tady s rodinou stěží vyžiji, jako by to byl špinavý peněžní zdroj. Nebo snad je?

Řekněte, stýskalo se Vám ve Švýcarsku po rodné zemi?

Poté, co mi zemřela maminka, tak už ne. S rodinou, kde vyrůstala dcera z prvního krátkého manželství, jsem udržoval kontakty spíše s prarodiči, kteří se o ni starali. Těm jsem posílal i příspěvek na dítě. A dary. Ve Švýcarsku jsem se pak oženil i rozvedl s Češkou, s níž jsem byl dvaadvacet let. Moje láska, s níž jsme se vzali na jaře 1993, pracovala v nemocnici Motol, od které dostala na začátku devadesátých let po dvanáctiletém čekání byt, který jsme odkoupili a nyní v něm žijeme. Po našem setkání v roce 1992 jsme žili střídavě v Praze a Curychu. Naše dcera, která je čtyřadvacet, by měla ve Švýcarsku lepší podmínky pro studium, hlavně jazykové, odtud bylo třeba mnoho úsilí a peněz, aby mohla studovat v zahraničí. Studuje UNI ve Vídni, píše odborné texty i povídky německy a česky, odkáží jí knihovnu, v níž je mnoho cenných věcí.

Litoval jste své emigrace?

Já vám řeknu, které emigrace lituji. Tě současné. Návratu zpět do domova, který jím už dávno není.

Josef Marek Vejvoda se narodil v roce 1940 v Praze. Vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Následně byl zaměstnaný na bytovém úřadě Prahy 5. Psal publicistické texty a povídky, které publikoval např. v časopisech *Plamen* a *Host do domu*. V roce 1965 dostal cenu nakladatelství Naše vojsko za sbírku povídek *Vzdušné polibky posílají*, kniha ale nebyla vydána. Roku 1968 obhájil rigorózní práci na téma kontrola exekutivy zastupitelskými sbory a nastoupil jako redaktor domácí rubriky do *Lidových novin*. V září 1968 emigroval do Švýcarska. Na univerzitě v Bernu začal studovat právo, filozofii práva a státovědu. Při studiu pracoval jako knihovník. V letech 1972–2002 spolupracoval s Rádiem Svobodná Evropa. Roku 1975 přesídlil do Curychu, kde působil jako analytik masmédií. Roku 1974 debutoval sbírkou povídek *Plující andělé, letící ryby*, kterou vydalo exilové nakladatelství 68 Publishers v Torontu. Kniha získala Cenu Egona Hostovského. Stejně nakladatelství vydalo i jeho další knihy: *Osel aneb Splynutí* (1977), *Ptáci* (1981), *Zelené víno* (1986), *Provdaná nevěsta* (1991) a scénář *Honička: Filmová satira ze života uprchlíků* (1985), který napsal spolu s Bernardem Šafaříkem. V roce 1997 se s novou rodinou usadil v Praze, dcera Julie studuje ve Vídni. Tři roky učil na Institutu základů vzdělanosti Univerzity Karlovy. V Česku vyšly reedice jeho exilových titulů, nově publikoval tři romány a soubor faktů *Pomsta pozdních partyzánů* (2007). Je členem mezinárodního PEN klubu a Obce českých spisovatelů, držitelem Evropské medaile za uměleckou činnost udělované Evropským kruhem Franze Kafky, Ceny Evropské unie za umění a literaturu a Ceny města Curychu, kterou obdržel za výbor svých próz *Wohltätigkeitsbasar*.

I'll tell you which emigration I regret – the current one.
Returning to a home that hasn't been home in a long time.

Jaroslav Marek Vejvoda

1968 Prague > Bern

Where were you born, and what was your childhood like?

I was born in September 1940 in Prague – a terrible time, and not just for us. Until the ninth grade, I attended the local “eleven-year school” – today’s Jan Neruda Grammar School. But I finished school in Tábor, where I was living with an aunt because in the mid-1950s my mother, who had studied French, lost her job as an editor at the Czechoslovak Press Agency and was sent to Romania. And my father, who had suffered from a dysfunctional aorta since being forced to work in a factory where he had to manually lift giant tires, was in hospital. He had previously been a manager at Michelin, which after nationalisation became the state-run Mitas company. The company sent him home with an invalidity pension of just a few hundred crowns a month. But my life was all graduation parties and being slapped around by the secret police. My biggest teenage triumph was playing the role of Vavřena in Jirásek’s *A Philosophical Story*. We invited people to the theatre by marching around town in costumes, accompanied by pretty female classmates.

Did you get into university?

I sat my university entrance exams with just one “B” – in maths – and in 1961, I was a freshly graduated lawyer. One of my classmates from law school was Petr Pithart, a straight-A honours student, and we worked together as reporters for the *Univerzita Karlova* newspaper. By age 21, I was a married father with a little girl, but right after school – a few months before the Cuban missile crisis – I was drafted. I spent nearly two years in the Tatra Mountains, cut off from my family, who were living in Prague with my invalid parents. I was called up in August, and we didn’t see each other until Christmas in Prague. I had three days of leave. I jumped on a moving express train at night in the mountains near Poprad. It had been full since leaving Košice, so I spent the trip pressed against the bathroom door standing on one leg – and it wasn’t even mine. The journey took thirteen hours. By the time I arrived, one day of my leave was gone. I spent the next day celebrating with my family, and that night I went back again.

What did you do after leaving the army?

At the time, people were given jobs based on “placements”. Most people were placed in the border regions, but I was allowed to stay with my family in Prague. In exchange, I had to take an uninteresting and poorly paid job at the housing office in Prague 5. Starting pay: 1,080 gross. My degree was worthless. All day long, I just repeated that there were no available flats, and that there wouldn’t be any. Smichov had 50,000 applications, and preference was given to 13,000 social cases – for a thousand new units a year. But first we had to take care of people with connections to the ministries of interior and defence. All that was left for the others were a few old flats that had been repossessed or inherited by the state. I wrote about these experiences in my prose piece *Eviction Notice*, which Milan Uhde printed around this time in *Host* magazine. Nor did I have any chance to resolve our personal crisis: a young couple with a child and invalid parents, living in a two-room flat with the toilet outside on the landing. After my military service, which had been extended for five weeks as punishment for refusing to take officer training exams, our relationship was not working out. We divorced a year later, and our parents took turns looking after our child. The social crisis continued – on the personal, family and national level.

What led you to emigrate?

In 1968, I was studying for my doctorate in addition to my job. I wrote my thesis on representative bodies' checks on the executive branch, and it was accepted. This reinforced my hopes for an expanded division of power in what was otherwise a system of directive socialism. Because of the number of applicants, the exams were not scheduled until the autumn, but the Control Institute published my thesis earlier, in July. Then I joined the Writers' Guild of the recently re-established *Lidové noviny*, with A. J. Liehm as editor-in-chief, Karel Kosík as head of the editorial board, and Petr Pithart as head of the section on domestic politics, which is where I worked as well. But my contract from 20 August 1968 was cancelled after the invasion, *Lidové noviny* was banned, and the Russians threatened the Czech counterrevolutionaries for their division of power in the original French revolutionary meaning. I was a lawyer who could read Russian and mumble a few words of English. I applied for a passport so that I could leave for a country of laws and with a social system – without Russians but with German, which I had never learned to love, not even from Švejk. The Dubček supporters at the ministry promptly obliged (if I had been a reserve officer, I would not have gotten my passport so quickly!), and I left for Vienna without a return ticket, having received my first (and last) Czechoslovak passport on the basis of a written invitation. From the station, I went to see the Good Samaritan who had sent me the letter of invitation even though he was just a friend of an acquaintance who didn't even know me. He opened the door and asked whether the tanks with the star were still rumbling along. In response to my thanking him for the letter of invitation, he pressed some cigarettes and the address of a camp for Czech refugees into my hands. Lying on one of a hundred straw mattresses in a former factory hall (documents beneath my head, shoes under the mattress), through the shouts of people's arguments I heard the loudspeakers advertise a Czech translation of a Swiss announcement telling Czechoslovaks they were welcome in the "land of cheese and freedom", as Brecht had called it. There were hundreds of my countrymen in front of the consulate. We slept on the street. But I knew that I didn't have a return ticket, and that I couldn't stay in Vienna. In Austria, there was too much fear and sacrifice. They were taking bricklayers, ditch-diggers, hired help. And cooks. No men of letters. When our train of hope arrived at the border, they split us into different cities, and so I found myself on the shores of Lake Constance, basking in the clear light of an Indian summer's day. I spent twenty years in Switzerland, followed by another nine euphoric years of Prague weekends and the security of my job in Zurich.

What were your beginnings in Switzerland like?

We lived in a barracks for foreign workers, divided into berths inhabited by two people or by families. It was progress compared to Vienna, where everybody had lived in one giant hall. I started out grinding radiators, in a shower of sparks and soot. The more adroit among us got used to it, but I was glad to accept an offer from our municipally-funded cafeteria to wash dishes using a dishwasher that supposedly even a blind person could operate. Unlike before, there was no chance of me grinding off my hands. Two hours of work after breakfast, three after lunch. Three francs an hour, cash in hand. It was at least five times what a lawyer earned in Czechoslovakia. On the first day, I invited my unemployed countrymen to the local bar. But I wanted to do better. Sometimes my boss would come to me with a plate and lecture me politely, "There are some mustard stains here, Herr Doktor. Please do better." "Ja, bitte." My corner behind the kitchen looked out over the lake. A view of the glacier opposite and the water below. "If you're old or clumsy, sometimes a plate will slip from your fingers", said the old man with whom I alternated shifts. He said that they would deduct broken dishes from our pay, but not if they disappeared in the lake. It was deep, he said, winking at me. The layer at the bottom hid entire ships. And shards – those bring good luck. Thanks, old man!

What were your first impressions of Switzerland?

Everything was new, I was filled with a sense of euphoria, the people treated us very nicely, and volunteers tried to help us refugees – it filled us with optimism. When my mother in Prague fell ill, I wanted to go home because I felt that I had hurt her by leaving, but then

Palach happened and there was nothing I could do. You couldn't even reach the hospital via telephone. My sister visited her every day. She died a few weeks later. That was really crushing. And also that I wasn't able to attend her funeral.

Did you continue your studies?

Thanks to some people of Czech origin who lived here and wanted to help their fellow countrymen start their new lives in Switzerland, I was invited to Bern, where I got a job at the library of the postal service's headquarters. At least I could now touch books while putting them on the shelves. In the evening, I attended German classes, which we got for free. After half a year, I was accepted to university – my law degree from a country without a free market was useless here. For instance, speculation – that engine of free enterprise – was a crime in Czechoslovakia. I started with general courses, followed by post-graduate courses in political science and the philosophy of law. I took many different exams and submitted several papers. I completed my studies at age 32. Thanks to my education in Bern, I found media work in Zurich. I hadn't found anything in the small capital city, but in Zurich I started working for a press agency, later in its electronic division. I wrote primarily for Swiss Radio, SRG, and for the DRS television station.

But besides working in the media, you also continued to develop your own literary activities...

I wrote articles, continued to learn German and French, and attended post-graduate courses. I was interested in attitudes towards refugees following World War II. Children who had been sent abroad by their parents returned home after the war, but didn't find their parents again. And they couldn't get their property back, which had been entrusted to neighbours who now "didn't remember" anything. I experienced the same thing. I wrote books while studying and working. In Czech. Even Škvorecký – my model and later my friend – wrote literature in his native language although he was a professor of English. I sent him my first book, to which Josef responded enthusiastically. This sealed my fate as a Czech writer blundering around the world and today around his alienated homeland. In New York, a jury headed by Škvorecký and including Jiří Voskovec gave me the first ever Egon Hostovský Award. That was in 1975, a year after I'd published *Angels*. The Hostovský Award ended in the 1990s, as did the publication of uncensored Czech books by the Škvoreckýs' publishing house in Toronto. I miss those times.

How did you acquire Swiss citizenship?

I got it sixteen years after entering the country, in a new canton where I had to wait for citizenship from the beginning. I knew the pitfalls of the process, including provocations meant to evoke an offended response and thus a negative assessment. The official, who had probably experienced all important things at least once, if only from behind his desk, asked whether, considering my chaotic biography (including various schools, countries and marriages), I had any decent hobby. Hiking in the mountains, I said, and stamped my feet in my borrowed hiking boots. I had written a term paper about the Swiss constitution of 1874. Then they inspected how clean my flat was. The dust inspector smilingly accepted my translation of the Czech titles in my bookcase into the legal terminology of the canton of Zurich. My translations of Dostoyevsky's *Crime and Punishment* and Škvorecký's "meditation on the presumption of innocence" *The Cowards* made a particularly expert impression. The inspector left with a smile on his lips. To the pure, all things pure.

So literature remained your main area of interest?

Yes. Especially literature that is ironic about its surroundings and itself. That's how my literary models wrote: Škvorecký, Hrabal and Kundera, but also Dürrenmatt and others. They wrote honestly, and that's what I aimed for. For instance, I couldn't ignore Swiss concessions to the Germans during the war, such as supplying various products to the Wehrmacht. Those are the dark sides of modern Helvetian history. But I have met many decent and educated people who are capable of criticism and self-criticism. And we can find examples of such attitudes even today – in Bern as well as in Prague.

You returned to Prague after the Velvet Revolution.

What are your views of contemporary Czech society?

I returned to Prague in the early 1990s, when I finally could after many years. Then I spent several years going back and forth – I worked in Zurich and spent euphoric weekends in Prague enjoying the changes in society. It was like a dream. But after a while, the euphoria faded and I began to notice the people who had been hiding in shadows and were now finally crawling out into the light. The ones who'd used their connections to get priority housing. Now they got together at the pub and they knew everything better. For instance: "Life is good in North Korea. I've been there several times." And when I go to the pub at the housing estate where I now live with my wife, my hair stands on end from the lies I hear. Some people will have a shot of green schnapps that reeks of menthol, stand up and shout, "A green one for Zeman!" And the others will stand up and wave. Only I remain seated. I'm not capable of anything else. I don't fight. I don't fight them all. I live here, I have professional friends, but I am sickened by the political situation, which I find oppressive. I don't know how to counter it. I try to write about it. I have an unpublished novel, I'm on the board of the PEN Club, but I don't know where to find a publisher today for a book without a crime story, recipes or vulgar eroticism.

Which country do you identify with most?

If you're asking how I feel, then the answer is European. I can't proclaim Czech pride if I don't have any. But it's difficult for me as a Swiss citizen living abroad, with my money being taxed more than if I had it all here – where I would have more left over. I'm not a billionaire laundering his money. But I get just enough social security for my family to live on here, and the bank in Zurich charges me fees as if it were a source of dirty money. Or perhaps it is?

Did you miss your native country while in Switzerland?

Not after my mother died. I maintained contacts with my family more through the grandparents of my daughter from my first, brief marriage, who were looking after her. I also sent them money for childcare. And gifts. In Switzerland, I married a Czech woman, with whom I spent twenty-two years before we got divorced. My great love, whom I married in the spring of 1993, worked at Motol Hospital, from which she got a flat in the early nineties after twelve years of waiting. We later purchased it, and now we live in it. After meeting in 1992, we alternated between living in Prague and Zurich. Our twenty-four-year old daughter would have had better study opportunities in Switzerland, especially in terms of languages. It took a lot of money and effort for her to study abroad. She is currently attending university in Vienna, and she writes academic texts and stories in both German and Czech. I'm planning to leave her my library, which contains many valuable things.

Did you ever regret emigrating?

I'll tell you which emigration I regret – the current one. Returning to a home that hasn't been home in a long time.

Jaroslav Marek Vejvoda was born in 1940 in Prague. After graduating from the Faculty of Law at Prague's Charles University, he worked for the housing office in Prague 5. He also wrote journalistic texts and stories, which he published in magazines such as *Plamen* and *Host do domu*. In 1965, he won an award from the Naše Vojsko publishing house for his collection *Blowing Kisses*, but the book was never published. In 1968, he defended his doctoral thesis on the subject of checks on the executive branch by elected representative bodies, and also took on the position of editor of the domestic section at the *Lidové noviny* newspaper. In September 1968, he left for Switzerland, where he began studying law, philosophy of law and political science at university in Bern. During his studies, he was employed as a librarian. In 1972–2002, he worked for Radio Free Europe. After moving to Zurich in 1975, he worked as a media analyst. In 1974, Vejvoda published his debut collection of short stories, *Floating Angels, Flying Fish* with the exile publishing house 68 Publishers in Toronto. The book won the Egon Hostovský Award. There followed other books with the same publisher: *A Donkey, or Melding* (1977), *Birds* (1981), *Green Wine* (1986), *The Bartered Bride* (1991) and the screenplay *The Chase: A Cinematic Satire from the Life of Refugees* (1985), which he wrote in collaboration with Bernard Šafařík. In 1997, Vejvoda and his new family settled in Prague, where he spent three years teaching at Charles University's Institute for the Foundations of Education. His daughter is currently studying in Vienna. In the Czech Republic, he published re-editions of his books written in exile, as well as three new novels and the collection of true stories *Revenge of the Last-Minute Partisans* (2007). Jaroslav Vejvoda is a member of PEN International and the Society of Czech Writers, and is a recipient of the European Medal for Artistic Activities presented by the European Franz Kafka Circle, the European Union Prize for Art and Literature and the City of Zurich Award for his prose collection *Wohltätigkeitsbasar*.

Emigrace mi přinesla zadostiučinění i v profesním životě, mohl jsem studovat a uplatnit se lépe, než kdybych zůstal doma. Přinesla mi úžasné možnosti poznání, cestování a pobytů v jiných zemích.

Jiří Vomáčka

1968 Praha > Curych

Kde jste se narodil a kde jste žil?

Od svých tří let jsem vyrůstal jako Pražák na Pankráci, ale narodil jsem se v Mostě, tatínek tam byl po válce poslán, když se stavěla elektrárna. Maturoval jsem v roce 1965 a začal pak studovat medicínu, krátce jsem také jezdil se záchrankou. Když začala okupace, už tu první noc jsem byl u rozhlasu – hned 21. srpna jsem odnášel ty popálené lidi. Všechno jsem to zažil z první ruky – ty tanky a všechno.

Jak jste se ocitli ve Švýcarsku?

To se stalo zásluhou mé velké studentské lásky Šárky, se kterou jsem na medicíně chodil. Dodnes se stýkáme, žije tady ve Švýcarsku. Sám bych býval asi nikdy neodešel. Šárinka byla asi rok předtím v Ruzyni ve vězení za účast na prvomájových demonstracích. Když přišli Rusové, řekla, že musíme pryč, že nechce znovu do kriminálu. Za dva týdny po příchodu Rusů jsme odjeli. Nebyl to žádný dramatický útěk. Měli jsme výjezdní doložku na celý měsíc. Kolega nás odvezl na hranice, někam k Velenicím, oficír na čáře nás zkontroloval a na naše slova, že jedeme za tetičkou do Vídně, reagoval spíše pobaveně. Přešli jsme přes ten les, přes pásmo a pak stopem do Vídně. Ve Vídni jsme se dozvěděli, že Švýcaři dávají vízum, tak jsme běželi na konzulát. Cestou jsme zabloudili do Lichtenštejnska, kde nám na hranicích švýcarští soldaten zajistili jídlo a pomohli s ubytováním a s nákupem lístků na vlak do Curychu. Třetí den jsem tu už pracoval a od té doby jsem tady. My jsme se ale pak se Šárkou rozešli, protože ona chtěla studovat psychologii v Bernu a já už jsem měl práci v Curychu. Říkal jsem, že potřebujeme peníze, tak jsme se rozdělili a ona se mě ještě zeptala: „A miluješ mě?“ A já blbec řekl, když se tak ptáš, tak už ne tolik jako dřív, a ona mě opustila. Pak jsem měl půl roku deprese. Byl jsem sám a nikoho jsem neznal.

Co jste pak dělal?

Nejdříve jsem pracoval v Lebensmittelverein Curych ve skladu, a po Vánocích 1968 jsem už měl lepší job v Rote Fabrik ve Standard Telephon, kde jsem v kancelíku vyplňoval karty tiskacím písmem za slušný plat jedenáct set franků. Na jaře jsem šel studovat. V tom Standard telefon jsem se setkal s nějakými Čechy, kteří se zapojili do evropské hladovky za Jana Palacha. Přidal jsem se k asi patnáctičlenné skupině a tehdy jsme tři noci ve Wasserkirche drželi protestní hladovku. Tam jsem se seznámil s různými studenty, i s dívkami, a už to začalo být všechno krásné. Dostal jsem stipendium, žil jsem si blahobytně. A o prázdninách jsem měl občas nějaký job.

Jaké byly ty první momenty ve Švýcarsku, jak jste se cítil?

Nemohli jsme si stěžovat, starali se o nás, dali nám najíst, dostali jsme adresu, kam máme v Curychu jít a kde se o nás dál postarají, prostě od první hodiny byl můj dojem čistě pozitivní. Jako student jsem pak dostal stipendium pět set franků na měsíc, to švýcarští studenti neměli. V tom konzumu, kde jsem krátce pracoval, jsem si vydělal, oni si nás Čechů cenili a všichni nám pomáhali. Různě nás zvali k sobě, Šárku jako psycholožku pozvala nějaká lékařka do Kůznachtu, ještě nám dala nějaké peníze, všude jsme našli otevřenou náruč. Víím, že v pozdějších letech už vůči emigrantům taková vstřícnost nepanovala.

Setkal jste se ve Švýcarsku s nějakými těžkostmi?

Mimo ty deprese, kdy mě Šárinka opustila, si na žádné nevzpomínám. Na začátku to byl studentský život v menze, spousta kontaktů, kamarádů... Také jsem nikdy nebyl nějak nemocný, až doteď. Na žádné těžkosti si nevzpomínám.

Stýskalo se Vám po Praze nebo po rodičích?

Byl jsem tehdy mladý, bylo mi jedenadvacet, a to se člověku moc nestýská. Byla to spíš taková nostalgie. Samozřejmě jsme se často bavili o tom, kdybychom se vrátili, kam bychom šli jako první, co bychom dělali.

Jak emigrace změnila Váš profesní život?

Tady bylo studium daleko volnější než v Česku, tak jsem ho dvakrát odložil, posunul, dokonce jsem se odhlásil a pak jsem si řekl, že to takhle nepůjde. Přerušil jsem studium a odjel jsem na dva roky do Austrálie. Chtěl jsem se naučit anglicky a trochu se podívat do světa.

V Austrálii jsem žil trochu jako hippie, pak jsem tam asi rok pracoval v buši jako zeměměřič. Bylo to v letech 1972–1974. Prožil jsem si tam krásné časy, to ještě byla Austrálie stará, viktoriánská. Platily ještě staré zákony, třeba se v neděli nedostalo pivo, muselo se do kostela atd. To už dneska neexistuje. Ale nechtěl jsem ztratit status uprchlíka ve Švýcarsku, tak jsem se musel vrátit, než vypršely dva roky. Zpátky jsem jel lodí: Sydney – Auckland – Fidži – Tahiti – Acapulco – Panama – Curaçao – Lisabon – Gibraltar – Malaga – Malta – Pireus – Messina – Neapol – Janov. Po návratu do Švýcarska jsem neměl zaměstnání, peníze také ne, tak jsem musel najít práci. Přihlásil jsem se do Swissairu, kde jsem čtyři roky dělal elektronické zpracování dat. To byly začátky computerů. Měli jsme dobré peníze, a hlavně jsme mohli se Swissairem létat za deset procent. Vždycky jsem měl noční šichtu, odpolední, ranní a pak týden volno, tak jsem každý měsíc někam letěl, třeba na tři dny do Austrálie, kde jsem měl kamarády a přítelkyni Connie. Mezitím jsem se rozhodoval, na co se profesně zaměřím. V Austrálii jsem se seznámil s osteopatií a chtěl jsem se jí naučit, ale ve Švýcarsku takový obor nebyl, učila se jen chiropraktika. Existovaly dvě možnosti: buďto školy v USA, nebo v Kanadě. Zvolil jsem údajně lepší kanadskou a na základě doporučení švýcarské asociace jsem se dostal do Toronta na Chiropractic College. V roce 1983 jsem se vrátil zpátky a od té doby jsem v Curychu pracoval celých třiatřicet let jako chiropraktik.

Jak je dnes pro Vás důležité Česko? Vnímáte ho pořád jako svoji vlast, máte na něj nějaké vzpomínky?

Vzpomínky to ano, na dětství s babičkou, dědečkem, jak jsme sbírali borůvky, houby a maliny v lese, chodili jsme o prázdninách na sena, pak na česání chmele v Kněževsi s dědečkem na zahradě – tak samozřejmě, bylo to moje mládí. Ale nikoho tam už nemám, všichni už zemřeli, jen jeden synovec tam žije.

Nelituje toho, že jste emigroval?

V žádném případě. Kdo ví, co by tehdy ze mě bylo. Proto jsem Šárince vždycky děkoval: sice jsi mě opustila, ale za jedno jsem Ti vděčný – bez Tebe bych býval neodešel.

Dá se popsat, co Vám emigrace přinesla?

V prvé řadě mi dala širší rozhled. Neprocestoval jsem sice celý svět, ale poznal jsem víc než ti, kteří zůstali v Československu a nemohli se svobodně pohybovat. Díky cestování a pobytu v jiných zemích jsem poznal nejen jiné způsoby života a myšlení, stravování..., ale třeba jinou religiozitu. Vyrůstal jsem v katolickém prostředí, které má své přísné zásady, dnes vím, že existují i jiné věci. Myslím si, že ten horizont poznání a zkušenosti mám dnes opravdu širší. Díky tomu jsem snad také tolerantnější než dnešní Češi: když čtu nějaké diskuse v novinách, každý všechno ví lépe, absolutně neuznávají jiný názor. V Česku na nás emigranty hledí skrz prsty, asi proto, že mají pocit, že si myslíme, že jsme sežrali všechnu moudrost. Ale opak bývá často pravdou.

Takže jste se nechtěl vrátit?

Mnoho lidí o tom po revoluci přemýšlelo, ale já tak neuvažoval, už jsem tady měl životní praxi, nemohl jsem odejít a zase začínat něco nového. Navštívit rodinu nebo na dovolenou, to ano, ale vrátit se, to ne. Za čím? Za tou svíčkovou? Když jsem tam jezdil, tak jsem si vždycky dal dvakrát svíčkovou a víc nepotřebuji. Podívat se na nějaká místa z dětství, to rád, hlavně na Rožmitálsko, Příbramsko, kde se narodil tatínek. To je fajn, projít se tam, ale ony už ani ty borůvky tak nerostou, ani maliny, co jsme sbírali – to byly hrnce malinové šťávy, co babička dělala... Spousta lidí se vrátila na důchod, protože za čtyřicet tisíc se tam dá dobře přežít. Já o nějakém vracení nepřemýšlím, zvlášť když jsem nemocný a už potřebuji nějakou péči. Mohu třeba ocenit, že ty *Alteshausy* jsou ve Švýcarsku lepší. Viděl jsem to u maminky – uměla spokojená v domově nedaleko Prahy v Kosoři, ale tady je standard přece jenom o něco lepší. Třeba takový záchod bych tam neměl.

Necítil jste ve Švýcarsku jako emigrant nějakou diskriminaci?

Na začátku jsem se jako student pohyboval v mezinárodním prostředí a tam žádný odstup nebyl. Na univerzitě to bylo spíš naopak, tam byli Češi pro švýcarské holky „v kurzu“. Ani

v práci, v tom Swissairu, to také nepřipadalo v úvahu. Byli tolerantní, respektovali jinakost, oni třeba věděli, že ten Vomáčka je trochu jiný, a já jsem byl všude jiný, ať jsem byl tam, nebo tam, vždycky jsem byl exot s tou svou ironií a švejkovským humorem.

Navázal jste ve Švýcarsku nějaká přátelství?

No samozřejmě, mám tu hodně přátel, Švýcarů i Čechů, těch z mladých let, a hlavně jsme s některými pacienty dobří kamarádi. Svého nejlepšího švýcarského kamaráda Davida jsem potkal na té hladovce za Palacha v lednu 1969. Přátelím se s celou jeho rodinou dodnes.

Vy jste si tu tedy žil spokojeně.

Spokojeně a hlavně vděčně. Naše generace emigrantů cítila vděčnost od prvního dne za to, jak nás Švýcaři přijali, co nám dali... I když já jsem hrdý na to, co jsem kromě stipendia dokázal vydělat. Od třetího dne jsem pracoval a vydělal jsem si kolem tisíce franků – z toho jsem ještě ušetřil. Za to jsem byl vděčný a hlavně za tu možnost, že jsem tady mohl žít. Já byl vždycky takový, že jsem se bál udělat něco špatného. Byl jsem tak vychovaný. A tím pádem jsem neměl problém respektovat zdejší zásady.

Kdy jste dostal švýcarský pas?

I když jsem pobýval v cizině, legálně jsem si prodloužoval platnost švýcarského emigrantského pasu, hlídal jsem si to pečlivě, byla tu lhůta dvou až tří let a na udělení švýcarského občanství měl člověk nárok po dvanácti letech pobytu. Ale kvůli nějakému nedorozumění s úředními záznamy mi čekací lhůta byla prodloužena o dalších dvanáct let, takže jsem občanství dostal až v roce 1996. Trochu jsem na to doplatil, protože jsem nemohl otevřít vlastní praxi, pracoval jsem jako zaměstnanec asociace, ale byla to nakonec dobrá zkušenost, prošel jsem asi deset praxí a poznal různé způsoby, jak kolegové pracují. Svoji praxi jsem pak otevřel, až když jsem byl Švýcar s kolegou Sigelthalerem, pak už jsem mohl účtovat pod svým jménem.

Pokud jde o Vaši specializaci na osteopatii, byla ve švýcarském prostředí výjimečná?

Tenkrát tu taková škola neexistovala, teď už tady šest let funguje. V počátcích nás bylo asi dvě stě. A všichni museli projít americkými nebo kanadskými školami, které pro zavedení praxe uznávali v Bernu. Na začátku jsem byl nikdo. Když jsem se rozhodl studovat tento obor, musel jsem si na své školení naspořit a platit si je sám. Získání diplomu mi umožnilo profesionální práci, která mě třicet tři let ve Švýcarsku živila. Nejenže jsem si vybudoval kariéru, ale také jsem snad něco vykonal jako doktor-chiropraktik. Dopracoval jsem se k profesionálnímu statusu a mohl jsem sloužit pacientům. S jakým úspěchem, to musí posoudit ostatní. Nebyl jsem bohatý chiropraktik jako mnozí moji kolegové, nevydělal jsem si miliony, po čemž jsem se také ani nepídil. Trochu jsem se ale styděl, že ostatní jsou na tom lépe, a možná jsou úspěšnější než já. Ale pro mnohé lidi jsem byl dobrý a oceňovali mě. Za to jsem vděčný, toho si cením, a to mně stačí. Takže emigrace mi přinesla zadostiučinění i v profesním životě, uplatnil jsem se lépe, než kdybych zůstal doma. Mohlo být lépe, spousta jsem toho zanedbal, ale myslím, že nakonec můžu být spokojený.

Máte nějaké životní krédo?

Nevím, jestli tak žiju, ale pro mne je nejdůležitější *Ehrlichkeit*, taková pravdivost, upřímnost, pragmatismus. Posledních rekněme dvacet let byla mým velkým tématem charita. Nestačí být hodný, snažit se žít tak, abych nikomu neškodil, neubližoval, ale člověk by měl podle svých možností také pomáhat. Snažit se dělat také něco pro druhé. Teď je moje největší starost rozdat svůj majetek tomu, kdo to potřebuje, kdo je v nouzi, spravedlivě, což se nikdy samozřejmě nepodaří na sto procent.

Chtěl byste ještě něco dodat?

Chtěl jsem poděkovat za to, že jsem byl vybrán mezi dvacet pět *Flüchtlingů*, jejichž osudy se dostanou do této knihy. Můj životní cyklus se brzy uzavře. Přeji si, aby ten projekt měl úspěch, aby lidé pochopili jeho poselství a abych byl obdivován post mortem – ha ha.

Jiří Vomáčka se narodil v roce 1947 v Mostě, odkud se v jeho raném dětství rodina přestěhovala do Prahy na Pankrác. Po maturitě v roce 1965 začal studovat medicínu, první dramatické dny sovětské okupace prožil zblízka jako pracovník zdravotní záchranky a ambulance. Na začátku září 1968 se svou přítelkyní emigroval, nejdříve do Vídně a pak do Švýcarska. Několik měsíců si vydělával na živobytí pomocnými dělnickými pracemi. Účastnil se protestního týdne na památku Jana Palacha ve Švýcarsku. Na jaře 1969 získal stipendium a začal studovat v Curychu opět medicínu, později studium ale přerušil a cestoval pak po celém světě. Učil se cizí jazyky, dva roky pracoval v Austrálii. Po návratu do Švýcarska čtyři roky pracoval ve firmě na computery EDV v Curychu. Z vydělaných peněz si pak financoval své studium na Chiropractic College v Torontu v Kanadě, kam se dostal na základě doporučení švýcarské asociace. Jeho oborem byla osteopatie a chiropraxe. V roce 1983 s diplomem ukončil studia a vrátil se do Curychu, kde pak dalších třicet tři let pracoval jako uznávaný specialista – chiropraktik. Díky nedorozumění v úředních záznamech dostal švýcarské občanství až v roce 1996, kdy si konečně mohl otevřít vlastní praxi. Do té doby pracoval jako zaměstnanec asociace. Zemřel v Curychu roku 2017.

Emigration has brought me satisfaction in my professional life. I did better here than if I'd stayed at home. It has given me amazing new experiences – the chance to travel and visit foreign countries.

Jiří Vomáčka

1968 Prague > Zurich

Where were you born and where did you grow up?

I grew up in Prague's Pankrác neighbourhood, but I was born in Most, where my father was sent after the war when they were building a power plant there. I finished secondary school in 1965, after which I went on to study medicine. I even spent a short time riding in an ambulance. When the occupation came, I was at the radio building that first night, 21 August, carrying away people with burns. I experienced it all first-hand – the tanks and everything.

How did you end up in Switzerland?

That was thanks to my great love from my student days, Šárka. We'd been together since med school. We're still in touch; she lives here in Switzerland. I probably would have never left on my own. About a year earlier, Šárka had been in prison in Ruzyně for participating in the May Day protests. When the Russians came, she said we had to leave, that she didn't want to end up in prison again. We left two weeks after the Russians marched in. It was hardly a dramatic escape. We had an exit visa for a whole month. A colleague drove us to the border somewhere near Velenice, where the guard checked our papers. When we told him we were visiting an aunt in Austria, he looked amused. We walked across the border, through the woods, and then hitched a ride to Vienna. In Vienna, we learned that the Swiss were handing out visas, so we ran over to the consulate. On the way to Switzerland, we accidentally ended up in Liechtenstein, where the Swiss soldaten at the border gave us food and helped with accommodations and with getting tickets for the train to Zurich. By the third day I had a job, and I've been here ever since. But Šárka and I split up because she wanted to study psychology in Bern and I already had a job in Zurich; I said that we needed money. So we parted ways, and she asked me one more time, "And do you love me?" And stupid me, I said, "If you're asking like that, not like before." And she left. I was depressed for half a year. I was alone and didn't know anyone.

What did you do then?

At first, I worked in a warehouse for the LVZ food co-op, and after Christmas 1968 I found a better job in the offices of Standard Telephon's Rote Fabrik, where I filled out cards by hand for a decent salary of 1,100 francs a month. And in the spring, I started going to university. While at Standard Telephon I met several Czechs who joined a Europe-wide hunger strike in support of Jan Palach. I joined a group of about fifteen who held a hunger strike for three nights at the Wasserkirche. There, I met various students, including girls, and everything started to be beautiful again. I got a scholarship, and we lived well. And sometimes during holidays I had some job or other.

What were your first moments in Switzerland like? How did you feel?

We couldn't complain. They looked after us, gave us food, and gave us an address in Zurich where we would be taken care of. From the very first moment, my impression was purely positive. Also, as a student I got a scholarship of 500 francs a month. Not even Swiss students had that much. At the food co-op where I briefly worked, they appreciated

us Czechs and they all helped us. People invited us into their homes. For instance, since Šárka was a psychologist some doctor invited her to Küsnacht. She even gave us some money. Everywhere we went, we were greeted with open arms. I know, more recently people have not been so welcoming of immigrants.

What kind of difficulties did you encounter in Switzerland?

I don't remember anything other than feeling depressed after Šárka left me. In the beginning, I had my student life at the cafeteria, lots of contacts, friends... I was also never sick, until now. I don't remember any difficulties.

Did you miss Prague or your parents?

I was young, twenty-one, and at that age people don't get homesick much. It was more like nostalgia. Of course we often talked about what would be the first place we'd visit or the first thing we'd do if ever went home.

How did emigration change your professional life?

University was much more flexible here than back home. I put off my studies twice and even unenrolled from school. Then I said that this wasn't working out, so I interrupted my studies and left for Australia, where I spent two years. I wanted to learn English and see a bit of the world. In Australia, I lived a little like a hippie, then I spent a year in the bush as a surveyor. That was in 1972-1974. I had a beautiful time there. It was still the old, Victorian Australia. They still had some old laws, like for instance that you couldn't get beer on Sunday, that you had to go to church and so on. It's not like that today. But I didn't want to lose my refugee status in Switzerland, so I had to go back before the two years were up. I went back by boat: Sydney – Auckland – Fiji – Tahiti – Acapulco – Panama – Curaçao – Lisbon – Gibraltar – Malaga – Malta – Piraeus – Messina – Naples – Genoa. When I came back to Switzerland, I had no job and no money, so I had to find work. I applied at Swissair, where I spent four years doing electronic data entry. That was in the early days of computers. We earned good money, and most importantly we could fly Swissair for ten percent. I always worked night shift, afternoon shift, morning shift, and then had a week off. So I flew somewhere every month, for instance three days in Australia, where I had friends and a girlfriend, Connie. In the meantime, I decided on my career path. While in Australia, I'd learned about osteopathy and wanted to learn it, but they didn't have this field in Switzerland. Just chiropractic. There were two possibilities: either the USA or Canada. I chose the supposedly better Canadian school, and thanks to a reference from the Swiss Association, I got into the Chiropractic College in Toronto. I came back in 1983, and after that I spent thirty-three years working as a chiropractor in Zurich.

How important is the Czech Republic for you today? Do you still see it as your homeland?

Do you have any memories of it?

Of course I have memories: of my childhood with my grandmother and grandfather, picking blueberries, mushrooms and raspberries in the woods, gathering hay during the summer holidays, cutting hops with my grandfather in his garden in Kněževes – that was my youth, after all. But I don't have anyone there anymore. They've all died. Only one nephew still lives there.

Do you regret that you left?

Not at all. Who knows what would've become of me. That's why I have always thanked Šárka: "You may have left me, but there is one thing for which I am grateful to you – without you, I wouldn't have left."

Can you describe what emigration has brought you?

First and foremost, a broader perspective. I may not have travelled the entire world, but I've seen more than the ones who stayed in Czechoslovakia and couldn't travel freely. Thanks to my travels in other countries, I got to see other ways of life and ways of thinking, other types of food, but also other religions. I grew up in a Catholic environment that had

its strict principles, but today I know that there are other things as well. I think that I have truly broadened my horizons of knowledge and experience. As a result, I am perhaps also more tolerant than today's Czechs. When I read some of those online discussions, it's like everybody knows best and has absolutely no respect for other viewpoints. In the Czech Republic, they look at us émigrés sceptically, maybe because they feel that we think we know everything better. But often the opposite is true.

So you never wanted to go back?

Many people thought about it after the revolution, but I didn't. I already had my life here, my practice, and I couldn't just leave and start over. Visiting family or going on holiday, sure. But returning? No. What for? For svičková, sirloin in cream sauce? Whenever I went there, I always had it twice, and that was enough. I like to visit the places from my childhood, especially near Rožmitál or near Příbram, where my Dad was born. That's fine, going for a walk there. But neither the blueberries nor the raspberries that we used to gather grow there anymore – Grandma used to make pots of raspberry juice. Lots of people went back after they retired, since you can live pretty well there on 40,000 a month. But I'm not considering it, especially since I'm sick and need medical care. I'm glad that the *Alteshäuser* in Switzerland are better. I saw it with my Mum – she died, happy, in a home in Kosoř not far from Prague, but the standards here are simply a bit better. For instance, I wouldn't have the kind of toilet there like I have here.

Did you ever encounter discrimination as an immigrant in Switzerland?

As a student in the beginning I lived in an international environment, and I didn't feel any distance there. If anything, it was the opposite at university. Czech guys were a "hot ticket" for Swiss girls. And even at work, at Swissair – nothing like that was ever possible. People were tolerant, they respected things that were different. They knew that *Vomáčka* was a little different. I was different everywhere, no matter where I went. I was always the exotic one with my sense of irony and Švejk-like humour.

Did you make any friends in Switzerland?

Of course I did. I have lots of friends here, both Swiss and Czech, from my younger years. And I'm especially good friends with some of my patients. I met my best Swiss friend David during that hunger strike for Palach in January 1969. I'm still friends with his entire family.

So you have lived a happy life here.

Happy and above all grateful. Our generation of immigrants has been grateful to the Swiss since day one: for taking us in, for what they gave us. Of course, I'm also proud of what I managed to earn outside of my scholarship. I began working on my third day here, making around a thousand francs – and saving some of it. I am grateful for all that and especially for being able to live here. I have always been the kind of person who was afraid of doing something wrong. That's how I was raised. And so I had no problem respecting the local ways.

When did you get your Swiss passport?

Although I spent time outside the country, I always legally prolonged my Swiss émigré passport. I kept a close eye on that – the limit was two to three years. In order to receive Swiss citizenship, you had to have lived here for twelve years. But because of some misunderstandings regarding the official records, my waiting period was extended by another twelve years, so I didn't get citizenship until 1996. I suffered a little because of it: I couldn't open my own practice and instead worked as an employee of the association, but in the end it was a good experience. I worked for ten different practices and learned the different ways in which my colleagues work. Once I was a Swiss citizen, I opened a practice with my colleague Sigelthaler. Now I could invoice under my own name.

As for the field of osteopathy, was the situation in Switzerland unique?

At the time, there was no school here for that. Now one has been operating for six years. In the early days, there were maybe two hundred of us, and we all had to study at schools in

Canada or the United States that were recognised in Bern. I started out as nobody. When I decided to study this field, I had to save for my education and pay for it myself. Getting a degree opened the doors to a profession that supported me for thirty-three years here in Switzerland. Not only did I build my career, but I like to think that I have achieved something as a chiropractic doctor. I worked my way up to a certain professional status, and I was able to serve my patients. I'll let others judge how successful I was. I was not a rich chiropractor like many of my colleagues. I didn't earn millions, which I never yearned for anyway. I was a little ashamed that others were better off and perhaps more successful than me. But many people thought I was good, and they appreciated me. For that I am grateful. I value that, and that is enough for me. So emigration has brought me satisfaction in my professional life. I did better here than if I'd stayed at home. It could've been better, and I know I neglected a lot of things, but I think that in the end I can be happy.

Do you have any life motto?

I don't know if I live according to it, but the most important thing for me is *Ehrlichkeit* – something like truthfulness, sincerity, pragmatism. For the past maybe twenty years, a big theme in my life has been charity. It's not enough to be nice or to try to live in a way that won't harm anyone. You should also help according to your abilities, to try to do something for others. My greatest worry right now is distributing my assets to those who need it, who are in need, and to do it justly and fairly – which of course never happens a hundred per cent.

Is there anything else you'd still like to do?

I am thankful to have been chosen to be one of the twenty-five *Flüchtlinge* whose lives will be included in this book. My circle of life will soon come to a close. I hope that this project will be a success, that people will understand its message and that I will be posthumously admired – ha, ha.

Jiří Vomáčka was born in 1947 in Most, but in early childhood his family moved to Prague's Pankrác neighborhood. After completing secondary school in 1965, he went on to study medicine. As an ambulance medic, he experienced the dramatic first days of the Soviet occupation up close and personal. He and his girlfriend left the country shortly thereafter, in early September 1968 – first for Vienna and then for Switzerland, where he spent several months working as a hired hand. He also participated in a week of protest in memory of Jan Palach. In spring 1969, he received a scholarship and began to study medicine in Zurich. Later, however, he interrupted his studies and travelled throughout the world, learning several foreign languages and spending two years working in Australia. After returning to Switzerland, he spent four years working for the EDV computer company in Zurich. With the money from these earnings, he financed his further education at the Chiropractic College in Toronto, Canada, where he was accepted thanks to a recommendation from the Swiss chiropractic association. His field was osteopathy and chiropractic services. After graduation in 1983, he returned to Zurich, where he spent the next thirty-three years as a renowned chiropractic specialist. Because of some confusion regarding his official documents, he did not earn Swiss citizenship until 1996, and only then could he open his own private practice. Until that time, he worked as an employee of the chiropractic association. He died in Zurich in 2017.

Dostávala jsem dopisy od přátel ze Švýcarska. Psali: „Jarmilo, my chceme pomáhat Čechům. My pleteme deky pro Čechy a sbíráme peníze, každý máme vlajku na okně.“ A takové krásné věci psali.

Jarmila Woodtli

1968 Praha > Curych

Jaké byly vaše rodinné poměry?

Jsem pražská rodačka, do svých čtyřiaadvaceti jsem žila v Československu a v roce 1968 jsem se zvláštní shodou okolností ocitla ve Švýcarsku, které se mi stalo druhým domovem. Do Švýcarska se pak dostala celá moje neblíží rodina. Tomuto našemu exodu ovšem předcházela pestrá a ne příliš radostná historie. Byli jsme rodina politického vězně, a to pro nás znamenalo problémy spojené s pronásledováním i se společenskou degradací.

Jak jste prožívali konec čtyřicátých let a léta padesátá?

V roce 1948, hned po nástupu komunistů k moci, našeho tatínka zavřeli za údajnou protistátní činnost, ale bylo to prý tak, že ho někdo ze msty udal. V kriminále prožil devět let a devět měsíců, staršímu bratrovi bylo tehdy šest, mně pět a nejmladší sestře rok a půl. Vystěhovali nás ze Střešovic do Ruzyně. Pořád chtěli vědět, kdo ještě spolu s tatínkem byl v té „protikomunistické“ organizaci, ale on v žádné takové organizaci nebyl. Mučili ho. Byl ze začátku v tzv. domečku, ve vězení založeném na Novém Světě už za Marie Terezie. Tam byli z hlediska tehdejší moci ti nejtěžší političtí vězni a probíhali tam nejhorší výslechy. Jednou maminku vyzvali, že může i s dětmi navštívit svého manžela. Byla jsem malá, ale pamatuji si, jak tatínka přivedli. Měl vymlácené zuby, hlavu oholenou a zavázanou ruku. Tu mu zlomili, jak ho tloukli. Chtěli ho předvést mamince, aby to viděla. Maminku také několikrát vyslyšali i zavřeli. Jako děti jsme často zůstaly samy doma. Pamatuji si třeba, jak z tatraplánu vystoupili pánové v černých kožených kabátech a maminku odvezli. Nevím přesně, kolikrát to bylo a jak dlouho tam byla. Někdy přes noc, jindy ji přivezli večer. Maminka vždycky říkala, že nám neublížili Němci, ale Češi.

Jak to poznamenalo Vás a Vaše sourozence?

Nebylo to snadné. Musela jsem poslouchat nehezké věci. Ve třetí třídě mi učitelka řekla, že jsem odpad socialistické společnosti. To ti je deset let a ani nevíš, co to socialistická společnost je, ale víš, co to je odpad. A všichni jsme měli samozřejmě problémy dostat se do školy. Bratr se nejdřív vyučil frézařem, později pak studoval večerně průmyslovku. Sestra zase chtěla jít na textilní průmyslovku, ale vyučila se švadlenou, brzy se však vdala a pak utekla se svým českým manželem do Švýcarska.

A jak vás maminka užívala?

Malovala porcelán, který jedna paní v Karlových Varech na černo prodávala cizincům. Maminka byla výtvarně velmi nadaná, byla dokonce na kurzech v Míšni, kde se učila techniky a motivy míšeňského porcelánu. Absolvovala ale učitelský seminář, a když pak nemohla učit, manuálně pracovala. Pamatuji si, jak měla ruce do krve rozpíchané dráty, protože vyráběla kartáče. Tím malováním si jen přivydělávala.

Kdy se vrátil tatínek z vězení?

Tatínek byl v kriminále na Borech a pak v uranových dolech v Jáchymově, vrátil se v roce 1959, to mi bylo patnáct. Přes všechno to utrpení se dožil téměř sta let. Ve Švýcarsku. Po návratu z vězení musel pracovat jako pomocný řemeslník u dráhy. Kolem roku 1968 byl rehabilitován a později dostal i kompenzaci za nespravedlivé věznění.

A jak se odvíjel Váš další osud?

Udělal jsem maturitu na jedenáctileté střední škole, ale přes výborný prospěch jsem nesměla podat přihlášku na vysokou školu. Předseda maturitní komise mi řekl, ať se nechám zocelit od proletariátu, pak že mi snad dovolí jít studovat. Našla jsem si místo ve slévárně ČKD, čistila jsem odlitky a byla z toho dost nešťastná. Bylo mi sedmáct let a setkala jsem se s proletariátem, který během pracovní doby pil pivo, byl ožralý a neslušně se ke mně choval. Zachránil mě vzdělaný a nesmírně laskavý pan inženýr Koula, který mě vzal do archivu jako pomocnou archivářku. Za dva roky jsem dostala „důvěru proletariátu“ a mohla jít studovat. Ne filozofii, ale něco praktického. Komunistická strana ČKD Vysočany mi doporučila technický obor. A tak jsem se nechala zapsat na Vysoké škole chemicko-technologické na obor metalurgie. Stal se ze mě inženýr – specialista na kovy.

A bavilo Vás to tam?

Bavilo a hodně. Já jsem zvědavá a zvidavá. Matematika byla můj koníček. Se studiem jsem neměla žádné problémy a školu jsem úspěšně ukončila, i když šlo o úplně jiný obor, než který mě zajímal ze začátku. Myslím si, že takový osud mělo tenkrát hodně lidí z méj generace.

Jak jste se dostala do Švýcarska?

Mě sem osud nastrkal. Já jsem pořád chtěla cestovat. Naší výhodou byla tzv. režijní průkazka, kterou dostávali příslušníci rodiny zaměstnance státních drah. Takže díky tatínkovu zaměstnání jsme mohli skoro zadarmo cestovat po celé Evropě. V roce 1967 jsem se třeba dostala na konferenci do Švýcarska i se svým bratrem. Chodili jsme spolu do kostela Unitaria, kde probíhaly zajímavé akce, cvičila se jóga a podobně. Do Unitarie tehdy došel dopis o možnosti vyslat na mezinárodní konferenci ve Švýcarsku pět mladých Čechů. A protože podmínku znalosti angličtiny a možnosti pořídit si jízdenku jsme s bratrem splňovali, byli jsme ještě s dalšími třemi lidmi vybráni. Tam jsem se seznámila s mnoha mladými lidmi. Do Švýcarska jsem také jela lyžovat. Využila jsem zprávy v novinách International Religious Fellowship, které Unitaria odebírala, že spolek Zwinglibund z Waldu pořádá v Hospentalu jeden týden lyžování, a to všechno za osmdesát franků. Ty peníze jsem získala až na místě prodejem gramofonových desek s hudbou Antonína Dvořáka a Bedřicha Smetany, které jsem s sebou přivezla.

To pro Vás byla svým způsobem osudová zkušenost, že?

Týden jsem tam lyžovala, bylo to krásné. Při poslední cestě dolů jsem se zastavila, koukám na ty krásné hory a říkám si, pane Bože, já jsem tak vděčná za to, že jsem zažila něco, co už v životě nezažiju. Děkuji. No a odpíchla jsem se a zlomila si nohu. Tak mě odvezli do nemocnice a odoperovali mně torzní frakturu. Přijela jsem zpátky do Československa a jeden primář mi řekl, že za čtrnáct dnů mi ten vložený materiál – ty šroubky, které mi nohu držely pohromadě, vyoperují. Ale ve švýcarské nemocnici mi při propouštění říkali, že musí v noze zůstat dva roky. Jako metalurgička jsem věděla, že tohle jsou věci z vysoce čisté oceli, které se tenkrát v Česku nevytvořily. A můj známý doktor mi tvrdil: „Jarmilo, tys měla štěstí, že se ti to stalo ve Švýcarsku, protože v Česku bys asi kulhala, tady by ti nikdo osteosyntézu s takovým materiálem neudělal.“ A do toho přišli Rusové. Byli jsme obsazení. V Ruzyni nad námi v noci lítala letadla bez světél, kolem jezdily tanky. To bylo strašné. Já jsem sedla a napsala do nemocnice doktorovi do Švýcarska, že mně chtějí Češi nohu odoperovat. Co mám dělat? A on napsal, že za té situace, která dneska je, mám sbalit kufr a okamžitě přijet. Napsal: „Náš špitál Vás tady obslouží, prohlédneme Vás. Nejlepší bude, když tady dva roky ještě zůstanete a pak Vám to teprve vyoperujeme. Přijďte okamžitě do Švýcarska.“

Jak jste tu situaci vyřešila?

Dostala jsem také asi deset dopisů od lidí, co byli se mnou v Hospentalu, kde se mi to stalo. Takové krásné věci psali: „Jarmilo, my chceme pomáhat Čechům. My pleteme deky pro Čechy a my sbíráme peníze, každý máme vlahku na okně.“ To bylo v srpnu 1968. Tak jsem odjela do Švýcarska a zůstala tady. Původně jsem chtěla zůstat ty dva roky, naučit se řeč, trošku se něco přiučit z oboru a pak se vrátit. Bylo mi dvacet pět. Velice rychle jsem dostala politický azyl a pak i práci, všechno šlo jak na drátku. A brzy jsem věděla, že se vrátit nechci.

Podařilo se Vám sehnat práci?

Práci jsem si našla hned. Myslím, že to, že jsem byla žena v technickém oboru, udělalo taky dojem. Ucházela jsem se o pět míst, na třech místech jsem se byla představit a všude mě chtěli. Je pravda, že tenkrát byla ve Švýcarsku velká konjunktura. Všude hledali lidi. A my Češi jsme měli velké sympatie. Byla jsem zaměstnaná a měla jsem možnost zároveň chodit na přednášky na vysoké škole, kde jsem pak ještě udělala doktorát.

Obstála ve Švýcarsku úroveň pražské vysoké školy?

Myslím, že moje vysoká škola byla velice kvalitní. Když jsem přijela na první sjezd posluchačů, děkovala jsem profesoru Korytovi, vedoucímu katedry kovů, u kterého jsem

vystudovala. A on mi potřásl rukou a řekl: „Já děkuji vám, že děláte čest naší vysoké škole ve Švýcarsku.“ To bylo hezké.

Zajímaly by mě Vaše začátky ve Švýcarsku? Byly tu nějaké překážky, potíže, stesk?

Největší potíží byla má neznalost němčiny. Neuměla jsem ani slovo. Ale začala jsem chodit do večerní školy a pořád jsem se učila. Ve Švýcarsku je to jednoduché. I když stojíte u kasy a máte v ruce maslo, tak je to tam ve třech řečech. Měla jsem velkou podporu a můj šéf pan profesor Fichter měl pro mě velké porozumění. První zprávu jsem mu psala v angličtině a on to přeložil a přinesl mi to... Učila jsem se tak neustále. Moje zkušenosti byly velice pozitivní. Maminka přijela do Švýcarska měsíc po mně. Odešla ještě před tatínkem, chtěla pryč, velice trpěla těmi poměry v Česku. Našly jsme si spolu malinký byteček. A hledaly jsme pro ni práci. Bylo jí dvaapadesát. Pan profesor nám zase velmi pomohl. Našel pro ni místo pomocné laborantky. Vedle toho pak dávala hodiny malování porcelánu.

A co ostatní rodina?

Tatínek přijel až o tři roky později. Čekal totiž na vyplacení finančního odškodnění za své věznění a chtěl finančně pomoci mému bratrovi a sestře. Oba sourozenci sem později také přijeli. Můj bratr chtěl utéct v roce 1969, ale potřeboval pozvání. Já jsem tři dny v týdnu nemohla napsat. Ale napsala mu ho Švýcarka, kterou jsem náhodně poznala ve vlaku a vyprávěla jsem jí to a ona řekla: „Já vám to napíšu.“ Dodnes se s ní stýkám.

Za jakých okolností jste se seznámila s Vaším mužem?

Bylo to čtyři roky po mém příchodu do Švýcarska, když jsem znovu poprvé stála na lyžích. Přijel ke mně a povídá: „Slečno, když budete takhle lyžovat, tak si zlomíte nohu!“ Víte, on pracoval jako lékař.

Jak jste se dál profesně vyvíjela?

Když jsem přišla do jiného stavu, zapsala jsem se jako doktorandka na ETH a pět let pracovala na své dizertační práci. Během těch pěti let se mi narodily dvě děti. Nepřestala jsem odborně pracovat ve svém oboru. I když byly děti malé, byla jsem tři dny v týdnu v zaměstnání a dělala jsem experimenty. Práce mě velice naplňovala. Byla jsem takový exotický typ – i když je můj obor spíše mužská doména, uplatnila jsem se velmi dobře. Když se debatovalo o nějakém tématu a kolegové viděli, že tomu rozumím, tak nebyl problém. Velkou podporu, pochopení a pomoc mi v tomto přístupu, v podstatě ve Švýcarsku nezvyklém, poskytla má tchyně Susanna Woodtli, spisovatelka, historička a feministka. Jsem jí velmi vděčná.

Co ovlivnilo Vaše začlenění do švýcarské společnosti?

Myslím, že se to odvíjí od toho, že jsem brala vždycky všechno pozitivně. Samozřejmě jsem měla i potíže. Třeba, když ke mně přišel pan šéf a říkal: „Slečno Folprechtová, já jsem měl telefonát... Vy už tři měsíce žijete v tom bytě a stále nemáte záclony. Lidi si na to stěžovali. Potřebujete peníze? Já vám půjčím, abyste si ty záclony mohla koupit.“ Tak jsme si s maminkou koupily záclony a večer jsme šily. Ten vztah ke švýcarskému prostředí se vyvíjel, přizpůsobila jsem se tam, kde jsem nesplňovala švýcarskou normu, ale mně to zase tak nevadilo, protože jsem na druhé straně viděla, jak jsou Švýcaři nápomocní.

Měla jste pocit, že jsou Švýcaři jiní nebo že se jinak chovají?

Já jsem si myslela, že má tady každý konduktér ve vlaku vysokou školu, podle toho, jak se chová. A když jsem potkala svého manžela a poznala jsem skupinu jeho známých, tak jsem si říkala, jak jsou to všichni ušlechtilí lidé. A tak skromní. A z takových rodin. Velice skromní a nápomocní. Já jsem měla veliké štěstí s rodinou mého manžela. Ta mě velice otevřeně přijala. Poznala jsem díky němu spoustu lidí i proto, že jsme hodně pěstovali sport. V práci jsem zase poznala jiný okruh lidí. A tam se mi vždycky dostalo uznání.

Kde je dneska Váš domov?

Jednoznačně ve Švýcarsku.

A v jakém jazyce přemýšlíte?

To je dobrá otázka. To kdybych věděla. Ale myslím, že spíš v němčině, protože když mluvím česky, tak do tohopletu německá slova, která už v češtině neznám. A když jsem v Praze, tak se kolikrát dívám a musím se zeptat lidí, co tím myslí. První slovo, kterému jsem takhle nerozuměla, bylo „obchvat“. Nebo „jsem v pohodě“. To se taky dřív neříkalo.

Mluvila jste se svými dětmi česky?

Ano, jenom česky. Ony jsou na to hrdé, že umí česky. I manžel trochu rozuměl. Naše dcera Katrin studovala v Londýně a specializuje se na animovaný film. Má kontakty i s českými filmaři. Žije teď v Berlíně. Syn se vyučil a pak studoval elektroniku. Žije tady v Curychu.

Cítíte se spíš jako Češka nebo Švýcarka?

To nemůžu říct. Jisté je, že to češství ve mně je. Já jsem hrdá na naši historii a kulturu. To ano. A v Praze se mi čím dál tím víc líbí. Když tam jsem, hodně si užívám kulturních akcí, divadel, koncertů.

A dovedla byste si představit zase tam žít?

Ne.

Proč?

Protože naši rodině ublížili Češi, ne cizinci. A tady ve Švýcarsku mi nikdy nikdo neublížil.

Jarmila Woodtli se narodila v roce 1943 v Praze. Její dětství bylo poznamenáno dlouholetým vězněním otce za údajnou „protistátní činnost“ a také častým zatýkáním matky. Vystudovala gymnázium v Praze a po maturitě musela nastoupit do slévárny v ČKD, aby se sblížila s proletariátem. Poté jí bylo umožněno vystudovat Vysokou školu chemicko-technologickou, obor metalurgie. Do Švýcarska odjela nejprve roku 1967 na zájezd mladých křesťanů – unitářů, během kterého navázala první osobní kontakty. Po okupaci Československa následujícího roku se rozhodla odejít do Švýcarska natrvalo. Postupně tam emigrovala také celá její rodina. Na univerzitě ETH v Curychu si udělala doktorát a poté pracovala v oboru metalurgie ve Státním výzkumném ústavu materiálů (EMPA) jako vedoucí skupiny Fraktografie. Zabývala se expertizami příčin nehod inženýrských struktur, jako jsou letadla, lanovky, mosty atd. Kromě toho jako docentka přednášela na Technische Akademie Esslingen v Německu. Roku 1972 se provdala za švýcarského lékaře, se kterým má dceru a syna. Celá rodina žije ve Švýcarsku.

I got about ten letters from my friends from Switzerland. They wrote such lovely things like, “Jarmila, we want to help the Czechs. We are knitting blankets for them. We are collecting money, and we each have a flag in the window.”

Jarmila Woodtli

1968 Prague > Zurich

What is your family background?

I'm originally from Prague, and I lived in Czechoslovakia until I was twenty-four. In 1968, due to an unusual set of coincidences, I found myself in Switzerland, which became my second home. My entire immediate family ended up in Switzerland as well. Of course, our exodus was preceded by many not entirely happy events. We were the family of a political prisoner, and for us that meant problems involving persecution and social degradation.

How do you remember the late forties and the fifties?

In 1948, right after the communists came to power, Dad was locked up for anti-state activities, but supposedly what really happened was that someone denounced him out of revenge. He spent nine years and nine months in prison. My older brother was six at the time, I was five and my sister was one-and-a-half years old. We were evicted from our home in Střešovice and moved to Ruzyně. They were constantly asking who else besides my father had been involved in the “anti-communist” organisation, but he had never been part of such an organisation. They tortured him. He was in the so-called “little house”, a prison that had been established in the Nový Svět neighbourhood during the time of Maria Theresa. That's where the most serious political prisoners in the eyes of the authorities were held, and that's where the worst interrogations took place. Once, they told Mum that she could take us children to go and visit her husband. I was still small, but I remember the state Dad was in when they brought him out. His teeth had been knocked out, his head was shaved and his arm was in a sling. They had beaten him so hard they had broken it. They brought him out so Mum would see it. They also questioned Mum several times, and locked her up as well. We children were often left home alone. I remember men in black leather coats getting out of a Tatra 600 and taking Mum away. I don't know exactly how many times it was or how long she was there. Sometimes it was overnight, sometimes they brought her back in the evening. Mum always said that the Germans never hurt us, but the Czechs did.

How did it affect you and your siblings?

It wasn't easy. I had to listen to unpleasant things. In third grade, my teacher told me I was the scum of socialist society. You're ten years old, and you don't even know what socialist society is, but you sure know the meaning of scum. Of course, we all had problems getting into school. My brother first apprenticed to be a machinist, and later he attended evening courses at a technical college. My sister had wanted to attend a textile school, but instead she apprenticed as a seamstress. She got married soon after and fled with her Czech husband to Switzerland.

How did your mother earn a living?

She painted porcelain that a woman in Karlovy Vary sold illegally to foreigners. Mum was very gifted artistically, and in fact had attended classes in Meissen, where she learned the

techniques and motifs of Meissen porcelain. She had actually studied to be a teacher, but when she couldn't teach she did manual work. I remember how her hands were marked and bloodstained from wire, because she made brushes. The painting was just to supplement her income.

When did your father return from prison?

Dad was in prison in Bory, and then in the uranium mines in Jáchymov. He came home in 1959, when I was fifteen. Despite all his suffering, he lived to nearly a hundred – in Switzerland. After his return from prison, he had to work as a low-level manual labourer for the railways. He was rehabilitated around 1968, and later also received compensation for his wrongful imprisonment.

How did your life develop from there?

I graduated from secondary school, but despite my excellent marks I was not allowed to apply to university. The graduating committee said I should go and let myself be "toughened up" by the proletariat. Perhaps after that they would let me study. So I found a position at the ČKD foundry, where I cleaned the metal castings. I was quite unhappy there. I was seventeen and was introduced to the proletariat, which drank beer during working hours, was drunk and treated me rudely. I was saved by an educated and extremely kind engineer, Mr. Koula, who took me on in the archives as an assistant archivist. After two years, I had won the "trust of the proletariat" and could go and study. Not philosophy, but something practical – the local party committee at ČKD Vysočany recommended that I study a technical field. So I enrolled in metallurgy at the University of Chemistry and Technology. I graduated as a metals specialist.

Did you like it there?

Very much so. I'm inquisitive and inquiring. Mathematics had been my hobby. I had no difficulties with my studies, and I completed them successfully even though it was a completely different field that what I had originally been interested in. I think a lot of people from my generation have a similar story.

How did you end up in Switzerland?

Fate brought me here. I had always wanted to travel. What helped us was the employee travel card for railway workers and their families – thanks to Dad's job, we could travel all over Europe practically for free. For example, in 1967 my brother and I attended a conference in Switzerland. At the time, we used to go to a Unitarian church together that organised interesting events such as yoga classes and so on. One day, the church received a letter inviting five young Czechs to attend an international conference in Switzerland. And because my brother and I met the English-language requirement and could get tickets, we were chosen along with three others. I met lots of young people there. I also went skiing in Switzerland after reading in the *International Religious Fellowship* newspaper, which the Unitarians subscribed to, that the Zwinglibund in the town of Wald was organising a week-long skiing trip in Hospental, all for eighty francs. I got the money by selling records with the music of Antonín Dvořák and Bedřich Smetana that I had brought with me.

In a way, that experience decided your future, didn't it?

I spent a week skiing, and it was lovely. On my last descent, I stopped, looked up at the beautiful mountains and said to myself, "Dear God, I am so grateful to have experienced something I will never experience again. Thank you." I pushed off... and broke my leg. They took me to hospital and operated on me, as I had a torsion fracture. When I returned to Czechoslovakia, one doctor told me that they would operate in two weeks' time and remove all the screws holding my leg together. But when I'd been discharged from the Swiss hospital, they'd told me that the material should stay in my leg for two years. As a metallurgist, I knew that this material was a high-grade steel that was not manufactured in Czechoslovakia at the time. My personal doctor said, "Jarmila, you were lucky it happened to you in Switzerland, because in Czechoslovakia you probably would have ended up with

a limp. Nobody here would have done osteosynthesis using that kind of material." And in the middle of this, the Russians arrived. We were occupied. In Ruzyně, we had darkened planes flying overhead, and there were tanks rumbling down the streets. It was terrible. I sat down and wrote to the doctor in Switzerland, telling him that the Czechs wanted to operate on my leg. I asked what I should do. He wrote back that in the current situation, I should pack my bags and leave immediately. He wrote, "Our hospital here will take care of you and examine you. It would be best if you stayed here two years, and then we'll operate on you. Come to Switzerland immediately."

What did you do in that situation?

I also got about ten letters from people who had been with me in Hospental, where it had happened. They wrote such lovely things like, "Jarmila, we want to help the Czechs. We are knitting blankets for them. We are collecting money, and we each have a flag in the window." That was in August 1968. So I left for Switzerland, and I stayed. I had originally wanted to stay just those two years, to learn the language and also something new in my field, and then to return home. I was twenty-five. I received political asylum very quickly, and then a job as well. Everything went smoothly. I realised very quickly that I didn't want to go back.

Did you manage to find work?

I found work immediately. I think being a woman in a technical field also made an impression. I applied for five positions and visited three places in person. They all wanted me. It is true that Switzerland was experiencing an economic boom at the time. They were looking for people all over. And there was a lot of sympathy for us Czechs. I had a job and at the same time I could also attend lectures at university, where I later did my doctorate.

Did the quality of Prague's universities compare with those in Switzerland?

I think my university had been of a very high level of quality. When I attended my first class reunion, I thanked Professor Koryta, the director of the metallurgy department where I had studied. He shook my hand and said, "Thank you for giving our university a good name in Switzerland." That was nice.

Tell me about your early days in Switzerland. Were there any obstacles or difficulties? Were you homesick?

The biggest difficulty was that I didn't know German. Not a single word. But I began attending evening classes and studied constantly. It's quite simple in Switzerland. Even when you're standing at the cash desk with butter in your hand, everything is in three languages. I had a lot of help, and my boss, Professor Fichter, was very understanding. I wrote my first report in English, and he translated it and brought it to me. I learned in this way constantly. My experiences were very positive. Mum came to Switzerland a month after me. She left before Dad. She wanted to get away. She had suffered a lot under the conditions back home. We found a little flat together and looked for work for her. She was fifty-two. Professor Fichter helped us a lot. He found her a position as a laboratory assistant. Besides that, she taught courses in porcelain painting.

What about the rest of your family?

Dad arrived three years later. He'd been waiting to receive compensation for his imprisonment, plus he wanted to help my brother and sister financially. Both siblings also came here later. My brother wanted to leave in 1969, but he needed an invitation. I couldn't write the invitation, but one day I was telling a Swiss woman whom I'd met by chance on the train about it all, and she said, "I'll write it for you." And she did. We're still in touch today.

How did you meet your husband?

It was four years after my arrival in Switzerland – the first time I went skiing again. He skied over to me and said, "Miss, if you ski like that you're going to break your leg!" He was a doctor, you see.

How did your professional life develop from there?

When I became pregnant, I enrolled in a doctoral course at ETH and spent five years working on my dissertation, during which time I gave birth to two children. I didn't stop working in my field. Even when the children were small, I spent three days a week at work doing experiments. I found work very fulfilling. I was a bit of an exotic type, and even though my field is a mostly masculine one, I did very well in it. When some topic was being discussed and my colleagues saw that I understood, there was no problem. I received a lot of support and understanding for my approach to life, which was somewhat uncommon in Switzerland, from my mother-in-law, the writer, historian and feminist Susanna Woodtli, to whom I am very grateful.

What influenced your integration into Swiss society?

I think that it is related to my always having a positive attitude. I had difficulties as well, of course. For example, when my boss came to me and said, "Miss Folprechtová, I just got a telephone call. You have been living in your flat for three months, and you still don't have any curtains. People have been complaining. Do you need money? I'll lend you some so you can buy those curtains." So my mother and I bought curtains and sewed them in the evening. My relationship to Swiss society has changed with time. I adapted in those areas where I didn't fit the Swiss norm, but I didn't mind because I saw how helpful the Swiss are.

Did you feel that the Swiss were different or that they behaved differently?

Based on how they behaved, I thought that every railway conductor had a university degree. And when I met my husband and got to know his circle of acquaintances, I thought how refined they all were. And yet so modest. And from such families. Very modest and helpful. I was very lucky with my husband's family. They accepted me very openly. I met a lot of people thanks to him, in part because we did a lot of sports. And I met a different circle of people at work. And there I have always been properly appreciated.

Where is your home today?

Definitely in Switzerland.

And what language do you think in?

That's a good question. I wish I knew. But I think it is more in German, because when I speak Czech, I mix in German words that I have forgotten in Czech. And when I'm in Prague, I quite often have to ask people what they mean. The first word I didn't understand was "bypass". And "I'm okay." We didn't say that before.

Did you speak Czech with your children?

Yes, only Czech. They are proud that they know Czech. Even my husband understood some. Our daughter Katrin studied in London. Her specialty is animated film. She even has contacts with Czech filmmakers. She now lives in Berlin. Our son did an apprenticeship and then studied electronics. He lives here in Zurich.

Do you feel more Czech or Swiss?

I can't say. But there is definitely some Czech in me. I am proud of our history and culture. That definitely. And I like Prague more and more. When I'm there, I really enjoy going to cultural events, theatre performances, concerts.

Could you imagine living there again?

No.

Why not?

Because our family was hurt by Czechs, not foreigners. And nobody has ever hurt me here in Switzerland.

Jarmila Woodtli was born in 1943 in Prague. Her childhood was marked by her father's long imprisonment for alleged "activities against the state". Her mother was also the subject of frequent arrests. Woodtli attended secondary school in Prague, but after graduation was forced to take a job at the ČKD foundry in order to learn to be more like a member of the proletariat. Later, she was given an opportunity to study at the University of Chemistry and Technology's department of metallurgy. Her first visit to Switzerland was in 1967 as part of a trip for young Christians organised by the Unitarians, during which time she formed several personal friendships. After Czechoslovakia's occupation the following year, she decided to leave for Switzerland for the long term, and over time her entire family joined her there. After earning a doctorate from Zurich's ETH University, she worked in the field of metallurgy as director of the fractography group at the Swiss Federal Laboratories for Materials Science and Technology (EMPA). Her job was to perform expert analyses in order to identify the cause of accidents involving engineering structures such as aeroplanes, cable cars and bridges. In addition to this, she also lectured as an associate professor at the Technische Akademie Esslingen in Germany. In 1972, she married a Swiss doctor, with whom she has a son and a daughter. The entire family lives in Switzerland.

Ztotožňuji se s výrokem mé tchyně:
„Život v Česku je pro srdce a pro
duši, život ve Švýcarsku pro pohodlí
a pořádek.“

Radmila Zochow-Klima

1968 Praha > Curych

Kdy jste se narodila a kde vyrůstala?

Narodila jsem se na den Jana Ámose Komenského, 28. března 1947, a dětství jsem strávila v Praze-Karlíně. Měla jsem velmi krásné dětství, přestože moje máma zemřela, když mi bylo dvanáct a bratrovi deset let. Měli jsme báječného otce, který nám důvěřoval, motivoval nás, umožňoval, abychom se mohli věnovat našim zájmům, sportu, jazykům, kreslení, filmování... V našem rozhodování nám nechával vždy velkou svobodu. Jenom si přál, abychom oba studovali.

Vadilo Vám něco v Československu, když Vám bylo třeba patnáct, osmnáct, dvacet?

Vadilo mi dost věcí, a to už mnohem dřív. Protože k nám byl otec velice otevřený již v dětském věku, znali jsme jeho názory na nesmyslné Slánského procesy. Pro tátu to bylo nepředstavitelné, byl levicově orientovaný už před válkou, prožil koncentrák, ne jako komunistu, ale jako Žida. Rodiče mu zemřeli v Terezíně, jeho bratra zastřelili Němci za hejdrichiády. On šel z Terezína nejdříve do Osvětimi, ale protože byl mladý a zdravý, přemístili ho do pracovního tábora v Mnichova. Měl štěstí a přežil. Když jsem se ho ptala, proč vstoupil po válce do strany, říkal, že mu vadily sociální nespravedlnosti již za první republiky, byl přesvědčen, že Rusové přispěli velkým dílem k ukončení války, domníval se, že v Sovětském svazu neexistuje antisemitismus. Ale když začaly procesy a vůbec celý reálný přechod k diktatuře proletariátu se všemi důsledky, tak to byl konec jeho víry. Jen samá lež a podvod, jen další diktatura. O sociální rovnoprávnosti nemluvě. V tom jsem vyrostla a ovlivnilo mě to. Uvědomovala jsem si, že něco jiného se říká doma a něco jiného se musí říkat ve škole, a hlavně co nám říkají ve škole. Karlínské gymnázium bylo vedeno od učitelského sboru, až na malé výjimky, v přísně komunistickém duchu, takže zde vládli strach a pokrytectví.

Maminka byla také Židovka?

Ne, nebyla. S otcem se seznámili krátce před válkou, ale kvůli Norimberským zákonům se už nemohli vzít, tak na něj maminka celou válku čekala.

Jak probíhala Vaše emigrace?

Já jsem vlastně byla hrozně naivní. Jako spousta lidí v té době. Nevěřila jsem, že v Československu Rusové zůstanou. Rok 1968 byl nejkrásnějším rokem mého života. Konečně jsem studovala na Fakultě osvěty a novinářství, což byl můj největší sen. Konečně se mohlo psát a zveřejňovat, co si člověk myslel a věděl, proudily sem dosud nedostupné informace, přijížděli lidé všech názorů, kteří s námi diskutovali. Byla to euforie, chodila jsem na nejrůznější shromáždění a potkávala úžasné lidi. V té době jsem pracovala vedle studia nejen pro Cestovní kancelář mládeže, ale také se zahraničními dopisovateli. A tenkrát mi jeden zahraniční novinář řekl: „Prosím tě, ty máš výjezdní doložku, copak nevidíš, že už jsou na hranicích manévry. Rusové přijdou. Odejdi, a to co nejrychleji.“ Nevěřila jsem mu to. Doprovázela jsem také skupinu švýcarsko-holandských progresivních evangelických teologů, kteří si mě oblíbili. Dostali jsme od nich, já a bratr, pozvání do Holandska. Tak jsme konečně po půli srpna vyjeli – na prázdniny. Nejdřív autostopem do Francie. V Paříži jsme měli k dispozici prázdný ateliér a třetí den ráno opět poslouchali zprávy ve francouzštině. Myslela jsem, že špatně rozumím: Rusové jsou v Praze! To přece není možné! Asi není ta moje francouzština tak dobrá, jak si myslím. Zpravodajství v němčině bohužel jen potvrdilo, že moje obavy jsou holou skutečností... Odjeli jsme okamžitě zcela vyděšení a s pětadvaceti švýcarskými franky v kapse autostopem do Holandska k našim „spasitelům“. Za několik dní mně napsali ti švýcarští teologové, ať přijedu do Švýcarska, že se o nás postarají. Tak jsme tam odjeli, tentokrát vlakem a s novým vízem. Táta měl tehdy nějaký zájezd do Itálie, hranice byly otevřené, a tak přijel za námi. Oproti jiným rodičům nám řekl: „Proboha, zůstaňte ve Švýcarsku. U nás to nemá budoucnost. Já jsem před válkou kvůli rodičům a sourozencům neutekl a měl jsem velké štěstí, že jsem tu hrůzu přežil. A nikoho jsem stejně zachránit nemohl. Neberte na mě ohled a zůstaňte!“ Měl při tom slzy v očích. Byl úžasný!

Otec se ale zpátky vrátil.

A bratr Milan se rozhodl, že se vrátí s ním, protože byl zamilovaný a hlavně chtěl studovat práva a měl strach, že to v cizí řeči nezvládne. I já jsem si ještě myslela, že zůstanu jen

jeden semestr, zlepším se v němčině, budu studovat sociologii, abych srovnala, jak ji vykládají na Západě a jak ji vykládali na novinářské fakultě a také jak vůbec vypadá západní univerzitní systém. Zažádala jsem si o stipendium, které jsem dostala. Po prvním semestru jsem se měla vrátit, ale táta i rodina, u které jsem bydlela, mě přesvědčili napsat ještě jednou žádost o stipendium a o povolení k pobytu. Což jsem dostala. Prodloužení se ukázalo jako důležité, protože během tohoto půlroku se vše úplně změnilo a bylo jasné, že Rusové pryč z Československa už nepůjdou – vyměnila a dosadila se prosovětská vláda, všechny pokrokové lidi z jejich pozic vyházel a pronásledovali. Tehdy mi paní Burckhardtová, manželka legačního rady, který do roku 1948 působil na švýcarském velvyslanectví v Praze, řekla: „Hele, Radko, jak to vypadá, ti Rusové tam zůstanou navěky. My jsme zažili převrat v roce 1948. A co tam budeš dělat s tou novinářinou? A pokud se politická situace změní k lepšímu, tak se můžeš vždy vrátit.“ To byl absolutně přesvědčující argument. Měla jsem dostatek zkušeností s žurnalistickou prací před rokem 1968 a věděla jsem, co znamená, či spíše neznamená, být novinářem. Už jsem nechtěla žít oním schizofrenním životem generace mého otce i nás samých. V září 1969 jsem požádala o politický azyl.

Jaké byly Vaše první pocity ve Švýcarsku?

Myslím, že já osobně jsem to měla velice lehké. Splnil se mi můj sen, že jsem mohla studovat. Studovala jsem sociologii, sociální a antropologickou psychologii a publicistiku na univerzitě v Curychu. Uměla jsem německy a měla jsem hned dobré švýcarské zázemí. Navíc bylo na nově otevřené koleji mnoho Čechoslováků bez rodičů, takže se člověk necítil sám. Také když se šlo do menzy, tak tam byly nejméně tři, čtyři stoly plné českých a slovenských studentů. To bylo velmi důležité. Vládla solidarita nejen mezi námi, ale celé Švýcarsko bylo solidární. Nejenže se pořádaly sbírky na naše materiální potřeby, ale všem bylo umožněno navštěvovat bezplatné kurzy němčiny, studovat na univerzitě, ETH, gymnázium a jiných školách. Nejvíce mě fascinovalo, s jakou samozřejmostí švýcarští občané zadarmo ubytovali u sebe doma především mladé studenty a starali se o ně. I já jsem bydlela několik měsíců u jedné takové rodiny, což určitě urychlilo i moji integraci. A až do dnešního dne máme přátelské vztahy.

Měla jste tu zpočátku také nějaké těžkosti?

Těžkosti, pokud se to tak dá nazvat, přišly až mnohem později. Když vlna nadšení opadla. Také ekonomická situace se změnila. Někteří Švýcaři dostali strach, že tu mají moc cizinců. Což byli hlavně italská gastarbajťři. Tehdy naopak vznikla velká vlna proticizinecká. Samozřejmě jsme se s tím svezli i my. Ať chceme, či nechceme, jsme prostě někdy trošku jiní. Ale nakonec proticizinecká iniciativa v referendu neprošla a Čechoslováci mají, dle mého názoru, neustále dobré renomé.

Stýskalo se Vám po domově?

Strašně. Ta představa, že už nikdy neuvídím bratra, že neuvídím tátu... Psát moc nešlo, věčně s cenzurou v zádech. To bylo, jako když sedíš ve vězení a máš dovolenou návštěvu, ale za tebou stojí bachaři a poslouchají, co si říkáte. Měla jsem typické emigrantské sny, ty jsme ovšem měli všichni, že se vrátíš zpátky a že tě tam zadrží a nemůžeš vyjet ven. A ta touha po Praze, po rodině, po přátelích... Oproti ostatním lidem jsem ale měla rok času, abych si vše rozmyslela, něco ve mně jako by dozrálo. Zнала jsem pak spoustu lidí, jejichž rozhodnutí zůstat v cizině bylo velice spontánní, ti se ale pak nikdy neintegrovávali. Byli tady nešťastní.

Měla Vaše emigrace nějaké důsledky pro Vaši rodinu?

Tátu vyhodili z partaje v roce 1968, brzy nato byl penzionován, a tak měl konečně trochu klidu. Bratr Milan samozřejmě nemohl nikam jezdit, ale nikdy mi to nevyčítal. S ním jsem vedla velké diskuze, nechápala jsem, jak může studovat práva v bezprávním státě. Milan nikdy nebyl v partaji a časem mě přesvědčil, že to možné je a že si jako dobrý advokát umí hledat skuliny, aby pro svého klienta udělal to nejlepší. Spousta platných zákonů nebyla využívána, neboť se advokáti báli. Zastupoval nejen klienty s pracovním úřadem, ale i Plastic People a jiné disidenty.

Jaký byl Váš osobní život?

Mého muže, Michaela Zochowa, Čecha, jsem znala téměř od začátku svého pobytu ve Švýcarsku. Byli jsme přátelé, měli jsme také spoustu společných přátel a zájmů, byl mladší než já, velký bohém a světooběžník, svobodomyšlný a otevřený, ale především velmi nadaný spisovatel, filmový a divadelní dramaturg. Získal například literární Gerhart-Hauptmann-Preis, Welte-Preis der Stadt Bern. Nakonec jsme se v roce 1983 vzali. Děti jsme neměli a Michael ani nemohl zcela uskutečnit svoji spisovatelskou kariéru, protože v roce 1992 velmi mladý zemřel. Já už jsem se pak nikdy nevdala.

Do Čech jste se poprvé podívala v roce 1983...

Táta byl těžce nemocný. Byla jsem hrozně šťastná, že jsem ho mohla vidět. Ale vrátily se mi tehdy ty emigrantské sny a strach, že si mě tam nechají. Byla jsem tam poprvé v dubnu, hned jak jsem dostala pas. Pozvali si mě tenkrát na policii a nabídli mi spolupráci. Prý, že pracuji v televizi, znám spoustu zajímavých lidí, pohybuji se i v židovské společnosti. To znamená, že na mě někdo donášel, a já myslím, že vím kdo. Pak ještě dodali, že náš rozhovor musí zůstat absolutně tajný. Spolupráci jsem samozřejmě odmítla. Když jsem potom chtěla jet znovu za tátou, už mi vízum nedali. Pak mě pustili až v prosinci na jeho pohřeb.

Jak na Vás tehdy působil život v Československu?

Jako kdybych byla neustále ve tmě. Praha byla černá, bez světla a ještě více zdevastovaná, lidé šediví, sedření, shrbení a bez úsměvu. A neustále ten pocit, že za mnou někdo chodí a že mě někdo špehuje a nepustí mě zpátky ven... Říkala jsem si: doba temna, doba temna. Velký kontrast byl život veřejný a život privátní, tedy přátel mých, mojí rodiny a mého muže. Humor, otevřenost, zvědavost, kreativita, solidarita, nekomplikovanost, pohostinnost, spontaneita, vzdělanost a vůle nenechat se odolat.

Ve Švýcarsku jste deset let vedla utečenecké centrum pro žadatele o azyl.

Dlouho jsem byla na volné noze. Během studia jsem pracovala v dokumentaci agenturních zpráv ve švýcarské televizi, chvíli jsem byla v institutu pro průzkum trhu. A pak jsem se stala vedoucí utečeneckého centra pro žadatele o azyl v Curychu. Tam byli umisťováni migranti ze všech zemí světa na tři až šest měsíců, podle toho, jak dlouho trvalo vyřízení jejich žádosti o azyl. Naším úkolem bylo seznámit migranty se švýcarskými zvyklostmi, učit je jazyku, hledat pro ně práci a připravit je na samostatnost, to znamená žít ve vlastním bytě s minimálním poradenstvím a podporou. Tuto práci jsem dělala velice ráda a snad i s úspěchem. Nikdy nezapomenu na čtyřicetičlennou skupinu opuštěných matek a dětí z Bosny, na nezletilé z Kosova, ale i na mnohé jiné... Poté, co toto centrum bylo zavřeno, jsem až do penze zůstala v sociálním sektoru. Počínaje pedagogickým projektem na plachetnici pro mladistvé v životní krizi přes integrační projekty pro cizince mající povolení k pobytu a zajišťování jejich sociálních podpor až po sociální práci se starými lidmi, dobrovolníky v katolickém kostele...

Dovedete si představit, že byste se do Čech vrátila?

Já asi budu muset, ale myslím, že to rozhodně nebude lehké. Mám tu rodinu bratra, skvělé přátele, ale jinak... Mladá generace je určitě úžasná, ale jezdím na venkov, tam, kde je největší utečenecký tábor Jezová, a tak vím, co lidé v té vesnici vypráví, znám ty šílené proticizinecké nálady. Obecně tam panuje úplná fobie z cizinců. Česko sice ještě není, ale mohlo by zase brzy být ruskou gubernií. A z toho všeho mám strach. Já se vlastně, až na pár výjimek, předem nikdy netěším, že pojedu do Čech, tak jako se těším, když jedu třeba do Itálie nebo do Francie. Já hrozně ráda poslouchám, co si lidé povídají, i když říkají věci, se kterými třeba nesouhlasím. Jakmile ale přijedu na ten „náš“ venkov a jdu do hospody a zeptám se tam, co je nového, říkají, že nic, že se už o nic nezajímají. Nebo řeknou, že je to hrůza. V podstatě se tu potkávám se dvěma skupinami lidí – s lidmi, kteří mají elán, kteří něco dělají a jsou spokojeni, a pak s lidmi, kteří jenom nadávají a ještě jsou schopni říct, že to za komunistů bylo lepší. A přesto bych pokaždé v okamžiku, kdy musím odjet nazpátek do Švýcarska, nejraději ještě zůstala, protože můj život zde je velmi intenzivní a zajímavý. Ztotožňuji se s výrokem mé tchyně: „Život v Česku je pro srdce a pro duši, život ve Švýcarsku pro pohodlí a pořádek.“

Cítíte se jako Švýcarka, nebo jako Češka?

Ani jedno. Já myslím, že jsem kosmopolita.

Co Vám emigrace dala?

Ohromným přínosem pro můj život byla univerzita. Naučila a nutila mě mít vlastní názor, kriticky a svobodně myslet. Navíc mi emigrace dala možnost cestovat a porozumět jiným kulturám. Nedovedu si představit žít zavřená dvacet let jen v Československu. Jsem přesvědčená, že díky své osobní emigrantské zkušenosti jsem pak mohla lépe a s porozuměním pomáhat utečencům. Myslím, že moje emigrace mně po všech stránkách otevřela svět. Nikdy jsem nelitovala, že jsem emigrovala. Jsem hrozně šťastná, že jsem to udělala.

Máte nějaké životní krédo nebo motto, podle kterého se řídíte?

Až budu na smrtelné posteli, chci si moci říci, že jsem nikomu v životě neuškodila a že jsem i několika lidem pomohla.

Radmila Zochow-Klima se narodila v roce 1947 v Praze. Velmi záhy jí zemřela matka. Otec, jehož rodiče a bratr kvůli svému židovskému původu zahynuli za druhé světové války a on sám prošel peklem koncentračního i pracovního tábora, byl jí i jejímu mladšímu bratrovi celoživotní oporou. Po gymnáziu studovala na Fakultě osvěty a novinářství v Praze. Invaze vojsk Varšavské smlouvy ji zastihla spolu s bratrem ve Francii, odkud na pozvání zamířili do Nizozemska a poté do Švýcarska. Bratr se vrátil do Československa studovat práva, ona získala stipendium a studovala sociologii, psychologii a publicistiku na univerzitě v Curychu. Dlouhá léta pracovala na volné noze v dokumentaci agenturních zpráv ve švýcarské televizi. Po zkušenostech s vedením oddělení terénního výzkumu v institutu pro trh a plánování (IMR) se v roce 1991 stala vedoucí utečeneckého centra pro žadatele o azyl v Curychu. Po uzavření centra v roce 2000 působila i nadále v sociálním sektoru a angažovala se v pedagogických, poradenských a integračních projektech pro různé neziskové organizace zaměřující se na mladistvé, cizince, dobrovolníky nebo seniory. Jejím manželem byl předčasně zemřelý spisovatel, filmový, divadelní a televizní dramaturg Michael Zochow.

I can identify with something my mother-in-law once said: “Life in the Czech Republic is for the heart and the soul; life in Switzerland is for comfort and order.”

Radmila Zochow-Klima

1968 Prague > Zurich

Where were you born and where did you grow up?

I was born on Jan Amos Comenius Day, 28 March 1947, and I spent my childhood in the Karlín district of Prague. I had a very lovely childhood, even though my mum died when I was twelve and my brother was ten. We had a wonderful father, who trusted us, motivated us, and enabled us to pursue our interests, sport, languages, drawing, filming... He always gave us great freedom to make our own decisions. The “only” thing he wanted was for us both to go on to study.

Did anything bother you about Czechoslovakia when you were, say, fifteen, eighteen, twenty?

Quite a lot of things bothered me, and much sooner than that. Because our father was very open towards us, even when we were children we knew his opinions on the absurd Slánský trials. Dad found it all unconceivable. He had been left-wing even before the war and he had experienced the concentration camps – not as a communist, but as a Jew. His parents died in Terezín, and the Germans shot his brother during the Heydrich reprisals. From Terezín he was first taken to Auschwitz, but because he was young and healthy they moved him to a labour camp near Munich. He was lucky and survived. When I asked him why he joined the Party after the war, he said that social injustice had already bothered him during the First Republic; he was convinced that the Russians had contributed greatly to the end of the war, and he believed that there was no anti-Semitism in the Soviet Union. But when the trials came and the full transition to the dictatorship of the proletariat with all its consequences began in earnest, he lost faith. Just lies and fraud, just another dictatorship. Not to mention social inequality. This was the environment in which I grew up, and it influenced me. I realised that what was said at home was different from what we had to say at school – and, most of all, from what they told us at school. With a few exceptions, the teaching staff at my secondary school in Karlín ran the place in a strict communist ethos, so fear and hypocrisy reigned.

Was your Mum also Jewish?

No, she wasn't. She met my father shortly before the war, but because of the Nuremberg Laws they could no longer get married, so Mum waited right throughout the war for him.

How did you end up emigrating?

I was actually very naive. Like a lot of people at that time. I didn't believe that the Russians would stay in Czechoslovakia. The year 1968 was the most beautiful year of my life. I was finally studying at the Faculty of Education and Journalism, which had been my biggest dream. Finally, you could write and publish what you thought and what you knew to be true. Information was flowing in that had been inaccessible until then, and people with all sorts of opinions came to debate with us. There was a sense of euphoria. I went to various gatherings and met amazing people. Besides my studies, I worked for the Youth Travel Agency and with foreign correspondents. At the time, a foreign journalist told me, “Listen, you've got an exit permit. Can't you see that they're already doing manoeuvres on the borders?”

The Russians are coming. Leave, as quickly as you can." I didn't believe him. I was also showing a group of Swiss-Dutch progressive Protestant theologians around town at the time, and I'd grown fond of them. They invited my brother and me to the Netherlands. After mid-August, we finally left – on holiday. First we hitchhiked to France. In Paris, we were given the use of an empty studio flat, and on our third morning we were listening to the news in French. I thought I'd misunderstood: The Russians are in Prague! That's just not possible! Maybe my French wasn't as good as I thought. Unfortunately, the news in German only confirmed that my fears were reality... We left immediately, totally terrified, and with twenty-five Swiss francs in our pockets we hitchhiked to our "saviours" in the Netherlands. A few days later, the Swiss theologians wrote, telling me to come to Switzerland where they would look after us. So we left, this time by train and with a new visa. At the time, Dad was in Italy on a package holiday, the borders were open, and so he came to see us. Unlike other parents, he told us, "For God's sake, stay in Switzerland. There's no future back home. I didn't run away before the war because of my parents and siblings, and I was very lucky to survive the horror. And I wasn't able to save anyone anyway. Don't worry about me, and stay!" He had tears in his eyes as he spoke. He was amazing!

But your father went back.

And my brother Milan decided to return with him because he was in love, and most importantly he wanted to study law. He was afraid he wouldn't manage it in a foreign language. Even I still believed that I would stay for just one semester, improve my German, and study sociology so that I could compare how it was taught in the West to how it was taught at the faculty of journalism. And also so I could see what the Western university system was like. I applied for a scholarship, which I got. I was supposed to return home after the first semester, but my dad and the family I was staying with convinced me to apply for another scholarship and for a residence permit. Which I got. Extending my stay turned out to be important because during that six-month period everything changed completely and it became clear that the Russians weren't going to leave Czechoslovakia – the government was replaced and a pro-Soviet government appointed in its place, and all the progressive people were fired from their positions and persecuted. At the time, Mrs. Burckhardt, the wife of the Swiss envoy at the Swiss diplomatic mission in Prague before 1948, said to me, "Radka, it looks like those Russians are going to stay there forever. We experienced the coup in 1948. What are you going to do there with your journalism? You can always return if the political situation changes for the better." That was an absolutely convincing argument. I'd had enough experience with journalistic work before 1968 to know what it meant, or rather didn't mean, to be a journalist. I no longer wanted to live the schizophrenic life of my father's generation and of our own. In September 1969, I applied for political asylum.

What were your first feelings in Switzerland?

I think that I personally had it very easy. I fulfilled my dream of being able to study. I studied sociology, social and anthropological psychology and journalism at university in Zurich. I could speak German and I had a good base in Switzerland from the outset. What's more, there were many Czechoslovaks living in the new student dorm, so you didn't feel alone. Also, when you went to the student cafeteria, there were at least three or four tables full of Czech and Slovak students. That was very important. There was a sense of solidarity, not only among us, but across the whole of Switzerland. It wasn't just that people organised collections for our material needs. We were all able to attend German courses free of charge, study at university, at ETH, and at secondary and other schools. What fascinated me most was the way the Swiss found it completely natural to provide free accommodation in their homes for what were mostly young students, and that they looked after them too. I lived for a number of months with one such family, and this definitely helped speed up my integration. We're still on friendly terms today.

Did you have any difficulties in the beginning?

The difficulties, if you can call them that, came much later. When the wave of enthusiasm ended. The economic situation also changed. Some Swiss people were afraid that there

were too many foreigners here. These were mostly Italian Gastarbeiter. So, unlike before, a large wave of anti-foreigner sentiment developed. Of course, we also bore the brunt of it. Whether we like it or not, we're just a little bit different. But in the end the anti-foreigner referendum was rejected. In my view, Czechoslovaks still have a good reputation.

Did you miss home?

Terribly. The idea that I would never see my brother again, that I wouldn't see Dad... We couldn't write much, what with the censors keeping constant watch. It was like being in jail, and you're allowed a visitor but you've got the prison guards standing behind you listening to everything you say. I had typical émigré dreams. Indeed, we all did: You go back and they detain you and you can't leave the country again. And that longing for Prague, for family, for friends... Unlike other people, though, I had a year to make up my mind; it was as if something inside me matured. I also knew many people whose decision to stay abroad was very spontaneous, but then they never integrated. They were unhappy here.

Did your emigration have any consequences for your family?

They threw Dad out of the Party in 1968. He was pensioned off soon afterwards, so he finally got to rest a bit. Needless to say, my brother Milan was not allowed to travel anywhere, but he never held it against me. I had long discussions with him; I didn't understand how he could study law in a state without rights. Milan was never in the Party, and in time he convinced me that it was possible and that as a good lawyer he could find loopholes to get the best possible outcome for his clients. Lots of valid laws weren't used because lawyers were afraid. He not only represented clients who had personal injury claims in the workplace, but also the Plastic People and other dissidents.

What was your personal life like?

I met my husband Michael Zochow right at the beginning of my time in Switzerland. He was Czech, too. We were friends and we had many of the same friends and interests. He was younger than I, a great bohemian and globetrotter, broadminded and open. But above all, he was a very talented writer and film and theatre dramaturge. His literary awards include the Gerhart-Hauptmann-Preis and the Welti-Preis der Stadt Bern. We ended up getting married in 1983. We didn't have any children and Michael wasn't even able to fully develop his career as a writer because he died very young, in 1992. I never remarried.

You visited Bohemia for the first time again in 1983...

Dad was seriously ill. I was really happy to be able to see him. But then the émigré dreams came back and so did the fear that they would keep me there. My first visit was in April, as soon as I got my passport. I was summoned to the police station and they asked me if I would be interested in collaborating, since I worked in television, knew lots of interesting people and also moved in Jewish circles. This means that someone informed on me, and I think I know who it was. Then they added that our conversation must remain absolutely secret. Of course, I refused to cooperate with them. The next time I wanted to visit my dad, they didn't give me a visa. They didn't let me go back until December for his funeral.

What impression did life in Czechoslovakia have on you at that time?

It was like being constantly in the dark. Prague was black, without lights, and even more devastated than before. The people were grey, worn down, slouching, and there were no smiles. And that constant feeling that someone was following me, that someone was spying on me and that they wouldn't let me back out... I said to myself: dark times, dark times. There was a huge contrast between public life and private life, meaning my friends, family and husband. Humour, openness, curiosity, creativity, solidarity, simplicity, hospitality, spontaneity, education and a determination not be vanquished.

In Switzerland you spent ten years running a refugee centre for asylum seekers.

I worked freelance for a long time. During my studies, I worked in Swiss Television's wire services filing department, and for a while I was with a market research institute. And then

I became director of the refugee centre for asylum seekers in Zurich. Migrants from all over the world were housed there for three to six months, depending on how long it took to process their application for asylum. Our job was to familiarise migrants with Swiss customs, to teach them the language, help them find work, and prepare them for independent living – for living in their own flat with minimal counselling and support. I very much enjoyed this work and hopefully I was good at it. I'll never forget the group of forty abandoned mothers and children from Bosnia, the minors from Kosovo, and the many others... After this centre was closed, I remained in the social sector until I retired. I started out with an educational project on a sailing boat for troubled adolescents, and then moved on to integration projects for foreigners with residence permits, where I also helped them apply for social security benefits. I also did social work with the elderly, with volunteers in a Catholic church...

Can you imagine ever returning to the Czech Republic?

I'll probably have to, but it definitely won't be easy, I think. My brother's family is there, as are some great friends, but otherwise... The younger generation is definitely fantastic, but I also go to the countryside, to the village of Jezová, which is home to the country's largest refugee camp, and so I know what the people in the village are saying. I know about the crazy anti-foreigner sentiments. In general there's a complete phobia of foreigners there. Okay, so the Czech Republic isn't there yet, but it could soon become a Russian governorate again. And all that makes me afraid... In fact, with a few exceptions, I never look forward to visiting the Czech Republic the way I look forward to visiting, say, Italy or France. I really enjoy listening to what people are talking about, even if I don't agree with them. But as soon as I arrive in "our" countryside and I go to the pub and ask what's new, they say "nothing", that they're no longer interested in anything. Or they say that things are terrible. Basically, I encounter two groups of people there – people who are enthusiastic, who are doing something and are happy, and then people who just whinge and are even capable of saying that things were better under communism. And yet, every time I have to go back to Switzerland, I'd rather stay a bit longer because my life there is very intense and interesting. I can identify with something my mother-in-law once said: "Life in the Czech Republic is for the heart and the soul, life in Switzerland is for comfort and order."

Do you feel Swiss or Czech?

Neither. I consider myself cosmopolitan.

What has emigration given you?

University has been a huge asset to me in life. It taught me, indeed forced me, to have my own opinions, to think critically and freely. What's more, emigrating gave me the opportunity to travel and make sense of other cultures. I can't imagine having spent twenty years trapped in Czechoslovakia. I am convinced that my personal experience of emigration helped me to understand and help refugees. I think that emigration opened the world to me in all respects. I've never regretted emigrating. I'm extremely happy that I did.

Do you have any core principles or motto by which you try to live your life?

When I'm on my deathbed, I want to be able to say that I never harmed anyone in life and that I helped some people, too.

Radmila Zochow-Klima was born in 1947 in Prague. Her mother died very early on. Her father, whose parents and brother were killed during World War II because of their Jewish background and who himself experienced the hell of a concentration camp and labour camp, provided lifelong support to her and her younger brother. After secondary school, she studied at the Faculty of Education and Journalism in Prague. When Czechoslovakia was invaded by the Warsaw Pact, she was in France with her brother. From there, she was invited to go to the Netherlands and then on to Switzerland. Her brother returned to Czechoslovakia to study law, and she got a scholarship to study sociology, psychology and journalism at university in Zurich. She worked freelance for many years at Swiss Television's wire services filing department. In 1991, after working as the head of the field research department at the Institute for Market Research and Planning (IMR), she became the director of a refugee centre for asylum seekers in Zurich. After the centre was closed in 2000, she continued to work in the social sector, where she was involved in educational, counselling and integration projects for various non-profit organisations working with adolescents, foreigners, volunteers and senior citizens. Her husband was the writer and film, theatre and television dramaturge Michael Zochow, who died an untimely death.

Druhý život A Second Life

**Příběhy lidí,
jejichž novým domovem
se po roce 1968
stalo Švýcarsko**

**Stories of people
who found a new home
in Switzerland
after 1968**

Pořadatel a koncepce:
Švýcarské velvyslanectví v České republice
Fotografie: Iren Stehli
Úvodní text: Helena Kanyar Becker
Rozhovory vedla: Iren Stehli
Redakce textů: Terezie Zemánková, Eva Hrubá
Překlad: Stephan von Pohl, Lorraine Traynor,
George Komrower, Heather McGadie
Grafická úprava: Robert V. Novák
Tisk: Indigoprint s. r. o., Praha

Organiser and concept:
Embassy of Switzerland in the Czech Republic
Photographs: Iren Stehli
Introductory text: Helena Kanyar Becker
Interviews by: Iren Stehli
Editors: Terezie Zemánková, Eva Hrubá
Translations: Stephan von Pohl, Lorraine Traynor,
George Komrower, Heather McGadie
Graphic design: Robert V. Novák
Printed by: Indigoprint s. r. o., Prague

Vydalo Švýcarské velvyslanectví
v České republice v roce 2018
k výstavě Druhý život.

Published in 2018 by the Embassy of Switzerland
in the Czech Republic on the occasion of the
exhibition A Second Life.

Neprodejně

Not for sale

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Embassy of Switzerland in the Czech Republic
Švýcarské velvyslanectví v České republice

Hlavní sponzor / Main Sponsor:

Sponzor / Sponsor:

Záštita / Organised under the auspices of:

Mediální partneři / Media partners:

Publikace *Druhý život* doprovází stejnojmennou výstavu, kterou uspořádalo Švýcarské velvyslanectví v České republice u příležitosti padesátého výročí 21. srpna 1968, a přináší rozhovory s pětadvaceti Čechy a Slováky, jejichž domovem se po roce 1968 stalo Švýcarsko. Autorkou fotografických portrétů těchto osobností je Iren Stehli.

Iren Stehli se narodila v roce 1953 v Curychu. Vyrůstala v dvojjazyčném prostředí, její matka byla Češka, otec Švýcar. V roce 1972 odjela do Prahy, kde se po krátkém studiu slavistiky na Karlově univerzitě v Praze rozhodla věnovat fotografii a byla přijata na FAMU. Po ukončení studia v roce 1982 jí zároveň skončilo povolení k pobytu v Československu a vrátila se zpět do Curychu. V letech 1993–2001 v Praze řídila českou pobočku švýcarské kulturní nadace Pro Helvetia. Od té doby pracuje jako fotografka na volné noze, žije střídavě v Praze a v Curychu. Ve své tvorbě se věnuje dlouhodobým fotografickým projektům (například *Taneční*, 1974–1977; *Libuna*, 1974–2009; *Zátíší*, 1975–2002 ad.), v několika svých cyklech fotografií zdokumentovala život v Československu v období normalizace i po sametové revoluci (*Pražské zdi a ulice*, 1976–1990; *Pražské výlohy*, 1978–dodnes). Fotografie z cyklu *Pražské výlohy 1978–1996* byly vydány knižně v nakladatelství Torst (1996). V roce 2004 vydalo curyšské nakladatelství Scalo reprezentativní publikaci *Libuna – A Gypsy's Life in Prague*. Monografie Iren Stehli vyšla v edici Fototorst v roce 2006.

A *Second Life* is published on the occasion of an eponymous exhibition organised by the Swiss Embassy in the Czech Republic to mark the 50th anniversary of 21 August 1968. The book consists of interviews with 25 Czechs and Slovaks who found a new home in Switzerland after 1968. The photographic portraits of these individuals are the work of Iren Stehli.

Iren Stehli was born in 1953 in Zurich, where she grew up in a bilingual environment – her mother was Czech, her father Swiss. In 1972, she left for Prague, where she briefly attended courses in Slavic Studies at Charles University before deciding to focus on photography and being accepted at FAMU. After completing her studies in 1982, she lost her student visa status and returned to Zurich. In 1993–2001 she helped set up the Czech branch of the Pro Helvetia cultural foundation in Prague. Since then, she has worked as a freelance photographer based in both Prague and Zurich. In her work, she has focused on long-term photographic projects, such as *Dancing Lessons* (1974–1977), *Libuna* (1974–2009), and *Still-Lives* (1975–2002). Several of her series documented life in Czechoslovakia during Normalisation and after the Velvet Revolution – *Prague Walls and Streets* (1976–1990), *Prague Shop Windows* (1978–today). In 1996, Torst Publishers published a book of her photographs from the series *Prague Shop Windows 1978–1996*. In 2004, Zurich-based publisher Scalo published the *Libuna – A Gypsy's Life in Prague*. A monograph on Iren Stehli was published by Fototorst in 2006.